

DUNHUANG MAĞARASI'NDA BULUNMUŞ 9. VE 10. YÜZYILA

AİT ESKİ UYGURCA EL YAZMALARI

GİRİŞ-METİN-ÇEVİRİ-DİZİN-TIPKIBASIM

Aysun SOYER

DOKTORA TEZİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

DANIŞMAN

Doç. Dr. Ümit Özgür DEMİRCİ

DÜZCE, 2023

DUNHUANG MAĞARASI'NDA BULUNMUŞ 9. VE 10. YÜZYILA

AİT ESKİ UYGURCA EL YAZMALARI

GİRİŞ-METİN-ÇEVİRİ-DİZİN-TIPKIBASIM

Aysun SOYER

DOKTORA TEZİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

DANIŞMAN

Doç. Dr. Ümit Özgür DEMİRCİ

DÜZCE, 2023

KABUL VE ONAY
T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
DUNHUANG MAĞARASI'NDA BULUNMUŞ 9. VE 10. YÜZYILA
AİT ESKİ UYGURCA EL YAZMALARI

Aysun SOYER tarafından hazırlanan tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ümit Özgür DEMİRCİ
Düzce Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Ümit Özgür DEMİRCİ
Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Serhat KÜÇÜK
Sakarya Uygulamalı Bilimler
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet HAZAR
Düzce Üniversitesi

Prof. Dr. Erol ÖZTÜRK
Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Aybüke Betül DOĞAN
Düzce Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 15/06/2023

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

15.06.2023

Aysun SOYER

TEŞEKKÜR

Doktora Tez İzleme Komitesi'nde yer alan ve süreç boyunca önerileriyle destek olan Doç. Dr. Serhat KÜÇÜK'e; Dr. Öğr. Üyesi Mehmet HAZAR'a, ayrıca, tez savunma jürimde bulunan görüşlerini ve değerlendirmelerini çalışmamdan eksiltmeyen Prof. Dr. Erol ÖZTÜRK'e; Dr. Öğr. Üyesi Aybüke Betül DOĞAN'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak, Lisans hayatımdan bu zamana kadarki süreç boyunca her daim bilgi ve tecrübesi ile bana yol göstererek ilgisini esirgmeden destek olan; öğrencisi olmaktan her daim gurur duyduğum danışmanım Doç. Dr. Ümit Özgür DEMİRCİ'ye en içten dileklerimle teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma boyunca yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen sevgili aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

15 Haziran 2023

Aysun SOYER

ÖN SÖZ

Kendi devletlerini kuran Uygurlar, İkinci Köktürk Kağanlığı'na son vererek yerleşik hayata geçtiler ve yaşadıkları bölgeyi kültürel faaliyetler ve şehir hayatı ile tanıştırdılar. Kent kültürünün gelişmesiyle birlikte Uygurlar önce çeşitli halklarla öncelikle ticaret amaçlı ilişkiler kurmuşlar, ardından Maniheizm, Budizm, Hristiyanlık ve İslam gibi dinleri benimsemişlerdir. Benimsedikleri öğretilere ve dinlere dayalı kapsamlı bir literatür oluşturdular. Bu dillerin kendi öğretilerini yansıtan eserlerin Türkçeye çevrilmesi, çeviri edebiyatı olarak bilinen bir alanın gelişmesine yol açmıştır.

Çalışmamız, Dunhuang Mağaralarında keşfedilen, 9. ve 10. yüzyıllara ait parça hâlindeki Eski Uygur el yazmalarının yayınlanmasına odaklanmaktadır. Eski Uygurca el yazmalarının okunması ve 1986 yılında J. Hamilton tarafından yapılan çalışmayla karşılaştırılmasını, bu el yazmalarının Türkiye Türkçesine aktarımını, terimlerin açıklanmasını ve gramatikal dizin içermektedir.

Çalışmamız Giriş, Uygurlar ve Dunhuang Bölgesi, Yöntem, Metin ve Türkiye Türkçesine Aktarım, Açıklamalar, Dizin ve Tıpkıbasım bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve sınırlılıklarına yer verilmiştir. Devamında ana başlık olarak Uygurlar ve Dunhuang Bölgesi hakkında bilgi verilmiş, el yazmalarının bulunuşu ve el yazmaları üzerine yapılan çalışmadan bahsedilmiştir.

Yöntem bölümünde; araştırmanın yöntemi, araştırmada incelenen Eski Uygur yazmaları, Metnin yazım ve dil özellikleri, harf ve yazı çevriminde kullanılan yöntem, Türkiye Türkçesine aktarımda kullanılan yöntem, dizin ve sözlüğün hazırlanmasında kullanılan yöntem, tıpkıbasım kısmı hazırlanırken izlenen yöntem hakkında bilgi verilmiştir.

Metin ve Türkiye Türkçesine Aktarım bölümünde, önce yazmayla ilgili bilgi verilmiş ardından harf ve yazı çevrimi verilerek eserin çevirisi yapılmıştır. Cümle çevirisi yapılarak ifadelere karşılık gelen satırlar her cümleden önce (1-2) ya da (10-15) şeklinde gösterilmiştir.

Açıklamalar bölümünde çalışmada yer alan çoğu sözcük incelenmeye tabi tutulmuştur. Metnin açıklamaları, Budist terimler, Manihaist terimler şeklinde üç başlığa ayrılarak sözcüklerin kavramsal değeri ortaya konmuştur.

Dizin bölümü, Gramatikal Sözlük Dizin başlığıyla eserde yer alan sözcüklerin alfabetik ve gramatik olarak sıralanmasından oluşmaktadır.

Tıpkıbasım bölümünde metin öncelikle Gallica'dan alınmış, orada yer almayan el yazmaları için de Hamilton (1986) yayınında yer alan el yazmaları ve künyelerine yer verilmiştir.

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	xii
HARİTALAR LİSTESİ.....	xiii
RESİMLER LİSTESİ.....	xiv
ÖZET	xv
ABSTRACT	xvi
EXTENDED ABSTRACT	xvii
KISALTMALAR.....	xx
İŞARETLER.....	xxiii
ESKİ UYGUR ALFABESİ VE KARŞILIKLARI.....	xxiv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	1
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	1
1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLANDIRILMASI	2
2. UYGURLAR VE DUNHUANG BÖLGESİ	3
2.1. UYGURLAR	3
2.1.1. Uygur Adı.....	4
2.1.2. Uygurların Dinî İnanışları.....	4
2.1.2. Uygur Edebiyatı ve Eski Uygur Türkçesi	5
2.2. DUNHUANG BÖLGESİ VE KÜTÜPHANE MAĞARASI	6
2.3. DUNHUANG'DA ARKEOLOJİK KEŞİFLER	8
2.4. DUNHUANG UYGUR YAZMALARI VE IDP	11
2.5. DUNHUANG UYGUR METİNLERİNİN TARİHLENDİRİLMESİ	12
2.6. DUNHUANG EL YAZMALARININ DAİR BAZI BİLGİLER	14
2.6.1. Kağıt ve Düzen.....	14
2.6.2. Kaligrafiye Dayalı İlişki.....	16
2.6.3. El Yazmalarının Recto ve Verso'ları Arasındaki İlişki.....	16
2.7. JAMES HAMILTON'IN <i>MANUSCRITS OUÏGOURS DU IXE-X^E SIÈCLE DE TOUEN-HOUANG</i> ADLI ÇALIŞMASI	17
3. YÖNTEM.....	20
3.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	20
3.2. ARAŞTIRMA VERİ TABANI	20
3.3. ARAŞTIRMADA İNCELENEN ESKİ UYGUR YAZMALARI	21

3.4. METNİN YAZIM ÖZELLİKLERİ	23
3.4.1. Ünlülerin Yazılışı.....	23
3.4.2. Ünsüzlerin Yazılışı	28
3.5. METNİN BELİRGİN DİL ÖZELLİKLERİ	34
3.6. HARF ÇEVİRİMİ VE YAZI ÇEVİRİMİNDE KULLANILAN YÖNTEM...	36
3.7. TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMDA KULLANILAN YÖNTEM	37
3.8. DİZİN VE SÖZLÜĞÜNÜN HAZIRLANMASINDA KULLANILAN YÖNTEM	38
3.9. TIPKIBASIM BÖLÜMÜ HAZIRLANIRKEN İZLENEN YÖNTEM	39
4. METİN VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIM	40
Pelliot Ouïgour 1	40
Or. 8212/121 (Eski numara: Ch.00288)	60
Or. 8212/122 (Eski numara: Ch. 00288)	68
Pelliot Ouïgour 13 (Eski numara Pelliot Chinois 3517)	74
Pelliot Chinois 3407V	77
Pelliot Chinois 3071V	80
Pelliot Chinois 3072V	84
Or. 8212/124 (Eski Numarası: Ch. 00290)	87
Pelliot Chinois 2961V	89
Pelliot Chinois 3076V	91
Or. 8212/192	93
Or. 8210/S. 3853	95
Or. 8212/119 (Eski Numara: Ch. 00282.a)	97
Pelliot Chinois 2988V ve Pelliot Chinois 2909V	103
Pelliot Chinois 2998V	110
Or. 8212/116 (Eski Numara: Ch. 00283) ve Pelliot Chinois 2969V	113
Pelliot Ouïgour 2	118
Pelliot Ouïgour 8	122
Pelliot Chinois 3046V	125
Pelliot Ouïgour 10	130
Or. 8212/117 (Eski numara: Ch. 00282)	132
5. AÇIKLAMALAR.....	134
5.1. METİN AÇIKLAMALARI	134
5.2. BUDİST TERİMLER İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR	163
5.3. MANİHAİST TERİMLER İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR	185

6. DİZİN ve SÖZLÜK.....	189
7. SONUÇ	308
KAYNAKÇA	315
TIPKIBASIMLAR.....	326
Metin Belgelerinin Ağ Bağlantıları	357
ÖZ GEÇMİŞ	359

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1. Hamilton (1986)'da İncelenen Dunhuang Uygur metinleri	18
Tablo 2. Fransa’da Bulunan Dunhuang Uygur Metinleri.....	20
Tablo 3. İngiltere’de Bulunan Dunhuang Uygur Metinleri.....	20
Tablo 4. Pelliot Ouïgour 1 yaprak sıralaması.....	36
Tablo 5. Or. 8212/ 121’de geçen 16 Bodhisattva adı	56

HARİTALAR LİSTESİ

Sayfa No

Harita 1. Erken Tang döneminde Dunhuang ve komşu bölgeler	6
Harita 2. Dunhuang bölgesindeki mağara yerleşim yerlerinin dağılımı	8

RESİMLER LİSTESİ

Sayfa No

- Resim 1. Aurel Stein tarafından Kütüphane Mağarası'ndan çıkarılan el yazmaları9
Resim 2. Paul Pelliot Kütüphane Mağarası'ndaki el yazmalarını seçerken10

ÖZET

DUNHUANG MAĞARASI'NDA BULUNMUŞ 9. VE 10. YÜZYILA AİT PARÇA HÂLİNDEKİ ESKİ UYGURCA EL YAZMALARI

Aysun SOYER

Düzce Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Danışman: Ümit Özgür DEMİRCİ

Haziran, 2023, 358

Bu tez çalışmasında, Eski Uygur Edebiyatına ait dinî, ticarî ve çeşitli içerikte metin parçalarından oluşmaktadır. Çalışmamız esasen 1986 yılında J. Hamilton tarafından neşredilmiş olan *Manuscripts Ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-Houang* adlı yayından seçilen el yazmalarının neşridir. Bu çalışma 7 bölümden oluşmaktadır. “1.Giriş” bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve sınırlılıklarına yer verilmiştir. “2.Uygurlar ve Dunhuang Bölgesi” başlığı altında Uygurlar, Dunhuang Bölgesi, Mogao Mağarası, Kütüphane Mağarası hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca el yazmalarının bulunuşu, el yazmalarının kağıt, kaligrafi vb. özellikleri ve el yazmaları üzerine yapılan çalışmadan bahsedilmiştir. “3.Yöntem” Bölümünde; araştırmanın yöntemi, araştırmada incelenen Eski Uygur yazmaları, Metnin yazım ve dil özellikleri, harf ve yazı çevriminde kullanılan yöntem, Türkiye Türkçesine aktarımda kullanılan yöntem, dizin ve sözlüğün hazırlanmasında kullanılan yöntem, tıpkıbasım kısmı hazırlanırken izlenen yöntem hakkında bilgi verilmiştir. “4.Metin ve Türkiye Türkçesine Aktarım” bölümünde, önce yazmayla ilgili bilgi verilmiş ardından harf ve yazı çevrimi verilerek eserin çevirisi yapılmıştır. “5.Açıklamalar” bölümünde çalışmada yer alan neredeyse tüm sözcükler incelenmeye tabi tutulmuştur. Metnin açıklamaları, Budist terimler, Manihaist terimler şeklinde üç başlığa ayrılarak sözcüklerin kavramsal değeri ortaya konmuştur. “6.Dizin” bölümü, Gramatikal Sözlük Dizin başlığıyla eserde yer alan sözcüklerin alfabetik ve gramatik olarak sıralanmasından oluşmaktadır. “7.Sonuç” bölümüdür. Bu bölümlere ilave olarak çalışmanın sonunda kullanılan bütün metinlerin tıpkıbasımına yer verilmiştir. Tıpkıbasım bölümünde ise eserde ele alınan el yazmalarının fotoğrafları metni oluşturan sıralama ile verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Eski Türk dili, Eski Uygurca, Dunhuang, Toharca A/B diyaletkti.

ABSTRACT

FRAGMENTARY ANCIENT UIGHUR MANUSCRIPTS FROM THE 9TH AND 10TH CENTURIES FOUND IN DUNHUANG CAVE

Aysun SOYER

Düzce University

Graduate School, Department of Turkish Language and Literature

Doctoral Thesis

Supervisor: Ümit Özgür DEMİRCİ

June, 2023, 358

This thesis study, consists of textual fragments from Old Uyghur Literature, encompassing religious, commercial, and various other content. Our study is primarily based on the publication titled “Manuscripts Ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-Houang” edited by J. Hamilton in 1986. This work consists of selected manuscripts from that publication. The study is divided into seven chapters. The "Introduction" chapter provides information on the research topic, purpose, significance, and limitations. Under the heading “Uyghurs and the Dunhuang Region” (Chapter 2), details about the Uyghurs, the Dunhuang Region, the Mogao Caves, and the Library Cave are presented. Additionally, the discovery of the fragments, their paper quality, calligraphy, and previous studies conducted on the fragments are discussed. “The Methodology” chapter (Chapter 3) includes information about the research methodology, Old Uyghur manuscripts examined in the research, characteristics of the script and language in the text, methods used for transcription and transliteration, the method employed for translation into Turkic, the methodology for preparing the index and glossary, and the method followed for the facsimile section. In the “Text and Translation into Turkic” chapter (Chapter 4), information about the manuscript is provided, followed by the transcription and transliteration of the script, and the translation of the work. The “Annotations” chapter (Chapter 5) examines almost all the words included in the study. The explanations of the text are divided into three sections: Buddhist terms, Manichaean terms, and the conceptual value of the words. The “Index” chapter (Chapter 6) consists of an alphabetical and grammatical listing of the words used in the work under the title “Grammatical Dictionary Index.” “The Conclusion” chapter (Chapter 7) summarizes the findings of the study. In addition to these chapters, the facsimile section includes reproductions of all the texts used in the study, presented in the same order as in the text.

Keywords: Old Turkic language, Old Uighur, Touen-Houang, Tocharian A/B dialect.

EXTENDED ABSTRACT

FRAGMENTARY ANCIENT UYGHUR MANUSCRIPTS FROM THE 9TH AND 10TH CENTURIES FOUND IN DUNHUANG CAVE

Aysun SOYER

Düzce University

Graduate School, Department of Turkish Language and Literature

Doctoral Thesis

Supervisor: Ümit Özgür DEMİRCİ

June, 2023, 358

The Uighurs established their own state, putting an end to the Second Turkic Khaganate, and transitioned to a settled way of life, bringing about cultural activities and urban life in the region they inhabited. With the development of urban culture, the Uighurs initially established relations with various peoples for trade purposes and subsequently embraced teachings and religions such as Manichaeism, Buddhism, Christianity, and Islam. Based on the teachings and religions they adopted, they created a comprehensive literature. The translation of works from languages reflecting these religions into Turkic led to the development of this field, also known as translation literature. Our study is essentially a re-publication of selected manuscripts from the work titled “Manuscripts Ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-Houang,” published in 1986 by J. Hamilton. The focus of our study is on reading the Old Uighur fragments, comparing them with the previously published work, translating them into Turkic, and examining their vocabulary. The manuscripts cover various topics such as religion, law, agriculture, trade, state administration, daily life, and human relationships. It is also observed that the examined manuscripts contain information related to Buddhist, Manichaean, and Christian contexts. Prior to this comparison, a detailed analysis has been conducted on a limited number of Old Uighur fragments (23 fragments), and the texts have been translated into Turkic. The terms used in these texts have been explained on a per-entry basis, referencing dictionaries and source studies. The introduction section provides information about the subject, aim, significance, and limitations of the research. Subsequently, under the main heading of “Uighurs and the Dunhuang Region,”

details are provided about the Uighurs and the Dunhuang region, including the discovery of the fragments and the study conducted on them.

In the Methodology section, information is provided about the research methodology, the Old Uighur manuscripts examined in the study, the writing and linguistic features of the text, the methods used in transliteration and transcription, the methods employed in translating into Turkic, the preparation of indexes and dictionaries, and the process followed in creating the facsimile section. The Old Uighur fragments examined in this study are those mentioned in J. Hamilton's publication from 1986 titled “Manuscripts ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-houang.” These include the following fragments: *Pelliot Ouïgour 1, Or.8212/121, Or.8212/122, Pelliot Ouïgour 13, Pelliot Chinois 3407, Pelliot Chinois 3071, Pelliot Chinois 3072, Or.8212/124, Pelliot Chinois 2961, Pelliot Chinois 3076, Or.8212/192, Stein 3853, Or.8212/119, Pelliot Chinois 2988 ve 2909, Pelliot Chinois 2998, Or.8212/116 and Pelliot Chinois 2969, Pelliot Ouïgour 2, Pelliot Ouïgour 8, Pelliot Chinois 3046, Pelliot Ouïgour 10, Or.8212/117*. The texts of the manuscript fragments in the study exhibit not only textual corruptions but also various distinct orthographic features. These features are presented under the heading “Orthographic Features of the Text.” Some texts display linguistic and stylistic characteristics that deviate from the standard written language in terms of sound and form. Certain Uighur texts, believed to have been written in the early or classical periods based on their many features, reflect regional or dialectal characteristics of the author or scribe. It is possible to observe dialectal elements in some texts found in Dunhuang or written in the Sogdian script. The section titled “Prominent Linguistic Features of the Text” provides a list of these features along with corresponding examples. When conducting the transliteration and transcription of the text, the methodology was determined by examining previous studies on Old Uighur texts published in Turkey. After providing the transcription and transcription of the text, its translation into Turkic is included. The line where the translation occurs is indicated as “1-100.” For the preparation of the index of the text, the dictionary “Handwörterbuch des Altuigurischen” by Wilkens, published in 2021, was extensively utilized. Additionally, etymology dictionaries and other lexical studies were consulted. For the facsimiles of the manuscripts, the numbering and sequence of the fragments in the text were followed. Subsequently, under a subheading, the network connections of the fragments were provided.

In the Explanations section, almost all the words used in the study have been subjected to analysis. The vocabulary of the text demonstrates the prominence of both religious and non-religious terms. The explanations related to the text are categorized into three headings: Buddhist terms, Manichaean terms, and general explanations, in order to present the conceptual value of the words. In the explanations related to the text, some words, word groups, or discrepancies with Hamilton's publication are provided. Buddhist terms and Manichaean terms are explained and elaborated in the order of their appearance in the text. In this section, terms in Sanskrit, Sogdian, Chinese, or Turkic are explained, followed by etymological information about Turkic or Turkicized words belonging to Old Uighur Turkic.

The manuscripts included in our study allow us to make interpretations regarding the Brahmi and Sogdian scripts, as well as provide insights into phonetic details in the Tibetan transcription. It is not possible to access these details in other writing systems of Old Turkic. Traces of linguistic features reflecting the speech of the Toharians can be observed. The manuscripts exhibit a writing system and orthographic tradition that is distinct and not affiliated with any particular region. It can be said that words derived from Sanskrit, Chinese, Sogdian, and Toharian belonging to religions such as Buddhism and Manichaeism have been adapted to the structure of Turkic. Additionally, there are variations in spelling due to the scribe. Since the manuscripts we have examined are independent fragments, they have also led to the presence of different features in the writing. Observations can be made regarding daily life and religious subjects in the manuscripts, providing insights into the experiences of the society and information related to commercial matters. The study extensively and documentedly addresses the condition, political situation, and military circumstances of Dunhuang in the 9th and 10th centuries. The fragments included in the study are categorized as manuscripts found in France and manuscripts found in England, and they are also grouped based on their content. The aim of this study is to contribute to the publication of Old Uighur texts through the examination of these manuscripts.

KISALTMALAR

Alm. Almanca.

Ar. Arapça.

AY Altun Yaruk

AY III Altun Yaruk III. Kitap

AY VI Altun Yaruk VI. Kitap

AY VII Altun Yaruk VII. Kitap

AY VIII Altun Yaruk VIII. Kitap

Az. Azerbaycan Türkçesi.

BHSD Buddhist Hybrid Sanskrit, Grammar and Dictionary, Vol. II: Dictionary

BT I Berliner Turfantexte I

BT II Berliner Turfantexte II

BT III Berliner Turfantexte III

BT V Berliner Turfantexte V

BT VII Berliner Turfantexte VII

BT VIII Berliner Turfantexte VIII

BT XIII Berliner Turfantexte XIII

BT XX Berliner Turfantexte XX

BT XXI Berliner Turfantexte XXI

BT XXIII Berliner Turfantexte XXVIII

BT XXV Berliner Turfantexte XX

BT XXVI Berliner Turfantexte XX

Bud. Budist.

Çin. Çince.

Çuv. Çuvaş Türkçesi.

DK Dede Korkut Kitabı

DLT Divanü Lûgat-it Türk
DTS Drevnetyurkskiy Slovar'
EDPT An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish
ETG Eski Türkçenin Grameri
ETŞ Eski Türk Şiiri
ETü. Eski Türkçe
EYun. Eski Yunanca
Uyg. Eski Uygur Türkçesi
Far. Farsça
Hak. Hakas Türkçesi
Hal. Halaçça
Har. Harezmi Türkçesi
Haz. Hazırlayan
İng. İngilizce
İr. İrani bir dil
Jap. Japonca
KB Kutadgu Bilig
Kıp. Kıpçak Türkçesi
mad. madde
Mo. Moğolca
Öz. Özbekçe
Pali Palice
Par. : Parça
SD Sogdian Dictionary Sogdian-Persian-English
SH A Dictionary of Chinese Buddhist Terms
Skr. Sanskritçe.

Sogd. Soğdca.

SUyg. Sarı Uyğurca

Tel. Teleütçe.

Tib. Tibetçe.

Tkm. Türkmen Türkçesi.

TMEN II Türkische und Mongolische Elemente Im Neupersischen. Band II

Toh A Toharca A.

Toh B Toharca B.

TSG The Seekers of Glossary Buddhism

TT I Türkische Turfan Texte I

TT III Türkische Turfan Texte III

TT IV Türkische Turfan Texte IV

TT V Türkische Turfan Texte V

TT VI Türkische Turfan Texte VI

TT VII Türkische Turfan-Texte VII

TT VIII Türkische Turfan-Texte VIII

Ttü. Türkiye Türkçesi.

Tuv. Tuva Türkçesi.

Tü. Türkçe.

U I Uigurica I

U II Uigurica II

U IV Uigurica IV

USp Uigurische Sprachdenkmäler

UW Uigurisches Wörterbuch

Yak. Yakutça

YUyg. Yeni uyğurca

İŞARETLER

< Gelişimin eskiye doğru olduğunu gösterir.

> Gelişimin yeniye doğru olduğunu gösterir.

[] Yıpranmış ya da kaybolmuş kısımlarda yapılan metin tamirini gösterir.

... Yıpranmış ya da kaybolmuş kısımlardaki okunamayan sözcükleri gösterir.

/// Yıpranmış ya da kaybolmuş kısımlardaki sözcüklerde kaç harf olduğu biliniyorsa onu göstermek için kullanılır.

<> Metinde eksik yazılan kısımları göstermek için kullanılır.

: El yazmalarındaki noktalama işaretini gösterir.

() Metinde yazılmayan ünlüleri göstermek için kullanılır.

(?) Çeviride ve köken gösterilirken emin olunmayan sözcükleri gösterir.

T El yazmalarındaki harfin silik ya da yıpranmış olduğunu gösterir (italik olarak yazım).

~ Alternatif biçim(ler)i gösterir.

= İlgili terimin diğer dillerdeki durumunu gösterir.

- Fiil kökünü gösterir.

+ İsim kökünü gösterir.

* Kelimeye dair tahmini biçimi gösterir.

{ } Ekleri gösterir.

→ : Çalışmanın dizin bölümünde yer alan sözcükler arası çapraz göndermeleri ifade eder.

ESKİ UYGUR ALFABESİ VE KARŞILIKLARI

İşaret	Transliterasyon	Transkripsiyon
ا / آ	'	a, e, n
چ	Ç	ç
د	D	d, t
ك	K	g, k, ŋ
ل	L	l
م	M	m
ن	N	n
ڭ	NK	ŋ
پ	P	b, p
ق	Ğ	g, k, h
ق	Q	g, k
ر	R	r
س	S	s, ş, z
ش	Ş	ş
ت	T	d, t
ف	V	v, f
و	W	o, u (kelime başında)
و	W	o, u, ö, ü (kelime ortasında)
و	'WY	ö, ü (kelime başında)
و	W	ö, ü (kelime ortasında)
ي	'Y	ı, i (kelime başında)
ي	Y	ı, i, é, y (kelime ortasında)
ز	Z	s, z
ج	Ž	j

1. GİRİŞ

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu araştırma, Dunhuang Mağarası'nda bulunan 9. ve 10. yüzyıla ait parça halindeki Eski Uygurca el yazmalarının incelenmesine odaklanmaktadır. Bu yazmalar, içerdikleri çeşitli konularla birlikte Eski Uygurlar hakkında birçok bilgi sağlamaktadır. Din, ticaret, devlet idaresi, günlük hayat ve insan ilişkileri gibi konular ele alınmaktadır. Ayrıca yazmalar, Budist, Manihaist ve Hristiyan çevrelerine ait bilgileri içermektedir.

Bu çalışmada seçilmiş Eski Uygurca parçalar, 1986 yılında Hamilton'ın yayınının esas olarak okunmuş, Türkiye Türkçesine çevrilmiş ve söz varlığı açısından incelenmiştir. Okuma farklılıkları dipnotta belirtilmiş olup gerekli durumda açıklamalar bölümünde de detayına inilmiştir. Ayrıca çeşitli notlar da araştırma kapsamında yer almaktadır. Bu çalışma, yazmaların içeriği sayesinde ait oldukları dönemin tarihi olaylarına ışık tutma potansiyeline sahiptir.

Sonuç olarak, bu araştırma Dunhuang Mağarası'nda bulunan 9. ve 10. yüzyıla ait Eski Uygurca el yazmalarının bir bölümünün incelenmesini içermektedir.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın temel amacı, Dunhuang Mağarası'nda bulunan 9. ve 10. yüzyıla ait parça halindeki Eski Uygurca el yazmalarının belirlenmesi ve bu yazmalar üzerinden tespit edilen sonuçların ele alınmasıdır. Araştırma, elimizdeki el yazmaları ve Hamilton 1986'daki yayınına kaynak olarak harf çevrimi, yazı çevrimi ve Türkiye Türkçesine aktarımı gibi yöntemlerle metinlerin okunup anlamlandırılmasından oluşmaktadır.

Bu okuma ve anlamlandırma sürecinde, yazmaların içerdikleri söz varlığına özellikle dikkat edilmektedir. Bu kapsamda, metne bağlı olarak bir dizin-sözlük hazırlanmıştır. Ayrıca, yazmalarda geçen özel isimler ve diğer önemli kelimeler açıklamalar bölümünde detaylandırılmıştır.

Bu şekilde yapılan metin okuması ve elde edilen sonuçlar, Eski Uygurca yazmalarının içerdiği bilgilerin daha iyi anlaşılmasına ve Türkiye Türkçesi kaynaklarında kullanılabilir hale getirilmesine katkı sağlayacaktır.

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Eski Uygurların günlük yaşamı, inançları, insan ilişkileri, aile yaşamı ve ticaret gibi konularla ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Ancak, Dunhuang Mağarası'nda bulunan 9. ve

10. yüzyıla ait parça halindeki Eski Uygurca el yazmalarının incelenmesi, bu konularda daha kapsamlı ve çok yönlü bilgilere ulaşmayı sağlayacaktır.

Yazmaların hem dini hem de din dışı içeriklere sahip olması, Eski Uygurların inanç sistemleri, ritüelleri ve diğer dini uygulamaları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Aynı zamanda yazmalar, günlük yaşamla ilgili ayrıntıları, aile yapıları, sosyal ilişkiler ve ticaret faaliyetleri gibi konuları da içermektedir.

Bu çalışmanın bulguları ve sonuçları, sadece Eski Türkçe ve Eski Uygur Türkçesi araştırmalarına değil, aynı zamanda Orta Asya ve Türk kültür tarihi araştırmalarına da katkı sağlayacaktır.

1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLANDIRILMASI

Çalışmada, dijital veri niteliğinde ve erişime açık olan el yazmalarını kullanarak daha önce yayımlanmış ve izin gerektirmeyen çalışmalardan elde edilen malzemelerle birlikte Hamilton'ın "*Manuscripts Ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-Houang*" adlı çalışmasından elde edilen söz varlığına ait bilgiler kullanılmıştır. Bu veriler, araştırmanın tamamlanabilmesi için yeterli bir kaynak sağlamıştır.

Hamilton'ın çalışmasında yer alan bilgileri kullanmış olmamıza rağmen, 2021 yılında H. Ç. Arslan'ın "*Eski Uygur Mektuplarının İncelenmesi ve Söz Varlığının Hakasça ile Karşılaştırılması*" adlı doktora tezinde yer alan yazmalara tekrar yer verilmemiştir. Bu el yazmaları *Pelliot Chinois 3049*, *Pelliot Ouïgour 5*, *Pelliot Ouïgour 15*, *Or. 8212/ 120*, *Pelliot Ouïgour 12*, *Or. 8212/ 123*, *Or. 8212/ 179*, *Or. 8212/ 180*, *Pelliot Ouïgour 12*, *Or. 8212/ 181*, *Pelliot Ouïgour 4*, *Pelliot Ouïgour 3*, *Pelliot Ouïgour 6*, *Pelliot Ouïgour 7*, *Pelliot Ouïgour 14*'tür.

Bunun yerine, belirli sayıda (23 el yazması) Eski Uygurca el yazmasını ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu incelemelerde "harf çevrimi - yazı çevrimi - Türkiye Türkçesine aktarımı" gibi yöntemler kullanılmıştır.

2. UYGURLAR VE DUNHUANG BÖLGESİ

Uygurlar, Orta Asya'da 8. ve 9. yüzyıllarda hüküm süren bir Türk topluluğudur. Uygurlar, sanat, edebiyat ve mimarlık alanlarında önemli katkılarda bulunmuşlardır. Özellikle Höyükler ve Mağaralar adı verilen mimari yapılarıyla tanınırlar. Dunhuang, Çin'in Gansu eyaletinde bulunan tarihi bir şehir ve önemli bir kültürel merkezdir. Dunhuang, Uygurlar döneminde birçok Budist mağara tapınağı ve freskleriyle ünlü hale gelmiştir. Dunhuang'da bulunan Moğao Mağaraları, binlerce yıllık tarihiyle dünya mirası olarak kabul edilmiş önemli bir merkezdir. Uygurlar ve Dunhuang bölgesi, Orta Asya'da kültürel ve sanatsal açıdan zengin bir dönemi temsil eder.

2.1. UYGURLAR

Köktürk Yazıtları'nda, 717 yılındaki ayaklanmalar sebebiyle adı ilk kez geçen Uygurlar, Çin kaynaklarında da çeşitli adlarla anılmıştır. Uygur adının anlamı Çince eser olan *Kiu Wu Tai*'de "Şahin sürati ile gezen ve hücum eden" olarak geçmektedir(Kafesoğlu, 2010: 125). Uygurların ise devlet olarak ortaya çıkışı 745 (tavuk yılı) yılını bulmuştur. Köktürk devletini yıkarak merkezi Ötüken olarak kurulmuştur.

Uygurlar 9 urugdan oluşmaktaydı. Bu 9 urugun 9 adet Oğuz boyuna eklenmesiyle On-Uygur birliği meydana gelmiştir (Kafesoğlu, 2010: 127; Ercilasun, 2015: 217-218). Dokuz Oğuz boyu şunlardır: 1. Bugu, 2. Kun, 3. Bayırku, 4. Tonra, 5. İzgil, 6. Çi-pi, 7. A-pu-se, 8. Ku-lun-vu-ku, 9. Ediz. Dokuz Oğuz'u yöneten Uygurlar da kendi içinde dokuz uruğa ayrılmıştı. Bunlar: 1. Yaglakar, 2. Hu-tu-ku, 3. Hu-lo-vu, 4. Mo-ko-si-ki, 5. A-vu-çe, 6. Ko-sa, 7. Hu-vu-su, 8. Yo-vu-ko, 9. Hi-ve-yu.

Uygurların bilinen ilk hükümdarı Kutlug Bilge Kül'dür. Kutlug Bilge Kül'ün 747 yılında ölümü üzerine yerine geçen oğlu Moyen-çor devletin sınırlarını Yenisey, Talas ve İç Asya'ya kadar genişletmiştir. Moyen-çor döneminin en önemli olayı 745 yılındaki Talas savaşı olmuştur. Bu savaşta Karluklar tarafından desteklenen İslam kuvvetleri Çinlileri ağır yenilgiye uğratmış ve bunun sonucunda Çin'de önemli karışıklıklar ortaya çıktığı gibi Tarım havzası da Uygurların eline geçmiştir. Moyen-çor'un ölümünden sonra yerine Böğü Kağan geçmiştir. Bu dönemde Tibetlilerin saldırılarıyla karşılaşan Çin'e yardıma gitmiştir. Loyang seferi ile Çin'i Tibetlilerin sıkıştırmalarından kurtarmışsa da Çin'e yapılan bu sefer Türk kültürü açısından önemli değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Böğü Kağan'ın Çin'den kendisiyle birlikte getirdiği dört Mani rahibi Mani dinini Türkler arasında yaymaya başlamıştır (Kafesoğlu, 2010: 126-127). Mani dininin etkisine giren

Uygurlar bilimde ve sanatta ilerlemiş olsalar bile savaşçılık özelliklerinde önemli anlamda gerileme meydana gelmiştir.

765'te Uygurlar Çin'e tekrar yardım ettiler. İsyan eden Tibetlilere karşı Çin'i kurtarmış ve zengin ganimetler elde etmiştir. Çin'in Uygurlara verdiği hediye ve vergilerden dolayı hazinesi boşalmıştı. Çin kaynağı olan Tang-şu'da "Tang hazineleri bomboş iken ve saray memurları maaşlarını alamazken" Uygurlara 100 000 ipek verildiği kaydedilmiştir (Ercilasun, 2015: 217-218).

Böğü Kağan'ın ölümünden sonra kısa bir sarsıntı geçiren Uygurlar, Kutlug Bilge ve Küçlüg Bilge Kağan zamanlarında tekrar toparlanmışlardır. Fakat bunların da ölümünden sonra başlayan iç çatışmalar sonunda Uygurlar iyice zayıflamıştır. 840 yılında başka bir Türk boyu olan Kırgızlar Uygurlar'a son vermiştir. Kırgızların baskısından dolayı Uygurlar büyük küteler halinde Karluk ülkesine, Çin sınırlarına ve İç Asya'ya göç etmişlerdir. (Kafesoğlu, 2010: 128-129). Uygur Kağanlığı'nın sonu olan bu olay Göç Destanı'nın kaynağı olmuştur.

2.1.1. Uygur Adı

Uygur adının etimolojisiyle ilgili de çeşitli görüşler yer almaktadır. Németh, Uygur adını uy- "takip etmek" kökünden getirmiş ve uy-gur şeklinde tahlil etmiştir. Hamilton bu görüşe karşı çıkarak "ud-" fiilinin bu dönemde "uy-" olmasının mümkün olmadığını belirtmiş, Uygur adının "oy(oymak, baskı yapmak) -gur" şeklinde açıklanabileceğini ya da kuvvetle ihtimal olan bu adın Türkçe "uy-" "akraba, müttefik" olabileceğini, bu sebepten ötürü "On Uygur" adının da "On müttefik" anlamında olması gerektiğini ileri sürmüştür. (Kafesoğlu, 2010: 125)

2.1.2. Uygurların Dinî İnanışları

Uygurlar, tarih boyunca farklı dönemlerde farklı inanç sistemlerini benimsemişlerdir. Başlangıçta Şamanizm ve Tengricilik gibi Türk geleneksel inançlarına bağlı kalmışlardır. Bu inançlara göre doğa ruhlarına, atalara ve doğaüstü güçlere tapınılırdı.

Budizmin, Türkler tarafından ilk kez ne zaman kabul hale geldiği tam olarak bilinmemekle beraber MS 2. yüzyılda Türklerin yaşadığı bölgelerde Budizm faaliyetlerinin gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Doğu Türkistan'da Budizmin yaygın iken Batı Türkistan'da Mani ve Zerdüştlüğün tesiri daha yaygındır (Tokyürek, 2019:14-15). Türk toplumunda Budizm 6. yüzyıldan itibaren en güçlü dönemini yaşamıştır. Köktürk döneminde hükümdar Mukan Kağan Budizm'i kabul etmiş ve Taspar Kağan

budizme ait çalışmalar yaptırmıştır (Tokyürek, 2019:15). O dönemde devlet dini olarak kabul edilmese de Budizm'in etkisini görmek mümkündür. Budizm, Uygurlar arasında asıl, 840'tan yani Uygurların Doğu Türkistan'a (Turfan Bölgesi) göçünden sonra başlamıştır. Bu dönemde Budizm'in Manihaizm'den üstün nitelik kazanmıştır. Uygurlara ait metinlerde Budizmin farklı mezheplerinin kabul edildiği görölmektedir.

Manihaizm, Uygur kağanı olan Böğü Kağan tarafından 762'de devlet dini olarak kabul edilmiştir. Çin'deki Tang hanedanlığının Uygurlardan yardım istemesiyle 762'de ordusuyla Çin'e giden Böğü Kağan, sefer dönüşü dört rahibi yanında götürmüştür. Böğü Kağan bir bildiriyle Manihaizmi resmi din olarak kabul etmiştir. Böylece Uygurlar arasında Manihaizm hızla yayılmıştır (Kafesoğlu, 2010: 126-127; Foltz, 2006: 111). Uygurlarda Budizm, Manihaizm inanışlarının yanısıra geç dönemlerde, Hristiyanlığın Nesturi kolunun benimsendiği ve başlangıçta çok az olmakla birlikte İslâmiyetin etkisi görölmektedir (Kafesoğlu, 2010: 132; Ercilasun, 2015: 263). Uygurlar tarihleri boyunca farklı inanç sistemlerine bağlılık göstermişlerdir. şamanizm, Budizm, Maniheizm ve İslam gibi dinler Uygur toplumunun inançlarını etkilemiş ve şekillendirmiştir.

2.1.2. Uygur Edebiyatı ve Eski Uygur Türkçesi

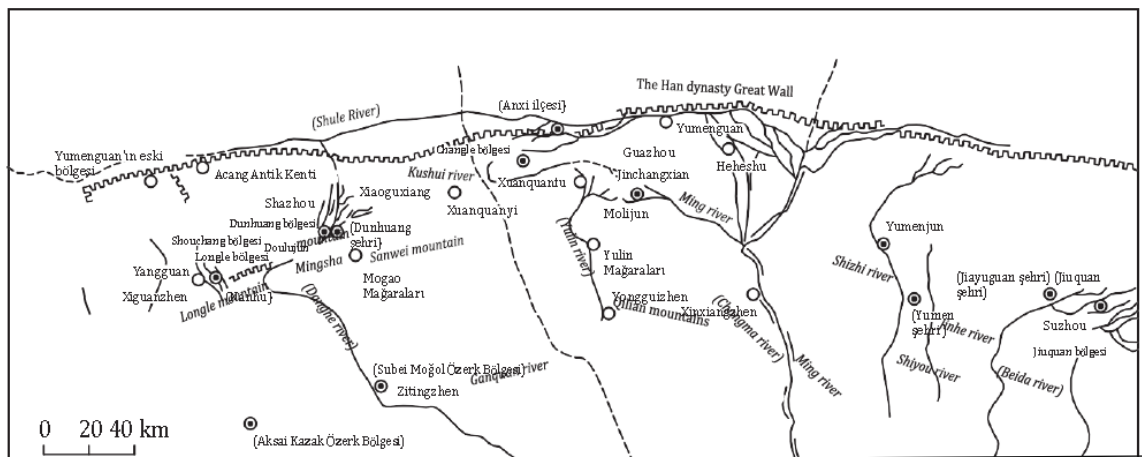
Uygurlar, dinî ve din dışı nitelik taşıyan geniş bir edebiyata sahiptir. Eski Uygur yazmalarının büyük bir bölümünün Soğd alfabesinden geliştirilen 18 harfli Uygur alfabesi ile yazıldığı görölmektedir. Uygurca yazma eserlerin bir kısmı ise Soğd, Mani, Brahmi ve Tibet alfabeleriyle yazılmıştır. Uygur dönemine ait Budist ve Manihaist metinler çoğunlukla çeviri metinlerdir. Budist Uygur edebiyatının önemli bölümü Çine, Tibetçe, Sanskritçe, Toharca ve Soğdcadan yapılmış çevirilerden meydana gelmiştir. Bu metinler viyanalar, sudurlar, atikler, abidarmalar ve şiir parçalarından oluşmaktadır (Zieme 1969: 1). Uygur metinleri, içeriklerine göre; Manihaist metinler, Budist metinler, Nesturi metinler, din dışı metinler, senetler, kişisel ya da askeri mektuplar, tıp ve astrolojiye ait metinler, sözlükler, folklorik kaynaklar gibi sivil dokümanlardan oluşuyordu (% 20). Uygur metinlerinin çoğu Manihaist (% 10) ve Budist (% 70) evrelere aitti.

Eski Uygur Türkçesi, 14. yüzyılın sonlarına kadar klasik metinlerin kopyalanması ve yeni eserlerin çevrilmesiyle devam etmiştir. Moğol hakimiyeti döneminden sonra tercüme edilen metinler, önceki dönemlerden farklı olduğu için bazı Türkologlar tarafından Eski Türkçe korpusun dışında tutulmuştur. Uygur edebiyatında, dini içerikli olmayan metinler de önemli bir yer tutar. Hukuk belgeleri, mektuplar, gök bilimi, sağlık bilgisi, fal kitapları

ve atasözleri gibi konuları ele alan eserler, Manihaist ve Budist karakter taşıyan dini eserlerin yanı sıra bulunmaktadır. Mektuplar, P. Zieme-S. Tezcan ve J. Hamilton tarafından, hukuk belgeleri ise Radloff, Arat, İzgi, Clark ve Yamada tarafından ele alınmıştır (Ağca, 2006: 41). Eski Uygur Türkçesi ve Uygur edebiyatı, tarih, dilbilim ve kültür çalışmalarında büyük bir öneme sahiptir ve Uygur kültürünün geçmişine ve değerlerine ışık tutmaktadır.

2.2. DUNHUANG BÖLGESİ VE KÜTÜPHANE MAĞARASI

Dunhuang hakkındaki en eski yazılı kayıtlar Savaşan Devletler 戰國 dönemine (M.Ö. 475-221) kadar gitmektedir. “Çin’in batıya açılan kapısı” olarak adlandırılan Dunhuang bölgesi, Çin’in Sincan Uygur Özerk Bölgesi sınırında bulunan Gansu eyaletinin güneyinde yer almaktadır. Bu bölge, Orta Çin ile Orta Asya’nın birbirine bağlanması ve tarihî Hexi Yolunun batı sınırında bulunur. İpek Yolu’nun önemli bir durak noktası olan Dunhuang, Budizm’in yayılması için de bir merkez olarak hizmet vermiştir. Bölge, ayrıca Kuzey ve Güney Çin arasında bir kültürel köprü olarak da kabul edilir. Çin’in Han Hanedanlığından (MÖ 206- MS 220) başlayarak çeşitli Çin Hanedanlıklarının hâkimiyeti altında bulunmuş bu bölge, 781-848 yılları arasında Tibet, 848-1072 yıllarında Guiyi Ordusu, 1072- 1227 yılları arasında Batı Xia Hanedanlığı, 1279-1368 yıllarında Moğol Yuan Hanedanlığının hâkimiyeti altında bulunmuştur (Can, 2016:1; Rong, 2013: 19-47). 1368 yılından beri yine Çin Hanedanlıklarından Ming ve Qing Hanedanlıklarının hâkimiyeti altına girmiştir. Bölge günümüzde Çin Halk Cumhuriyetine bağlıdır.

Harita 1. Erken Tang döneminde Dunhuang ve komşu bölgeler (Rong, 2013: 17)

Konumu ve önemi gereği dönemin entelektüellerinin de cazibesi haline gelen Dunhuang bölgesinde Budizm’in yayılması için mağaralar inşa edilmiştir. (Rong, 2013: 59). Bu

mağara yerleşim yeri, 4-14. yüzyıllar arasında Budizm'in yayılması için bir merkez olarak hizmet verdi. Bu yerleşim yeri, 492'den 14. yüzyıla kadar kullanıldı ve yaklaşık 500'den fazla mağara, 45.000'den fazla duvar resmi ve 2.000'den fazla sanatsal eser içermektedir (Rong, 2013: 56). “Mogao Bin Buda Mağaraları” olarak da adlandırılan bu mağaralar ikiye ayrılmaktadır. Bölgenin güneyinde yer alan 492 mağara Mogao Güney Mağaraları, kuzeyde yer alan 248 mağara ise Mogao Kuzey Mağaraları olarak isimlendirilmektedir.

Dunhuang ve Mogao Mağaraları, antik dünya kültürü ve sanatı için büyük bir öneme sahiptir. Mağaralar, Budist sanatının ve düşüncesinin önemli bir örneğidir. Resimlerde Budist tanrıların, Bodhisattvaların ve Budaların yanı sıra, tarihsel figürler ve günlük yaşamın sahneleri de yer almaktadır (Zeren, 2018: 515-516). Mağaralarda bulunan sanat eserleri, Çin, Orta Asya ve Hint sanat geleneklerinin bir karışımına işaret etmektedir.

Mogao Güney Mağaralarının içinde yer alan 17 numaralı mağara olan Kütüphane Mağarası 1900 yılında, Çinli Tao rahibi Yuanlu Wang tarafından tesadüf eseri keşfedilmiştir. Mağara Tang döneminin (618-907) sonlarında inşa edilmiştir. 11. yüzyılın başında mağaranın girişi kapatılmıştır. Mağaranın kapatılma nedeni kesin olarak bilinmemekle birlikte, bu konu üzerine üretilmiş bir takım teoriler bulunmaktadır.

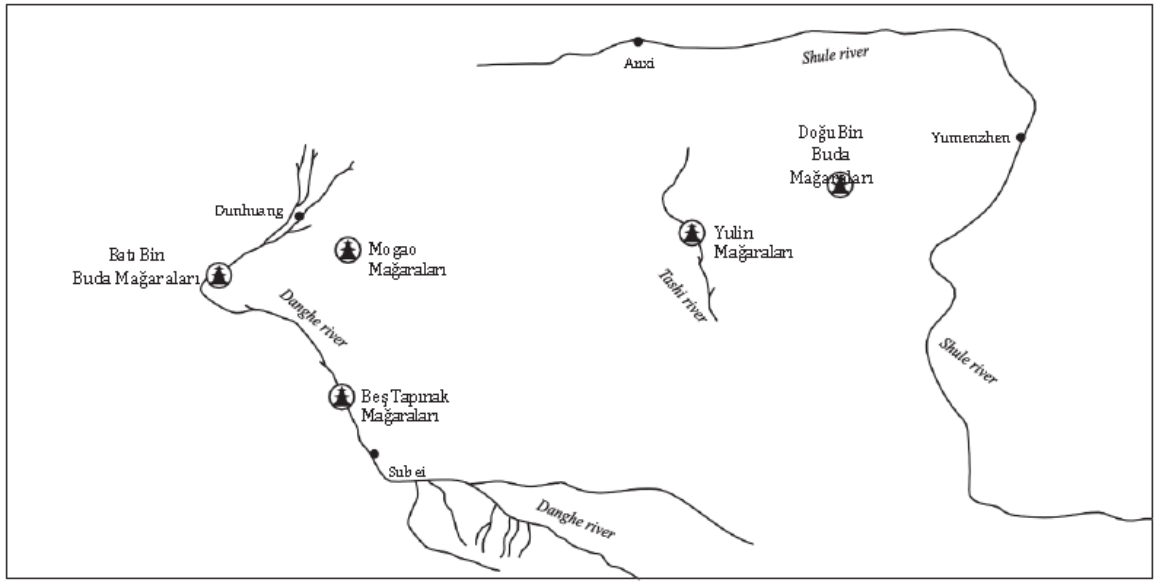
Kütüphane Mağarasının içinde başta Çince ve Tibetçe olmak üzere, Sanskritçe, Hotanca, Soğdca ve Uygurca gibi çeşitli dillerde el yazması eserler bulunmuştur. 1900 yılında Wang'ın içinde pek çok yazma bulunan bu mağarayı keşfettiğini öğrenen İngiliz Aurel Stein, bölgeyi ilk ziyaret eden Avrupalı gezgin olmuştur. Stein'in ardından Fransız Paul Pelliot, Japon Zuichō Tachibana ile Koichirō Yoshikawa ve Rus Sergei Oldenburg Dunhuang bölgesini ve Kütüphane Mağarasını ziyaret ederek bu mağarada buldukları yazmaları kendi ülkelerine götürmüşlerdir (Rong, 2013: 102-107; Can, 2016: 2). Ayrıca, mağarayı keşfeden Wang'ın da bazı yazmaları Çin hükümetinden saklayarak çeşitli gezginlere sattığı bilinmektedir.

Mağaraların büyük bir kısmı, 20. yüzyılın başlarına kadar unutulmuştu. 1900'lü yılların başında, antik el yazmaları ve sanat eserleri içeren binlerce rulo kağıt, mağaralarda bulundu. Bu el yazmaları, antik Çin, Hint ve Orta Asya kültürlerinin yanı sıra Budist düşüncesine ilişkin önemli bilgiler içermektedir. Dunhuang el yazmaları, dünya edebiyatı ve düşüncesi için önemli bir kaynak olmuştur.

Dunhuang ve Mogao Mağaraları, 1987 yılında UNESCO tarafından Dünya Mirası olarak ilan edildi. Bu yerleşim yeri, dünya kültürü ve sanatı için önemli bir yer olarak kabul

edilmektedir (Rong, 2013: 109-112). Mağaraların sanatı, Budizm'in gelişimi, antik Çin, Orta Asya ve Hint kültürleri hakkında bilgi edinmek isteyen araştırmacılar için önemli bir kaynaktır.

Sonuç olarak, Dunhuang ve Mogao Mağaraları, antik dünya kültürü ve sanatının önemli bir örneği olarak kabul edilmektedir. Bu yerleşim yeri, Budizm'in yayılması için bir merkez olarak hizmet vermiş ve Budist sanatının ve düşüncesinin önemli bir örneğini sunmuştur. Ayrıca, yerleşim yerindeki el yazmaları ve sanat eserleri, dünya edebiyatı ve düşüncesi için önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Harita 2. Dunhuang bölgesindeki mağara yerleşim yerlerinin dağılımı (Rong, 2013: 474)

2.3. DUNHUANG'DA ARKEOLOJİK KEŞİFLER

Kansu'nun iklimi ve Dunhuang'dan geçen ticaret yollarının bozulması, yüzyıllardır terk edilmiş ve nispeten bozulmamış kalıntıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Başlıca arkeolojik keşifler, 20. yüzyılın ilk yıllarında öncelikle Çinli olmayan arkeologlar tarafından yapılmıştır. İngiliz arkeolog Marc Aurel Stein, 1900 ile 1917 yılları arasında üç seyahat gerçekleştirerek Tarım Havzası'ndaki Niya kalıntıları da dâhil olmak üzere birçok keşif yapmıştır. Stein, Han dönemine ait ahşap astarlı belgeler de dâhil olmak üzere daha fazla eser bulmak için terk edilmiş bölgelerde araştırmalarını sürdürmüştür. Stein, Sincan'daki arkeolojik alanlardan birçok antik eseri yağmalamış ve bunları Londra'ya götürmüştür. Stein, konuyla ilgili kapsamlı bir eğitim almış bir bilgin olarak bilinmektedir. Jiuquan'ın komutanlığına bağlı olarak Dunhuang yakınlarındaki duvar kalıntıları ve komşu gözetleme kuleleri gibi yapılar da keşfedilmiştir (Lebovitz, 2021: 4;

Rong, 2013:104). Bu keşifler, Çin'in eski kuzeybatı sınırındaki Han arkeolojisinin başlamasını sağlamıştır. 270 adet Çince ve Tibetçe parşömenleri ve resim sanatı ve Çince olmayan metinler içeren daha da fazla sayıda parşömenleri satın aldı. Bu nedenle, Stein tarafından satın alınan 29 dosya bilimsel önemleri açısından koleksiyonun en değerli kısmını temsil ediyordu.

Resim 1. Aurel Stein tarafından Kütüphane Mağarası'ndan çıkarılan el yazmaları (Rong, 2013: 104)

Stein'in ayrılışından bir yıl sonra, 1908 Şubat'ında Fransız arkeolog Paul Pelliot Dunhuang'a geldi. Taklamakan çölünün kuzey çevresinde arkeolojik araştırmalar yapan Pelliot, Urumçi'de iken kendisine gösterilen iki Dunhuang parşömeni üzerine hemen Dunhuang'a yönelik bir yolculuğa çıktı. Çinceyi akıcı bir şekilde konuşabilmesi sayesinde, başrahip Wang ona Kütüphane Mağarası'na girip el yazmalarını seçmesine izin verdi. Pelliot, çeşitli kriterler belirleyerek el yazmalarını seçti, özellikle Çince olmayan yazıları içeren parşömenleri tercih etti. Bu kitaplardan bazılarının arka yüzlerinde kolofonlar bulunuyordu (Rong, 2013: 104, 105). Pelliot, bu yazıların kanonik olmadığını belirlediği Budist metinler ve Budist olmayan metinler ve belgeler olduğunu fark etti. Başrahip Wang ile 500 gümüş tael karşılığında anlaşılan Pelliot, Kütüphane Mağarası'nın en iyi bölümünü satın aldı.

Resim 2. Paul Pelliot Kütüphane Mağarası'ndaki el yazmalarını seçerken (Rong, 2013: 105)

Luo Zhenyu, Pelliot'dan Dunhuang'daki Kütüphane Mağarası'nda hâlâ bazı el yazmalarının bulunduğunu öğrendiğinde, Qing Eğitim Bakanlığı'na bir talepte bulundu. 1910 yılında Qing Eğitim Bakanlığı, kalan tüm el yazmalarını satın alınarak Pekin'e gönderilmesini ve muhafaza edilmesini emretti (Rong, 2013: 106).

Sonraki buluntular, 1920'lerde Zhang Bingnan tarafından Yumenguan'da ve kuzeyde, Sven Hedin ve Folke Bergman liderliğindeki Çin-İsveç ekibi tarafından ise Juyan'da yapılmıştır. Dunhuang ve Juyan yakınlarında II. Dünya Savaşı'nın ardından da birçok önemli keşif gerçekleştirilmiştir. Ancak 1976'daki Kültür Devrimi, Yumenguan yakınları ve özellikle Xuanquanzhi adlı eski bir yerleşim yerinde bulunan Han posta aktarma istasyonu gibi bazı alanların tahrip olmasına yol açmıştır. Bu sitelerdeki bulunan belgeler çoğunlukla idari nitelikte olup fermanlar, seyahat belgeleri, takvimler ve kayıtları içermektedir. Ayrıca el yazmalarının küçük bir bölümü okuryazarlık kitapları, kehanetler, fizyonomi, tıp ve diğer konuları içermektedir (Lebovitz, 2021: 4). Xuanquanzhi'de bazı kayıp kişisel mektuplar ve kâğıt üzerine yazılmış metinlerin ilk örnekleri de bulunmuştur.

2.4. DUNHUANG UYGUR YAZMALARI VE IDP

Dunhuang Uygur metinleri denildiğinde akla gelen hem Kütüphane Mağarası'ndan hem de Mogao Kuzey Mağaralarından çıkarılmış yazma ya da baskı eserlerdir. Dunhuang metinlerinin tamamı düşünüldüğünde, Uygur harfli metinler Çince ya da Tibetçe metinler kadar çok olmamakla birlikte kayda değer durumdadır. İngiltere, Fransa, Çin, Japonya, Rusya, İsveç, Tayvan ve Amerika gibi ülkelerde bulunan bu yazmalar çoğunlukla Uygur harfli yazma parçalarıdır.

Dunhuang Uygur metinlerinde kullanılan yazı türüne bakıldığında, metinlerin genellikle düz Uygur yazısı veya işlek/kursiv Uygur yazısıyla yazılmış olduğu görülmektedir. Soğdca ile karışık Uygur metinleri olduğu kadar özellikle Çince'den çevrilmiş Uygur metinlerinin içinde Çince ifadelerin de Çince karakterler kullanılarak yazıldığı görülmektedir (Rong, 2013: 205). Uygurca metinlerin ön yüzü Çince, Tibetçe ya da Tangutça yazılı başka metinlerinin arkasına yazılması Dunhuang Uygur metinlerinde sıkça rastlanan bir durumdur.

İçerik olarak bakıldığı zaman ise Dunhuang Uygur metinleri içerisinde hem dinî metinlerin hem de din dışı yani hukuk, ticaret, günlük hayat vb. metinlerin olduğu görülmektedir. Ancak Budist içerikli metinler çoğunluktadır. Dunhuang'dan çıkarılan Budist Uygur metinleri içinde, birebir çeviri ya da uyarlama çeviri olarak sınıflandırılabilir. Āgama metinleri, jātākalar, avadanalar, Mahāyana sutraları, Abhidharma tefsirleri, Çince uydurma sutralarla birlikte herhangi bir kaynaktan çeviri olmayan telif Budist eserleriyle Uygur Budist şiirleri de yer almaktadır. Elverskog (1997)'de yer alan 82 Budist eser başlığından 28'inin Dunhuang Uygur metinlerinde tespit edilmesine bakılarak Dunhuang Budist Uygur metinlerinin Budist Uygur metinleri içerisindeki yeri tespit edilmektedir.

Dunhuang Uygur metinleri içinde, Budist metinler dışındaki dinî içerikli metinler Manihaist metinlerdir. Beş adet Manihaist metinden en kapsamlısı Uygurca *Huastuanift*'dir. Dinî metinler dışında kalan metinlerin çoğunu mektuplar oluşturmaktadır (Can, 2016: 7-9). Mektuplar dışında ticaret metinleri ve içeriği tam olarak belirlenememiş Uygur metinleri de bulunmaktadır.

Kütüphane Mağarası'nın keşfedilmesiyle Dunhuang yazmaları, araştırmacıların büyük ilgisini çekmiş ve 20. yüzyılın başından başlayarak günümüze kadar çok sayıda kitap ve makalenin konusu olmuştur. Dönemin çok kültürlü tarihini yansıtmaları bakımından hem

tarihî anlamda, hem de eski dillerde yazılmış metinler olması bakımından dil çalışmaları anlamında büyük öneme sahip yazmalar, farklı ülkelerden çeşitli dil uzmanları tarafından ele alınmıştır. Ne yazık ki, bu keşif süreci, bazı yazmaların yağmalanmasına ve kaybolmasına neden olmuştur.

Bu durumun farkında olan bazı bilim insanları, 1994 yılında Uluslararası Dunhuang Projesi'ni (IDP) kurmuşlardır. IDP, Dunhuang'da bulunan el yazmalarının dijital olarak kaydedilmesi, kataloglanması ve araştırmacıların kullanımına sunulması amacıyla kurulmuştur. Bu proje sayesinde, dünya çapında birçok araştırmacı, Dunhuang Uygur Yazmaları'na erişebilir hale gelmiştir.

IDP, Dunhuang Uygur Yazmaları'nın korunmasını ve yenilenmesini de sağlamaktadır. Bu yazmalar, Uygur Türk kültürü ve tarihi için önemli bir kaynak oluşturmaktadır (Can, 2016: 3; Rong, 2013: 205). Bunun yanı sıra, yazmalar, Orta Asya ve Doğu Asya tarih, edebiyat, din, felsefe, tıp ve astronomi gibi birçok alanda araştırmacıların çalışmalarına konu olmaktadır.

Dünyanın çeşitli kütüphanelerinde bulunan Dunhuang yazmaları üzerine yapılmış kataloglar mevcuttur. İngiltere'de Çince yazmalar kataloğu ve Orta Asya dilleriyle Sanskrit dilinde yazılan yazmalar kataloğu; Fransa'da bulunan Çince yazmalar ve Tibetçe yazmalar kataloğu bunlardan bazılarıdır. Dunhuang çalışmaları sadece Avrupa'da değil Japonya ve Çin'de de çok sayıda araştırma yapılmıştır.

2.5. DUNHUANG UYGUR METİNLERİNİN TARİHLENDİRİLMESİ

Dunhuang Uygur metinlerinin tarihlendirilmesi, çeşitli yöntemler kullanılarak yapılmıştır. Metinlerin çoğu, yazıldıkları dönemin ve bölgenin çok kültürlü yapısını yansıttığından, tarihlendirme için önemli birer kaynak teşkil etmektedir.

Bununla birlikte, metinlerin tarihlendirilmesinde en önemli yöntemlerden biri, metinlerde geçen tarihlerin ve olayların diğer kaynaklarla karşılaştırılmasıdır. Örneğin, Tang Hanedanı'nın Çin İmparatoru Xuanzong'un (713-755) dönemine ait birçok metin bulunmuştur ve bu metinlerde belirli tarihler ve olaylar anlatılmaktadır. Bu nedenle, metinlerin tarihlendirilmesinde bu gibi tarihî olaylar ve kişilerin hayatlarından bahseden metinlerin incelenmesi önemli bir kaynak teşkil etmektedir (<https://www.bl.uk/projects/lotus-sutra-conservation-and-digitisation>).

Bunun yanı sıra, metinlerin yazıldığı döneme ait dil ve dilbilgisi özellikleri de tarihlendirme için kullanılmaktadır. Örneğin, metinlerde kullanılan bazı sözcükler, o

dönemde kullanılmış olan farklı dillere işaret etmektedir. Bu nedenle, bu dillerin yapıları ve kullanımı, metinlerin tarihlendirilmesinde önemli birer kaynak olabilir. Dunhuang’da Bin Buddha Mağaraları’nda bulunmuş olan Uygur metinlerinin, 1028 yılında Tangutların saldırısından korunmak maksadıyla mağaralara örülerek kapatılmasından dolayı, en geç 11. yüzyılda yazıldıkları düşünülmektedir (Ağca, 2006: 50). Dolayısıyla metinlerin bulunduğu yer, yazılış tarihi hakkında bilgi edinmemize yardımcı olan unsurlardan biridir.

Dunhuang’da Bin Buddha Mağaralarında bulunan Uygur metinlerinin yazılış tarihini tespit etmek için yazıldığı taş, kaya, kağıt veya kullanılan yazı araçları olan kamış veya fırça gibi nesnelerin yardımıyla da ipuçları elde edilebilir. Metnin yazıldığı nesnenin türü, tarih tespitinde önemli bir faktördür, ancak nesnenin yaşı ile metnin yazılış tarihi arasında ayırım yapmak önemlidir. Nesnenin yaşı, metnin yazılış tarihini göstermez, sadece nesnenin imalat tarihini yansıtır. Kağıdın boyutu, kalınlığı, dokusu ve tortulu olup olmaması gibi özellikler, kağıdın imalat tarihine dair ipuçları sağlayabilir. Örneğin, kağıdın büyük veya küçük boyutu, kalınlığı veya dokusu, farklı dönemlere işaret edebilir. Metnin hangi yazı aracıyla yazıldığı da tarihlendirmede önemli bir faktördür. Kamışla yazılmış metinler ile fırça kullanılarak yazılmış metinler farklı dönemlere ait olabilir. Ayrıca baskı tekniğiyle yazılmış metinler de belirli bir zaman dilimi içinde üretilmiş olmalarından dolayı tarihlendirme açısından önemli bir ölçüttür (Ağca, 2006: 50). Bu bağlamda, Dunhuang Bin Buddha Mağaralarındaki Uygur metinlerinin tarihini tespit etmek için yazıldığı nesne ve kullanılan yazı aracının özellikleri dikkate alınabilir. Ancak tarihlendirmede birden fazla faktörün bir arada değerlendirilmesi ve başka kaynaklarla da desteklenmesi önemlidir.

Son olarak, metinlerin bulunduğu çevre ve mekânların tarihi de tarihlendirme için önemli bir etken olabilir. Örneğin, bir metnin bulunduğu mağara veya tapınak yapısı, inşa tarihleri hakkında fikir vererek, metnin yazılış dönemine ilişkin ipuçları sağlayabilir. Herhangi bir dilin yedi asırlık bir zaman dilimine yayılması, doğal olarak bir takım değişikliklere uğramasına sebep olur. Eski Uygur Türkçesi’nde 8. yüzyılda yazılmış bir metin ile 14. yüzyılda yazılmış bir metnin yazım, ses, şekil ve kelime hazinesi bakımından aynı özellikleri taşıması mümkün değildir. Bazı metinler, Köktürk yazıtlarıyla benzer dil özellikleri gösterirken, bazı metinler Köktürk yazıtlarından oldukça uzaklaşmıştır (Ağca, 2006: 54). Bu nedenle, Uygur metinlerinin çevirisi ve anlaşılması, dilin evrimi ve değişimleri göz önünde bulundurularak yapılmalıdır.

Tüm bu yöntemlerin bir arada kullanılmasıyla, Dunhuang Uyğur metnlerinin tarihlendirilmesi mümkün olmaktadır. Ancak, metnlerin çoğunun anonim olduğı ve yazarlarının bilinmediğı bir dönemde yazıldığı düşünöldüğünde, bazı metnlerin tarihlendirilmesi tam olarak yapılamamış veya tartışmalı kalmıştır.

Dunhuang Mogao Kütüphane Mağarası'ndan çıkarılan metnlerin tümü 10. yüzyıl öncesine aittir. Kütüphane Mağarası'ndan çıkarılan metnler düz ya da standart olarak da tabir edilen klasik Uyğur yazısıyla yazılmıştır. Moriyasu “Dunhuang Kuzey Mağaralarından çıkarılmış metnlerin bir kısmı, Moğol döneminde geliştirilen işlek Uyğur yazısıyla yazılmıştır ve bu metnlerin bazılarının içinde sık sık Çince karakterler kullanılmıştır. Moğol döneminden önce görölmeyen işlek yazının ve Uyğurca metin içerisinde Çince karakterlerin kullanıldığı metnler, Kütüphane Mağarası'ndan çıkan metnlerden ayrı tutulmalı ve söz konusu metnlerin 13. yüzyıl sonrasına ait olduğı düşünölmelidir. Pirinç kâğıdının kullanılması da, metnlerin Moğol döneminde yazıldığını ispatlayan özelliklerden biridir.” şeklinde ifade etmiştir (Moriyasu, 1985: 72-73).

Dunhuang'da bulunan metnlerin dil özellikleri, tahmin edilen yazılış tarihini bazen doğrularken, bazen de yazılış tarihiyle uyuşmamaktadır. Bazı araştırmacılar, Dunhuang metnlerinin genellikle 9-10. yüzyıllarda yazıldığını savunurken (Hamilton 1986; Bazin 1991), diğerkleri ise bu metnlerin tarihini farklı dönemlere yerleştirmektedir (Ağca, 2006: 63). Ancak öne sürölen bilgiler genel olarak tüm Dunhuang metnlerinin tarihini açıklamak için yeterli bir kanıt değildir.

2.6. DUNHUANG EL YAZMALARININA DAİR BAZI BİLGİLER

2.6.1. Kağıt ve Düzen

Antik Çin'de yazı yazmak için kullanılan araçlar arasında kaplumbağa plastronları ve kemiklerinin yanısıra bronz ve taş da bulunuyordu. Bambu fişleri ağır ve taşınması zahmetli olması ve ipeğin pahalı olması farklı alternatif arayışına süröklemiştir (Rong, 2013: 483). Kağıt Batı Han döneminde zaten icat edilmiş olsa da, Doğu Han döneminin ortalarında Cai Lun'un ucuz malzemeler kullanarak kağıt yapabildiğı ve böylece yaygın kullanımına katkıda bulunduğı bilinmektedir. Zaman içerisinde kağıdın ahşap ve bambunun yerini aldığını ve bunun farklı coğrafi bölgelerde farklı zamanlarda gerçekleşen uzun süreli bir süreç olduğunu çeşitli çalışmalar ile ortaya çıkarılmıştır.

Dunhuang ve Turfan’da muhafaza edilen el yazmaları, Budist metinlerinin kağıda kopyalandığını göstermektedir. Yazı yazmak için kullanılan kağıt türü küçük kenevir olarak da adlandırılan kenevirden yapılıyordu.

Değişen kalitesine rağmen, kağıt Dunhuang’da On Altı Krallık döneminden beri sürekli olarak kullanılmıştır. Ancak Tibet döneminde (8. yüzyılın sonlarından 9. yüzyılın ortalarına kadar), batı bölgelerinin güney yolu merkezi Çin’den kağıt tedarikinin kopması nedeniyle, Dunhuang halkı bir kez daha yazı yazmak için ağaç lifi kullanmaya başladı. Bu nedenle Tibet dönemi ağaç lifi, sıradan ağaç lifi kullanıldığı dönemde üretilenlerden ayırt edilmelidir.

Budist sūtralari kopyalamak için kullanılan kağıt, geleneksel Çin ölçüleri kullanılarak 11,5 chi 尺 veya 12 chi (2639 cm veya 2652 χμ) idi. 1 chi (=26 cm) yüksekliği, ağaç lalelerinin uzunluğundan gelmektedir. Tang döneminde ağaç lamellerinin uzunluğundan gelen chi’ye “küçük chi” 小尺, bu yükseklikteki kağıt “küçük kenevir kağıdı” olarak adlandırılmıştır. Tang’da resmi belgeler için kullanılan kağıt boyutu farklıydı: 11 chi veya 1x1,5 chi (3045 cm). El yazmalarının korunması için, metinler genellikle bir çeşit tuzlu su çözeltisi veya hafif bir asit çözeltisi içinde ıslatılan kağıtlara sarılarak saklanmıştır (Rong, 2013: 490). El yazmalarının sadece kopyalama ve saklama tekniklerine değil, aynı zamanda kağıdın boyutlarına ve kalitesine de büyük önem verildiği ortadadır.

Metinleri kopyalamak için kullanılan standart kâğıtta, üstte ve altta iki yatay çizgi çizilir ve aralarında 18-19 cm boşluk bırakılırdı. Bundan sonra dikey ızgara çizgileri eklenir ve 1,5-1,8 cm genişliğinde dikey şeritler oluşturulurdu. Her satır 17 karakter içeriyordu, ancak kâğıt sayfaları eşit uzunlukta olmadığından, sayfa başına satır sayısı 20 ila 31 arasında değişiyordu; en yaygın olanı 28 satırdı. Standart sūtralarda sayfa başına 28 satır, satır başına 17 karakter vardı. Parşömenlerin sonunda boşluk bırakıldığında genellikle bu alan kolofon için kullanılırdı. Standart sūtralar ise her zaman bir kolofon içerirdi, hatta boşluk bırakılmamış olsa bile ek kağıt kullanılarak kolofon alanı sağlanırdı (Rong, 2013: 491). Kolofon, genellikle yazıldığı zamanın tarihini, kopyalayıcının adını ve bağışçının adını içerirdi. Bazı Budist sūtraların sonunda ve başında bir manastırın veya özel bir sahibin mührü yer almaktadır.

Bunların dışında kağıtların katlanma tarzı da dikkat edilen bir konu olmuştur. Budist metinler, diğer metinlere göre daha hacimli ve iyi korundukları için dış özellikleri hakkında daha kesin bilgi söz konusuysa Manihaist ve diğer metinler kısa ve kötü

korundukları için kitap formatları hakkında bilgi yetersizdir. Ancak Budist Uygur metinleri hacimli oldukları için kitap formatları hakkında birçok bilgi mevcuttur. Pustaka, katlama kitap, Çin kitap tomağı ve oyma baskı gibi çeşitli kitap formatlarına sahip yazmalar bulunmaktadır. Akordeon el yazmaları, kağıdın her 4 veya 6 satırda katlandığı ve el yazmasının herhangi bir yerinde serbestçe açılabilirdiği bir katlama biçimidir. Bu format, Hint veya Tibet pothi ciltlerinin etkisi altında gelişmiş ve ilk olarak 8. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. 9. yüzyılın ilk yarısında ise defter formatı ortaya çıkmıştır. Bu yeni format normalde 5 ila 7 yaprak kağıdın ortadan katlanması ve katlama çizgisi boyunca birlikte kesilmesiyle oluşturulur (Rong, 2013: 492). Uygur metinlerinde, Budist metinlerin hacimli olmaları nedeniyle kitap formatları hakkında daha fazla bilgi mevcuttur, ancak diğer metinlerde bilgi yetersizdir. Farklı katlama tarzları arasında akordeon el yazmaları, pothi ciltleri ve defter formatları bulunur.

2.6.2. Kaligrafiye Dayalı İlişki

Dunhuang el yazmaları 5. yüzyıldan 11. yüzyılın başlarına kadar altı yüz yıllık bir döneme yayılmıştır. 5. yüzyıl, *lishu* (隸書) adı verilen ruhban yazısının *kai* yazısına dönüştüğü dönemdir (Rong, 2013: 492). Sui ve Erken Tang dönemlerinde, standart sūtralar tamamen düzenli *kai* yazısıyla yazılmıştır. Ancak Tibet döneminde yazı stiline bozulmalar meydana gelmiş ve Guiyijun dönemine gelindiğinde, yazı oldukça kötü bir hal almıştır.

El yazmalarının tarihlendirilmesi hat sanatı temeline dayandırılabilen ancak bu yöntemde bazı riskler vardır. Çünkü her kişinin yazım tarzı farklıdır ve kişisel farklılıklar önem arz etmektedir. Bununla birlikte, hat sanatı bir sanat biçimi olduğundan çok güçlü bir taklit unsuru içerir ve bazı insanlar Tang döneminde kâtiplik yazısı hatta mühür yazısı gibi farklı yazı stillerini iyi yazabildiklerinden, belirlemesi gereken şey belki de toplum genelindeki eğilimler ve popüler kaligrafik stillerdir (Rong, 2013: 493-495). El yazmalarının tarihlemesi için sadece kolofona güvenmek de yeterli değildir, zaman zaman tüm kolofonlar bile kopyalanmadan çoğaltılmıştır.

2.6.3. El Yazmalarının Recto ve Verso'ları Arasındaki İlişki

Ciltleme biçimi ve kaligrafinin yani sıra, el yazmalarının recto ve verso kısımları arasındaki ilişki de önemlidir. Tang Hanedanlığı döneminde, resmi belgeler genellikle dokuz yıl boyunca valilik veya ilçe arşivlerinde saklanırdı. Bu belgeler nispeten iyi kağıtlara yazıldığından, imha edildikten sonra genellikle geri dönüştürülürdü. Geri dönüşümün en yaygın yollarından biri, metinleri kopyalamak için kullanmaktı (Rong,

2013: 496). Özellikle manastırlar, sūtraları kopyalamak için eski el yazmalarını sıklıkla kullanmaktaydı.

Bir başka yöntem de, bu belgeleri destek olarak başka nesnelere yapıştırmaktı (Rong, 2013: 497). Örneğin, Turfan el yazmaları arasında ayakkabı tabanı, şapka ve hatta tabut için kullanılan el yazmaları bulunmaktadır. Ayrıca Dunhuang'dan ek kağıtla güçlendirilmiş bir sūtra sargısı vardır. Sargı sık kullanımda kolayca zarar görebileceğinden, rahipler fiziksel destek için üzerine sert belge katmanları yapıştırmıştır.

Tibetliler Dunhuang bölgesini işgal ettikten sonra, merkezi Çin ile temaslar kesilmiş ve bu kağıt sıkıntısına yol açmıştır. Sonuç olarak, bu dönemden itibaren Tang Hanedanlığı resmi belgeleri sūtraların kopyalanması için büyük miktarlarda kullanılmıştır. Bunlara örnek teşkil edecek yazmalar mevcuttur.

Ayrıca günümüzde recto ve verso olarak adlandırılan yüzlerin farklı koleksiyonlardaki kütüphane ve müze çalışanları tarafından biraz keyfi olarak belirlendiğini de söz konusudur. Örneğin, British Library'de recto terimi genellikle bir parşömenin iç tarafını ya da üzerinde daha fazla metin bulunan tarafını belirtmek için kullanılmaktadır (Rong, 2013: 499). Bu yaklaşım da el yazmasındaki gerçek recto ve versionun tam tersi adlandırılmasına neden olmuştur. Bu da el yazmalarının recto ve verso'larını belirlerken öncelikle içeriklerine bakılması gerektiğini göstermektedir.

2.7. JAMES HAMILTON'IN *MANUSCRITS OUÏGOURS DU IXE-X^E SIÈCLE DE TOUEN-HOUANG* ADLI ÇALIŞMASI

James Hamilton'ın 1986 yılında yayımlanan *Manuscripts Ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-Houang* adlı çalışması, Kütüphane Mağarası'ndan çıkarılmış parça hâlindeki Dunhuang Uygur metinlerinin tamamını kapsayan ayrıntılı bir metin çalışmasıdır. Bu çalışma, Dunhuang Uygur metinleri üzerine yapılmış en detaylı çalışmalardan biridir ve günümüzde hâlâ Kütüphane Mağarası'nda bulunan parça hâlindeki Uygur metinlerine dair başvurulabilecek önemli kaynaktır.

Hamilton'ın çalışması iki ciltten oluşmaktadır. Birinci ciltte metinler ele alınırken, ikinci ciltte ise metinlerin sözlüğü ve tıpkıbasımları yer almaktadır. Ele alınan metinler, kısa tanıtımlarıyla birlikte Uygurca harf ve yazı çevrimleri, Fransızca çevirileri ve açıklamalarıyla birlikte sunulmuştur.

Bu çalışma, Dunhuang Uygur metinlerinin dil ve içerik yönünden daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Hamilton'ın ayrıntılı incelemesi, metinlerin çevrilmesi ve

anlamlandırılması sürecinde rehberlik etmektedir. Ayrıca, çalışmanın sözlük kısmı, Uygurca sözcüklerin anlamlarını anlamak ve araştırmak için önemli bir kaynak olarak kullanılabilir.

Bu nedenle, Hamilton'ın çalışması, Dunhuang Uygur metinlerine ilişkin araştırmalar için temel bir kaynak olarak kabul edilmektedir ve çalışmalarda da bu kaynağa başvurmak önemli olacaktır.

Manuscripts Ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-Houang'da “*Étude des Manuscrits Ouïgours*” başlığı altında incelenen yazmalar sırasıyla şunlardır:

Tablo 1. Hamilton (1986)'da İncelenen Dunhuang Uygur metinleri

<i>Hamilton (1986) no.</i>	<i>Yazma no.</i>
Manuscrit 1:	Pelliot Ouïgour 1
Manuscrit 2:	Or. 8212/ 121
Manuscrit 3:	Or. 8212/ 122
Manuscrit 4:	Pelliot Ouïgour 13
Manuscrit 5:	Pelliot Chinois 3049
Manuscrit 6:	Pelliot Chinois 3407
Manuscrit 7:	Pelliot Chinois 3071
Manuscrit 8:	Pelliot Chinois 3072
Manuscrit 9:	Or. 8212/ 124
Manuscrit 10:	Pelliot Chinois 2961
Manuscrit 11:	Pelliot Chinois 3076
Manuscrit 12:	Or. 8212/ 192
Manuscrit 13:	Stein 3853
Manuscrit 14:	Or. 8212/ 119
Manuscrit 15:	Pelliot Chinois 2988 ve 2909
Manuscrit 16:	Pelliot Chinois 2998
Manuscrit 17:	Or. 8212/ 116 ve Pelliot Chinois 2969
Manuscrit 18:	Pelliot Ouïgour 2

Tablo 1. (devamı) Hamilton (1986)'da İncelenen Dunhuang Uyğur metinleri

Manuscrit 19:	Pelliot Ouïgour 5
Manuscrit 20:	Pelliot Ouïgour 15
Manuscrit 21:	Or. 8212/ 120
Manuscrit 22:	Pelliot Ouïgour 12
Manuscrit 23:	Or. 8212/ 123
Manuscrit 24:	Or. 8212/ 179
Manuscrit 25:	Or. 8212/ 180
Manuscrit 26:	Pelliot Ouïgour 12
Manuscrit 27:	Or. 8212/ 181
Manuscrit 28:	Pelliot Ouïgour 4
Manuscrit 29:	Pelliot Ouïgour 3
Manuscrit 30:	Pelliot Ouïgour 6
Manuscrit 31:	Pelliot Ouïgour 7
Manuscrit 32:	Pelliot Ouïgour 14
Manuscrit 33:	Pelliot Ouïgour 8
Manuscrit 34:	Pelliot Chinois 3046
Manuscrit 35:	Pelliot Ouïgour 10
Manuscrit 36:	Or. 8212/ 117

3. YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma, bilimsel ve tarihsel araştırma yöntemlerinin özelliklerini taşımaktadır. Niceliksel yaklaşımın yanı sıra yoğunluk olarak niteliksel yaklaşımdan da yararlanılmıştır. Özellikle Eski Uygurcanın sınırlı kaynakların neden olduğu art zamanlı inceleme özelliği göstermektedir.

Araştırmada, genel bir bilgilendirme amacıyla Dunhuang ve Mogao Mağaraları hakkında genel bilgiler verilmiş, Dunhuang bölgesinin tarihteki önemi vurgulanmış ve Dunhuang yazmalarının büyük bir kısmının çıkarıldığı Kütüphane Mağarası'nın tarihi üzerinde durulmuştur. Veri toplama sürecinde, Dunhuang Mağarası'nda bulunan 9. ve 10. yüzyıla ait parça hâlindeki Eski Uygurca el yazmalarını elde etmek amacıyla literatür taraması, dijital veri ve kaynak tarama yöntemleri kullanılmıştır.

Bu araştırmanın sonuçları, Eski Uygurca el yazmalarının günlük yaşam, ticaret, hukuk vb. gibi konuları içermesi ve söz varlığının ilgili alanyazına katkı sağlaması nedeniyle Eski Türkçe araştırmalarında önemli bir yere sahip olması beklenmektedir. Araştırma sonuçları, Eski Uygurların kültürel, toplumsal ve ekonomik yaşantısı hakkında daha derin bir anlayış sunarak, ilgili alanda yapılan çalışmalara katkı sağlayacaktır.

3.2. ARAŞTIRMA VERİ TABANI

1986-James Hamilton'ın 1986 yılında yayımlanan “*Manuscripts Ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-Houang [9-10. yüzyıl Dunhuang Uygur Yazmaları]*” adlı çalışmasında, Kütüphane Mağarası'ndan çıkarılmış parça hâlindeki Dunhuang Uygur metnlerinin tamamı incelenmiştir. O güne kadar Dunhuang Uygur metinleri üzerine yapılmış en ayrıntılı metin çalışması olan bu eser, günümüzde de Kütüphane Mağarası'nda bulunmuş parça durumundaki Uygur metnlerinin hemen hemen tamamı için başvurulacak önemli kaynaktır. Hamilton'ın çalışması iki ciltten meydana gelmektedir. Çalışmanın birinci cildinde metinler ele alınmış, ikinci cildinde ise metinlerin sözlüğü ve tıpkıbasımları yer almıştır. Ele alınan metinler, kısa tanıtları, Uygurca harf ve yazı çevirimleri, Fransızca çevirileri ve açıklamaları ile birlikte verilmiştir.

1988-Marcel Erdal “*Uigurica from Dunhuang*” adlı makalede Hamilton'ın metin okuma ve anlamlandırmalarını incelemiştir. Erdal, Hamilton'ın yaklaşımını eleştirel bir şekilde değerlendirmiş ve farklı bir perspektifle bazı bölümlere odaklanmıştır.

Makalede, Hamilton'ın yöntemleri ve yorumlarına alternatif yaklaşımlar sunulmuştur. Erdal, Hamilton'dan farklı bir bakış açısıyla, Uygurca metinlerin analizinde ve çözümlemesinde özellikle vurgulanması gereken kavramlar, terimler veya yapılara dikkat çekmiştir.

2010-Peter Zieme “*The Manichaean Turkish Texts of the Stein Collection at the British Library*” adlı makalede Stein Koleksiyonunda yer alan Manihaist el yazmalarını ele almıştır. Makalede, Türkçe metinlerin çevirileri, dilbilimsel analizleri ve kültürel bağlamlarıyla ilgili bilgiler yer almaktadır.

2016-Zeynep Pınar Can tarafından hazırlanmış “*Dunhuang Uygur Metinleri Üzerine Açıklamalı Kaynakça*” adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinde Dunhuang Uygur metinleri üzerine yapılmış çalışmalar derlenerek açıklamalı bir kaynakça oluşturulmuştur. Dunhuang Uygur yazmaları, dünya genelinde çeşitli müze ve kütüphanelerde bulunmaktadır. Bu çalışmada, bu metinlerin bulunduğu ülkelerdeki koleksiyonlar hakkında genel bilgiler verilmiş ve metinler koleksiyonlarına göre sınıflandırılmıştır. Metinlerin fiziksel özellikleri ve içerikleri hakkında kısa tanıtımlar yapılmıştır.

Metinlerin tanıtımının ardından, ilgili metinler üzerine yapılmış çalışmalara yer verilmiş ve Dunhuang Uygur metinleri üzerine yapılan araştırmalar da sunulmuştur. Bu şekilde, yayımlanmış Dunhuang Uygur metinlerinin açıklamalı bir listesi oluşturulmuş ve kapsamlı bir kaynakça sunulmuştur.

2021-Hüsnü Çağdaş Arslan tarafından hazırlanmış “*Eski Uygur mektuplarının incelenmesi ve söz varlığının Hakasça ile karşılaştırılması*” yayımlanmamış doktora tezinde Dunhuang'da bulunan Eski Uygurca mektuplar, el yazmaları ve yayımlanmış çalışmalar üzerinden incelenmiştir. Mektupların söz varlığı, Hakasça metinler ve ilgili temel sözlükler aracılığıyla Hakasçanın söz varlığıyla karşılaştırılmıştır. Ayrıca, Eski Uygurca ile Hakasça arasında karşılaştırmalı bir dizin oluşturulmuş ve kavram alanlarına ayrılmıştır.

3.3. ARAŞTIRMADA İNCELENEN ESKİ UYGUR YAZMALARI

Bu araştırmada incelenen Eski Uygurca el yazmaları, J. Hamilton'ın 1986 yılında *Manuscripts ouigours du IXe-Xe siècle de Touen-houang* adlı yayınında yer verdiği “*Pelliot Ouigor 1, Or.8212/121, Or.8212/122, Pelliot Ouigor 13, Pelliot Chinois 3407, Pelliot Chinois 3071, Pelliot Chinois 3072, Or.8212/124, Pelliot Chinois 2961, Pelliot Chinois*

3076, Or.8212/192, Stein 3853, Or. 8212/119, Pelliot Chinois 2988 ve 2909, Pelliot Chinois 2998, Or.8212/116 ve Pelliot Chinois 2969, Pelliot Ouïgor 2, Pelliot Ouïgor 8, Pelliot Chinois 3046, Pelliot Ouïgor 10, Or. 8212/117” numaralı el yazmalarıdır. Parça şeklinde olan el yazmaları ticaret, gündelik hayat, hukuk, Budist, Manihaist, atasözü, ölüm ilanı gibi içeriklere sahip metinlerdir. Ele alınan metinler bulundukları ülkeye göre ayrılarak yazma numarası ve içeriğine göre aşağıda tablo hâlinde verilmiştir.

Tablo 2. Fransa’da Bulunan Dunhuang Uygur Metinleri

Yazma Numarası	İçerik
Pelliot Ouïgour 1	Budist
Pelliot Ouïgour 2	Ölüm ilanı
Pelliot Ouïgour 8	Belirsiz
Pelliot Ouïgour 10	Ticaret
Pelliot Ouïgour 13	Budist
Pelliot Chinois 2909V	Çeşitli
Pelliot Chinois 2961V	Manihaist
Pelliot Chinois 2969V	Manihaist
Pelliot Chinois 2988V	Çeşitli
Pelliot Chinois 2998V	Atasözü
Pelliot Chinois 3046V	Ticaret
Pelliot Chinois 3071V	Çeşitli
Pelliot Chinois 3072V	Manihaist
Pelliot Chinois 3076V	Belirsiz
Pelliot Chinois 3407V	Manihaist

Tablo 3. İngiltere’de Bulunan Dunhuang Uygur Metinleri

Yazma Numarası	İçerik
Or. 8212/ 116	Mektup
Or. 8212/ 117	Ticaret
Or. 8212/ 119	Ticaret
Or. 8212/ 121	Budist
Or. 8212/ 122	Budist
Or. 8212/ 124V	Manihaist
Or. 8212/ 192	Budist
Or. 8210/ Stein 3853V	Budist

3.4. METNİN YAZIM ÖZELLİKLERİ

Çalışmada yer alan parça el yazmalarına ait metinlerde tahripler olmasının yanı sıra birbirinden farklı yazım özellikleri de görülmektedir. Budizm ve Manihaizm gibi dinlere ait; Sanskritçe, Çince, Soğdca ve Toharcadan alınan kelimelerin Türkçenin yapısına uydurulduğu söylenebilir. Bunun dışında yazıcıdan kaynaklı yazım farklılıkları da mevcuttur. Çalışmamızda ele aldığımız yazmalar birbirinden bağımsız parçalar olduğu için yazımda farklı özelliklerin olmasına da neden olmuştur. Yazımlarında fark olmayan /e/-/é/; /é/-/i,i/ harflerinin ayrımı Türkiye’de yapılan çalışmalardaki genel temayüle göre verilmiştir. Yine /o,u/, /ö,ü/, /k,g/ ve /k,ğ,h/ harflerinin okuyuşu için de Clauson ve Wilkens’in sözlükleri kaynak alınmıştır.

3.4.1. Ünlülerin Yazılışı

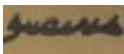
3.4.1.1. /a/ ünlüsünün yazılışı

Kelime başında /a/ ünlüsü Uygur Türkçesinde çift elifle yazılmıştır.

alku	”LQW		(109/42)
arığ	”RYĞ		(198/10)
atl(ı)g	”TLĞ		(446/19)

ay	'Y		(206/4)
----	----	---	---------

Kelime başında /a/ ünlüsünün tek elifle yazıldığı da görülmektedir.

amtı	'MTY		(046/46)
amrak	'MR'Ğ		(045/45)
aşnukı	'SNWĞY		(205/3)

Kelime içinde ve sonunda /a/ ünlüsü tek elifle yazılmaktadır.

barça	P'RC'		(033/33)
burkan	PWRĞ'N		(123/4)
yana	Y'N'		(313/25)

/a/ ünlüsü kendisinden sonra gelen çift ünsüzden önce tek elifle yazılmaktadır.

amtı	'MTY		(046/46)
aşnukı	'SNWĞY		(205/3)

Bazen /a/ ünlüsünün yazılmadığı da görülmektedir. Genelde bu yazımda bir ikilik olduğu da söylenebilir. Çünkü aynı kelimenin farklı tarzda yazıldığı görülmektedir.

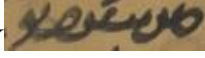
k(a)rabaş	ĞR'P'S		(434/7)
y(a)ruk	YRWĞ		(209/7)

3.4.1.2. /e/ ünlüsünün yazılışı

Kelime başında, içinde ve sonunda /e/ ünlüsü tek elifle yazılmıştır.

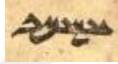
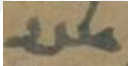
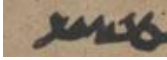
edgü	'DKW		(329/12)
emgekin	'MK'KYN		(175/17)
ev	'V		(288/5)

/e/ ünlüsünün yazılmadığı bazı kelimeler:

t(e)gleçgüti	TKL'ÇKWTY		(216/14)
t(e)ñri	T'NKRY		(075/8)
s(e)n	SN		(440/13)

3.4.1.3. /é/ ünlüsünün yazılışı

Uygur Türkçesinde /é/ ünlüsünün yazımında genelde /ı,i/ için kullanılan *ye* görülmekle birlikte nadiren de olsa elif harfi kapalı *e*'yi göstermek için kullanılmıştır.

éligi	'YLYKY		(422/11)
éki	'YKY		(429/02)
yéne	YYN'		(457/02)
téser	TYS'R		(189/01)

/é/ ünlüsünün yazılmadığı bazı kelimeler:

y(é)gen	YK'N		(434/7)
y(é)g(i)rmi	YKYRMY		(433/6)

3.4.1.4. /ı/ ve /i/ ünlülerinin yazılışı

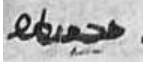
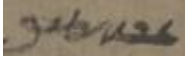
Kelime başında /ı, i/ ünlüleri *elif* ve *ye* ile gösterilmiştir.

3.4.1.4.1. /ı/ ünlüsü

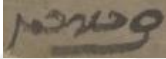
ıd(u)r	'YDR		(376/3)
ınagı	'YN'QY		(184/26)

mal	'YN'L		(192/4)
it	'YT		(437/10)

3.4.1.4.2. /i/ ünlüsü

inçe	'YNÇ'		(440/13)
iletü	'YL'TW		(305/17)
istek	'YST'K		(405/6)

Kelime içinde ve sonunda /ı, i/ ünlüleri yazılırken sadece ye kullanılmıştır.

bışıg	PYSYĞ		(410/11)
tınl(ı)g	TYNLĞ		(045/04)
bilge	PYLK'		(190/2)
kim	KYM		(104/37)

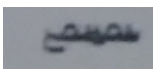
/ı, i/ ünlülerinin yazımında da eksik yazım özelliği görülmektedir. Transkripsiyonda parantezli olarak gösterilmiştir.

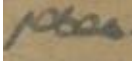
tınl(ı)g	TYNLĞ		(045/04)
atl(ı)g	'TLĞ		(086/15)
y(é)g(i)rmi	YKRMV		(266/06)

3.4.1.5. /o/ ve /u/ ünlülerinin yazılışı

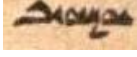
Uygur Türkçesinde söz başındaki /o/ ve /u/ ünlüsü *elif* ve *vav* ile gösterilmiştir.

3.4.1.5.1. /o/ ünlüsü

ogul	'WĞWL		(350/2)
------	-------	---	---------

ontun	'WNTWN		(192/4)
otuz	'WTWZ		(428/1)

3.4.1.5.2. /u/ ünlüsü

umug	'WMWĞ		(168/10)
urunçakı	'WRWNÇ'QY		(167/9)
ulatı	'WL'TY		(142/23)

Kelime içinde ve sonunda yalnızca vav ile gösterilmiştir.

burkan	PWRĞ'N		(142/23)
bo	BW		(331/14)
alku	'LQW		(109/42)
nom	NWM		(193/5)

3.4.1.6. /ö/ ve /ü/ ünlülerinin yazımı

Kelime başında /ö, ü/ elif vav ve ye ile gösterilmiştir.

3.4.1.6.1. /ö/ ünlüsü

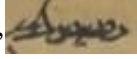
ög	'WYK		(203/1)
öz	'WYZ		(341/24)
öğre	'WYNKR'		(457/2)

3.4.1.6.2. /ü/ ünlüsü

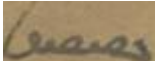
üç	'WYÇ		(175/17)
----	------	---	----------

üdün	'WYDW'		(042/42)
üze	'WYZ'		(258/7)

İlk hecede bir ünsüzden sonra gelen /ö/ ve /ü/ vav ve ye kullanılarak yazılırken, ilk heceden sonraki hecelerdeki /ö/ ve /ü/ için yalnızca vav kullanılmıştır.

tört	TWYRT		(457/2)
kölig(e)d(e)me	KWYLYKDM'		(219/2)
negü	N'KW		(226/9)
menü	M'NKW		(458/3)

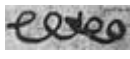
/y/ ve /k, g/ ünsüzlerinden sonra bazen ilk hecedeki /ö, ü/'ler ye'siz yazılmıştır.

könül	KWNKWL		(054/54)
kürek	KWYR'K		(420/9)
yürün	YWRWNK		(447/20)

3.4.2. Ünsüzlerin Yazılışı

3.4.2.1. /b/ ve /p/ ünsüzlerinin yazımı

/b/ ve /p/ ünsüzleri tek bir harfle gösterilmiştir.

beg	P'K		(332/15)
bilge	PYLK'		(190/2)
pusar	PWS'R		(186/1)
pokpu	PWKPW		(303/15)

3.4.2.2. /ç/ ünsüzünün yazımı

Uygur Türkçesinde birkaç Türkçe sözcük dışından genelde kelime başında alıntı sözcüklerde karşımıza çıkmaktadır.

çanak	Ç'N'Ğ		(429/2)
çeçek	Ç'ÇK		(153/34)

3.4.2.3. /d/ ve /t/ ünsüzlerinin yazımı

Uygur Türkçesinde /d/ ve /t/'nin birbirlerinin yerine de kullanıldığını görülmüştür.

edgü	'DKW		(329/12)
teg	T'K		(280/6)
erdemlig	'RD'MLYK		(195/7)
it	'YT		(437/10)

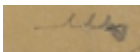
3.4.2.4. /g/ ve /k/ (ön damak) ünsüzlerinin yazımı

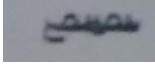
/k/ ve /g/ Uygur yazısında tek bir işaret ile gösterilmektedir. Aynı kelime için farklı okuyuşlar karşımıza çıkmıştır. Örneğin; *eksük* → *egsük* örneğinde olduğu gibi. Metin transkripsiyonlarında birbirlerinden ayırt edilemeyen bu harfler zaman zaman da birbirlerinin yerine de kullanılmıştır.

emgekin	'MK'KYN		(175/17)
teg	T'K		(280/6)
umug	'WMWĞ		(168/10)

3.4.2.5. /g/ /k/ /h/ (art damak) ünsüzlerinin yazımı

Bu harfleri göstermek için tek bir işaret kullanılmıştır. Bazen /k/ ünsüzü /g/ ünsüzünden üzerine konan iki nokta ile ayrılmıştır.

han	Ğ'N		(274/10)
-----	-----	---	----------

ogul	'WĞWL		(350/2)
burkan	PWRĞ'N		(142/23)

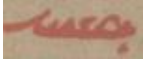
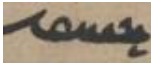
3.4.2.6. /j/ ve /z/ ünsüzlerinin yazımı

/z/ ve /j/ ünsüzleri için tek bir işaret kullanılmıştır. Metinde /z/ ünsüzüne ait örneklerle rastlanmıştır. Umumiyetle de /z/ ve /j/ kendinden sonra gelen işaret ve harflerden ayrı yazılmıştır. /z/ ünsüzünün altında tek noktalı ve iki noktalı şekilleri kullanılmıştır.

üze	'WYZ'		(076/05)
etöz	'T'WYZ		(186/1)
azun	'Ž WN		(183/25)

3.4.2.7. /l/ ünsüzünün yazımı

Alıntı kelimelerin başında kullanılmıştır. Çoğul eki olan -lAr'ın kelime gövdesinden ayrı yazıldığı da görülmüştür.

loçana	LWÇ'N'		(201/13)
lénhua	LYNĞW'		(195/7)
ol	'WL		(465/1)

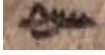
3.4.2.8. /m/ ünsüzünün yazımı

/m/ ünsüzü Türkçe kelimelerin ilk hecesindeki /n/ ve /ŋ/ komşuluğu dışında başta kullanılmamıştır.

m(e)n	MN		(192/4)
monta	MWNT'		(406/7)
amtı	'MTY		(046/46)

3.4.2.9. /n/ ünsüzü yazımı

Türkçe /n/ ile başlayan kelimeler ve türevleri dışında /n/ ünsüzü başta kullanılmamıştır.

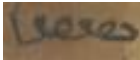
negü	N'KW		(226/9)
nom	NWM		(193/5)
yana	Y'N'		(313/25)

3.4.2.10. /ŋ/ ünsüzünün yazımı

Kelime başında görülmeyen bu ünsüz /nk/ harflerinin yan yana yazılmasıyla meydana gelmektedir.

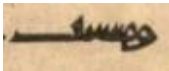
t(e)ŋri	T'NKRY		(075/8)
köŋül	KW'KWL		(054/54)
kéŋ	KYNK		(197/9)

Bazı metinlerde /ŋ/ harfi sadece /g/ harfiyle yazılmıştır.

muŋsuz	MWKSŴŽ		(364/9)
yürüŋ	YWRWK		(368/13)

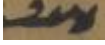
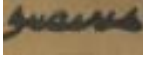
3.4.2.11. /r/ ünsüzünün yazımı

Umumiyetle iki dişle yazılmaktadır. Fakat iki dişli yazılan /r/'lerin dışında kelime başında ve içinde tek dişle yazılmış /r/'ler de karşımıza çıkmaktadır.

raçgri	R'ÇKRY		(127/8)
arıg	'RYĞ		(198/10)
burhan	PWRĞ'N		(123/4)

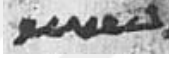
3.4.2.12. /s/ ve /ş/ ünsüzlerinin yazımı

/s/ ve /ş/ ünsüzleri için aynı işaret kullanılmıştır. Bazen /s/’nin iki nokta veya çengel işareti konulmuş, bu da /ş/ ünsüzünün okunmasında kolaylık sağlamıştır; fakat sistemli olarak bu işaret kullanılmamıştır.

sav	S’V		(203/1)
s(e)n	SN		(440/13)
aşnukı	’SNWĞY		(205/3)
şamnu	S’MNW		(242/5)

3.4.2.13. /v/ ünsüzünün yazımı

Söz başında alıntı sözcüklerde karşımıza çıkan /v/, söz içi ve söz sonunda imlâ olarak /y/ harfine benzese de ufak bir farkla /y/’den ayırt edilmiştir.

varhar	V’RĞ’R		(285/2)
y(a)l(a)vaç	YLV’Ç		(358/3)
ev	’V		(288/5)

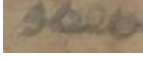
3.4.2.14. /y/ ünsüzünün yazımı

/y/ ünsüzünün transkripsiyonu için /y/ harfi kullanılmıştır. /v/ ünsüzü ile benzerliği ufak farklarla ayırt edilmiştir.

y(a)l(a)vaç	YLV’Ç		(358/3)
yürek	YWR’K		(424/13)
yana	Y’N’		(362/7)

Özel Notlar

- ✓ Kelime içindeki aynı tür ünsüzün yan yana kullanıldığı durumlarda, ünsüzler tek işaretle temsil edilmiştir. (ünsüz tekleşmesi)

tükelig	TWK'LYK		(209/7)
köñülüg	KWNKWLWK		(212/10)
tut(t)ı	TWTY		246/09

- ✓ Kelime içinde yani kelime kökünde ayrı yazım söz konusudur. Soğd kökenli Mani ve Uygur alfabeleriyle yazılan ilk Uygur metinlerindeki Soğd yazı geleneğinin izini göstermektedir. Soğd alfabesini yazım etkisini gösterir.

édimiz	'Y DYMYZ		(281/7)
--------	----------	---	---------

- ✓ Kelime içinde fazladan yazılmış hiçbir değeri olmayan elif harfi vardır. Genellikle bu fazla elif yazımı /l/, /y/ harflerinin bulunduğu yerde olmakla beraber bunun dışında yazıldığı örneklere rastlamak mümkündür.

etöz	'T'WYZ		(186/1)
kilber	KYLP''R		(163/5)

3.5. METNİN BELİRGİN DİL ÖZELLİKLERİ

Uygurlar, 8. yüzyıldan 14. yüzyılın sonlarına kadar Tarım havzasında, din-dışı ve dini konuları ele alan metinleri yazmışlardır. Bu metinler, yazıldığı dönemin kağıt, fırça veya kamış kullanımı gibi dış özelliklerinin dışında yazım, ses ve şekil bilgisiyle ilgili dil özellikleri dikkate alınarak tasnif edilip tarihlendirilmektedir (Ağca, 2006: 2). II. Köktürk Kağanlığı'nın yıkılmasından sonra Uygurlar, Manihaizm ve Budizm öğretilerini yaymak için çok sayıda tercüme faaliyetinde bulunmuşlardır. Uygurların edebi faaliyetleri altı yüzyıldan fazla devam etmiştir. Bu süreçte Uygur Türkçesi'nin yazım, ses ve şekil özelliklerinde değişiklikler olmuştur. Bu nedenle, Uygur metnindeki dil değişimlerini takip ederek, hem metinlerin yazıldığı dönemi belirlemek hem de Uygur Türkçesi'nin hangi yüzyılda hangi dil değişikliklerine uğradığını tespit etmek mümkündür.

Bazı metinler ses ve şekil özellikleri bakımından standart yazı dilinden farklı özellikler göstermektedir. Birçok özelliği itibarıyla erken ya da klasik dönemlerde yazıldığı anlaşılan bazı Uygur metinleri, edebi dilde olması mümkün olmayan, müellif ya da müstensihnin kendisinin ya da ait olduğu boyun ağız özelliğini yansıtır (Ağca, 2006: 69). Özellikle Dunhuang'da bulunmuş olan ya da Soğd alfabesiyle yazılmış olan bazı metinlerde ağız unsurlarından bahsetmek mümkündür.

Dunhuang Mağarası'nda bulunmuş 9. ve 10. yüzyıla ait parça hâlindeki Eski Uygurca el yazmalarının dil özellikleri şunlardır:

1. *kurtgar-* fiilinde değişiklik olmamış, /r/ ve /g/ ünsüzleri düşmemiştir (250/13).
2. Kelime içinde g ünsüzü korunmuştur (bulganyuk 026/26, emgek 159/01).
3. Kelime içi ve kelime sonu d korunmuş, d > y değişimi yoktur (edgü 005/05, adgır 293/05).
4. ñ harfi hem ayrılmış (y ağzı) şekliyle hem de ayrılmamış şekliyle karşımıza çıkmaktadır (koyka 304/16, koyn 468/03).
5. Ünlüyle biten fiillerden sonra gelen geniş zaman çekimi -yUr ekiyle yapılmıştır (öyür 002/02, yarlıkayur 272/02, yaşayur 287/04).
6. *al-*, *bil-* fiilleri -*I* zarf fiil eki ve -*Ir* geniş zaman ekini almıştır (alır 030/30, bilir 371/16).
7. *birle* edatının yapısında bir değişiklik olmamıştır (024/24).
8. Üst onluk sayı sistemi kullanılmıştır (bêş yegirmi 432/05).
9. *tol-* fiilinin zarf-fiil şekli yer alan metinlerde -*U* ekiyle yapılmıştır. Eskicil -*I* zarf-fiil eki yerine -*U* kullanımı metnimizde de görülmektedir (200/12).

10. *yarlıgka-* fiili *yarlıka-* şeklindedir. /gk/ ünsüz grubu sadece /k/ ile yazılmıştır (yarlıkamış~yarlıgkamış 016/16).
11. Şart çekimi -sAr, -sA ekleriyle yapılmıştır (yorıtsar 297/09, bolsar 236/19, bolsa 370/15).
12. -Dın çıkma hâl eki kullanılmıştır (kulıntın 291/03).
13. Yuvarlaklaşma görülür (kövşek <kevşek 053/53, istedümüz 406/07).
14. 1. teklik şahıs emir ekinin -gAyIn şekli görülür (bérgeyin 338/21).
15. Metatez Türk dilinin hemen hemen her döneminde görülen bir ses olayıdır. Türkçede, özellikle /l/ ve /r/ gibi sızıcı ünsüzlerin bulunduğu kelimelerde daha sık görülür (Ağca, 2006: 182). Metindeki metatezli örnekler *aklugran-* > *agruklan-* (290/02) ve *yalrıg* > *yarlıg* (404/05) vb. kelimeleridir.

3.6. HARF ÇEVİRİMİ VE YAZI ÇEVİRİMİNDE KULLANILAN YÖNTEM

Metin bölümünde incelenen el yazmalarında ve Eski Uyğurca çalışmalarda yaygın olarak kullanılan çeşitli işaretler bulunmaktadır. Bu işaretler ele alınan metnin hem özelliklerini hem de içeriklerini daha iyi açıklamak ve anlamak için pratik bir kullanım sağlamaktadır. Metnin yazı çevrimi ve harf çevrimi yapılırken Türkiye’de yayımlanmış Eski Uyğurca metin çalışmaları incelenmiştir. Kullanılan yöntem ve işaretler şu şekildedir:

- Harf çevrim üst, yazı çevrim alt satırda verilmiştir.
- Harf çevriminde büyük harfler kullanılmıştır.
- Elif için ’ sembolü kullanılmıştır.
- Yazı çevriminde yazılmayan ünlüler parantez içinde ayrıca gösterilmiştir.
- **kahn** Tamamen hasar görmüş harfler için önerilen düzeltmeler
- *italik* Kısmen korunmuş ve kesin olarak düzeltilmiş harfler
- ///// Hasarlı bölümdeki tahminî harf sayısı (yaklaşık 5’e kadar)
- [...] Harf sayısı tahmin edilemeyen hasarlı bölüm
- (abc) Satırın sağına, soluna, kenar boşluğuna veya sözcüğe eklenen harfler
- + İki öğeye bölünebilen art arda yazılmış bir harf dizisinde kesim noktası (iyelik, çoğul ve durum ekleri dışında)
- - Bir sözcüğün birbirine bağlı iki bölümünü birleştirme veya bölümleme işareti
- · : · · ⊙ ⊙ · : · _ ° Orijinal metindeki noktalama işaretleri

3.7. TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMDA KULLANILAN YÖNTEM

Bu bölümde el yazmasının kayıt numarası başlık olarak verildikten sonra sayfa bilgileri aktarılmıştır. Metnin harf ve yazı çevrimi verildikten sonra Türkiye Türkçesine aktarımı yer almıştır. Çevirinin geçtiği satır “1-100” şeklinde belirtilmiştir. Bir diğer satıra geçilirken özellikle metindeki noktalama işaretlerine ve zarf fiil öbeklerine dikkat edilmiştir. Eksik kısımlar için “...”, ifadeyi tamamlamak için metin haricinde bir ekleme yapılması gerektiğinde ise yay ayraç “()” kullanılmıştır.

Metnin çeviri yazısında, daha önceki neşirde takip edilen büyük tamamlama yoluna gidilmemiş; ancak metinde küçük tahribat görmüş kimi sözcükler, bu sözcüklere ait ekler ve metnin bağlamı içinde hasar görmüş kısımda bulunması gerektiği düşünülen kimi sözcükler, köşeli ayraç içerisinde tamamlanmıştır. Şayet önceki neşre göre tamamlanmışsa dipnotta belirtilmiştir. Bu tamamlamalar, metnin eksik veya hasarlı kısımlarını yerine koyma amacıyla yapılmıştır. Bu şekilde, metnin anlaşılması ve tamamlanması için gerekli olan bilgileri sağlamak amaçlanmıştır. Metinde yarısı görünürken yarısı tahrip olan harfler çeviri yazıda eğik olarak yazılmıştır. Uygurcada gerek bir imlâ geleneği olarak gerekse kimi başka sebeplerle ünlüsü yazılmayan sözcüklerin ünlüsü parantez içerisinde gösterilmiştir. Metinlerin günümüz Türkçesine tercümesinde metnin orijinaline sadık kalınmaya çalışılmıştır.

[ifade] Hasar görmüş veya düzeltilmiş yerlerin aktarması

... Hasarlı, okunaksız veya anlaşılma kısımları

(söz/ek) Metinde olmayan, aktarmayı geliştirme veya açıklama amaçlı söz/ek

{abc} Silinmiş ancak görünür sözler

3.8. DİZİN VE SÖZLÜĞÜNÜN HAZIRLANMASINDA KULLANILAN YÖNTEM

Metnin dizini hazırlanırken büyük oranda Wilkens'in 2021 yılında yayımladığı “Handwörterbuch des Altuigurischen” adlı sözlüğünden yararlanılmıştır. Bunun yanında Etimoloji sözlükleri ve diğer söz varlığı çalışmalarına bakılmıştır. Burada sözcükler yabancı kökenli ise yine “<” işareti kullanılarak belirtilmiştir. Sözcükler anlamlandırılırken metindeki kullanımları ile sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Orijinal metindeki imlânın düzeltilmesi istendiği durumlarda → işareti ile yönlendirme yapılmıştır. † işaretiyle de okuma yanlısının düzeltilmiş şekli verilmiştir. Gramatik dizin olarak oluşturulan bu kısımda, sözcükler madde başları altında geçtikleri yapılar ile verilmiş ve metindeki ilgili satırlara yönlendirilmiştir.

3.9. TPKIBASIM BÖLÜMÜ HAZIRLANIRKEN İZLENEN YÖNTEM

Yazmaların tıpkıbasımları için metindeki numaraları ve sıralaması esas alınmıştır. Ardından alt başlık olarak el yazmalarının ağ bağlantıları verilmiştir.

4. METİN VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIM

Pelliot Ouïgour 1

Bibliothèque National de France’da muhafaza edilen Pelliot Ouïgour koleksiyonunun ilk yazması olan Pelliot ouïgour 1, a, b ve c olarak adlandırılmış üç yapraktan oluşmaktadır. Oldukça kalın, çatlakları olan ve koyu renkli, her iki tarafı da çizilen kenar boşlukları vardır. Üçünün de yıpranmış ve pürüzlü kenarları vardır; çok sayıda delik, yarık ve yırtık oluşmuştur. Pelliot Ouïgour 1 yazması, her iki yüzü de yazılı olan yapraklardan oluşur. Üç yapraktan oluşan a yaprağı, sağ ve sol olmak üzere iki ayrı sayfaya sahiptir ve toplamda dört sayfaya eşdeğerdir. Bu yaprağın uzunluğu 26 cm, genişliği ise 42 cm'dir. b ve c yaprakları ise, ön ve arka yüzle beraber iki sayfa olmak üzere birlikte dört sayfaya eşdeğerdir ve boyutları 26 cm x 21 cm'dir. Aslı kitapçık olan Pelliot Ouïgour 1 yazması, Çince kitaplar gibi sağdan başlayarak ve soldan sağa doğru açılmaktadır. Kitapçık, *Arañemi Jātaka* adlı metni içermektedir ve metnin boyutları, a yaprağından yola çıkılarak 30 cm x 45 cm olarak tahmin edilmiştir.

Pelliot Ouïgour 1 yazması, *Arañemi Jātaka* metnini içeren Toharca A, Toharca B, Sakaca (Tomşuk diyalekti) ve Soğdca kaynaklardan birinden çevrildiği bilinen Uygurca metinler arasındadır. Ancak Çince ya da Sanskritçe bir *Arañemi Jātaka* metni mevcut değildir. Yazmada kalan 8 sayfa ise jātakanın başlangıç bölümü ve kolofonu içermektedir. Metnin başlangıcı ve kolofonu arasında kalan jātaka bölümleri kayıptır. Jātaka metni, 67 satırdan, kolofon ise 52 satırdan oluşmaktadır.

Jātaka metninin sayfa sıralaması, a parçası ön yüz sol sayfa, a parçası arka yüz sağ sayfa, b parçası ön yüz ve b parçası arka yüz şeklindedir. Kolofonun sıralaması ise a parçası arka yüz sol sayfa, a parçası ön yüz sağ sayfa, c parçası arka yüz ve c parçası ön yüz şeklindedir.

Arañemi Jātaka metninin başlangıç bölümü ve kolofon, farklı kişiler tarafından yazılmıştır. Jātaka metnindeki 43 ve 44. satırlar (b parçası, ön yüz) ve kolofonun ilk dört satırı (68-71. satırlar) kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Pelliot Ouïgour 1’de diğer Pelliot ve Stein yazmalarından farklı olarak, noktalama işaretleri kullanılmıştır. İki nokta işaretinin dışının kırmızı ile çevrilmesi ise bu yazmaya özgü bir özelliktir.

Pelliot Ouïgour 1, kolofonda belirtildiği üzere, *Alp Toña* adında biri tarafından *Sințsi* adlı bir Budist rahibi adına yazılmış bir metindir. Metnin yazım tarihi kolofonun ilk satırında “tavışgan yıl törtünç ay yéti yégirmike” (tavşan yılı, dördüncü ay, on yedinci gün) olarak

belirtilmiştir. Bazin'e göre bu tarih eski tarz bir tarihlendirmedir. Buna dayanarak Pelliot ouïgour 1'in 10. yüzyılın ikinci yarısına ait bir metin olduğu anlaşılmaktadır (Moriyasu, 1985, 17-18; Hamilton, 1986: 1-2; Can, 2016: 82-83).

Tablo 4. Pelliot Ouïgour 1 yaprak sıralaması

	Sayfa no.	Pelliot Ouïgour 1, yaprak no.
Jataka	1	a parçası, ön yüz, sol sayfa
	2	a parçası, arka yüz, sağ sayfa
	3	b parçası, ön yüz
	4	b parçası, arka yüz
Kolofon	5	a parçası, arka yüz, sol sayfa
	6	a parçası, ön yüz, sağ sayfa
	7	c parçası, arka yüz
	8	c parçası, ön yüz

Metin

Pelliot Ouïgour 1, yaprak a, ön, sol

001 01 YM' 'WLWĜ TNKRY 'YNÇ' TYP TYDY Ө Ө P'RW TYN////

yme uluĝ t(e)ŋri inçe tép tédi Ө Ө berü tıŋlaŋ

002 02 SYZ TWYZ WN TNKRY 'WĜLY Y' MN 'WYWR MN

siz tözün t(e)ŋri oĝlı ya m(e)n öyür m(e)n

003 03 PW S'NTWR 'YLYK ''SNWQY ''Ž WNT' 'RNYM ''TLĜ Ĝ

bo sentür élig aşnukı azunta ernim atl(ı)g Ĝ

004 04 //LWĜ 'YLYK Ĝ'N 'RTY PWRĜ'N YWLYN TYL'YWR

ulug élig han érti burhan yolın tileyür

005 05 'WYÇWN 'RTYNKW 'DKW QYLYNÇLĞ 'RTY 0 0 PWSY 'WL'TY

üçün ertinü edgü kılınçl(1)g érti 0 0 buşı ulatı

006 06 ''LTY P'R'MYTQ' Ğ'T'ĞL'NWR 'WYÇWN 'WLWĞ 'WLWĞ {Ğ}

altı paramitka kataglanur üçün ulug ulug

007 07 'DKW QYLYNÇ QYLWR 'RTY 0 0 0 0 'WL 'WYDWN

edgü kılınç kılur érti 0 0 0 0 ol üdün

008 08 KYÇYKY TNKRY 'YNÇ' TYP TYDY 0 0 QWDWRW [...]NKW

kiçigi t(e)ñri inçe tép tédi 0 0 koduru [erti]¹ñü

009 09 S'QYNW QWLWL'NK N' 'DKW QYLYNÇ QYLMYSYĞ M'NK'

sakınu kolulañ ne edgü kılınç kılınışı maña

010 10 NWML'NK MN YM' 'SYD'YYN 0 0 'WL 'WYDWN 'W///

nomlañ m(e)n yme eşideyin 0 0 ol üdün *ulugı*

011 11 TNKRY 'YNÇ' TYP TYDY 0 0 'WYKWS ''Ž WNT' ''SNW

t(e)ñri inçe tép tédi 0 0 üküş azunta aşnu

012 12 'RYN'TWV ''TLĞ P'LYQT' 'RNYM ''TLĞ 'YLYK

erinetüv atl(1)g balıkta ernim atl(1)g élig

¹ Hamilton 1986 2, satır 8'e göre tamamlanmıştır.

013 13 Ğ'N ? 'RTY 0 0 'WL 'YLYK PWRĞ' / ĞWTY NK'

han érti 0 0 ol élig burhan kutıña

014 14 Q'T'ĞL'NWR PWDYSVT 'WYÇWN 'WYZ YN P'SYN

kataglanur bodis(a)v(a)t üçün özin başın

015 15 'YD'L'P ''LQW SYN PYRM'K' ''ĞYTM'Z 'RTY 0 0

ıdalap alkusın bérmege agıtmaz érti

016 16 ''NY 'WYÇWN TWRTDYN SYNK'R YRLĞ YRLĞ'DY 0 0

anı üçün törtidin sıñar y(a)rl(ı)g y(a)rl(ı)kadı 0 0

017 17 KYM Ğ'YW MWN[...] T'QLĞ YWĞ ÇYĞ'Y ''Ç

kim kayu muñ[lug]² taklıg yok ııgay aç

Pelliot Ouïgour 1, yaprak a, arka, sağ

018 18 //L'NK 'YRYNÇ YRLĞ TYNLĞ L'R P'R 'RS'R ''LĞW K'LZ

yalañ érinç y(a)rl(ı)g tınl(ı)glar bar érser alku kelz-

019 19 WNL'R KRK'KYN ''LĞW PYR'YYN TYP 0 0 'WYTRW TWYRT

-ünler k(e)rgekin alku béreyin tép 0 0 ötrü tört

020 20 [...]LWNKD'ĞY YWQ ÇYĞ'Y QWLTĞWÇY L'R 0 0 PR'MNLR 'SYDKLY

² Hamilton 1986 3, satır 17'ye göre tamamlanmıştır.

[bu]³lundakı yok ıgay koltguılar     bram(a)nl(a)r eşidg(e)li

021 21 ''LQW KLTY L'R QWP TWYRLWK KRK'KYN ''LĖW PYRD/

alku k(e)ltiler kop t rl g k(e)rgekin alku b rdi

022 22 'WYKRWNLWK PWLWP P'RDY L'R         'WL 'WYDWN

 gr nl g bolup bardılar         ol  d n

023 23 PYR 'RTWRMWKY ''TLĖ PR'MN KLTY 'RTYNKW KWYRKSWZ

bir ert rm ki atl(ı)g bram(a)n k(e)lti erti   k rks z

024 24 [...]LĖ 'RTWĖ ''Y'Ė QYLYNÇLĖ 'YLYK Ė'N PYRL'

[kılınç]⁴l(ı)g artuk ayag kılınçl(ı)g  lig han birle

025 25 'WYKWS ''Ž WNT' P'RW 'WYZ PWZ YVL'Ė S'ĖYN P'R

 k ş azunta ber   z boz y(a)vlak sakınç bar

026 26 'WYWN 'RTYNKW 'WYVK'LYK PWLĖ'NYWĖ KWNKWLWK

  n erti    vkelig bulganyuk k   l(l) g

027 27 //LWĖ QWR'Ė ''R' 'RNYM 'YLYKYK ''//L'YW TWD'DY

ulug kuvrag ara ernim  ligig ay(a)glayu tudadı

028 28 'YRYK S'RSYĖ S'V SWYZ L'DY     'N' TYP TYDY

³ Hamilton 1986 3, satır 20'ye göre tamamlanmıştır.

⁴ Hamilton 1986 3, satır 24'e göre tamamlanmıştır.

irig sarsıg sav sözledi     inçe t p t di

029 29 'WLWĞ 'YLYK SYZ N' 'WYÇWN YVL'Ğ YWNK'ĞÇY

ulug  lig siz ne    n y(a)vlak yonag ı

030 30 KYSY L// /'VYN ''LYR SYZ     'SYZ 'WLWS P' [...]

kişiler savın alır siz     esiz ulu  ba[lık]⁵

031 31 [...] TWYRW P'RÇ' PWZ 'R SYZ     PWRĞ'N QWTY

[ l]⁶ t r  barça buzar siz     burhan kutı

032 32 Y'LNKWZ MW SYZ YNK' KRK'K 'WL     ''ĞYLYĞ

yalnuz mu sizi e k(e)rgek ol     a ılık

033 33 'YÇYNT'KY ''ĞY P'RYM P'RÇ' YWĞ YWDWN

 inteki a ı barım barça yok yodun

034 34 [...]LTYNKYZ     //TYNKW T/YRWSWZ //L Ğ'N TYTYR

[k ]lt   z     ert   t r s  z  l han tetir

Yaprak b,  n

035 35 SYZ     'WL 'WYDWN Q'M'Ğ 'YN'N L'R ''M' L'R PR'MNT'

siz     ol  d n kamag ınan lar amaçlar bram(a)nta

⁵ Hamilton 1986 4, satır 30'a göre tamamlanmıştır.

⁶ Hamilton 1986 4, satır 31'e göre tamamlanmıştır.

036 36 PW MWNT'Ĝ S'RSYĜ S'V 'SYDYP PR'MNQ' 'YNÇ' TYP

bo montag sarsıg sav eşidip bram(a)nka inçe tép

037 37 TYDY L'R Ө Ө N' 'WYÇWN PYZ YNK 'YLYK Ğ'N'Ğ MWNÇWL'//

tédiler Ө Ө ne üçün biziñ élig hanag monçula[yu]

038 38 TWD 'WÇWZ S'V SWYZ L'YWR SYZ Ө Ө SYZ 'WYZ WNKWZ NY

tut uçuz sav sözleyür siz Ө Ө siz özünüzni

039 39 N'LWK PYLM'Z SYZ KYM ĞWRMWZ T' TNKRY T'K 'YLYK

nelük bilmez siz kim hormuzta t(e)ñri teg élig

040 40 Ğ'N'Ğ MWNÇWL'YW TWD'YWR SYZ Ө Ө SYZ YNK TYLYNKYZ

hanag monçulayu tudaşur siz Ө Ө siziñ tiliñiz

041 41 N'ÇWK K'SYLYP YYRD' TWYSM'Z Ө Ө KYM PYZ YNK

neçük kesilip yerde tüşmez Ө Ө kim biziñ

042 42 'YLYKYMZ NY MWNÇWL'YW TWD'DYNKYZ Ө Ө 'WL ' WYDWN

éligimizni monçulayu tudadıñız Ө Ө ol üdün

043 43 'RNYM 'YLYK SWĞ'NÇYĞ KWYRTL' KWYZ YN Q'YYP

ernim élig sukançıg körtle közin kayıp

044 44 Q'M'Ğ ''M'ÇL'RYNK' 'YNÇ' TYP YRLĞ YRLQ'DY

kamag amaçlarıña inçe tép y(a)rl(ı)g y(a)rl(ı)kadı

045 45 MN SYZ L'R K' 'NÇ' 'MR'Q MN Ğ'LTŸ 'WĞWL

m(e)n sizlerke ança amrak m(e)n kaltı ogul

046 46 QYZ 'WYKYNK' Q'NKYNK' 'MR'NWRÇ' 'MTY PW PR'MN

kız ögiñe kañıña amranurça amtı bo bram(a)n

047 47 M'NYNK P'ĞSYM 'WRNYNK' 'WLWRMYS 'RWR 0 0 P'ĞSYM

meniñ bahşım ornıña olurmıñ érür 0 0 bahşım

048 48 TYTYR 0 0 MWNWNK S'NLĞ S'RSYĞ S'VYN 'DKWTY

tétir 0 0 munuñ sanl(ı)g sarsıg savın edgüti

049 49 TYNKL'MYS KRK'K 0 0 'WL 'WYDWN Q'MĞ 'M'ÇL'R

tıñlamıñ k(e)rgek 0 0 ol üdün kam(a)g amaçlar

050 50 'RNYM 'YLYKD' PW YRLĞ 'SYDYP 'LĞWĞWN 'WRNYNT'

ernim éligde bo y(a)rl(ı)g eşidip alkugun ornıta

051 51 TWRWP YYNÇWRW YWKWNWP 'YNÇ' TYP 'WYTWK

turup yinçürü yükünüp inçe tép ötüg

Yaprak b, arka

052 52 'WYTWNTY L'R 0 0 TNKRYM SYZ YNK KWYRTL' KWYRKWNKWZ

ötüntiler Ө Ө t(e)rim siziñ körtle körkünüz

053 53 T'T'ĞLĞ TYLYNKYZ 'DKW QYLY//LĞ K WYVS'K KWNKLWNKWZ

tatakl(ı)g tiliniz edgü kılınçl(ı)g kövşek köñlünüz

054 54 PYZ YNK 'YÇ 'YÇ'KW KWNKWL KWKWZ 'WL'TY PYLYKYMZ

biziñ iç içegü köñül köküz ulatı biligimiz-

055 55 NY ''LQW 'YÇK'RDY Ө Ө TNKRYM YRLĞYNT' 'RTW 'WM'[...]

-ni alku içgerdi Ө Ө t(e)rim y(a)rl(ı)gınta ertü uma[tımız]⁷

056 56 PYZ Ө Ө 'YNÇYP KWYRKSWZ KWYRKLWK Y'K M'NKYZ LYK

biz Ө Ө inçip körksüz körklüg yek meñizlig

057 57 ''YĞ QYLYNÇLĞ PR'MN KYTYP P'RZ WN PYZ YNK 'WLWŞ

ay(a)g kılınçl(ı)g bram(a)n kétip barzun biziñ uluş

058 58 P'LYQT' TWRM'Z WN Ө Ө Ө Ө 'WL 'WYDWN 'RNYM

balıkta turmazun Ө Ө Ө Ө ol üdün ernim

059 59 'YLYK 'YN'NÇ L'RYNT' PW MWNT/ 'WYTWK S'V

élig inançlarınta bo mont(a)g ötüğ sav

060 60 'SYDYP 'RTYNKW T'PL'M'TYN 'YNÇ' TYP YRLĞ [...]

⁷ Hamilton 1986 5, satır 55'e göre tamamlanmıştır.

eşidip ertinü taplamatın inçe tép y(a)rl(ı)g [y(a)rlıkadı]⁸

061 61 MYNY ''Y'Ğ MWNK QYLWR SYZ L'R KYM M'NY//

meni ayag muñ kılur sizler kim meniŋ

062 62 P'ĠSYMYN MYNT' ''DYR'R SYZ L'R Ɔ Ɔ KWNKWL/ [...]

bahşımın min(i)te adırar sizler Ɔ Ɔ köñüli [biligi]⁹

063 63 'RTYNKW PWS'NTY YYR//T' 'YNÇ' TYP YRLĞ YRLQ'DY

ertinü busantı yérinti inçe tép y(a)rl(ı)g y(a)rl(ı)kadı

064 64 Ġ'M'Ğ PYS ''Ž WN TYNLĞ[...] Y'L'NKWZ

kamag béş azun tınl(ı)g[larınta]¹⁰ yalañuz

065 65 M'NK' //ĞYNĞW/LWĞ 'RMYS [...]

maña sakınguluk érmiş [sizler...ış]¹¹

066 66 T'KM'Z 'RMYS Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ 'WL [...]

tegmez érmiş Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ ol [üdün...]¹²

067 67 'RNYM 'YLYKK' Y'N' 'YNÇ' TYP 'WY[...]Y L'R

ernim éligge yana inçe tép ö[tünt]¹³iler

⁸ Hamilton 1986 5, satır 60'a göre.

⁹ Hamilton 1986 5, satır 62'ye göre.

¹⁰ Hamilton 1986 6, satır 64'e göre.

¹¹ Hamilton 1986 6, satır 65'e göre.

¹² Hamilton 1986 6, satır 66'ya göre.

¹³ Hamilton 1986 6, satır 67'ye göre.

KOLOFON

068 01 YM' ĞWTLWĞ T'VYSĞ'N YYL TWYRTWNÇ

yme kutlug tavişgan yıl törtünç

069 02 ''Y YYTY YKRMYK' MN SYNKTSY PW

ay yéti y(é)g(i)rmike m(e)n şıñtsi bo

070 03 NWM PYTYK PYTYK'LY 'WYTWNTWM M

nom bitig bitigeli ötüntüm M

071 04 ĞWTLWĞ PWLZ WN PW NWM PYTYMYS PWY'N

kutlug bolzun bo nom bitimiş buyan

072 05 'DKW ĞYLYNÇ KWYÇYNT' [...]MYS

edgü kılınç küçinte [monta ö]¹⁴miş

073 06 'WYKWM Q'NKYM YM' Q'YW [...]

ögüm kañım yme kayu [azunta tugmakı]¹⁵

074 07 'RS'R PW PWYN 'DKW? ĞYLYNÇ [...]NT'

erser bo buy(a)n edgü kılınç [küçi]¹⁶nte

¹⁴ Hamilton 1986 6, satır 5'e göre tamamlanmıştır.

¹⁵ Hamilton 1986 6, satır 6'ya göre tamamlanmıştır.

¹⁶ Hamilton 1986 6, satır 7'ye göre tamamlanmıştır.

075 08 'WYKWM Q'NKYM ''RYŽ YNT' V'Ç'R TNKRY YYRYN//

ögüm kañım arızınta vaçar t(e)ñri yérinte

076 09 KYSY ''Ž WNYNT' TWĞM'ĞY PWLZ WN 0 0 0 0

kişi azunınta tugmakı bolzun 0 0 0 0

(Üç satır boşluk)

077 10 Q[...] M/KY ''Ç'RY VRDW ''Ç'RY 0 0 P'K YK'N

k[anlarımız]¹⁷ meñi açarı f(a)rdu¹⁸ açarı 0 0 beg y(é)gen

078 11 ''Ç'RY ''YY TWYK'L SYLYK ''YY 'WN [...]

açarı ayı tükel silig ayı on [vartar]¹⁹

079 12 [...] PYSY Q'TWN [...] YK'N

[y(é)gen]²⁰ pısı²¹ hatun [kul]²² y(é)gen

080 13 Ğ/T YK'N 0 0 [...] 'N'/T 0 0 [...] 0 0

kut y(é)gen 0 0 [batar]²³ anant 0 0 [...] 0 0

¹⁷ Hamilton 1986 6, satır 10'a göre tamamlanmıştır.

¹⁸ Hamilton 1986 6, satır 10'da "ßardu~ßandu" şeklindedir.

¹⁹ Hamilton 1986 6, satır 11'e göre tamamlanmıştır.

²⁰ Hamilton 1986 6, satır 12'ye göre tamamlanmıştır.

²¹ Hamilton 1986 6, satır 12'de "pışı~bisi" şeklindedir.

²² Hamilton 1986 6, satır 12'ye göre tamamlanmıştır.

²³ Hamilton 1986 7, satır 13'e göre tamamlanmıştır.

Yaprak a, ön, sağ

081 14 DRM [...]TŽ ''Ç'RY Θ Θ S//KTSY ''Ç'RY

d(a)rm [...] açari Θ Θ şııtsi açari

082 15 P'KSYK ĞWLÇWR ĞWT YK'N ĞWTLY YK'N

begsig kul çor kut y(é)gen kutlı²⁴ y(é)gen

083 16 ĞWL P'RS Ğ'TWN SVK .. ĞWM'R

kul bars hatun s(e)vig .. humar

084 17 Θ Θ Θ Θ Ğ'M'Ğ Q' Q'D'S 'YN 'YÇY

Θ Θ Θ Θ kamag ka kadaş in éçi

085 18 ''T'YL'RYMZ KWYZ WNWR ''Ž WNT' 'YKS//

ataylarımız közünür azunta ıgsız

086 19 TWĞ'SZ 'RM'KY PWLZ WNL'R QWP 'D?WD'

togas(1)z érmeki bolzunlar kop edgüde

087 20 'YÇR' Ğ'M'Ğ YVL'QT' T'STYN

içre kamag y(a)vlakta taştın

088 21 PWLZ WNL'R T'ĞY PW PWY'N 'DKW QYLYNÇ

bolzunlar takı bo buyan edgü kılınç

²⁴ Hamilton 1986 7, satır 15'te "kutlı~(koklı?)" şeklindedir.

089 22 'WYNK 'WYLWK PWLZ WN Ğ'M'Ğ

öñ ülüg bolzun kamag

090 23 YYTYNÇ 'WĞWSQ'T'KY P'RÇ'Ğ' 'WYNK

yétinç uguşka tegi barçaga öñ

091 24 ///LWK PWLZ WN PW 'T'WYZ D'

ülüg bolzun bo et'özde

092 25 ''D'SZ TWD'SZ PWSWSSWZ Q'DĞ////

adas(1)z tudas(1)z busuşsuz kadgusuz

093 26 'WYKRWNÇW LWK M'NKYLYK 'RZ WNL'R

ögrünçülüg meñilig érzünler

094 27 KYN KWYNYNK' PWRĞ'NL'R PYRL'

kén küniñe burhanlar birle

095 28 TWĞM'ĞL'RY PWLZ WNL'R ⊙ ⊙ ⊙ ⊙ T'ĞY PW

tugmakları bolzunlar ⊙ ⊙ ⊙ ⊙ takı bo

Yaprak c, ön

096 29 [...]Ğ'N ''LTWN NWM //LK'NYN TVYRDYNKYZ [...]

[bur]²⁵han altun nom *tilgenin* t(e)virdiñiz [...]

097 30 [...]LT// NYRV'NĜ' //RD/NKYZ [...]

[burhan a]²⁶*ltun nırvanka kirdiñiz* [t(e)ñrim...]²⁷

098 31 [...] MN 'WL TWYRT [...]

[yükünür]²⁸ m(e)n ol tört [sıñarkı]²⁹

099 32 [...] 'YMYRT T'NK D' [...] T/ĜD/NKWZ

[uganka]³⁰ imirt tañda *tugduñuz*

100 33 TNK[...] 'RZ YĜY YWLTWZ T' QWT

t(e)ñ[rim ...]³¹ arzikı yultuzta kut

101 34 [...] KWYN 'WRTWD' NWM TYL///YN

[bultuñuz]³² kün ortuda nom *tilgenin*

102 35 [...] TWN 'WRTWSYNT' NYRVNĜ'

[tevirdiñiz]³³ tün ortusınta *nırv(a)nka*

103 36 [...] TNKRYM ☉ ☉ YWKWNWR MN 'WL

²⁵ Hamilton 1986 7, satır 29'a göre tamamlanmıştır.

²⁶ Hamilton 1986 8, satır 30'a göre tamamlanmıştır.

²⁷ Hamilton 1986 8, satır 30'a göre tamamlanmıştır.

²⁸ Hamilton 1986 8, satır 31'e göre tamamlanmıştır.

²⁹ Hamilton 1986 8, satır 31'e göre tamamlanmıştır.

³⁰ Hamilton 1986 8, satır 32'ye göre tamamlanmıştır.

³¹ Hamilton 1986 8, satır 33'e göre tamamlanmıştır.

³² Hamilton 1986 8, satır 34'e göre tamamlanmıştır.

³³ Hamilton 1986 8, satır 35'e göre tamamlanmıştır.

[kirdiņiz]³⁴ t(e)ņrim Ө Ө yükünür m(e)n ol

104 37 [...] /WYD ĞWLWĞ' KYM Ğ'YW

[kutlug]³⁵ üd koluka kim kayu

105 38 T[...] ĞWTLWĞ 'WRWNL'R Ğ' Y'RYNT'

t[ınlıg ol]³⁶ kutlug orunlarka yarınta

106 39 K/Y/ S'YW ''RYĞ TWRWĞ K/YNKL/N

kün sayu arıg turug köñliņ

107 40 'WYW S'QYNW YWKWNW TWRS'R 'WL

öyü sakınu yükünü tursar ol

108 41 TYNLĞ N'C' ''ĞR SWY ''Y'Ğ ĞYLYNÇ

tınl(ı)g neçe ag(ı)r sui ayıg³⁷ kılınç

109 42 ĞYLMYS/ /'R 'RS'R ''LĞW YWĞ'DWR

kılmıŝı [b]ar érser alku yokadur

110 43 'WYZ/// TNKRY YYRYNK' P'RYR ĞWRTWLM'Ğ

üze*ki* t(e)ņri yériņe barır kurtulmak

³⁴ Hamilton 1986 8, satır 36'ya göre tamamlanmıştır.

³⁵ Hamilton 1986 8, satır 37'ye göre tamamlanmıştır.

³⁶ Hamilton 1986 8, satır 38'e göre tamamlanmıştır.

³⁷ Hamilton 1986 8, satır 41'de kelimenin 'Y'Ğ "ayag" olarak harf çevrimi yapılmış, metnin bağlamında ayıg olmalıdır. Blok baskı hatası vardır.

111 44 [...] 0 0 0 0 YWKWNÇ

[yolka tegir]³⁸ 0 0 0 0 yükünç

Yaprak c, arka

112 45 PYTYK PYR T'KZ YNÇ 0 0 0 0

bitig bir tegzinç 0 0 0 0

113 46 N'MW PWT 0 0 N'MW DRM 0 0 N'MW SNK

namo but 0 0 namo d(a)rm 0 0 namo s(a)η

(Üç satır boşluk)

114 47 MN 'WNM'Z Y'NKY ''ĞDWĞ PYTK'ÇY

m(e)n unmaz yağı agduk bitkeçi

115 48 'LP TWNK' T'KYNTYM SYNKTSY [...]RY

alp toña tegint(i)m şin̄tsi [aça]ri³⁹

116 49 'WYÇWN 0 0 ĞWTLWĞ ĞYVLĞ PWLM'ĞW

üçün 0 0 kutlug kıvl(ı)g bolmakı

117 50 PWLZ WN 0 0 PW NWM 'YÇYNT' 'KSWK

bolzun 0 0 bo nom içinte egsük

³⁸ Hamilton 1986 8, 44'e göre tamamlanmıştır.

³⁹ Hamilton 1986 9, satır 48'e göre tamamlanmıştır.

118 51 KRK'K PWLTŸ 'RS'R KYM P'ĜSY L'R

k(e)rgek boltı érser kim bahşılar

119 52 'WQYS'R ''ĜDWĜL'M'Z WNL'R      

okısar agduklamazunlar      

Türkiye Türkçesine Aktarım

01-02 Bunun üzerine en büyük tanrı şöyle der: “Burayı dinleyiniz ey asil ilah oğlu! ben hatırlıyorum. **03-04** Bu Kral Sentür, önceki varoluşunda Aranemi adlı ulu bir kral handı. **04-05** Buda’nın yoluna talip olduğu için son derece hayırseverdi. **05-07** Cömertliği ve diğer altı (esaslı fazilet olarak) mükemmelliğini (uygulamaya) çabalarken büyük büyük iyilikler sağlıyordu. **07-10** O sırada (bir tanrı grubundan) en küçük tanrı şöyle dedi: “Fevkalade düşünerek düşünceye dal. Bana ne iyilikler yaptığını söyle ben de duyayım.” **10-12** Bu sırada manastırın en büyük tanrı(sı) şunları söyledi: “Daha önce birçok varlık, Arunavati adlı şehirde Aranemi adlı kral han vardı. **13-15** O kral Buda’nın mutluluğu (için) çabalayarak ve Bodhisattva (olmak) için kendinden bedeninden vazgeçecek ve (sahip olduğu) herşeyi (muhtaçlara) vermekten geri durmayacaktı. **16-19** Onun için, dört bir tarafta her nerede aç, çıplak ve perişan varsa hepsi gelsinler, ihtiyaçlarının tamamını vereyim diyerek konuştu. **19-21** Bunun üzerine, dört bir köşeden yoksul ve fakir dilenciler Brahmanları duyar duymaz tümü geldiler. Hepsini ve ihtiyaç duydukları her türden her şeyi onlara verdi. (Onlar) sevinçli olup vardılar. **22-27** O sırada Arturkmuke adlı bir Brahman geldi. Son derece çirkin ve çok kötü davranışı o zamandan beri sahip olduğu han kralı ile ilgili olarak birçok varlıktan beri nefret ve kötü düşünceleri var olduğu için çok nefret ve hiddetle büyük bir topluluğun arasında kral Aranemi’yi kötüleyerek küçümsedi. **28-30** Kaba sözler söyledi. Şöyle dedi: “Büyük hükümdarsınız. Ne için kötü iftiracıların sözlerini kabul ediyorsunuz? **30-34** Kötü şehir (ve) krallık hepsini mahvediyorsunuz. Buda’nın talihi sadece sizlere mi gerek? Hazine içindeki tüm serveti yok ettiniz. Çok kanunsuz hükümdarsınız. **35-42** O sırada, Brahman’dan bu sert sözleri işiten tüm güvenilir kişi ve bakanlar Brahman’a şöyle dediler: “Ne için bizim hükümdarımıza bu şekilde aşağılayıcı (ve) sözler söylüyorsunuz? Siz kendinizi neden

bilmiyorsunuz ki Hormuzta Tanrı gibi hükümdarı bu şekilde kötülüyorsunuz? (Böyle kınadığın halde) dilin nasıl kesilip yere düşmez? Bizim hükümdarımızı bu şekilde kötülediniz. **42-44** O sırada Kral Aranemi sevimli, nazik gözlerini (onlara doğru) çevirerek bütün bakanlarına şöyle deyip konuştu: **45-49** “Ben sizler (tarafından) bir oğlun (veya) bir kızın annesi ve babası tarafından sevildiği gibi sevilenim. Şimdi bu Brahman benim ustamın yerinde oturuyor. Ustam olur. Bunun (kendisine) ait sert sözlerini iyice dinlemelisiniz.” **49-52** O sırada bütün bakanlar, Kral Aranemi’nin bu sözünü işitince, hepsi birlikte yerlerinden kalkıp secdeye ederek şöyle duayı ettiler: **52-55** “Tanrım, güzel duruşunuz, tatlı diliniz ve şefkat dolu yufka yüreğiniz bizim iç organları (ve) kalplerimiz ve diğerlerine ruhumuza tamamen boyun eğdirdi. **55-58** Tanrım emrine karşı gelemedik. Öylece çirkin görünümlü, şeytan benizli, kötü tavırlı Brahman defolup gitsin, bizim şehrimizde durmasın(bulunmasın). **58-60** O sırada, sadıklarından bu istek sözleri sözleri işiten Kral Aranemi, böyle bir duayı şiddetle onaylamayarak şu açıklamayı yaptı: **61-63** “Beni kötü (ve) kederli kılarırsınız ki benim ustamı benden ayırırsınız. (onun) kalbi ve ruhu çok kederlendi, şunları söyleyip konuştu: **64-65** “Bütün beş varlığın varlıklarında düşünmeniz gereken sadece ben miyim? değil **66** ulaşmamış.” Bu sırada ... Kral Aranemi’ye yine şöyle deyip dua ettiler:

Mango Jataka’nın devamı eksik.

(Kolofon)

01-03 yine kutlu Tavşan yılı dördüncü ayın on yedinci günü, ben Şintsi bu öğretti metninin yazılmasını saygıyla rica ettim. **04-09** Kutlu olsun! Bu öğretti metnini kopyalamış olmaktan (kaynaklanan) sevabın gücüyle, burada düşündüğüm annem (ve) babam hangi varoluşa yeniden doğarlarsa doğsunlar, bu sevabın gücüyle annem (ve) babam, tanrı Vajra’nın ülkesinde insan varlık şeklinde doğsunlar.

10-21 hanlarımız, Meni Acarya, Fardu Acarya, Beg Yegen Acarya, Ayı Tükel Silig, Ayı On Yegen, Pısı Hatun, Kul Yegen, Kut Yegen, Bhadra Ananda... Dharma (?) Acarya, Şintsi Acarya, Begsig Kul Çor, Kut Yegen, Kutlu Yegen, Kul Bars Hatun, Sevig, Xumar, tüm akraba, kardeşlerimiz ve sevgili küçüklerimiz mevcut varoluşa hastalıksız, tamamen iyi (ve) kötülükten uzak olsunlar. **21-26** Üstelik bu iyi ameller hayırlı bir kader olsun. Yedinci nesle kadar hepsi için hayırlı bir kader olsun. Bu bedende güvenli, kaygısız ve neşeli olsunlar. **27-28** Jian gününde Buda’larla birlikte yeniden doğsunlar. **28-30** Üstelik, bu Buda’nın Altın öğretti çarkını çevirdiniz. Buda’nın Altın Nirvana’sına girdiniz.

Tanrım... **31-36** (İlahi gücün önünde) eğiliyorum. O dört tarafın ilahi gücünde şafağında doğdunuz. Tanrım ... Rsi yıldızında kurtuluşu buldunuz. Öğlen öğreti çarkını çevirdiniz. Gecenin ortasında Nirvana'ya girdiniz. Tanrım. **36-44** O kutlu anda secde ederim. Yarın herhangi bir canlı (secde ederse) ve her gün kutsal yerlerin önünde saf yürekle (meditasyon yaparak) dursa bu canlı nice ağır günahlar ve kötü işler yapmış olsa hepsi yok olur. (bu canlı) yukarıdaki ilahi toprağa erişir (ve) kurtuluş yoluna ulaşır. Secde. **45** Bitig, Birinci Bölüm. **46** Buda'ya saygı, öğretiye saygı, cemaate saygı.

47-48 Ben, yeteneksiz (ve) acemi katip Alp Tona, (kendimi) Şintsi Acarya için saygıyla adadım. **49-52** (Bu eylem) faydalı (ve) mutlu bir etkisi olsun. Bu öğreti içinde kanonik boşluklar ve eksiklikler oluştuysa (ve) ustalar okursa yanlış yanlış olarak kabul etmesinler.

Or. 8212/121 (Eski numara: Ch.00288)

Stein Koleksiyonundaki Or. 8212/121 numaralı yazma, 21 cm x 29 cm boyutlarında ön ve arka yüzü Uygur harfleriyle yazılı tek yapraklık bir el yazmasıdır. Yazmada, ön yüzde 19 satır, arka yüzde ise 20 satır olmak üzere toplam 39 satır bulunmaktadır. Metnin 2. ve 6. satırları arasındaki başlık olan bölüm kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Aslında bir tam sayfa veya büyük bir sayfanın yarısı gibidir. Diğer yarısı eksik olan sayfa Peliot Uygur 1'in a sayfasına oldukça benzerdir. Orta kalınlıkta ve kahverengimsi bir kağıttır, her iki yüzü de çizgilidir. Sayfada birçok delik, yarık, girinti ve leke vardır. Oldukça düzgün ve güzel bir yazı, yazım özellikleri ve yazı dili nedeniyle, Moğol öncesi klasik dönemi yansıttığı düşünülmektedir.

Or. 8212/121 numaralı Uygur metni içerik olarak bir Budist metnidir. Arı Ülke Budizmine (Çin. 淨土宗Jingtu Zong) ait üç önemli sutradan biri olan ve kaynak metni Çince olan Uzun *Sukhāvativyūha-sūtra*'nın (Çin. 無量壽經Wuliangshou jing) başlangıç bölümünü içerir. Metin Buddha'ya, öğretiyi ve cemaate saygı sözcükleri ile başlar. Eserin adı eski Uygurca *teñri burhan yarlıgkamuş ölügsüz kulusuz alqınçsız yaşar amıta burhan nomı bir tegzinç* olarak verildikten sonra, Buddha'nın anlattığı Amitabha öyküsünün başlangıcına geçilir. Bu bölümde Amitabha'nın öyküsünü anlatan Buddha'yı dinleyen çeşitli rahiplerin ve Mahāyāna Bodhisattvalarının adları ile birlikte 16 Bodhisattva'nın (Çin. 十六菩薩Shiliu pusa) adına da yer verilmiştir. Yalnız metinde *altı yegirmi bodisavatlar* “on altı Bodhisattva” denmesine rağmen sadece on beş Bodhisattvanın adı sıralanmıştır. (Hamilton, 1986: 21; Can, 2016: 43). Or. 8212/ 121 numaralı yazmanın 26. ve 37. satırları arasında bahsi geçen 16 Bodhisattva'nın Uygurca isimleri sırayla verilmiştir. Metinde yer alan Uygurca adlar şu şekildedir:

Tablo 5. Or. 8212/ 121'de geçen 16 Bodhisattva adı

Uygurca Adlar	Çince karşılığı	Hamilton (1986)
b(a)t(a)r palı	賢護Xian hu	“Bon Protecteur” (Skr. Bhadrāpāla)
tözün kolulayur	善思議Shan si yi	“Qui Médite Excellément”
kértgünç biliglig	信慧Xin hui	“Sapience de la Foi”

Tablo 5. (devamı) Or. 8212/ 121’de geçen 16 Bodhisattva adı

yok kurug	空無Kong wu	“Immat�rialit�”
b�g�l�g l�nhua	神通華Shen tong hua	“Lotus Surnaturel”
y(a)ruk ���ek	光英Guang ying	“Fleur de Lumi�re”
y�gedmi� biliglig	慧上Hui shang	“Sapience Am�lior�e”
tog t(e)�ri	智幢Zhi chuang	“Dieu du Fanion”
�r�g amal yilt�zlıg	寂根Ji gen	“Racine Tranquille”
k�sen�ig bilge	�愿慧Yuan hui	“Intelligence du Voeu”
yıparl(ı)g ya�a	香象Xiang xiang	“�l�phant Odorif�rant” (Skr. Gandahahast�)
erd(i)ni ���ek	宝英Bao ying	“Fleur de Joyau”
orton ornaglıg	中住Zhong zhu	“Station Interm�diaire”
yorıkın tuda yoriyur	制行Zhi xing	“Qui Marche en Mod�rant”
kurtulmak t�zl�g	解脱Jie tuo	“D�livrance”

Metin

Or. 8212/121,  n

120 01 [...]RY PWR ’N YRLQ’MYS [...]

[te ]ri burhan y(a)rl(ı)gkamı  [nom...] ⁴⁰

boş bir satır

⁴⁰ Hamilton 1986 21, satır 1’e göre tamamlanmıştır.

121 02 [...]MW'W? PWRĜ'N QWTY .. [...]

[na]mo burhan kutı .. [namo nom kutı .. namo]⁴¹

122 03 /RĜ'NT QWTY .. [...] .. [...] ..

arhant kutı .. [...] .. [...] ..

123 04 /NKRY ///Ĝ'N YRLQ'MYS [...]

t(e)ŋri *burhan* y(a)rl(1)gkamış [ölügsüz kolusuz]⁴²

124 05 ''LQYNÇSYZ Y'S'R ''MYT' PWRĜ'N [...]

alkınçsız yaşar amita burhan [nomı]

125 06 [...] T'KZ YNÇ . [...]

[bir]⁴³ tegzinç . [...]

126 07 YM' PYZ YNK 'SYDTWKWMWZ PYR 'WYDWN

yme biziŋ eşidtükümüz bir üdün

127 08 TNKRY TNKRYSY PWRĜ'N R'ÇKRY K'NTT'

t(e)ŋri t(e)ŋrisi burhan raçgri kentte

128 09 ///KWLWK QWZ ĜWN T'Ĝ SNKR'MT'

bügölüg kuzgun tag s(e)ŋremte

⁴¹ Hamilton 1986 21, satır 2'ye göre tamamlanmıştır.

⁴² Hamilton 1986 21, satır 4'e göre tamamlanmıştır.

⁴³ Hamilton 1986 21, satır 6'ya göre tamamlanmıştır.

129 10 'RWRW YRLQ'MYS 'RTY .. 'WLWĜ PWYKWLWK

érürü y(a)rl(1)kamış érti .. ulug bögülüg

130 11 'RD'MLYK 'RĜ'NT TWYWNL'R PYRL'

erdemlig arhant toyunlar birle

131 12 Q'M'Ĝ PYR TWYM'N 'YKY MYNK ''LQW NYZ

kamag bir tümen éki miñ alku niz-

132 13 V'NY SZ ''RYĜ TWRWĜ QWRTWLM'Q Q'

-vanis(1)z arıg turug kurtulmakka

133 14 TWYK'L LYK ? 'RTY L'R .. PW 'RWR ''NK 'YLKY

tükellig értiler .. bo érür aň'ilki

134 15 'WLWĜY 'TNYNTKNTYN? 'WL'TY PYS TWYW/

ulugı etnyetkentın ulatı bés toyun-

135 16 L'R 'WLP/RV' K'SYP K'Y' K'SYP ..

-lar ulbırvakaşip gayakaşip ..

136 17 MĜ'K'SYP S'RY PWTR MĜ'

m(a)hakaşip şari-putr maha-

137 18 /WTKL'Y'N 'WL'TY Ĝ'RY Q'LYN 'RWS

motg(a)layan ulatı karı kalın erüş

138 19 [...]MYS 'RTY [...] B'R [...]

[érürü y(a)rl(i)ka]mış érti [...yme] bar [erti]⁴⁴

Arka

139 20 L'R 'RWS 'WKWS PWDYSVT L'R QWR'ĜY ''TL'RY

lar erüş üküş bodis(a)v(a)tlar kuvragı atları

140 21 PW 'RWR .. TWYZ W TWYZ WN PWDYSVT .. TWYZ WN

bo érür .. tüzü tözün bodis(a)v(a)t .. tözün

141 22 [...] QWTLWĜ PWDYSVT .. M'YTRY PWDYSVT ..

[...] kutlug bodis(a)v(a)t .. maitri bodis(a)v(a)t ..

142 23 T' 'WL'TY PW KLP PW YYR SWVD' PWRĜ'N

-ta ulatı bo k(a)lp bo yér suvda burhan

143 24 PWLĜWÇY L'R T'QY YM' P'R 'RTY L'R 'LTY YKR

bolguçılar takı yme bar értiler altı y(e)g(i)r-

144 25 MY ''DYN TWYZ LWK PWDYSVT L'R ''TL'RY PW

-mi adın tözlüg bodis(a)v(a)tlar atları bo

145 26 'RWR PTR P'LY PWDYSVST .. TWYZ WN ĜWLW

⁴⁴ Hamilton 1986 22, satır 19'a göre tamamlanmıştır.

érür b(a)t(a)r palı bodis(a)v(a)t .. tözün kolu-

146 27 L'YWR PWDYSVT .. KYRTKWNÇ PYLYKLYK

-layur bodis(a)v(a)t .. kértgünç biliglig

147 28 PWDYSVST .. YWQ QWRWĞ 'YLYK ''TLĞ

bodis(a)v(a)t .. yok kurug élig atl(ı)g

148 29 PWDYSVT .. PWYKWLWK LYNĞW'

bodis(a)v(a)t .. bğğlğğ lénhua

149 30 PWDYSVT .. YRWQ Ç'Ç'K PWDYSVT'

bodis(a)v(a)t .. y(a)ruk çççek bodis(a)v(a)ta

150 31 YYK'DMYS PYLYKLYK TWĞ TNKRY PWDYSVT

yégedmiş biliglig tog t(e)ñri bodis(a)v(a)t

151 32 'WYRWK ''M'L YYLTYŽ LYK .. KWYS'NCYK

ürğ amal yıltızlıg .. küsençig

152 33 PYLK' PWDYSVT YYP'RLĞ Y'NK' ..

bilge bodis(a)v(a)t yıparl(ı)g yaña ..

153 34 PWDYSVT 'RDYNY Ç'Ç'K PWDYSVT ..

bodis(a)v(a)t erd(i)ni çççek bodis(a)v(a)t ..

154 35 //RTWN 'WRN'ĜLĜ PWDYSVT YWRYĜYN

orton ornaglıg bodis(a)v(a)t yorıkın

155 36 TYD' YWRYYWR PWDYSVT .. QWRTWLM'Q

tıda yorıyur bodis(a)v(a)t .. kurtulmak

156 37 /WYZ LWK PWDYSVT .. PW ''LTY YKRM

tözlüg bodis(a)v(a)t .. bo altı y(e)g(i)rmi

157 38 PWDYSVT L'R ''LQW TWYZ W TWYZ WN ..

bodis(a)v(a)tılar alku tüzü tözün ..

158 39 //NÇWSYRY [...] PWDYSVT [...]

mançuşiri [...] bodis(a)v(a)t [...]

Yaprağın yırtık yarısında kalan harfler:

Ön tarafta 8. satırın sağında: [...]TVT

Arka tarafta 32 ve 33. satırın solunda: VW[...]

TN[...]

Türkiye Türkçesine Aktarım

01 İlahi Buda tarafından söylenmiş öğreti. **02-03** Buda'nın azametine saygı, öğretinin azametine saygı, rahiplerin haşmetine saygı. **04-05** İlahi Buddha'nın ölümsüz, ebedi ve ölçülemez bir şekilde yaşayan Buddha Amita ile ilgili olarak açıkladığı Sūtra.**06** Birinci Bölüm **07-14** Ve (işte) duyduklarımız: Bir zamanlar Tanrıların Tanrısı Buda Rājagṛha şehrinde, Muhteşem Akbaba Dağı (Gṛdhrakūṭa) manastırında, sayıları on iki bini bulan büyük, saygın ve erdemli azizler (arhant) ve keşişlerle birlikte kalıyordu. Hepsisi saf, tutkusuz kurtuluşla tam olarak sağlandı.

14-19 Bunlar manastırın ilk rahipleri(dir): Ājñāta Kaunḍinya dahil beş keşiş; Uruvilvā Kāśyapa, Gayā Kāśyapa, Mahā Kāśyapa, Śāri-putra, Mahā dahil yaşlılar Maudgalyāyana, vb. orada kitlesel olarak ve çok sayıda bulundu...

20-21 Öte yandan, çok sayıda bodhisattva vardı. Bunların adları şunlardır: **21-24** “Her Yerde Asil” Bodhisattva (= Samantabhadra), “Asil ve Karizmatik” Bodhisattva (= Mañjuśrī), Bodhisattva Maitreya ve bu kozmik dönem (kalpa), bu dünyada Buda olanlar ve diğerleri vardı. **24-26** Ayrıca, farklı sınıfa mensup on altı Bodhisattva’ların simleri budur: **26-39** Bodhisattva Bhadrapala, Bodhisattva “Asil Muhakeme Eden” Bodhisattva, “Dindar” Bodhisattva, “Boşluğun Kralı” adlı Bodhisattva, “Büyü Nilüferi” Bodhisattva, “Parlaklık Çiçeği” Bodhisattva, “Mükemmel Bilgeliğin Sancak Tanrısı” Bodhisattva, “Huzurlu Köklü Arzu Edilen Bilge” Bodhisattva “Güzel Koku Fili” Bodhisattva, “Mücevher Çiçeği” Bodhisattva, “Ortaya Yerleşmiş” Bodhisattva, “Yolunu Engelleyerek Yürüyen” Bodhisattva, “Kurtuluş Cevherli” Bodhisattva. Bu on altı Bodhisattva’nın hepsi “Her Yerde Asil” Bodhisattva (= Mañjuśrī) ... bodhisattva

Or. 8212/122 (Eski numara: Ch. 00288)

Or. 8212/122 numaralı yazma, 25 cm genişliğinde ve 40 cm uzunluğunda bir rulo parçasıdır. Oldukça ince ve bej renkli olan kağıdın ön yüzü 2,9 cm üst ve 3,9 cm alt kenar boşluğu boşluklu olarak çizgilidir.

Rulo, ön yüzünde dikey 24 satırdan oluşan Çince bir metinle ön yüze sonradan eklendiği belli olan Uygur harfli bir satırı, arka yüzünde ise 28 satırdan oluşan Uygurca bir metni içermektedir. Yazmanın ön yüzündeki Çince metin, *Vimalakīrti-nirdeśa-sūtra*’dan bir bölümdür. Yazmanın arka yüzünde yazılı olan Uygurca bölüm ise farklı içerikte iki metni içermektedir. İlk metin, yazmanın arka yüzündeki bölümün 1. ve 27. satırları arasında yer alan, kaynağı belli olmayan, Üç Mücevher’e (Skr. *triratna*, Çin. 三寶 *sanbao*), Boddhisattvalara ve diğer kutsallara saygı sunan bir Budist metnidir. Arka yüzdeki diğer satırlara göre daha küçük bir yazıyla yazılmış son satır ile yazmanın ön yüzündeki tek satırlık Uygurca yazı ise yazmadaki ikinci metindir. Bu iki satır, *Saddharmapuṇḍarīka-sūtra*’nın (Çin. 妙法蓮華經 *Miaofa lianhua jing*) XXV. bölümü olan “Kuanşi İm Pusu”’nı (Skr. “Avalokitesvara”, Çin. 觀世音 *Guanshiyin*) Uygurca çevirisinin başlangıç cümleleridir.

İki Uygur metni belirli yazım özelliklerini içermektedir fakat bunların ne ölçüde gerçek telaffuz özelliklerini yansıttığı net değildir. Bu yazım anormallikleri genellikle Ğ için Q’nun (noktalı Ğ) kullanımını içerir (örneğin, arıq~arığ, uluq~ulug, qamaq~qamag, tınlaq~tınlğ, asıq~asıg, vb.), y için kullanımını (örneğin, emgik~emgek, bursıñ~bursañ, sıñ~sañ vb.) ve ilk hecede normalde kalın sıradan bir ünlüyü belirtmek için W’nin düzensiz kullanımını içerir (örneğin, ’WYLWĞ = ulug, ’WYTWZ = otuz, ’WYL’TY = ulatı ve ’WYMWĞY = umugı) veya ikinci hecede anterior labial bir ünlüyü belirtmek için (örneğin, PWYKWYLWK = bögölüg). Ayrıca, çift ve gereksiz yazılmış harf örnekleri de bulunur (örneğin, KYLP’’R = kilbeer, TWY’’LYK = tükeelig, YYRRYNKRW = yerrıñerü, ’RK’LYK = erkelig ve ’SYNK = asıñ veya aksine yazılmayan harfler (örneğin, PYLKSY = bilg(e)si, TYLYQ = tı(n)lğ, YR’TYĞLYQ = y(a)ratıglğ, X’RRYQ = kar(a)rığ ve TNL’Q = t(ı)nlag) dikkat çekmektedir (Hamilton, 1986: 27; Can, 2016: 45).

Metin

Or. 8212/122, arka

159 01 [...] ’MK’KYNT’ ’WZ QWRT[...]

[...üç tamu] emgekinte⁴⁵ ozgurt[açı üç]⁴⁶

160 02 TWYZ WN 'R'YQ 'WYLWQ ĞWTQNK T'KWRD'Ç/ [...]

tözün arıg ulug kutg(a)ñ tegürdeçi [...]

161 03 YWKWNWR M'N PWRSYNK 'RDNY K' Q'M'Q ĞWVR'Q

yükünür men bursıñ erd(i)nike kamag kuvrag-

162 04 T'N 'WYZ TWNKY TWYZ WNNY PYLKSİ ÇYND'MW/Y

-dan üstünki tözünni bilg(e)si çindemüni

163 05 'RD'NY T'K KYLP''R Y'KSW 'WLWQ

erdeni teg kilber-yekşü ulug-

164 06 NYT'K 'RDYNY LYĞ QYDYĞ T'K .. YWKWNWR M'N

-nı teg erdinilig kızıg teg .. yükünür men

165 07 TWYŽ YT 'WRDW Q' M'YTRY T' 'WYL'TY Ğ'M'Q

tužit orduka maitride ulatı kamag

166 08 PWDYSVT L'R 'WLWQ QWTYNK' Ğ'M'Q PWRĞ'/

bodıs(a)v(a)tlar ulug kutıña kamag burhan-

167 09 L'R NYNK 'WRWNÇ'QY Ğ'M'Q PYS ''Ž WN

⁴⁵ Hamilton 1986 27, satır 1'de *emgik* şeklindedir. El yazmasına göre harf çevrimi ''MK'K olan sözcük *emgek* olarak okunmuştur.

⁴⁶ Hamilton 1986 27, satır 1'e göre tamamlanmıştır.

-larnıŋ urunçakı kamag béş azon

168 10 TYLYQ L'R NYNK 'WMWQY 'YN'QY ..

tı(n)lıglarnıŋ umugı ınagı ..

169 11 YWKWNWR M'N TNKRY YYRY K'RW 'YKY 'RKLYK TWYRT

yükünür men t(e)ŋri yériŋerü éki erklig tört

170 12 KWyçLWK Q'M'Q TNKRY L'R .. YWKWNWR M'N PWRQ'N

küçlüg kamag t(e)ŋriler .. yükünür men burhan-

171 13 L'R Q' QWP TWK''LYK PWKWLWK 'WYlwğ ĞWTY

-larka kop tükelig bügülüg ulug kutı-

172 14 NK' .. 'WYTWZ 'YKY L'KS'NY NK' S'KYZ 'WN

-ŋa .. otuz éki lakşanıŋa sekiz on

173 15 YR'TYğLYQ Y'RWQ/NK' 'WN 'WYlwQ KWYçY

y(a)ratıglıg yarukıŋa on ulug küçi-

174 16 NK' .. YWKWNWR M'N NWM 'RDYNY K' Q'M'Q

-ŋe .. yükünür men nom erdinike kamag

175 17 Ğ'RRYQ Q'DğWLRyQ YWQ'DTWRT'çY 'WYç T'MW ''MK'KYNT'

kararıg kadgul(a)rıg yokadturtaçı üç tamu emgekinte

176 18 'WŽ ĞWRT'ÇY 'WYÇ TWYZ WN ''RYQ 'WLWQ QWTYNK'

ozgurtaçı üç tözün arıg ulug kutıña

177 19 T'KWRD'ÇY .. YWKWNWR M'N PWRSYNK 'RDYNY K'

tegürteçi .. yükünür men bursıñ erdinike

178 20 Ğ'M'Q QWVR'QT' 'WYZ TWNKY TWYZ WNY PYLKS

kamag kuvragda üstünki tözüni bilg(e)si

179 21 ÇYND'MWNY 'RDYNY T'K KYLP'R Y'KSW 'WYLWQ

çindemüni erdini teg kilberekşü ulug-

180 22 NY T'K 'RDYNY LYQ ĞYDYĞ T'K .. YWKWNWR

-nı teg erdinilıg kızıg teg .. yükünür

181 23 M'N TWYŽ YT 'WRDW Q' M'YTRY T' 'WL'TY

men tüzit orduka maitride ulatı

182 24 Ğ'M'Q PWDYSVT L'R 'WYLWQ QWTYNK' Q'M'Q

kamag bodis(a)v(a)tlar ulug kutıña kamag

183 25 PWRĞ'N L'R NYNK 'WRWNÇ'QY Ğ'M'Q PYS ''Ž WN

burhanlarınıñ urunçakı kamag béş azon

184 26 TYNLQL'R NYNK 'WYMWĞY 'YN'QY .. YWKWNWR M'N TNKRY

tınl(i)glarınıñ umugı ınagı .. yükünür men t(e)ñri

185 27 YYRYNKRW 'YKY 'RK'LYK TWYRT KWyçLWK Ğ'M'Q TNKRY

yériñerü éki erkelig tört küçlüg kamag t(e)ñri

(alt satırda daha küçük harfle)

186 01 ĞW'NSY 'YM PWS'R ''LĞWDYN SYNK'R 'T'WYZ KWYRTKYN
KWYRTKWRWP TNL'Q L'R Q' ''SYQ

kuanşı im puser⁴⁷ alkudın sınar etöz körtkin körtgürüp t(1)nlaglarka asıg

187 02 [...] D [...] Q [...] D [...]

Or. 8212/122, ön

belgenin sol tarafında yatay şekilde 1 satır

188 01 N'MW PWT N'MW DRM N'MW 'SYNK SWYW SWĞWNÇYĞ Ç'Ç'K
NWM PYTYK

namo but namo d(a)rm namo asıñ soku sukunçığ⁴⁸ çeçek nom bitig

Türkiye Türkçesine Aktarım

01-02 ... [üç] cehennem azabından kurtaran [üç] asil, saf (ve) ulu ulaştırın... **03-06** Bütün topluluklardan en yüksek (kişi olan) asil bilge “İstek Mücevheri” (=Çintamani) gibi Kalpavrkşa büyük ağacı gibi mücevherle süslemiş kıyı gibi Topluluk Mücevherinin önünde eğiliyorum. **06-10** Tuşita Sarayı’nda Maitreya’nın ve diğer bütün Bodhisattva’ların büyük gücünün önünde (ve) tüm Buda’ların vasiyeti (ve) tüm beş alem canlılarının umudu (önünde) eğiliyorum. **10-11** Bütün tanrıların (yaşadığı) iki hükümdar dört iktidar sahibi tanrıların ülkesine doğru secde ediyorum. **12-13** Buda’ların büyük, tamamen mükemmel ve harikulade yararlı güçlerinin (önünde) eğiliyorum. **14-16** Otuz

⁴⁷ Hamilton 1986 29, satır 1’de *bosar* şeklindedir.

⁴⁸ *sukançığ* için eski bir hata (bk.Wilkens, 2021: 619, 628) .

iki Buda'nın güzellik işaretine, seksen nurla donatılmasına (ve) on büyük gücüne secde ediyorum. **16-19** Bütün karanlık kaygıları yok eden,  c cehennem azabından kurtaran (ve) asil, saf (ve) ulu rütbesine ulaştıran  ğreti Mücevheri ( n nde) eğiliyorum. **19-22** Bütün topluluklardan en yüksek (kişi olan) asil bilge " stek Mücevheri" (= intamani) gibi Kalpavŗkřa büyük ağacı gibi mücevherle süslemiş kıyı gibi Topluluk M cevherinin önünde eğiliyorum. **23-26** Tuşita Sarayı'nda Maitreya'nın ve diğer bütün Bodhisattva'ların büyük gücünün önünde (ve) tüm Buda'ların vasiyeti (ve) tüm beş alem canlılarının umudu ( n nde) eğiliyorum. **26-27** Bütün tanrıların (yaşadığı) iki hükümdar dört iktidar sahibi tanrıların ülkesine doğru secde ediyorum.

(alt satırda daha küçük harfle)

01 Kuanşi-im Pusa her yönde vücut ve endamını gösterip canlılara fayda [sağlar]...

( n)

Buda'ya saygı, öğretiye saygı, cemaate saygı. Tatlı çiçeğin öğreti yazısı.

Pelliot Ouïgour 13 (Eski numara Pelliot Chinois 3517)

Pelliot ouïgour koleksiyonundaki 13 numaralı el yazması, 27 cm uzunluğunda ve 21,5 cm genişliğindedir. Ön ve arka yüzlerinde yaklaşık 1,7 cm genişliğinde sütunlar şeklinde düzenlenmiştir ve her satırın sonunda 2 cm'lik bir kenar boşluğu vardır. Bu kenar boşluğunun her iki ucundaki köşeler kesilmiştir, bu da parçanın bir rulodan koparılmış bir parça olmadığını düşündürmektedir. Kâğıt, kahverengi renkte, oldukça kalın ve bitki kalıntılarıyla dolu olsa da, beşinci satırın ortasında bir iğne deliği hariç mükemmel durumdadır.

Yazmanın yalnızca ön yüzü yazılıdır ve ön yüzünde Uygur harfleriyle 14 satır yer almaktadır. Pelliot ouïgour 13, kaynağı tespit edilememekle birlikte, Budizm'deki Trikāya (Çin. 三身 sanshen; "Üç beden") öğretisini temsil eden öğeler içeren bir metindir. Metinde, on tarafın (Skr. daśa-diś; Çin. 十方 shifang) Budalarına saygı sunulmakta, Trikāya öğretisinde Dharmakāya'yı (Çin. 法身 Fashen) temsil eden Vairocana (Uyg. viroçan) ile Saṃbhogakaya'yı (Çin. 報身 Baoshen) temsil eden Locana'nın (Uyg. loçana) adları zikredilmektedir. Yazmada 5, 8 ve 9. satırlardaki "burhan" (Buda) sözcükleri ile 11 ve 13. satırlardaki "viroçan burhan" (Vairocana Buda) ile "loçana atlıg burhan" (Locana adlı Buda) sözcükleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazmada bulunan noktalama işaretlerinden dört noktalı işaretin iki noktasının da kırmızı mürekkeple yazıldığı görülmektedir. Yazımı da oldukça düzgündür ve tamamen klasik görünmektedir.

Başlangıcı ve sonu kaybolmuş olan bu Budist metin, başka bir eser olarak tanımlanamamıştır. Küçe Inal adındaki bir kişinin on yönün Buddha'larına ve Vairocana, Locana vb. Buddha ifadelerine secde ve bir dizi övgüden oluşmaktadır (Hamilton, 1986: 33; Can, 2016: 88).

Metin

Pelliot Ouïgour 13 (Eski numara Pelliot Chinois 3517)

189 01 NKWZ ''LĞYNÇWSWZ TYTYR :·: N' 'WYÇWN TYS'R

nüz alkınçusuz tétir :·: ne üçün téser

190 02 PWYKWLWK PYLK' PYLYKYNKYZ YM' ''LĞYN

bügölüg bilge biliginiz yme alkın-

191 03 ÇWSWZ TYTYR ∴ ''NY 'WYÇWN MN KWYÇ'

-çusuz tétir ∴ anı üçün m(e)n küçe

192 04 'YN'L YWKWNWR MN Ğ'M'Ğ 'WNTWN SYNK'RQY

inal yükünür m(e)n kamag ontun sıñarkı

193 05 PWRĞ'NL'R NYNK M'NKW LWK NWM TWYZ LWK

burhanlarnıñ meñülüg nom tözlüg

194 06 'TWYZ KWYRKYNK' ∴ ∴ YWKWNWR MN

etöz körkiñe ∴ ∴ yükünür m(e)n

195 07 PWLWNKTYN YYNK'Q LYNĞW' 'RD'MLYK

buluñtın yıñak lénhua erdemlig

196 08 PWRĞ'NQ' ∴ ∴ YWKWNWR MN YWQ'RWDYN

burhanka ∴ ∴ yükünür m(e)n yokarudın

197 09 YYNK'Q KYNK ''LQYĞ PWRĞ'NQ' ∴ YWKWNWR

yıñak kénj alkıg burhanka ∴ yükünür

198 10 MN ''RYĞ TWRWĞ NWM TWYZ LWK 'TWYZ LWK

m(e)n arıg turug nom tözlüg etözlüg

199 11 TNKRY VYRWÇ'N PWRĞ'NQ' ·:· ·:· YWKWNWR

t(e)ḡri viroçan burhanka ·:· ·:· yükünür

200 12 MN T'KYRMY TWLW 'DKW ĞYLYNÇ 'WTLYSY

m(e)n tegirmi tolu edgü kılınç utlısı

201 13 TNKRY LWÇ'N' ''TLĞ PWRĞ'NQ' ·:· ·:· ..

t(e)ḡri loçana atl(1)g burhanka ·:· ·:· ..

202 14 YWKWNWR MN YWZ KWTY S'NYNÇ' T'KYMLYKYN

yükünür m(e)n yüz koti sanınca tegimligin

Türkiye Türkçesine Aktarımı

01-03 -niz sonsuz denir. Ne için denilse (nedenine gelince) sihirli bilginiz de sonsuz (olarak) adlandırılır. **03-06** Onun için ben Küçe Inal tüm on yöne ait Budaların sonsuz Dharma özlü bedenlerinin güzelliği önünde eğilirim. **06-09** Nilüfer erdemli Buda'nın önünde secde ediyorum. Yukarı yönünde geniş (uçsuz bucaksız) Buda'nın önünde eğiliyorum. **10-11** Saf, temiz (Manihaizm) Dharma özlü bedenli Vairocana'nın önünde secdeye kapanırım. **12-14** Mükemmel, iyi işlerin ödülü Buda Locana'nın önünde eğilirim. Yüz(den) büyük sayıda layık (olarak) secde ederim.

Pelliot Chinois 3407V

Pelliot chinois koleksiyonuna ait 3407 numaralı el yazması, 89 cm uzunluğunda ve 25 cm genişliğinde bir rulo parçasıdır. Ön yüzünde muhtemelen VI. yüzyıla tarihlenen bir kopya bulunmaktadır. Rulonun ön yüzünde *Saddharmapuṇḍarīkasūtra*'nın Çince çevirisi yer almaktadır. Yazı güzeldir, düz yazıda sütun başına 17 karakter, şiirsel yazıda ise 20 karakter bulunmaktadır.

Rulonun arka yüzünde ise Uygur harfleriyle yazılı bir Manihaist metin bulunmaktadır. Kalın, yuvarlak ve düzgün bir Uygur yazısıyla yazılmıştır. 15 satırdan oluşan bu metin, birkaç farklılık dışında Pelliot chinois 3049'un 27 ve 53. satırları arasında yer alan metinle aynıdır. Her iki metin de yirmi iki Mani tanrısının adını içeren bir ilahi metnidir (Hamilton, 1985: 55-56; Can, 2016: 66).

Metin

Pelliot Chinois 3407, arka

203 01 'WYN ''SNWĜY 'WYK TNKRY .. S'V ''SNWĜY _

ün aşnukı ög t(e)ŋri .. sav aşnukı _

204 02 ĞWRMWZ T' TNKRY .. 'WYKRWNÇW 'YSTWRWKLY

hormuzta t(e)ŋri ögrünçü eştürügli

205 03 VYSPRKR TNKRY .. YWRWK 'SNWĜY YRWĜ KWYN

wéşp(a)rk(a)r t(e)ŋri .. yörüg aşnukı y(a)ruk kün

206 04 TNKRY .. PYLK' PYLYK 'SNWĜY ''Y TNKRY KYRTW

t(e)ŋri .. bilge bilig aşnukı ay t(e)ŋri kirtü

207 05 ''SNWĜY ' KNYRWSN TNKRY .. 'MR'NM'Ğ 'SNWĜY

aşnukı ' k(e)niroş(a)n t(e)ŋri .. amranmak aşnukı

208 06 TYN TWR' TNKRY KYRTKWNM'K 'SNWĚY YYL ..

tın tura t(e)ņri kėrtgėnmek aşnukı yėl

209 07 TNKRY TWK'LYK 'SNWĚY YRWĚ TNKRY _ T'TĚLYĚ

t(e)ņri tėkelig aşnukı y(a)ruk t(e)ņri _ tat(a)glıg

210 08 'SNWĚY SWV TNKRY S'RYNM'K 'SNWĚY

aşnukı suv t(e)ņri serinmek aşnukı

211 09 'WWT TNKRY _ ''MYL Y'V'S ''SNWĚY PRY

oot t(e)ņri _ amıl yavaş aşnukı fri

212 10 RWSN TNKRY TWYZ KWNKWLWK 'SNWĚY V'M _

roş(a)n t(e)ņri tėz kėġėl(l)ėg aşnukı vam _

213 11 TNKRY SWYSWZ Y'Z WĚSWZ D' 'SNWĚY 'ĚSYSPT

t(e)ņri suisuz yazuksuzda aşnukı ahřėřp(a)t⁴⁹

214 12 TNKRY TWYK'L 'WRWNĚ'ĚĚ 'SNWĚY KWYK TNKRY

t(e)ņri tėkel uruņakl(ı)g aşnukı kėk t(e)ņri

215 13 Ě'NY 'WYKDYR 'SNWĚY VYSPRKR TNKRY _BWLWNĚ

hanı ġgdır aşnukı wėřp(a)rk(a)r t(e)ņri _ buluņ

⁴⁹ Hamilton 1986 56, satır 11'de 'xsyspt' şeklinde sadece harf çevrimi verilmiştir. Sözcük *ahřėřpat*'ı karşılamaktadır.

216 14 'SNWĜY TKL'ÇKWTY TNKRY 'LĜYS YYR TNKRY Ĝ'NY

aşnukı t(e)gleçgüti⁵⁰ t(e)ŋri alkış yér t(e)ŋri hanı

217 15 'WYKM'K 'SNWĜY ĞRWĜSYD

ögmek aşnukı hrohşid⁵¹

Türkiye Türkçesine Aktarım

01 Ses, ilk Ana Tanrıça'dır. **01-02** Söz, ilk Hormuzta Tanrı'dır. **03-03** Neşeyi dinleten Weşparkar Tanrı'dır. **03-04** Açıklama, ilk Parlak Güneş Tanrısı'dır. **04** Bilgelik ilk Ay Tanrısı'dır. **04-05** Hakikat, ilk Keniroşan Tanrıça'dır. **05-06** Sevgi ilk Nefes Tanrısı'dır. **06-07** İnanç ilk Rüzgar Tanrısı'dır. **07** Mükemmellik ilk Işık Tanrısı'dır. **07-08** Hoş tat, ilk Su Tanrısı'dır. **08-09** Sabır, ilk Ateş Tanrısı'dır. **09-10** Huzur, ilk Friroşan Tanrı'dır. **10-11** Dinginlik ilk Tan Tanrısı'dır. **11-12** Günahsızlık, ilk Ahşşpat Tanrı'dır. **12-13** Tam güvenilirlik ilk Gök Tanrı Kralı'dır. **13** Mükafat, ilk tanrı Weşparkar Tanrı'dır. **13-14** Kazanç, ilk Terkletgüçi tanrıdır. **14** Kutsama, Yer ve Gök Hükümdarı'dır (Atlas). **15** Övgü, ilk Hrohşid (Tanrı'dır).

⁵⁰ t(e)rkletgüçi için eski bir hata (bk. Wilkens, 2021: 690, 703).

⁵¹ Hamilton 1986 56, satır 15'te xrxşyd şeklinde sadece harf çevrimi verilmiştir. Sözcük *hrohşid*'i karşılamaktadır.

Pelliot Chinois 3071V

Pelliot chinois 3071, 40,5 cm ve 23,5 uzunluğunda iki kâğıdın yapıştırılmasıyla oluşmuş bir rulo parçasıdır. Rulonun genişliği 25,5 cm'dir. Kağıt, ince, pürüzsüz hamurdan, ve renklendirilmiştir. Yazmanın ön yüzünde Çince *Saddharmapuṇḍarīka-sūtra* metninden bir bölüm yer almaktadır. Ön yüzde, muhtemelen 8. yüzyıldan kalmadır. Rulonun arka yüzünde ise Uygur harfleriyle yazılmış 20 satır yer almaktadır. Arkasındaki 20 satır çok siyah Uygur yazısıyla yazılmış vr oldukça güzel ve oldukça eski bir tarzdadır. Burada S ve Ş genellikle ayırt edilir, ancak burada -M sonda birkaç kez -T ile karıştırılmıştır. Çizgilerin uzunluğu, kağıt üzerindeki dizilişleri gibi son derece düzensizdir. Pelliot chinois 3071'de yer alan bu Uygurca bölüm, bir Mani ilahisiyle birlikte Mani rahiplerinin adlarını içeren Manihaist içerikli bir metnidir. Beşbalık piskoposu da dâhil olmak üzere Manihaist din adamlarının isimlerine yer verilmiştir (Hamilton, 1986: 57; Can, 2016: 63).

Metin

Pelliot Chinois 3071, arka

218 01 P'Y P'Y 'R'NL'R P'YYN PYLYK TWTM'NK .. KWyÇ KWyÇ KYSY L'R
KWYV'NYWK

bay bay erenler bayın bilig tutmañ .. küç küç kişiler küvenyök

219 02 PYLYK TWTM'NK KWYV'NYWK PYLYK TWTS'R ' KW KWYLYKDM'
KWYÇ Y'K

bilig tutmañ küvenyök bilig tutsara kü⁵² kölig(e)d(e)me⁵³ küç yek

220 03 P'R 'RMYS .. P'YYN PYLYK 'YLYTS'R ' P'T'ĞD'M' V'ĞTY Y'K P'R
'RMYS

bar érmiş .. bayın bilig élitser batagdama vaktı yek bar érmiş

⁵² Hamilton 1986 57, satır 2'de kw şeklinde sadece harf çevrimi verilmiştir. Sözcük *kü*'yü karşılamaktadır.

⁵³ Hamilton 1986 57, satır 2'de kölikd(e)me şeklindedir.

221 04 TWN 'WĖWL P''S 'YN'NÇ S'NKWN

tün ogul baş ogul ınanç sajun

222 05 ÇWR TYR'K

çor tirek

223 06 TNKRYM SWYN TWYNRYK

P'KSYK TWTWQ

t(e)ŋrim sön⁵⁴ tün(e)rig

begsig totok

TNKRYK'N

t(e)ŋriken

224 07 P'Y P'Y 'R'NL'R P'YYN PYLYK

bay bay erenler bayın bilig

225 08 N'MW PWT N'MW D'RM N'MW SNK

namo but namo darm namo s(a)ŋ

226 09 'DKWD' 'DKWSY N'KW PWLWR 'DKW ĞYLYNÇ ĞYLMYS T'

edgüde edgüsi negü bolur edgü kılınç kılınışda

227 10 'DKW KWYL'S 'RWR – 'LP 'YN'L PYTYYW T'KYNTYM

edgü küleş érür – alp ınal bitiyü tegintim

⁵⁴ Hamilton 1986 57, satır 2'de swyn şeklinde sadece harf çevrimi verilmiştir. Sözcük sön'ü karşılamaktadır.

228 11 KWYWLWK ÇWĞLWĞ Ğ'NMZ KWYSY ''TY Y'DYLZ WN

külüg çoğlug han(1)mız küsi atı yadılzun

229 12 TNKRY MR S'D PRZ YNT 'VT'D'N

t(e)ñri m(a)r şad frazénd aftadan

230 13 TNKRY MR YYSW YZD KW MWZ 'K

t(e)ñri m(a)r yişo kü mozak

231 14 MR 'D' PWĞR 'VT'D'N MR WĞMN

m(a)r ada puhr aftadan m(a)r w(a)hm(a)n

232 15 SĞRY'R 'VT'D'N MR 'WSN' 'D'

ş(a)hryar aftadan m(a)r uş(a)ne⁵⁵ ada

233 16 'VT'D'N MR WYSPW Y'D 'VT'D'N

aftadan m(a)r wispu yad aftadan

234 17 PYS PYS P'LYQT' NWM P'SL'ĞWÇY 'RM'N WYS PWĞR 'VT'D'N

bés bás balıkta nom başlaguçı arman wispuhr aftadan

235 18 PRYSTWM MWRW' PN' MWRW' ĞWSTY ''NKDVRWĞ P'K YK'N

ĞWSTY

fristom murwa p(a)na murwa hw(e)şté ang(a)df(a)roh beg y(é)gen hw(e)şté⁵⁶

⁵⁵ Hamilton 1986 58, satır 15'te 'ws' (=n)y şeklinde sadece harf çevrimi verilmiştir. Sözcük *uşane*'yi karşılamaktadır.

⁵⁶ Hamilton 1986 58, satır 18 *fristom murwa pn' mwrwa xošti angad-farrox bæg yegân xošti* şeklindedir.

236 19 'LP 'R Y'VRY PWLS'R

alp er yavrı bolsar

237 20 TWLWN ''Y T'K KWYRTLWKWM

tolun ay teg körtlüğüm

Türkiye Türkçesine Aktarım

01- Çok zengin kişiler zenginliği bilgi olarak tutmayın. **02-03** Kudret sahibi kişiler kibri (gururu) tutmayın. Kibri tutan ünlü gölgedeki(hayali) güç şeytanı varmış. **03** Zenginlik bilgisini yöneten akşam (çöküş) vakti şeytan olurmuş. **04-05** İlk doğan çocuk, baş çocuk, İnanc Sanun **06** Çor Tirek, Tenrim Sön Tünerig, Tenriken Begsig Totok **07** çok zengin kişiler zenginliği bilgi... **08** Buda'ya saygı, öğretiye saygı, cemaate saygı. **09-10** İyinin sonucu olarak iyi, nedir bu? İyi işler yaptığında iyi övgü olur. (Ben) Alp Inal, alçakgönüllülükle yazdım. **11** Ünlü (ve) şanlı Hanımızın ününü yayın! **12** Kutsal Piskopos; Mar Şad Frazend **13** Kutsal Piskopos; Mar Yişo Kü Mozak **14** Başpiskopos; Mar Ada Puhr. Piskopos; Mar Wahman **15** Şahriyar Piskopos Mar Uşane Ada **16** Piskopos Mar Wispu Yad **17** (Ben) Beşbalık'ta öğretinin başkanı Piskopos Arman Wispuhr(um). **18** Fristom Murwa Pana Murwa Hweşte, Angadfaroh Beg Yégen Hweşte **19** Yiğit adam zayıf düşerse **20** Dolunay güzelliğim gibi

Pelliot Chinois 3072V

Pelliot chinois 3072, 45 cm uzunluğunda ve 26,5 cm genişliğinde bir rulo parçasıdır. Kağıt oldukça kalın, krem rengi, nem lekeleriyle kaplıdır. Rulonun ön yüzünde *Mahāprajñāpāramitā-sūtra*'nın Çince çevirisinden bir bölüm bulunmaktadır. Rulonun arka yüzünde ise Uygur harfleriyle yazılmış bir Mani metni yer almaktadır. 14 satırdan oluşan bu metin, yine bir Manihaist Uygur metni olan *Huastuanift*'e (Or. 8212/178) benzeyen kısa bir Manihaist tövbe duasıdır. Pelliot chinois 3072'nin arka yüzünde ayrıca Çince sutranın ait olduğu manastırın mührü (乾明寺藏經 Ganming si cang jing "Ganming Manastırı sutrası") görülmektedir. Bazı yerler çok soluk siyah mürekkeple yazılmıştır ve değişen eğimlerle ilerlemektedir. Yazı, eski türden olup R ve N, Ş ve S gibi harfler ayrılmıştır, ancak birkaç harfin ayrımını yapmak zor olmuştur (Hamilton, 1986: 63; Can, 2016: 63).

Metin

Pelliot Chinois 3072, arka

238 01 YM'

yme

239 02 MN'ST'R ĞYRZ ' TNKRYM 'KSWKLWK Y'Z WĠLWĞ

m(a)nastar hirza t(e)ñrim egsüklüg yazukluk

240 03 PYZ .. S'QYNÇYN SWYZ WN ĞYLYNÇYN TNKRY

biz .. sakınçın sözün kılınçın t(e)ñri

241 04 ''YĞYNK' YRLĞYNK' .. PW 'WNKR'KY 'WYDT'KY

aygıña y(a)rl(ı)gıña .. bo öñreki ödteki

242 05 Y'VL'Ğ Y'ĞY Ğ'T'ĞLYĞ 'TWZ S'MNW Y'KY//

yavlak yağı kadaglıg etöz şamnu yekire

243 06 Y'PYĞY NYZ V'NY L'R Ğ'ÇWĞ 'WNKR'KY ĞWRMWZ T'

yapıgı nizvaniler kaçug öñreki hormuzta

244 07 SWNKWSYNT' TWYĞYNTY M 'NT'D' P'RW ''Z

sünüşinte tokıntım antada berü az

245 08 Y'K 'YLKYNT' ''ĞM'Ğ 'YNM'Ğ 'WYLM'Ğ

yek élginte akmak énmek ölmek

246 09 TWĞM'Ğ YYR SWV 'YÇYNTYN TNKRY YRP TWTY

tugmak yér suv içintin t(e)ñri y(a)rp⁵⁷ tuttı

247 10 TWYM'N TWK

tümen tüg

248 11 MWNÇ' Y'RWĞ KWyÇY KYM TNKRY L'R

monça yaruk küçi kim t(e)ñriler

249 12 YM' 'WYZ 'KY Y'RWĞ 'YL YK TNRY L'RD'

yme üzeke yaruk élig t(e)ñrilerde

250 13 MWNÇ' Y'RWĞ KWyÇY KYM TNKRY L'R ĞWRTĞ'RDY

monça yaruk küçi kim t(e)ñriler kurtgardı

251 14 YM' 'WYZ 'KY Y'RWĞ 'YL YK TNRY L'RD'

⁵⁷ Hamilton 1986 64, satır 9'da *täñrin tuttı* şeklindedir.

yme üzeke yaruk élig t(e)ñrilerde

Türkiye Türkçesine Aktarım

01 Bu yüzden **02** Günahlarımı bağışla! Tanrım, (düşüncede, sözde ve eylemde) hatalıyız ve günahkâriz. **03-06** Tanrı'nın buyruğuna ve düzenine sözle (ve) eylemle karşı düşünerek geçmişte bir zamanda kötü düşmana bağlı bu canlı beden, şeytan Ahriman'ın, tutkuların ve duyuların toplamıdır. **06-09** Daha önce (meydana gelen) Hormuzta savaşında yenildim. O zamandan beri hırs şeytanı elinde yükselme, düşme, ölme, doğma yeryüzünde Tanrı beni sağlam tuttu. **10-14** on binlerce İşte tanrıların kurtardığı ışığın gücü ki bu nedenle, yukarıdaki Işık Tanrıları böyle ışık gücü (olan), İşte tanrıların kurtardığı ışığın gücü yine yukarıdaki Işık Tanrıları

Or. 8212/124 (Eski Numarası: Ch. 00290)

25.5 cm genişliğinde ve 23.5 cm uzunluğunda bir parça makara el yazmasıdır. Kağıt oldukça ince, çizgili, koyu bej renkte, nem lekeleri ve çatlaklar vardır.

Bu yazmanın ön yüzünde *Vajracchedikā-prajñāpāramitā-sūtra*'nın Kumārajīva tarafından yapılmış Çince çevirisinden bir parça yer almaktadır. Yazmanın arka yüzünde yer alan Uyğurca metin toplamda yedi satırdan oluşmaktadır. Bu metnin ilk dört satırı ile son üç satırı birbirinden içerik olarak farklıdır. Bu iki farklı metin aralık bırakılarak yazılmıştır. Or. 8212/124'ün arka yüzünün ilk dört satırı, Bibliothèque Nationale'de bulunan Pelliot Koleksiyonuna ait Pelliot chinois 2961 numaralı yazmanın Uyğurca bölümünün dördüncü ve beşinci satırlarıyla kelimesi kelimesine aynı metni içermektedir. Manihaist bir dua metni olan bu ilk metinden sonra gelen ve bu ilk dört satırdan ayrı yazılan son üç satırda ise bir Türk atasözüne yer verilmiştir. Yazı, eski tip, büyük, siyah, çizgisel belirsizlik olmadan yazılmıştır (Hamilton, 1986: 67; Can, 2016: 46).

Metin

Or. 8212/124

252 01 YM' 'WYZ 'KY TWYRT YRWĞ 'YLYK

yme üzeki tört y(a)ruk élig

253 02 TNKRY L'RD' TWYK'L ĞWT PWLMYS

t(e)ñrilerde tükel kut bulmış

254 03 PWRĞ'NL'R D' 'N 'WYLWK

burhanlarda an ülüg

255 04 PWLMYS

bulmuş

256 05 YM' TWYRK S'VYNT'

yme türk savınta

257 06 P'R YYR 'WYZ ' YWL

bar yér üze yol

258 07 PWDWN 'WYZ ' [...]

bodun üze [...]

Türkiye Türkçesine Aktarım

01-04 Öyleyse, yukarıdaki Dört ilahi Işık Tanrısı (sayesinde) bütünsel kurtuluşu bulan burhanlar şans bulmuş **05-07** Türk atasözünde vardır: Yeryüzünde yol, insanlar üzerinde [efendi].

Pelliot Chinois 2961V

El yazması, 25 cm genişliğinde ve 199,4 cm uzunluğunda bir rulodur. Ön yüzünde *Saddharmapuṇḍarīka-sūtra*'nın Çince çevirisinden bir bölüm yer almaktadır. Yazmanın arka yüzünde ise Uygurca beş satır, bir satır Soğdca olmak üzere toplam altı satır cümle yazılıdır. Uygurca metnin ilk satırı ile ikinci satırı arasında boşluk bırakılmıştır. İlk satır, kısmen çizilmiş, diğerlerinden yaklaşık 8 cm önce gelir. Yazı, orta boyutta ve eski bir türde siyah renklidir, ancak pek düzgün değildir, düzensizdir ve hatalarla doludur. Homojen hamurlu güzel kağıda yazılmıştır. Bazı yapıştırıcı ve mürekkep lekelerine sahiptir; muhtemelen böcekler nedeniyle küçük noktalar oluşmuştur. Bu yazma içerik olarak Manihaist bir metindir. Pelliot Chinois 2961'in dördüncü ve beşinci satırları ise başka bir Manihaist Uygur metninin (Or.8212/124) 1-4. satırları arasında aynıdır. Yazmanın arka yüzünde Uygurca metinden ayrı olarak Soğdca iki sözcük görülmektedir. Soğdca yazı ile Uygurca yazının aynı kişinin kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır. Son olarak yine yazmanın arka yüzünde Uygurca metinden bağımsız olarak çeşitli Çince karalamalar görülmektedir (Hamilton, 1986: 69; Can, 2016: 60).

Metin

Pelliot Chinois 2961, arka

259 01 YM' PWYNK'R'R

yme pwynk'r'r

260 02 YM' P'SL'TY 'WYTWK PYTYK Y'NKY KWYN 'WĞRYNT'

yme başlatı ötüg bitig yañı kün ugrınta

261 03 YM' P'S'L'TY 'WYTWK PYTYK Y'NKY KWYN

yme başalatı ötüg bitig yañı kün

262 04 YM' 'WZ 'KY TWYRT YRWĞ 'YLYK TNKRYL'RD' TWYK'L QWT

yme üzeki tört y(a)ruk élig t(e)ñrilerde tükel kut

263 05 PWLMYS PWRĞ'NL'R D' 'N 'WYLWK PWLMYS

bulmuş burhanlarda an⁵⁸  l g bulmuş

264 06 'T SP'TY

aspate

Türkiye Türkçesine Aktarım

01 Yine k krer **02** Böylece festival günü münasebetiyle (Çin imparatoruna) başvuru yazısına başladı. **03** Böylece festival günü (Çin imparatoruna) başvuru yazısına başladı. **04-05**  yleyse, yukarıdaki Dört ilahi Işık Tanrısı (sayesinde) bütünsel kurtuluşu bulan burhanlar şans bulmuş. **06** eksiksiz

⁵⁸ Hamilton 1986 70, satır 5'te a şeklindedir (detaylı bilgi için bk. 254/03).

Pelliot Chinois 3076V

Pelliot chinois 3076, yaklaşık 48 cm uzunluğunda altı kâğıdın yapıştırılarak birbirine eklenmesiyle meydana getirilmiş 282 cm uzunluğunda ve 25,5 cm genişliğinde bir rulo parçasıdır. İkinci ve beşinci yaprak kesilmiştir. Kalın bir kağıt kullanılmıştır. Altıncı yaprakta bir koyu leke bulunmaktadır.

Yazmanın ön yüzünde *Saddharmapuṇḍarīka-sūtra*'nın Çince çevirisinden bir bölüm bulunmaktadır. Rulonun arka yüzünde, beşinci ve altıncı yaprağa denk gelen bölümde Uygur harfli yazılar görülmektedir. Arka yüzdeki ilk 8 satır içeriği tam olarak belli olmayan dinî bir Uygur metnidir. Bu 8 satırdan sonra bir boşluk bırakılmış ve rulonun altıncı yaprağının başladığı yere Uygur harfleriyle *TĜY* (=tağı) yazılmıştır. Son olarak ise altıncı yaprağın ortasına dikey olarak *'WDWN Ğ'N* (=odon han) yazılmıştır.

Yazı oldukça düzgün, siyah mürekkep kullanılmıştır. 28 sütun ve her sütunda 17 karakter bulunmaktadır. Üst ve alt kenarlarda 3 cm boşluk bırakılmıştır. Yazı, orta boyutta ve eski tarzda olup, bazı yerlerde oldukça soluktur. Oldukça düzensiz ve beceriksiz bir yazı ile yazılmış olup, grafiksel ve imla hataları yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Dini bir karaktere sahip olan metin henüz tanımlanmamıştır. (Hamilton, 2006: 71; Can, 2016: 64)

Metin

Pelliot Chinois 3076, arka

265 01 PYR PYR K' TNKRY

bir birke t(e)ḡri⁵⁹

266 02 PYR PYR K' KWyÇLWK TNKRY KWyÇ P'SWT

bir birke küçlüg t(e)ḡri küç basut

267 03 PYRK'Y TWYRT PWRWNK'D' YWLWKWZ ''ÇWQ N'

bérgey tört bulunḡda yoluḡuz açuk ne

268 04 ĞWT ĞWLWR SYZ TWK'L PWLĞ'Y SYZ YVL'Ğ N'

⁵⁹ Hamilton 1986 71, satır 1'de küçlüg şeklindedir (detaylı bilgi için bk. Açıklamalar 265/01).

kut kolur siz tükel bulgay siz y(a)vlak ne

269 05 Y'ĞYĞ 'WYT'RĞ'Y SYZ N' S'ĞYNMYS 'YS

yagıg utargay siz ne sakınmış iş

270 06 'RS'R TWYKLLYK PWLG'Y TNKRY TWYN KWYN

érser tük(e)llig bolgay t(e)ñri tün kün

271 07 SYZ NY KWZ 'DWR 'DKWK' T''KWRWR .. _ _

sizni küzedür edgüke tegürür .. _ _

272 08 PYR 'YKY K' PWYRWĞ TNKRY Y'RLY Ğ'YWR

bir ékike buyruk t(e)ñri yarlıkayur

273 09 TĞY

t(a)k1

274 10 'WDWN Ğ'N

odon han

Türkiye Türkçesine Aktarım

01 Bire Bir Tanrı **02-03** Bire bir güçlü Tanrı güç ve yardım verecek. **03-04** Dört tarafta yolunuz açık ve istediğiniz mutluluk ne (olursa olsun, onu) bulacaksınız. **04-05** Kötü ne (olursa olsun) düşmanı yeneceksin. **05-06** Düşünüp ne iş yaparsanız tamamlanacak. **06-07** Tanrı sizi gece gündüz korur, iyiye eriştirir. **08** Birer ikişer komutan buyurur. **09** Dahası **10** Hotan Hanı

Or. 8212/192

14 cm uzunluğunda ve 18 cm genişliğinde tek bir yaprak olan Or. 8212/192 numaraya kayıtlı bu yazmanın yalnızca ön yüzü yazılıdır. İki kenarı düzensiz olarak yırtılmış bir yaprağın köşesidir ve birçok çentik, yarık ve delik vardır. Kalitesi çok düşük, yumuşak, gözenekli ve lifli olan kağıt oldukça kalındır ve bej renklidir. Küçük mürekkep lekeleri vardır. Uygur harfleriyle yazılmış sekiz satırdan oluşan bu metnin başlangıç satırları yazmanın hasarlarından dolayı eksiktir ve okunamamaktadır. Yazı, özellikle imla açısından hala eski tarzda olmakla birlikte, son derece sıradan ve belirgin olmayan kıvrımlı formlarıyla ve geç dönem Moğol yazısına benzerliğiyle dikkat çeker. Tek imla özelliği, 7. satırdaki é-dimiz kelimesindeki ayrık “y” harfidir. Hamilton, bu metnin içerik olarak bir sutra metni özelliklerini yansıttığını belirtmiş ancak metnin kaynak sutrasının belirsiz olduğunu ve metinden açık bir anlam çıkmadığını da ifade etmiştir (Hamilton, 1986: 12).

Metin

Or. 8212/192, ön

275 01 [...]

276 02 [...] T/L [...]

[...] T/L [...]

277 03 [...] 'WLWĞ LĞ K//KY

[...] uluğl(u)g köki

278 04 [...] TWTWNK ° 'YÇ NWM T'[...]

[...] tutuğ ° iç nom ta[ş...]⁶⁰

279 05 [...] YWRWK T'RYNK 'WZ 'RMYS L'R N'K

⁶⁰ Hamilton 1986 73, satır 3'e göre tamamlanmıştır.

[...] yörüg teriñ uz érmışlerniñ

280 06 [...] 'YT/NK/// P'DZ //TY T'K 'YKYL K//T/

[...] étingüçi bed(i)zenti teg égil karté⁶¹

281 07 [...]L'Ĝ'Y 'WĜR'YWĜY 'Y DYMYZ YK'N

[...]layag ugrayukı édimiz y(é)gen

282 08 [...]TWK [...] Y'NKYRTY TWYRK

[...ö]tüğ [...] yañırtı türk

283 09 [...] S//D/R 'RDYNY P'STYNĜY

[...atlıg]⁶² sudur erdini baştınkı

Türkiye Türkçesine Aktarım

01... **02...** **03...** büyüklüğün kökü **04...** Tutun iç öğreti (Budizm) dış... **05...** Açıklamaları derin ve ustaca olanların **06...** Citragandha ruhbandan olmayan üye (sıradan insanlar) gibi süslendi. **07...** Özellikle hükümdarımız Yegen **08...** dua ... tekrar Türk **09...** adlı sutra mücevheri ilk

⁶¹ Hamilton 1986 73, satır 5'te ketti şeklindedir (detaylı bilgi için bk. Açıklamalar 280/06).

⁶² Hamilton 1986 73, satır 8'e göre tamamlanmıştır.

Or. 8210/S. 3853

British Library'deki Stein Çince yazmalar koleksiyonunda yer alan S. 3853 el yazması, yaklaşık 81 cm uzunluğunda ve 28 cm genişliğinde bir rulodur. Kağıt kahverengi kılçıklı bir yapıdadır ve kenarları hasarlıdır.

Yazmanın ön yüzünde Çince *Suvarṇa-prabhāsōttama* metni yer almaktadır. Arka yüzünde ise yaklaşık 8,5 x 25 cm boyutlarında bir tamir parçası üzerine yazılmış beş satır Uygurca yazı bulunur. Başında eksiklik olan metnin sonu tamamlanmış görünmektedir. Yazı, eski tarzda siyah renkte, sıradan bir tarzdadır ancak göze çarpan hata yoktur. Küçük mürekkep lekeleri vardır. S/Ş, N/' ve R harfleri ve Y/V harfleri ayırt edilmektedir. 3 yerde Q harfi x harfinin üzerinde iki noktayla işaretlenmiştir, ancak *karı* kelimesinde sadece tek noktayla işaretlenmiştir. K ve P harfleri her zaman bir sonraki harfe bağlanmamıştır. başlangıçtaki elif harfi (') özellikle dik görünümlü yazılmıştır. Budist içerikli bir metin olan Or. 8210/S. 2853'deki Uygurca metin, *Arslan Saḡun* adlı biri tarafından yazılmıştır. Metin *Arslan Saḡun*'un bir Budist tapınağını ziyaret etmesi ile ilgili olarak kaleme alınmıştır (Moriyasu, 1985: 35; Hamilton, 1986: 75).

Metin

Stein 3853

284 01 TSWYNT'QY L' TWTWQ 'WĠLY 'RSL'N S'NKWN

tsuintakı la totok oğlu arslan saḡun

285 02 PW QWTLWĠ V'RĠ'R Ġ' KYRW T'K YNTYM(?) PWRĠ'N

bo kutlug varharka kirü tegintim burhan-

286 03 L'R KWYÇ P'SWT P YRZ WN ''S'N TWYK'L

-lar küç basut bérzün esen tükel

287 04 TWĠWZ 'WN Y'S'YWR Q'RY ''T'M Ġ' PWRĠ'N

tokuz on yaşayur karı atamka burhan

288 05 K W Y Ç Y N K ' ' W Z ' V K ' T ' K M Z P W L Z W N

küçine öz evke tegm(e)z bolzun

Türkiye Türkçesine Aktarım

01-05 (Ben) (? -) tsuin'de bulunan La Totok'un oğlu Arslan saun, bu kutlu manastıra girmeme izin verdim. Buddhalar, doksanınıcı yılında güven içinde yaşayan yaşlı babama güç ve yardım versin. Buddha'nın gücüyle kendi evine hiçbir zarar gelmesin.

Or. 8212/119 (Eski Numara: Ch. 00282.a)

Or. 8212/119 numaralı yazma 25 cm genişliğinde ve 66 cm uzunluğunda, sırasıyla 45 ve 21 cm uzunluğunda iki yapraktan oluşan bir parşömen parçasıdır. Kağıt oldukça iyi, ince, koyu sarı renktedir. Kenarları hafif yıpranmış ve bazı delikler var. Stein koleksiyonunda yer almaktadır. Bu rulonun ön yüzünde tamamlanmamış Çince bir *Mahāprajñāpāramitā-sūtra* bölümü yer almaktadır. Rulonun arka yüzünde iki farklı yazar tarafından yazılmış Uygur harfli 29 satır bulunmaktadır. On iki satırdan oluşan ilk metin, Hristiyanlıktaki Yuhanna adının Süryanice biçimi olan Yohann adlı bir kişi tarafından yazılmıştır. Metnin içeriği ise belirsizdir. Yazım da hatalar ve dikkatsizlikler göze çarpmaktadır. Metnin 13-29. satırları arasında yer alan bölümde ise 15. ve 18. satırlar arasındaki satırlar çizgi içine alınmıştır. Yine bu bölümde bazı sözcüklerin üzerinin karalandığı görülmektedir. Bu metinde çok sayıda yazım hatası ve yanlışlığın yanı sıra birçok silinti de bulunmaktadır. Metinde, “qars” adı verilen birtakım giysilerin ve ipek kumaşlarının değiş tokuşundan bahsedilmektedir. Bu bölümün ticaret metni olduğu görülmektedir (Can, 2016: 42-43; Hamilton, 1986: 77).

Metin

Or. 8212/119, arka

289 01 Ğ'T /Y [...] TWĞWZ 'WN Ğ'T ''Z YQY

kat /y [...] tokuz on kat azığı

290 02 ''ĞLWĞR'NM'Z WN ''YW TWĞLWM 'YLYM

aglukranmazun⁶³ ayu toglum⁶⁴ élim

291 03 Y'VYZ QWLNTYN ''ĞLWQR'NM'Z WN TWĞLWĞ

yavız kul(1)ntın aglukranmazun⁶⁵ toglug

292 04 'YLYM 'WNM'Z ĞWLNTYN 'WÇWZ L'M'Z WN

⁶³ *agrukranmazun*'un metatezli varyantı (bkz. Wilkens 2021: 20).

⁶⁴ toglug² için eski bir hata.

⁶⁵ *agrukranmazun*'un metatezli varyantı.

élim unmaz kul(ı)ntın uçuzlamazun

293 05 YYL'RY YYNÇWLWK YYKR'N ''DĞYR ''YW _

yıları⁶⁶ yinçülüg yégren adgır ayu _

294 06 YYTMYS TWYM'N 'WYKYRYNK' ĞWTLWĞ PWLZ WN

yétmiş tümen ögiriğe⁶⁷ kutlug bolzun

295 07 'LTMYS TWYM'N ĞWLWNÇ'Q YNK' ''LYK

altmış tümen kulunçakına alık

296 08 PWLZ WN SWYÇY PYR TNKRY Ğ'NYM SWYK'

bolzun süçi bir t(e)ñri hanım süke

297 09 YWRYTS'R ''YW . YYTMYS TWYM'N SWW

yorıtsar ayu . yétmiş tümen süü-

298 10 ÇYSYNK' ĞWTLWĞ PWLZ WN 'LTMYS TWYM'N

çisiğe kutlug bolzun altmış tümen

299 11 TWYM'N ''VÇYSYNK' ''NKLYK PWLZ WN

tümen avçısığa eñlig bolzun

300 12 üstte yazı YWĞN'N PYTYDYM

⁶⁶ yular için eski bir hata (bkz. Wilkens 2021: 899).

⁶⁷ öğür için eski bir hata (bkz. Wilkens 2021: 529).

yohnan bitidim

301 13 +++

PYR 'YKY ĞWMT' YWZ YKRMŸ QYZ YL

bir éki komta yüz y(e)g(i)rmi kızıl

+++

302 14 Ğ'RS TWYRT YKRMŸ YWRWNK ĞRS

kars tört y(e)g(i)rmi yürün k(a)rs

303 15 PWKPW P'LYĞD' +++ Ğ'RS YK'N SYNKQW/

TW//T (karalanmış)

+++

'YKY

pokpu balıkda tört/éki kars y(é)gen sınıkur

304 16 ĞWLWM ÇWR 'YKYN ''R' ĞWYĞ' S'TYM YK'N

kulum çor ékin ara koyka sat(t)ım y(é)gen

305 17 SYNKĞWR NWNK PYR 'YL'TW TWRĞW ''YR'NQ'

sınkurnuñ bir iletü torku ayranka

306 18 PYRDYM

karalama +++ +++++

bérdim

YK'N [...]

y(é)gen [sɨŋkur]

+ +++ ++

307 19 PWKPW P'LYĞT' YK'N S SW SYNKĞWR

pokpu balıkda y(é)gen s su⁶⁸ sɨŋkur

308 20 'YKY ĞYZ YL Ğ'RS ''LYP ĞWYĞ' S'NKTY

éki kızıl kars alıp koyka saŋtı⁶⁹

309 21 +++

PYR PYR 'YL'TW 'Y'YRNK' S'TY

bir bir iletü ayayr(a)nka⁷⁰ sat(t)ı

310 22 M'NYNK YWKT' YWZ ĞYZ YL Ğ'RS

meniŋ yükte éki yüz kızıl kars

311 23 P'R YYTY YWRWNK Ğ'RS P'R

bar yéti yürün kars bar

312 24 'WN?Y ĞWT' 'WN ĞYZ YL Ğ'RS 'WYÇ

öŋi ko<m>ta⁷¹ on kızıl kars üç

313 25 YWRWNK Ğ'RS P'R YN' PYRDYN S'NKYZ

⁶⁸ Müstensihnten kaynaklı hata.

⁶⁹ sattı için eski bir hata (bkz. Wilkens 2021: 583).

⁷⁰ ayran sözcüğü için hatalı yazım.

⁷¹ Müstensihnten kaynaklı hata.

yürün kars bar y(a)na bérđin senjiz⁷²

314 26 ĞYZ YL Ğ'RS P'R

kızıl kars bar

315 27 YK'N SYNKĞWR Ğ' PYR YWRWNK TWRĞW

y(é)gen sınıkurka bir yürün torku

316 28 PYR S'RYĞ TWRĞW S'RYĞ TWRĞW T'Z Ğ'

bir sarıg torku sarıg torku tazka

317 29 PYRDY 'YKY TWRĞW SWKÇWK' PYRDY

bérđi éki torku sükçuka bérđi

Türkiye Türkçesine Aktarım

01 katmanları ay (?)... **02-04** “Doksan kat erzak yük sayılmasın” diyerek, bayrak devletim kötü hizmetkarları (köleleri) yüzünden yük sayılmasın ve bayrak devletim uslanmaz hizmetkarları (köleleri) yüzünden küçük bir şey sayılmasın. **05-08** “İncilerle süslenmiş dizginli kestane rengi aygır” diyerek, yedi yüz bin baş sürüsü için görkemli bir şey olsun ve altı yüz bin tayı için eyerler olsun. **08-11** Tek savaşçı tanrı olan Rabbim (tek savaşçı göksel Han'ım olsun) yedi yüz bin savaşçısını savaşa gönderirse, altı yüz bin avcısı için görkemli avlar olsun.

12 (Ben) Yohnan, yazdım.

13-14 (Bir) iki deve çuvalında, yüz yirmi parça kırmızı yünlü kumaş ve on dört parça beyaz yünlü kumaş. **15-16** Pokpu şehrinde ikimiz arasında, (ben) Yegen Sınkur ve Kul Çor, (dört) iki parça yünlü kumaşı (bir?) koyun karşılığında sattım. **16-17** (Bana) Yegen Sınkur'a ait ipek bir mendili (ayran) peynir altı suyuna karşı verdim. **18-20** Pokpu

⁷² sekiz için eski bir hata (bkz. Wilkens 2021: 598).

şehrinde Yegen Sımkur iki (parça) kırmızı y nl  kumaş alıp (onları) koyuna (karşılık) sattı. **21** Bir mendili peynir altı suyuna sattı. **22-23** Y k mde iki yüz kırmızı y n kumaş, yedi beyaz y n kumaş var. **24-26** Farklı deve semerinde on (parça) kırmızı y n kumaş (ve)    (parça) beyaz y nl  kumaş var. Ayrıca güneyde sekiz (parça) kırmızı y nl  kumaş vardır. **27-29** Yegen Sımkur'a bir parça beyaz ipek ve bir parça sarı ipek (sarı ipeği) Taz'a verdi. S k u'ya (*Sou-tcheou*) iki parça ipek verdi (gönderdi?).

Pelliot Chinois 2988V ve Pelliot Chinois 2909V

Pelliot chinois 2988, 28 cm genişliğinde 263 cm uzunluğunda bir rulo parçasıdır. Parçanın ön yüzünde Tankuang'a (曇曠) ait 大乘百法明門論開宗義記 *Dasheng bai faming men lun kaizong yiji* adlı eserin tamamlanmamış bir kopyası yer almaktadır. Yazmanın üst sağ kenarı yırtılmış olsa da bej renginde oldukça iyi kâğıttır. Bazı nem ve yağ lekeleri; birkaç küçük girintiler ve çatlaklar mevcuttur. Yazmanın arka yüzünde Uygur harfli 31 satır bulunmaktadır. Bu 31 satır, aynı yazar tarafından yazılmış olup aralarda boşluk bırakılarak birbirinden ayrılmış üç metni içermektedir. İlk metin 1-19., ikinci metin 20-26., üçüncü metin ise 27 -31. satırlar arasında yer almaktadır. Kelimeleri yazılış şekilleriyle tutarlı olmayan bir şekilde bağlama veya ayırma eğilimi vardır. Alışıldığın dışında L için R kullanımının sıklığı ve çok sayıda gereksiz *elifin* eklenmesi, müstensihhin Soğd dilinin uygulamasından etkilendiğini göstermektedir. Bu yazma içerik olarak Dunhuang'a gelen Soğdlu elçilerle ilgilidir.

Pelliot chinois 2909 numaralı yazma Pelliot chinois 2988 numaralı yazma ile aynı yazar tarafından yazılmıştır. Hamilton çalışmasında bu iki yazmayı aynı başlık altında incelemiştir. Pelliot chinois 2909, 786 cm uzunluğunda ve 25,8 cm genişliğinde 17 yapraktan oluşan iki parçalı bir parşömendir. Yazmanın ön yüzünde *Mahāprajñāpāramitā-sūtra*'nın Çince çevirisinden bir bölüm yer almaktadır. Yazmanın arka yüzünde Uygur harfleriyle yazılmış 7 satır yer almaktadır. Pelliot chinois 2909'un arka yüzünde bulunan Uygurca metin, Pelliot chinois 2988 numaralı yazmada yer alan metinle hem yazım özellikleri hem de içerik bakımından paralellik göstermektedir. Pelliot chinois 2909 numaralı metnin 5. satırında ve Pelliot chinois 2988'deki üç metinde yazarın adı *Apa y(é)gen* olarak verilmiştir. Pelliot chinois 2909'un en son satırındaki *β'T* sözcüğü ise Soğdca yüklem içeren bir kelimedir (Erdal, 1988: 251-257). Hamilton çalışmasında Pelliot chinois 2909 ve 2988 aynı başlık altında incelemiştir (Hamilton, 1986: 83-92; Can, 2016:59)

Metin

Pelliot Chinois 2988, arka

318 01 YM' 'YL 'WTK'N [...]

yme él öt(ü)ken [...]

319 02 'YNTRY PYZ 'KWN TWRWMYST' ĞR'

ént(i)ri bizekün⁷³ törümište k(a)ra

320 03 PWRYT 'WRR'N TWK T' Ğ'RL'Ğ

bulıt⁷⁴ örrentükde⁷⁵ karlıg⁷⁶

321 04 TWĞ'N TWPYN T' PWYZ PWRYT 'WYRR'N

togan tüpinte boz bulıt⁷⁷ örren-⁷⁸

322 05 TWK T' PWYZ LWĞ TWĞ''N TWPYN

-tükde buzlug togan tüpin

323 06 'YLKY 'WYKWMWZ 'YTMYS Y'ĞRW Ğ'M'Ğ

ilki ögümüz étmış yag(u)ru kamag{un}⁷⁹

324 07 Y'R'TMYS TNKRY T'VĞ'Ç Ğ'N TNKRY

yaratmış t(e)ηri tavgaç han t(e)ηri

325 08 'WĞWR Ğ'N YRLĞNK' M'N Y'R'MYS 'YNNÇ

u(y)gur han y(a)rl(ı)g(ı)ηa men yaramış ın(a)nç

326 09 TWTWĞ P'SYN 'WL'TY M'WK' T'YRYK

⁷³ Hamilton 1986 84, satır 2'de *biz ekkün* şeklindedir (detaylı bilgi için bk. Açıklamalar 319/02) .

⁷⁴ El yazmasında *bwryt*.

⁷⁵ El yazmasında *'wrr'n*.

⁷⁶ Hamilton 1986 84, satır 3'te *kar(a)lag* şeklindedir (detaylı bilgi için bk. Açıklamalar 320/03).

⁷⁷ El yazmasında *bwryt*.

⁷⁸ El yazmasında *'wrr'n*.

⁷⁹ Hamilton 1986 84, satır 6'ya göre tamamlanmıştır.

totok başın ulatı mauga⁸⁰ tirék

327 10 'WRWǾ SNKWN M'Y'Ǿ ÇWR YWǾN'N T'KYN TWǾ

urug s(a)ḡun mayak⁸¹ çor yohnan tegin tug-

328 11 DY ĞP'Q 'P' YK'N PWN YǾ'W ĞP'Q

-dı k(a)pak apa y(é)gen puny(a)kaw<i>⁸² k(a)pak

329 12 'DKW YK'N 'WǾM'Z ÇWR T'WPWLǾ'Ǿ [...]

edgü y(é)gen ukmaz çor topulgak [...]

330 13 SKRY PWRLWǾ 'YTYK'N YWǾN'N M'ǾWÇWR

şakre borluk it y(é)gen yohnan mahuçor

331 14 PW Ğ'MǾ Y'R'V'ÇL'R PW ĞWTLWǾ S'ÇYW

bo kam(a)g yalavaçlar bo kutlug şaçiu-

332 15 Ğ' KYRDYMYZ TNKRY T'YPWW P'K YM'

-ka kirdimiz t(e)ḡri taipo⁸³ beg yme

333 16 ''Y'DY ÇYLT Y'WKDRWK' ĞWVǾ' T'KYN

⁸⁰ Hamilton 1986 84, satır 9'da m'wk' şeklinde sadece harf çevrimi verilmiştir. Sözcük *mauga'yı* karşılamaktadır.

⁸¹ Hamilton 1986, satır 10'da manyaq şeklindedir. Fakat buradaki sözcük özel ismi karşılayan Mayak Çor'dur. manyaq yerine mayak okuyuşu daha uygundur.

⁸² Hamilton 1986, satır 11'de pwnyxny şeklinde sadece harf çevrimi verilmiştir. Sözcük puny(a)kaw<i>'yi karşılamaktadır.

⁸³ Hamilton 1986 85, satır 15'te taypü şeklindedir.

ayadı çilti⁸⁴ ögdüllükke kov⁸⁵ka tegin-

334 17 TYMYZ P'W PW T'VĞ'Ç PYTYKYN KYM

-timiz bau⁸⁶ bo tavgaç bitigin kim

335 18 'WĞYĞWÇY P'R 'RS'R PYZ YNK' YM'

okıguçı bar érser biziñe yme

336 19 'WDYK PWRZ WN TYP PYTYWT'KYNTMYZ

ödik bolzun tép bit(i)yü+tegint(i)miz

337 20 M''N TWRP'N LYĞ ''N 'YNÇW T'PMYS

men turpanlıg an éñçü tapmış

338 21 Ç'KS'Y 'WĞRY YWĞNN PYR K'YN S'Ç'W Q'

çegşi oğlu yohn(a)n bergey(i)n şaçiuka

339 22 K/RWT'KYN TMYZ PW KY'WYN S'VD' TWSWTWMWZ

kirü tegint(i)miz bo kı'vın savda tusuttumuz

340 23 ĞWTLWQ ĞYVLYĞ PWRM'ĞY PWRĞ'Y'RDY

kutlug kıvılg bulmakı bolgay érti

341 24 M'N YM' 'WYZ 'WLWS WMQ' ''S'N TWK'L T'K M'K YM//

⁸⁴ çilti~çilte-

⁸⁵ kıv için eski bir hata (bk. Wilkens, 2021: 398).

⁸⁶ Hamilton 1986 85, satır 17'de b'u şeklinde sadece harf çevrimi verilmiştir. Sözcük *bau*'yı karşılamaktadır.

men yme öz uluşumka esen tükel tegmekimiz

342 25 PWRM'ĞY PWRĞ'Y ''RDY

bulmakı bolgay érti

+++ +++ ++

343 26 M'N Ğ'W 'W

men haw

'WĠLY M'ĞWÇWR

344 27 M'N Ğ'W 'WLWĞ T'YRYK TNKRY Y'ĞL'ĞYR 'YRYNK

men haw ulug tirék ogly mahuçor t(e)ŋri yaglakır éliŋ(e)

345 28 PYR P'RDYM ĞWTLWĞ S'ÇYW 'WLWSYNK' TWYRT

bir bardım kutlug şačiu uluşıŋa tört

346 29 K'LTYM PW'KWN T'KY ''S'N T'WK'L ''RWR M'N

keltim bo'kün tegi esen tükel érür men

347 30 'YNYM Ğ'SNK ''P'Ğ' 'YNYM 'WĞS'ĞWÇWR

inim kaş(a)ŋ apaga inim ogşaguçor

348 31 'LP YK'N MWNÇ'Ğ'T'KY ''S'N T'WK'LYN ''RWR

alp y(é)gen monçakategi esen tükelin érür

Türkiye Türkçesine Aktarım

01 Yani, Ötüken Devleti... **02-06** içinde Bizekün'de (ova) doğmuş olan kara bulut yükseldiğinde, karlı Togan tepesinde boz bulut yükseldiğinde, buzlu Togan tepesi(nde) ilk annemiz hepsine yakın yaratılmış. **07** Yaramış Tenri, Çin ilahi Hükümdarı **08-09** Uygur Hükümdarı buyruğuna ben Yaramış Inanç Totok önderi(ne) ilaveten Mauga Tirek **10-13** Urug Sanun, Mayak Çor, Yohnan Tegin, Tugdı Kapak, Apa Yegen, Punyakavi Kapak, Edgü Yegen, Ukmaz Çor, Topulgak, Şakre Borluk, It Yegen, Yohnan Mahuçor **14-16** tüm bu elçiler Kutlu Dunhuang'a girdik. İlahi Taipo Beg ayrıca (bize) hürmet etti, ikramiye ve mutluluk gördük. **17-19** Değerli bu Çince yazının okuyucusu kim olursa bizden ayrıca armağan olsun yazıp bitirdik.

20-22 Ben Turfanlı An Ençü Tapmış Çegşi oğlu Yohnan Dunhuang'a girmemize izin verdik. **22-23** Bu k **24-25** Ben de kendi ülkeme sağ salim varacaktım.

+++++

26 Ben Hwa **27-29** Ben Hwa, Ulug Tirek oğlu Mahuçor Tenri Yaglakır'ın ülkesine bir (kere) gittim. Kutlu Dunhuang'a dört (kere) geldim. Bugüne kadar sağlıklıyım. **30-31** Küçük kardeşim Kaşan Apaga ve küçük erkek kardeşim Ogşaguçor, Alp Yegen şimdiye kadar sağ salimdir.

Pelliot Chinois 2909, arka

349 01 PYR YM' PW SNKRYM T' TWSTMYZ P'SLYW

bir yme bo s(e)ñrimte tüşt(i)miz başl(a)yu

350 02 Y'R'MYS TWTWĞ ''N TYR'K 'WĞWL SNKWN

yaramış totok an tirek ogul s(a)ñun

351 03 YWĞN'N M'Y'Q ÇWR ĞWTLWĞ PWRTY ''S'N

yohnan mayak çor kutlug bultı⁸⁷ esen

352 04 TWK'L 'VYM MYZ K' P'RYR PW PYTYKWÇY

tükel evimmizke barır biz bo bitigüçi

353 05 'P' YK'N PYTYDYM Y'Z WQ PWLZ WN PWPYR

apa y(é)gen bitidim yazuk bolzun bo bir

354 06 KWN PYTYK KYM 'WĞYS'R PYZ YNK YM' S'V

kün bitig kim okısar biziñ yme sav

355 07 V 'T

vat

Türkiye Türkçesine Aktarım

01-02 Biz de Yaramış Totok tarafından yönetilen bu manastıra indik. 02-03 An Tirek, Ogul Sanun, Yohnan Mayak Çor talih buldu. **04-05** Sağ salim evimize gidiyoruz. Bu(nun) müstensihi, Apa Yegen, ben yazdım. **05-06** Hatalı olsun! Bu bir yazılı rulo(yu) kim okursa bizden bir mesaj **07** var.

⁸⁷ El yazmasında PWRTY.

Pelliot Chinois 2998V

El yazması *Pelliot Chinois 2998*, 25,5 cm genişliğinde uzun bir parşömendir ve başında yırtık vardır. Kağıt oldukça kalın, dalgalı, koyu sarı renkte ve üzerinde çok sayıda kahverengimsi yağ lekesi mevcuttur. Düzensiz bir şekilde siyah olan ve biçimi eski standartlara yakın olan yazı şekli kullanılmıştır. Yazım hataları veya alışılmadık kullanımlar söz konusudur. Rulo, başlamadan önce siyah mürekkeple çizilmiş eyerli bir at ve üç ördek resmi çizilmiştir. Yazmanın ön yüzünde Çince *Mahāprajñāpāramitā-sūtra* metni yer almaktadır. Yazmanın arka yüzünde Uygur harfli 18 satırlık metin bulunmaktadır. 18 satırlık bölüm iki farklı Uygur metnini içermektedir. 1-9. satırlar arasında, *yunt yıl beşinç ay (at yılı beşinci ayda)* Hotan'dan gelmiş bir elçi tarafından yazılmış metin yer almaktadır. İkinci metin ise Uygurca atasözlerini içermektedir. (Can, 2016: 61-62; Moriyasu, 1985: 23)

Metin

Pelliot Chinois 2998, arka

356 01 [...]KW [...]

[...ed]gü [ödke]⁸⁸

357 02 ĞWTLWĞ ĞW/ [...] YWNT

kutlug kut [...] yunt

358 03 YYL PYSYÇ ''Y '/LTWN 'YL YLV'Ç

yıl béşi(n)ç ay altun él y(a)l(a)vaç

359 04 Ğ'LTMYZ S'ÇWĞ' YWŽ 'YLYĞ NY//

keltimiz şaçuka yüz él(l)igniŋ

360 05 ĞYZ ĞWLS'LRY ĞYZ PWLTWM'Ž 'DKW

⁸⁸ Hamilton 1986 93, satır 1'e göre tamamlanmıştır.

kız kolagalı kız bultumuz edgü

361 06 ''ÇYĞ ''ĞRYĞ PWLTWMWZ 'WK TYK/

açığ agrığ bultumuz ög tegi

362 07 Ğ'TYKY Y'N' ''LTWN 'YL Ğ'

ka<η>⁸⁹ tegi yana altun élke

363 08 'YS'N TWK'R T'ĞM'ĞM'Ž PWLZ WN

ésen tükel tegmekimiz bolzun

364 09 /YM 'WKYS'R MWKSWŽ P'Y PWLŽ WN

kim okısar mu/suz bay bolzun

365 10 ĞWRWĞ T'ĞD' Ğ//PL'N PWLM'Ž ĞWDWĞ

kurug tagda kaplan bolmaz kudug

366 11 SWVYD' P'LYK PWLM'Ž ĞYNK TWN

kurug tagda kaplan bolmaz kudug

367 12 'WPR'M'Ž KYĞSLYĞ PYLYK ''RTM'Ž ''LTWN

opramaz kén(e)şlig bilig art(a)maz altun

368 13 SRĞYT' KWRW 'YSYÇ KR'SY YYK YWRWK

sarığı<n>ta körü éşiç k(a)rası yég yürüŋ

⁸⁹ kaŋ için eksik veya hatalı yazım.

369 14 KMWSD' KWRW ''Y'Ğ TWLWSY YYK ''Ğ'L

k(ü)müşde körü ayag tolusı yég agıl

370 15 'YTY ''LYS/ PWLS' PWRYLYKY TWZ K'Y'K

ıtı alışığ bolsa bōriliki tōz keyik

371 16 N'Ç' YWL PYLS' ''VÇY 'NÇ' ''L PYLYR

neçe yol bilse avçı ança al bilir

372 17 PYLK' N'Ç' KRYS' PYRYK S'VY YNKRM'Z

bilge neçe k(a)rısa bilig savı y(a)ñılmaz

373 18 ''RK'R N'Ç' KRYS' KY' YWLY Y'KRM'Z

arkar neçe k(a)rısa k(a)ya yolu y(a)ñılmaz

Türkiye Türkçesine Aktarım

01-04 ... Doğru zamanda, kutlu ... At yılının beşinci ayında, (biz) Altın İmparatorluğu'nun (Hotan) elçileri (olarak) Dunhuang'a geldik. **04-08** Yüz kralın kızıyla evlenmek isteyecek kızı bulduk, iyi lütuf bulduk. Anne (ve) baba(mız)a kadar bu şekilde Hotan'a sağ salim ulaşmamız (nasip) olsun. **09** Kim (bunu) okursa, tasasız (ve) zengin olsun. **10-11** Çorak dağda kaplan olmaz; kuyu suyunda balık bulunmaz. **11-12** Bol giysiler yıpranmaz; nasihatten istifade eden hikmet bozulmaz. **12-13** Altın sarısına göre kazan karası daha iyidir. **13-14** Beyaz gümüş paraya göre dolu içecek kâsesi daha iyidir. **14-15** Çoban köpeği ne kadar evcil olursa olsun, kurt doğası (yaradılışı) esastır. **16** Yabani hayvan ne kadar yol bilirse avcı da o kadar hile bilir. **17** Bilge kişi ne kadar yaşlansa (da) bilgelik sözünde yanılmaz. **18** Argali ne kadar yaşlansa (da) kaya yolunda yolunu şaşırmaz.

Or. 8212/116 (Eski Numara: Ch. 00283) ve Pelliot Chinois 2969V

El yazması *Or. 8212 (116)*, eski adıyla *Ch. 00283* ve *Çin Pelliot 2969* aslında aynı parşömenin birbirinden ayrılmış iki yaprağını temsil eder. *Or. 8212/116* numaralı yazma, 25 cm genişliğinde 46 cm uzunluğundadır. Yazma her iki yüzü de yazılı tek yapraktan oluşmaktadır. Yazmanın ön yüzünde Çince *Vajracchedikāprajñāpāramitā-sūtra* metni yer almaktadır. Yazmanın arka yüzünde ise Uygur harfleriyle yazılmış on dört satır bulunmaktadır. *Or. 8212/116* numaralı yazmanın arka yüzünde yer alan satırlar içerik olarak üç farklı Uygur metnini içermektedir. Bu üçç metin birbirinden çizgiyle ayrılmıştır. İlk üç satır Uygur hanına gönderilmiş bir mektup; 4. ve 9. satırlar arası dokuz Uygur birliğini temsil eden bir bilmece; son beş satır da ise “t(e)ñrim” unvanlı beş kadına, y(a)maran t(e)ñrim, koçlug t(e)ñrim, sokti tññrim, çeçek t(e)ñrim ve yucañ t(e)ñrim, gönderilmiş bir mektubu içermektedir (Hamilton, 1986: 97). *Or. 8212/116* numaralı yazmada ikinci metin bir bilmece. Bu bilmece Pelliot chinois 2969 numaralı yazmada da tamamen aynı şekilde yer almaktadır.

Pelliot chinois 2969, Fransa Bibliothèque Nationale’de muhafaza edilen her iki yüzü de yazılı tek yapraklı yazmadır. Yazmanın ön yüzünde Çince *Vajracchedikā-prajñāpāramitā-sūtra*’dan bir bölüm yer almaktadır. Yazmanın arka yüzünde Uygur harfli 11 satır ve Tibet harfleriyle yazılmış iki satır yer almaktadır. Tibet harfli satırların, Uygur harfli satırların altında kalmasından dolayı daha erken dönemde yazılmış olması muhtemeldir. Pelliot chinois 2969 numaralı yazma içerik olarak üç farklı metinden oluşmaktadır. Metnin 1. ve 6. satırları arasında bilmece metni yer almaktadır. Bu satırlar *Or. 8212/116* numaralı yazmanın arka yüzünde yer alan 4. ve 9. satırları ile paraleldir. Pelliot Chinois 2969’da yer alan bir diğer metin 6-9. satırlar arasındaki atasözüdür. Yazmadaki son metin 10-11. satırlardır, Manihaist öğeler taşıyan tamamlanmamış bir metindir (Hamilton, 1986: 97; Can, 2016: 42). Pelliot Chinois 2969’da yer alan üç farklı metin bir arada yazılmış, metinler arasında herhangi bir boşluk veya işaret bırakılmamıştır. Pelliot chinois 2969 ve *Or. 8212/166* numaraları el yazmalarının paralel veya tamamlayıcı şekilde örtüşen metinler olmasından dolayı Hamilton gibi çalışmamızda da aynı başlık altında ele alınmıştır.

Metin

Or. 8212/116, arka

374 01 TNKRY 'YLYK 'WYĜWR Ĝ' [...]

t(e)ŋri élig uygur ha[n...]⁹⁰

375 02 YRLĜMZ 'YR'ĜT'N 'YSNW 'MRN/

y(a)rl(1)g(1)m(1)z ıraktan is(i)nü amr(a)nu

376 03 KWNKWL ''YTW 'YDR PYZ

köŋül ay(1)tu ıd(u)r biz

(tek satır çizgi)

377 04 YM' S'VD' P'R TWĜ'N ĜWS

yme savda bar togan kuş

378 05 'WĜLY TWĜWZ PWLR TWĜWZ YN

oglı tokuz bol(u)r tokuzın

379 06 PYR TWĜWN PWLWR TWĜ'NY

bir tugun⁹¹ bolur toğanı

380 07 'WYÇWN TWTĜ'N PWLWR

üçün tutgan bolur

⁹⁰ Hamilton 1986 97, satır 1'e göre tamamlanmıştır.

⁹¹ tahminen *tuygun* için hata veya varyant.

381 08 Ğ'DRY 'WYÇWN Ğ'PĞ'N

kad(ı)rı için kapgan

382 09 PWLWR

bolur

(tek satır çizgi)

383 10 YM'R'N TNKRY M ĞWÇLWĞ TNKRYM

y(a)maran t(e)ñrim koçlug t(e)ñrim

384 11 SWKTY TNKRY M Ç'Ç'K TNKRYM

sokti t(e)ñrim çeçek t(e)ñrim

385 12 YWÇ'NK TNKRY M 'S'NKW YRLĞMZ

yuçañ t(e)ñrim esengü y(a)rl(ı)g(ı)m(ı)z

386 13 'YR'Ğ YYRD'N Y'ĞWĞ KWK'NRN?

ırak yérden yaguk köñül?

387 14 'YSNW 'MRNW 'YDWR PYZ

is(i)nü amr(a)nu ıdur biz

Türkiye Türkçesine Aktarım

01-03 İlahi hükümdar Uygur Kağanı... : Mektubumuzu (resmi yazı) uzaktan sevgi dolu duygularla bilgi almak (için) gönderiyoruz.

04-09 atasözünde var: doğan yavrusu (sayısına göre) dokuz olur. Dokuzunun (arasında) bir atmaca olur. (O bir) şahin olduğu için yırtıcıdır. Vahşi olduğu için avcıdır.

10-14 Yamaran Tenrim, Koçlug Tenrim, Sokti Tenrim, Çeçek Tenrim, Yuçan Tenrim
hatır mektubumuzu uzak yerden yakın bir kalple sevgi dolu duygularla gönderiyoruz.

Pelliot Chinois 2969, arka

388 01 YM' S'VD' P'R TWĞ'NY

yme savda bar toğanı

389 02 YM' S'VD' P'R TWĞ'NY ĞWS

yme savda bar toğanı kuş

390 03 'WĞLY TWĞWZ PWLWR TWĞWZY/

oglı tokuz bolur tokuzın

391 04 PYR TWĞWN PWLWR TWĞ'NY

bir tugun bolur toğanı

392 05 'WYÇWN TWTĞ'N PWLWR Ğ'DYR Y

üçün tutgan bolur kadırı

393 06 'WYÇWN Ğ'PĞ'N PWLWR P'KL'R

üçün kapgan bolur begler

394 07 'WĞLY TWĞ' PYLK' PWLWR

oglı tuga bilge bolur

395 08 'WYRT'K 'WĞLY TWĞ' SWVW/

ördek oğlu tuga suvug

396 09 PWLWR

bulur

397 10 S'NSYZ TWYM'N YYL PWLTY

sansız tümen yıl boltı

398 11 M'NKYKW TNKRY YYR YND'[...]

menigü t(e)ñri yerinde⁹²[...]

399 12 [...]

Türkiye Türkçesine Aktarım

01 atasözünde var: doğanı **02-06** atasözünde var: doğan yavrusu (sayısına göre) dokuz olur. Dokuzunun (arasında) bir atmaca olur. (O bir) şahin olduğu için yırtıcıdır. Vahşi olduğu için avcıdır. **06-09** Beylerin çocukları doğuştan bilgedir; ördek yavrusu doğumuyla suyu bulur. **10-11** Tanrıların ebedi diyarında sayısız on bin yıl geçti. ...

⁹² Hamilton 1986 99, satır 11'de yer yaşa şeklindedir (detaylı bilgi için bk. Açıklamalar 398/11).

Pelliot Ouïgour 2

Pelliot ouïgour 2, yaklaşık 37 cm genişliğinde ve 28 cm uzunluğunda bir yaprakтан oluşur. Yazma başlangıcı eğimli olarak kesik ve sonu yırtıktır. Kağıt iki renkli, oldukça kalın bir kağıttır. Bazı çatlak ve yırtıkların yanı sıra küçük turuncu lekeler de vardır. Yazmanın ön yüzünde 12 satırdan oluşan bir Uygurca metin vardır. Yazılar oldukça büyük ve düzgündür ancak harfler çok düzenli değildir. N ve R, Y ve Ş ve S harfleri genellikle birbirine karışır. Yazmanın arka yüzünün ortasında ise Çince karakterlerle 大乘同性經 (*Dasheng tongxin jing*; Skr. *Mahāyānābhisamaya-sūtra*) başlığı yer almaktadır. Bir sutranın adını belirten bu başlığın Uygurca metinle herhangi bir ilgisi yoktur. Moriyasu, bu Çince başlığın metin kâğıdının müsvedde olarak kullanılmasından sonra yapılmış bir karalama ya da kâğıdın sutra kılıfı olarak kullanılması üzerine kâğıdın arkasına yazılmış başlık olabileceği görüşündedir (Moriyasu, 1985a: 19). Pelliot ouïgour 2’de yer alan Uygurca metnin içerik olarak bir mektup metni olduğunu söylemek mümkündür. Hotan’da ölen *Oğşağu* adlı tüccarın mallarının paylaşımıyla ilgili olan bu el yazması metin muhtemelen Hotan’dan Dunhuang’a gönderilmiş bir mektuptur (Moriyasu, 1985a: 18). Metinde iki farklı tarihlendirme şekli görülmektedir. Bunlardan birincisi metnin ilk üç satırında yer alan tüccar *Oğşağu*’nun ölüm tarihidir. *Oğşağu*’nun ölüm tarihi “ıt yılın yettinç ayda yetti yegirmidä oğşağu atlıg sart kälti erdi munta odonta ölti.” şekilde verilmiştir. Bu tarihlendirme eski Türkçe metinlerinde sıklıkla görülen 12 hayvanlı Çin takvimine göre yapılmıştır. Bazin’e göre bu tarihlendirmede kullanılan dil özelliklerinin (yıl sözcüğünden sonra +ın ekinin gelmesi; ay sözcüğünden sonra bulunma durumu ekinin gelmesi) Uygur metinlerinde kullanılan tarihlerden farklıdır. Bu farklılığı da Hotan’ın merkezden olan coğrafi uzaklığına ve Hotan Uygurcasına özgü dil özelliklerine bağlamıştır (Bazin, 2011: 238). Pelliot ouïgour 2’de yer alan ikinci tarih ise “to biçin yılın tunçur ayın” tarihlendirmesidir. Bazin, metindeki ilk tarihlendirmeden farklı olarak, Çin altmışlık çevrimine göre yer alan bu tarihlendirmede yıl adının yanında element adının da verildiğini belirtmiştir. Metne göre “béçin” sözcüğü 12 hayvanlı takvimdeki maymun yılını karşılarken, “tu” sözcüğü ise Çin takvimindeki toprak elementinin Çince karşılığı olan 土 tu/ tou’ya denktir. Ay adı olarak görülen “tunçor” ise Hotan takviminde sonbahar mevsiminin ilk ayı olan “tumjāra” ayını karşılamaktadır. (Hamilton, 1986: 105). Bazin, “to biçin yılın tunçur ayın” tarihlendirmesinin miladi takvimdeki karşılığının 948 yılının eylül ayı olduğunu belirtmiştir. Bu bilgiler ışığında, Hotan’dan Dunhuang’a gönderilen bu mektubun 948 yılında yazılmış olması

muhtemeldir. Bazin altmışlık çevrime göre yazılmış bu tarihten yola çıkarak, metinde adı geçen tüccar *Oğşağı*'nın ölüm tarihini 15 Ağustos 938 olarak tespit etmiştir (Bazin, 2011: 241).

Metin

Pelliot Ouïgour 2, ön

400 01 'YT YYLYN YYTYNÇ ''Y D' YYTY YKRMY

it yılın yétinç ayda yéti y(é)g(i)rmi

401 02 D' //ĞS'ĞW ''TLYĞ S'RT K'LTY 'RDY MWNT'

da oğşağı atlıg sart kelti érti monta

402 03 'WDDWNT' 'WYLTY 'YNY SYN ''LTWN ''TLYĞ 'WĞWL

odonta ölti inisin altun atlıg ogul

403 04 TV'R ''LYP ''VYK' P'RDY TW PYCYN YYLYN

t(a)var alıp evige bardı tu béçin yılın

404 05 TWNÇWR ''YYN ÇW T'K K'LTY T'YKNW Y'LRYĞY

tunçor ayın ço tek kelti tay(a)ngu⁹³ yalrığı⁹⁴

405 06 K'LTWRDY TV'R MYNYK 'YRDY 'WL TV'R 'YST'K L'R TYP

keltürdi t(a)var ménig érdi ol t(a)var istekler tép

406 07 MWNT' TYL' DWMWŽ 'YST' DWMWŽ QWTYR'K ''Ç'RY

⁹³ Hamilton 1986 103, satır 5'te tayagu şeklindedir.

⁹⁴ yalrığ'ın metatezli varyantı.

monta tiledümüz istedümüz ku+tirek açari

407 08 'YLTYR'K PYRL' 'YNÇ' TYDY L'R ÇW Ğ'YŞYN

él+tirek birle inçe tédiler ço haişin

408 09 PYR T'K YP'R Y'NT'S 'WĠLY NK' 'YLYTY PYR T'K

bir t(a)ḡ⁹⁵ y(ı)par yantaş⁹⁶ oğlına élit(t)i bir tek

409 10 YP'R 'WĠS'ĠW 'WĠLYK' 'YLYTY YKRM YŽTYR YP'R

y(ı)par oğşagu oğlğa élit(t)i y(é)g(i)rmi ž(ı)tır⁹⁷ y(ı)par

410 11 ĞWTLWĠ 'RSL'N 'YLTYR'K 'LTY PYR PYSYĠ TWR//

kutlug arslan él+tirek altı bir bışığ torku

411 12 T'Y'KW K' 'RTWT KWTWRDY 'WYÇ [...]

tay(a)nguke artut kötürdi üç [...]

Türkiye Türkçesine Aktarım

01-02 Köpek yılının yedinci ayının on yedinci gününde Oğşagu adlı tüccar gelmişti. **02-03** Burada, Hotan'da öldü. Küçük kardeşinin Altun adlı oğlu mal alıp evine vardı. **03-05** Toprak maymun yılının Tunçor ayında Ço yalnız geldi. **05-07** Mabeyinci emri getirdi. Mallar benimdi, o malları istediler diyerek bunun üzerine (onları) istedik (ve) talep ettik. **07-10** Ku Tirek Açari Él Tirek ile şöyle dediler: Ço Haişin bir Taḡ Yıpar Yantaş oğluna sevk etti aynı Yıpar Oğşagu oğluna sevk etti. **10-12** Yirmi ons misk (alındı). Kutlug

⁹⁵ Hamilton 1986 104, satır 9'da tāk şeklindedir (detaylı bilgi için bk. Açıklamalar 408/09).

⁹⁶ Hamilton 1986 104, satır 9'da yartaş şeklindedir (detaylı bilgi için bk. Açıklamalar 408/09).

⁹⁷ Hamilton 1986 104, satır 10'da zatır şeklindedir.

Arslan  l Tirek (tarafından) aldı. Bir (parça) işlenmiş ipek mabeynciye (keth daya) armağan edildi.   ...

Pelliot Ouïgour 8

Pelliot ouïgour 8, genişliği 11,5 cm uzunluğu ise 29 cm civarında dikdörtgen şeklinde bir kâğıda yazılmış tek sayfalık bir el yazmasıdır. Yazmanın yalnızca ön yüzü yazılıdır. Kağıt sıradan, oldukça pürüzlü, açık bej, çok büyük sarımsı lekeler ve bazı küçük delikler var. Yaprığın sol tarafında, orta kıvrımdaki mürekkep izleri, kelimelerin ters çevrilmiş biçimlerini temsil ediyor gibi görünmektedir Sağ tarafa yazılmış sayfanın mürekkep kurumadan önce ikiye katlandığını gösteriyor. Büyük ve kalın harflerle yazılmış bu metinde birbiriyle açık bir bağlantısı olmayan 15 Uygurca sözcük liste halinde yer almaktadır (Hamilton, 1986: 161; Can, 2016: 87).

Metin

Pelliot Ouïgor 8

412 01 [...]

413 02 [...] YWSY

[...] yoşı

414 03 [...] Ğ'MSY

[...] kamşı

415 04 [...] 'WYRWNK ĞWS

[...] ürün kuş

416 05 [...] 'LTWN

[...] altun

417 06 [...] VRNYK'N

[...] f(a)rny(é)gen

418 07 [...] LWKWN

[...] lükün

419 08 [...] 'YT SWNĜWR

[...] it sɨŋkur

420 09 [...] KWYR'K

[...] kürek

421 10 [...] MNKW TWĜDY

[...] m(e)ŋgü tugdı

422 11 [...] 'YLKY

[...] éligi

423 12 [...] T'SY

[...] taşı

424 13 [...] TWM YWR'K

[...] tom yürek

425 14 [...] YSNK

[...] ysnk

426 15 [...] TWNK'

[...] toŋa

427 16 [...] TWNKLY

[...] tuḡlı

Türkiye Türkçesine Aktarım

02- [...] Yoşı

03- [...] Kamşı

04- [...] Ürüḡ Kuş

05- [...] Altın

06- [...] Farnyégen

07- [...] lükün

08- [...] It Sınkur

09- [...] Kürek

10- [...] Mengü Tugdı

11- [...] hükümdarı

12- [...] dışı

13- [...]

14- [...] Tom Yürek

15- [...] Toḡa

16- [...] Tuḡlı

Pelliot Chinois 3046V

Pelliot Chinois 3046 el yazması, 25,7 cm genişliğinde ve 484 cm uzunluğunda bir rulo parçasıdır, 11 yapraktan oluşur. Kalın, kırılğan, koyu sarı kağıttır. Birkaç küçük delik; üst ve alt kenarların yanı sıra satırların üzerinde tutkal izleri yaprakların birleşim yerlerinde kağıt da zarar görmüştür. Ön tarafta, Hiuan-tsang tarafından yapılan *Mahāprajñāpāramitā-sūtra*'nın Çince çevirisinden bir bölüm yer almaktadır. Taisho baskısında no. 220, cilt VI, s. 781 b, kol. 15, a s. 784 c, kol. 25'e karşılık gelmektedir. Taisho'nun metnine göre, bu parşömenin başı yaklaşık bir yaprak, sonu ise yaklaşık dört buçuk yaprak eksiktir. Son iki satır parşömenin yırtılması nedeniyle eksiktir. El yazısı oldukça eski bir tipte ve orta büyüklükte, genellikle iyi siyah düzenlidir ama iddiasız bir eldedir. Bazı harflerin mürekkebi silinmiştir. Cümleler ya da cümle bölümleri belirli bir düzen içinde iki nokta (- -) ile noktalanır ve bunlar tek bir çizgide (-) birleşme eğilimindedir. N ve R harfleri neredeyse aynıdır. Cha-tcheou'da yazılan muhasebe notları (ödik), her şeyden önce, Sou-tcheou'da muhtemelen aynı derneğin üyeleri olan çeşitli kişilerden "alınmak üzere" bırakılan malların - ipek, gümüş eşya, köleler, yün-miktarlarını veren bilgiler yer almaktadır. Alıntı yapılan kişilerin isimleri, çoğunlukla Türkçe olmakla birlikte, bazı durumlarda Çince ya da Soğdça gibi yabancı kökenlidir (Hamilton, 1986: 165; Can, 2016: 62).

Metin

Pelliot Chinois 3046, arka

428 01 'WYDYK S'Ç YWD' Q'LT Y SWYK ÇWD' PYR 'WTWZ TWRQW

ödik şaçiuda kaltı sükçuda bir otuz torku

429 02 'LTWNÇYD' 'YKY KWYMWS Ç'N'Ğ 'YKY KWYMWSLWK KYS

altunçıda éki kümüş çanak éki kümüşlüg kés

430 03 ''LĞW Q'LT Y _ ''PS'P T' 'WYÇ YYK TWRĞW ''LĞW

alku kaltı _ apsapta üç yig torku alku

431 04 Ğ'LTŲ .. MYR YK'N T' TWYRT P'TRY YYP'R Ğ'LTŲ

kaltı .. mir y(é)gente tört patrı yıpar kaltı

432 05 P'K 'WRYD' PYS YKRMŲ TWRĞW ''LĞW Ğ'LTŲ _ QWYPYN

beg urıda bés y(é)g(i)rmi torku alku kaltı _ kuipin

433 06 T' TWYRT YKRMŲ YYK TWRĞW ''LQW Ğ'LTŲ _ ĞWT

-te tört y(é)g(i)rmi yig torku alku kaltı _ kut

434 07 S''NKWN T' PYR ĞR'P'S ''LĞW Ğ'LTŲ YK'N SYNKĞWR

saŷunta bir k(a)rabaş alku kaltı y(é)gen sıŷkur-

435 08 D' PYR ĞR'P'S ''LĞW Ğ'LTŲ PWYRY P'RS Ğ' 'WYÇWN

-ta bir k(a)rabaş alku kaltı bóri barska üçün

436 09 'WYÇ TWRĞW 'WYT'DYM ĞWTSY D' TWYRT TWYRT TWRĞW ''LĞW

üç torku ötedim kutsıda tört torku alku

437 10 P'R PWYRY S'NKWN T' 'WYÇ TWRĞW ''LĞW P'R 'YT YYLYN

bar bóri saŷunta üç torku alku alku bar ıt yılın

438 11 ĞWTSY NYNK _ ĞYVTW Ğ' PYRKWSY 'RDY ĞWTSY

kutsınıŷ _ kıvtuka bérġüsü érti kutsı

439 12 PYRM'DY MN 'WYT'DYM S'KYZ 'WN PYS [...]S MN

bérmedi men ötedim sekiz on bés [kar]s men

440 13 PYRDYM ĞWTSY 'YNÇ' TYDY SN VNÇY D' T'V'R

bérdim kutsı inçe tédi s(e)n v(a)nçide⁹⁸ tavar

441 14 ''LTYNK TYDY MN ''LM'DYM TYDYM VNÇY K'LS'R

altıñ tédi men almadım tédim v(a)nçi⁹⁹ kelser

442 15 T'KYSK'Y PYZ TYDYM PW MWNÇ' Ğ'RS ĞWTSY D' ''LĞW

tegişgey biz tédim bo monça kars kutsıda alku

443 16 'WL SWYKÇWD' YYN' YYT' YKRMV TWRĞW ''LĞW Ğ'LTV

ol sükçuda yéne yéti y(é)g(i)rmi torku alku kaltı

444 17 S'RYĞ D' PYR YYK TWRĞW ''LĞW P'R P'K 'WRY

sarıgda bir yig torku alku bar beg urı

445 18 'WYÇWN T'RĞ'ĞÇY ĞWLÇWR Ğ' TWYSTY

üçün targakçı kul çorka tüşti

446 19 'WYDYK PYTYK . PYR Y/PÇĞ ''TLYĞ 'WĞWL PYS TWN

ödik bitig . bir yıpç(a)k atlıg ogul bés ton-

447 20 LWĞ Ğ'RS Ğ' _YWRWNK 'WYÇ TWNLWĞ Ğ'RS Q'

-luk karska _ yürün üç tonluk karska

⁹⁸ Hamilton 1986 166, satır 13'te Baçı/Baçı şeklindedir.

⁹⁹ Hamilton 1986 166, satır 14'te Baçı şeklindedir.

448 21 YRWĞ Ğ' PYS TWNLWĞ Ğ'RS Ğ' .. 'YSY TWYRT

y(a)rukka bés tonluk karska .. éši tört

449 22 TWNLWĞ Q'RS Q' .. KWYL ĞWNÇWY 'LTY TWNLWQ Ğ'RS

tonluk karska .. köl kunçuy altı tonluk kars-

450 23 Ğ' _ YWT'Y 'LTY TWNLWĞ Ğ'RS Q' .. YK'N

-ka _ yutay altı tonluk karska .. y(é)gen

451 24 'P' 'WYÇ TWNLWĞ Ğ'RS Q' _ KWYL 'P' TWYRT

apa üç tonluk karska _ köl apa tört

452 25 TWNLWĞ Ğ'RS Q' _ ĞWNÇ'N TWYRT TWNLWĞ Ğ'RS Q'

tonluk karska _ hwaçan tört tonluk karska

453 26 TWNKWZ PYR TWNLWĞ Ğ'RS Ğ' ĞWP' PYR TWNLWĞ

toñuz bir tonluk karska kuba bir tonluk

454 27 Ğ'RS Q' PYR T'V' TWĞWZ TWN[...]

karska bir teve tokuz ton[luk...] ¹⁰⁰

455 28 KR'KW K' PYR [...]

kereküke bir [tonluk...] ¹⁰¹

¹⁰⁰ Hamilton 1986 167, satır 26'ya göre tamamlanmıştır.

¹⁰¹ Hamilton 1986 167, satır 27'ye göre tamamlanmıştır.

Türkiye Türkçesine Aktarım

01-03 Hesap kaydı Dunhuang'da kaldı. Sükçu'da yirmi bir parça ipek, kuyumcudan (alınması gereken) iki gümüş çanak (ve) iki gümüş okluk kaldı. **03-04** Apsap'ta (alınması gereken) üç parça ham ipek kaldı. Mir Yegen'de dört kase misk kaldı. **05-06** Beg Uri'da (alınması gereken) on beş parça ipek kaldı. Kuipin'de on dört (geriye alınacak) parça ham ipek kaldı. **06-07** Kut Sanun'da (alınması gereken) bir köle kaldı. **07-08** Yegen Sınkur'da (alınması gereken) bir köle kaldı. **08-09** Böri Bars'a için üç parça ipek ödedim. **09-10** Kutsı'da (alınması gereken) dört parça ipek var. **10-11** Böri Sanun'da (alınması gereken) üç bütün parça ipek var. Köpek Yılı'nda, Kutsı'nın makas (için) vermesi (gereken bir meblağ) vardı. **11-13** Kutsı vermedi; (bu yüzden) ben ödedim. Seksen beş parça yünlü kumaş ben verdim. **13-15** Kutsı şöyle dedi: "Sen, Vançi'de mal aldın" dedi. "Ben almadım" dedim. "Vançi geldiğinde rastlaşacağız." dedim. **15-16** Kutsı'dan (geri alınması gereken) bu kadar yünlü kumaşın tümü (ve) yine (başka bir) on yedi (alınacak) ipek parçası Sükçu'da kaldı. **17-18** Sarıg'da (alınacak) bir parça ham ipek var. Beg Uri için tarak satıcısı Kul Çor'a gitti. **19-28** Hesap kaydı. Yıpçak adında bir çocuk beş elbiselik yün kumaş, Yürün üç elbiselik yünlü kumaş, Yaruk'a elbiselik yün kumaş.. Eşi dört elbiselik yünlü kumaş.. Köl Kunçuy altı elbiselik yünlü kumaş, Yutay altı elbiselik yünlü kumaş.. Yegen Apa üç elbiselik yünlü kumaş, Köl Apa dört elbiselik yünlü kumaş, Hwaçan dört elbiselik yünlü kumaş, Tonuz bir elbiselik yünlü kumaş, Kuba bir elbiselik yünlü kumaş, Bir deve tokuz elbiselik... (bir) çadıra bir elbiselik...

Pelliot Ouïgour 10

Pelliot Ouïgour 10, 29 cm genişliğinde ve 11,5 cm uzunluğunda bir yazmadır. Başlangıçta düz bir çizgi halinde yırtılmış, ancak sonunda düzensiz bir şekilde yırtılmıştır. Kalın, dalgalı, iki renkli kağıt, siyah bir maddeyle ovulmuş gibi kirli ve buruşuk. Başı ve sonu kesilmiş olan sayfanın ön yüzünde 7 satır, arka yüzünde ise 1 satır yazı bulunmaktadır. Arka yüzünde. Eski tarz, orta format uygar yazısı açıkça okunabilir, düzgün ve düzenlidir. Bu da piyasa muhasebesinin bir anısıdır. Belgenin bir mektup gibi katlanmış olması ve arkasında “bu benim hesap kaydımıdır” yazıyor olması, Cha-tcheou'ya bir yerden gönderildiğini düşündürmektedir (Hamilton, 1986: 171).

Metin

Pelliot Oigour 10, ön

456 01 [...]

457 02 'WYNKR' TWYRT 'WTWZ SYNK'R TWRĞW KYRDY .. YYN'

önre dört otuz sıñar torku kirdi .. yéne

458 03 PYR Y'Z WQ ''TLQ ĞR'P'S TWĞWZ TWRĞW Q' M'NKW D'

bir yazuk atlıg k(a)rabaş tokuz torkuka menğüde

459 04 'YKY TWRQW ''LYP K'MYSTYM S'VYK TYR'K D'

éki torku alıp kemiştım sevig tirekde

460 05 Z WNKYM S'TYQY 'WYÇ YKRMY SYNK'R TWRĞW LWĞ T'V'R
'LTYMZ

žünkim satıgı üç y(é)g(i)rmi sıñar torkulug tavar altım(ı)z

461 06 YYN' 'YÇY PYR YYK TWRĞW K'LWRDY TSWĞDW Q' PYRDYIMZ

yéne éçi bir yig torku kelürdi tsukduka bérdim(i)z

462 07 YYN' PYR ĞR'P'S 'WYNTWRDWM YYN' PYR PYSYQ TWRĞW

yéne bir k(a)rabaş üntürdüm yéne bir bışığ torku

463 08 K'LWRDY MWNÇ' T'V'R D' 'YKY YYK //RĞW KYRYWK

kelürdi monça tavarada éki yig torku kiryük

464 09 [...]

Arka

465 01 PW M'NYNK 'WYDYK 'WL

bo meniñ ödik ol

Türkiye Türkçesine Aktarım

02 önce yirmi dört parça ipek geldi. **03-04** Ayrıca Yazok adlı bir köleyi dokuz parça ipek için (satın aldıktan sonra), Mengü'den iki parça ipek alıp (onları) emanet ettim. **04-04** Sevig Tirek'ten, sırma kumaş satış fiyatı on üç parça ipek mal aldık. **06** Ayrıca Éçi bir parça ham ipek getirdi. (Onu) Tsukdu'ya verdik. **07-08** Üstelik köleyi serbest bıraktım (ve) ayrıca bir parça işlenmiş ipek getirdi. Bu kadar mal (olarak) iki (parça) ham ipek girerek [...]

01 bu benim hesap raporum.

Or. 8212/117 (Eski numara: Ch. 00282)

Or. 8212 (117) numaralı el yazması, eski numarası Ch. 00282, çok hasarlı bir sayfaya yazılmıştır. 30 cm genişliğinde ve 18 cm uzunluğundadır. Yazmanın bütün bir köşesi yırtılmış olup çok sayıda büyük ve küçük delikler, çatlak ve girintiler vardır. Hamilton'ın recto(ön) olarak adlandırdığı sayfada 5 satır var, yani üstte 4 satır ve altta 1 satır yer almaktadır. Alttaki satır ise bu dört satıra göre ters yazılmıştır. Diğer tarafta, eski yazı ve orta boyda, düzenli ama çok düzgün olmayan bir el ile 3 satır uygurca yazı yer almaktadır. Ön yüzünde, farklı kişiler tarafından dört koyun karşılığında bir koyunun art arda satın alındığından bahsedilmektedir. Bu iki metnin her biri yünlü kumaş (qars) için muhasebe metinleridir (Hamilton, 1986: 173; Can, 2016: 41-42).

Metin

Or. 8212/117, ön

466 01 [...]

467 02 [...]L/Y PYS ĞYŽ YL Ğ'RS Ğ' M'NKW TWĞDY _

[...a]ltı¹⁰² bés kızıl karska menĝü tugdı _

468 03 PYR ĞWYN 'LTY TWYRT ĞYŽ YL _ Ğ'RS Ğ' P'Y _ ĞWLWĞY _ PYR

bir koyn altı tört kızıl _ karska bay _ kulukı¹⁰³ _ bir

469 04 ĞWYN 'LTY 'WYÇ ĞYŽ YL PYR YWRWK Ğ'RS Ğ' KWYNKSWL PYR

koyn altı üç kızıl bir yürüĝ karska küñsül bir

470 05 ĞWYN 'LTY TWYRT ĞYŽ YL Ğ'RS Ğ' _ [...]

koyn altı tört kızıl karska _ [...]

Kağıdın alt kısmında ve ters yönde yazılmış sözcükler:

¹⁰² Hamilton, 1986 173, satır 1'e göre tamamlanmıştır.

¹⁰³ Hamilton, 1986 173, satır 2'de kullukı şeklindedir (bz. Wilkens 421, 431).

471 06 YYK TWR// Ğ' _[...]

yig torkuka _[...]

arka

472 07 [...]

473 08 [...]YŽ YL Ğ'RS 'YNÇ'K 'LYP [...] NYK'

[...k]ızıl kars inçek¹⁰⁴ alıp [...] nyk'

474 09 [...] ĞYŽ YL Ğ'RS P'Y - /WTLW/ K'RK'K TYP 'YLYTY

[...] kızıl kars bay - kutlug kergek tép élitti

475 10 [...] ĞYŽ YL Ğ'RS Ğ[...] 'LTY _[...]

[...] kızıl karsk[a...] altı _[...]

Türkiye Türkçesine Aktarımı

02-03 [...] beş (parça) kırmızı yün kumaşa Mengü Tugdı bir koyun satın aldı. **03-04** Dört (parça) kırmızı yünlü kumaşa Bay Kulukı bir koyun satın aldı. **04-05** Üç kırmızı yünlü kumaş (ve) bir beyaz yünlü kumaşa Küñsül bir koyun satın aldı. Dört kırmızı yünlü kumaşa [...]

06- ham ipeğe [...]

08- [...] kırmızı yünlü kumaş bu şekilde alıp [...] **09-** [...] Bay Kutlug kırmızı yünlü kumaş gerekli diyerek gönderdi. **10-** [...] kırmızı yünlü kumaşa [...] aldı.

¹⁰⁴ Hamilton 1986 174, satır 6'da 'W(=Y=YN=V)Ç(=K)'N(=R)W olarak harf çevrimi yapmıştır ve kelimenin üçerü/ıjaru/evgerü olabileceği ihtimallerini vermiştir.

5. AÇIKLAMALAR

5.1. METİN AÇIKLAMALARI

001/01 yme düzenli olarak bir metnin başlangıcını işaret etmek için kullanıldığından, jātaka tam burada başlamalıdır.

001/01 ulugi teṅri Hamilton (1986: 11) *ulugi teṅri* ve satır 8'deki *kiçigi teṅri*, üçüncü şahıs iyelik ekinin belirleyici kullanımına örnek olduğunu belirtir. Wilkens de *ulug t(e)ṅri* “büyük Tanrı (Sk. mahésvara’nın eş değeri)”, *kiçigi t(e)ṅri* “en küçük/önemsiz tanrı (bir tanrı grubundan)” olarak belirtir (2021: 379, 796).

002/02 ya muhtemelen sadece ünlemin sesli harfinden sonra gelen fazlalık biçimidir (Hamilton, 1986: 11).

004/04 élig han “kral han” bağımsız büyük bir devlet başkanı anlamında anlaşılmalıdır, *élig* terimi *él* “devlet” + *-lig* “bir devletle donatılmış” anlamında olup = **Çin. wang** 王 “prens, kral, hükümdar” ile hemen hemen aynı anlama sahipken, *han* veya *kagan*, bir devletin en yüksek başkanını ve hatta **Çin. ti** 帝 olarak imparatoru ifade eder (Hamilton, 1986: 10).

008/08 koduru ertiñü “fevkalade”

koduru kelimesi *kodur-* fiiline *-U* zarf-fiilin eklenmesiyle oluşmuştur. Hamilton (1986: 236) zarfı *koduru* şeklinde okur ve kelimenin *kod-* “bırakmak, koymak” fiilinin ettirgen gövdesinin zarffiil hâli olduğunu ifade etmiştir. Clauson (EDPT, 1972: 606) sözcüğün *kodur-* fiilinden türediğini “aşırı” anlamına geldiğini ifade eder. Erdal (OTWF 1991: 728) sözcüğü *-Ur-* ettirgenlik ekini anlattığı kısımda, *kutur-* fiilinin “aşmak” anlamından *kwduru* “aşırı, çok” anlamına karşılık geldiğini belirtir. Uçar (2013: 165) sözcüğün *kutur-* fiilinden *kuturu* biçimini aldığını ifade eder. DLT’de *kudur-* “çok çalışmak, çalışma işini abartmak; kudurmak” ve *kutur-* “kudurmak, haddini aşmak” şeklinde iki farklı fiili görmek mümkündür (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018: 745, 752).

ertiñü <ert-iñ-ü sözcüğü, “çok, daha fazla, aşırı” anlama gelen niteleyici sıfat ve zarf olarak kullanılmıştır (EDPT, 1972: 212). Eski Türkçe metinlerinin neredeyse tümünde karşımıza çıkan sözcüğü *ert-i-n-gü* şeklinde ekine köküne ayırabiliriz. Clauson, *ert-*/**ertin-* fiillerinden söz edip *ert-* fiilinin edilgen biçimi olan *ertin-* fiilini *-gU* sıfat-fiilinin eklenmesiyle oluştuğunu belirtir.

009/09 kolula-'nın etimolojisiyle ilgili olarak, öncelikle *kolu* “an, zamanın en küçük birimi” anlamına gelen bir kökten türediği görülür. = **Skr.** *kāla* kelimesiyle benzerlik gösterir. Ayrıca *kalā* kelimesi de “bir bütünün küçük bir parçası, zamanın küçük bir bölümü, dakika” gibi anlamlara gelir. Sanskritçede zamanın en küçük ölçüsü için kullanılan terim ise *kṣaṇa*'dır ve “görmek, bakmak, görüş, göz” gibi anlamlar içerir. Öte yandan, zamanın en küçük ölçüsünü ifade etmek için = **Çin.** *yi nien* (念) “bir düşünce, bir düşüncenin zamanı, bir an” anlamıyla **Skr.** *kṣaṇa* kelimesine karşılık gelir. Bu bağlamda, Türkçe konuşan Budistlerin *kolu* kelimesini öncelikle “bir göz kırpması, bir bakış, bir bakış veya bir düşünce zamanı (Almancadaki ‘Augenblick’)” olarak anladıklarını düşünmek yanlış olmaz. Budist metinlerin çevirmenleri, Sanskritçe veya Çince terimleri Türkçeye çevirirken, “bakmak, düşünmek, tefekkür etmek” gibi anlamlara gelen kelimeler için *kolu* + *-la-* fiilini kullanarak *kolu* kelimesini “bakış, bakış, düşünce” anlamında korumuş olacaktırlar. Bu terimle ilgili olarak Hamilton çeşitli görüşleri de sunmuştur. (ayrıntılı bilgi için bk. 1986: 12)

015/15 Rohrbörn'un sözlüğünde de Clauson'un bahsettiği başka bir fiil olan *ag-* “değişmek” listelenmiştir. Clauson, bu fiili Kaşgarlı Mahmud'dan alıntı yaparken, bunun başka kaynaklarda kaydedilmediğini belirtmiş, Röhrborn ise bunun için sekiz Uygur örneği olduğunu belirtmiştir. Hamilton, Kutadgu Bilig'in 1233 ve 6312. beyitlerindeki *agıt* kelimesinin eski bir yorumuna dayanarak çevirisini yapmıştır: *sıgıtın agıt* “ağlamayı bırak” ve *negü bo sıgıt... muni sen agıt* “bir şeyden sapmamak, başkasına verilebilecek herhangi bir şeyi korumamak”. Hamilton'ın bu satırdaki *özin başın ıdalap alkusın bérmege agıtmağ erti* ifadesi, “kendinden bedeninden vazgeçecek ve (sahip olduğu) herşeyi (muhtaçlara) vermekten geri durmayacaktı.” anlamına gelir (Erdal, 1988: 253).

018/18 alku kelimesi, “bütün, tüm” anlamına gelir. Bu ifadeye U II'de (1911: 27) “vor aller” (her şeyin öncesinde) şeklinde karşılık verilmiştir.

Kelimenin Clauson'a göre *alk-* kökünden türediği ve “tüm, herkes, her şey” anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Erdal (2004: 191, 217, 225, 231, 420), OTG'de kelimenin türetileri ve işlevleri hakkında bilgi vermektedir. Hamilton (2011: 95), *alk-* “tamamını almak, bitirmek” fiili üzerine zarf-fiilin gelerek *alku* kelimesinin oluştuğunu belirtir. Gabain ise kelimeyi fiil kökenli son çekim edatları içerisinde değerlendirerek *-u/-a/-ı* zarf-fiil eklerinin kalıplaşmasıyla oluştuğunu söyler. Gabain'e göre *alku*, *alk-* “bitirmek” fiilinin kuvvetlendirmeli şekli olarak “bütün” anlamına gelir (2007: 93). Röhrborn (2007:

44) ise kelimenin donmuş zarf-fiil birleşiminden oluştuğunu belirtir ve kelimeyi *alk-* “harap etmek, yıkmak” fiiline bağlar.

024/24 birle burada “ile” anlamından ziyade “ilgili olarak, (kral han) ile ilgili olarak” anlamına gelmektedir.

024/24 artuk <art-uk *art-* “artmak” fiiline *-(U)k* ekinin eklenmesiyle oluşmuştur. *artuk* “fazla, çok, artık” olarak anlamlandırılmıştır. (EDPT, 1972: 204, OTWF, 1991: 228).

028/28 sözle- “söylemek, konuşmak” anlamında olan sözcük U II’de (1911: 30) “*sprachen*” anlamıyla karşımıza çıkar. Clauson (EDPT 1972: 863) sözcüğü “konuşma, söz” anlamındaki *söz* ismine dayandırır. Kelime *ay-* fiiliyle eş anlamlıdır. *sözle-* “demek, söylemek” anlamındaki *té-* fiilinin aksine dolaysız anlatımda bir konuşmayı takip etme veya ilerlemede kullanılır. Böyle bir konuşma şekli olsa da olmasa da fiil sıklıkla kullanılır. 8. yüzyılda belirsiz bir sebeple, *s-* ve *z-* seslerinin yan yana gelmesini önlemek için bazı dillerde *söyle-* fiiline dönüşür. Erdal (OTWF 1991: 445) fiilin *söz+lä-* biçiminden oluştuğunu belirtir.

030/30 balık şehir

balık Eski Türkçede genellikle bir yer adı ile birlikte kullanılan bir sözcüktür. Klasik Moğolcada *balagasun* şeklinde ve çoğul biçimi olan *balagad* şeklinde geçer. Orta Türkçede ise bu sözcüğün yerini Farsça kökenli *şar* sözcüğü almıştır. Günümüzde *şehir* anlamındaki *balık* sözcüğü kullanılmamaktadır, ancak *balık* kelimesinden türeyen *balçık* kelimesi Türk dillerinde çeşitli biçimlerde kullanılmaktadır (Ayazlı, 2016: 68).

Sözcük Çağdaş lehçelerde **YUyg.** # *şehar*; **Öz.** # *şahar*; **SUyg.** # *çin* “şehir”; **Tuv.** # *hooray* “şehir”; **Hak.** # *gorod* “şehir”; **Alt.** # *gorod*; **Yak.** # *kuorat* biçimleriyle yer alır (Ayazlı, 2016: 68).

031/31 barça “hepsi, tamamı, tamamen”

Clauson sözcüğün *bar +ça*’dan oluşup “hepsi” anlamına geldiğini belirtir (EDPT, 1972: 356). Erdal (2004: 468) ise *+ça* ekinin karşılaştırma yapısından söz etmiştir. Korkmaz (1959: 282) ise *+ça* ekinin eşitlik ve benzerlik anlamını belirtse de bunun düzenli olmadığını ve teg çekim edatıyla bağlantısı olduğunu ifade eder.

035/35 kamag “bütün, her şey, herkes, tamamen, her” anlamında olup Orta Farsça *hm'g*’a karşılık gelen ifadedir (EDPT, 1972: 627). Köktürkçe ve Eski Uyğurcada *kamag*,

Karahanlı Türkçesinde *kamug* biçiminde karşımıza çıkar. DLT ve KB’de *kamug* “hepsi, her, bütün” anlamlarıyla görülmektedir.

035/35 amaç → *amanč* < TohA *āmāc* / < TohB *amāc* bakan, asil anlamına gelen sözcüktür (Hamilton, 1986: 15; Wilkens, 2021: 41, 42).

038/38 tud uçuz = **Çin.** *k’ing tsien* 輕賤 “hafif ve ucuz, aşağılık, rezil, alçak, vb.”

045/45 amrak sayılan, sevilen, sevgili < amra-k

Radloff, *amrak* kelimesinin “sevgi” anlamına gelen *amır* köküne +*k* isimden isim yapan yapım ekinin getirilmesiyle oluştuğunu düşünmektedir. Tekin’e göre, Orhon Türkçesinde ise sadece “ilk” anlamına gelen *il*+*k* şeklindeki yapım ekinde görüldüğü ifade edilmektedir. Gabain, ek ile ilgili olarak küçültme ve sevgi ifade ettiğini belirtmektedir ve örnek olarak *ögük* “annecik”, *yulak* “derecik”, *çöbük* “çöp” kelimelerini vermektedir. EDPT ve OTWF kaynaklarında da *amra*- köküne getirilen +*k* yapım ekinin fiilden isim yapan ek olduğu belirtilmektedir. Eski Uygur Türkçesinde *amrak* kelimesinin tespit edilebilen anlamları şunlardır: “sevgili, sevilen kişi”, “arkadaş, aile fertlerinden biri, sayılan bir kişi; sayılan, sevilen, aranan, saygı duyulan”, “en büyük servet, en yüksek değer; istenen, arzu edilen”, “seven, aşık, cinsi, şehvetli”, “arkadaşça, dostça, saygılı, sevgi dolu” (Demirci & Soyer, 2018: 379).

Sözcük **Kar.** *amrak* “(gönül için) arı, sıcak”; **Har.** *amrak* “müşfik, merhametli”; **Kıp.** *amrak* (I) “sevgili, aziz” (CC) (II) “eğilme” şekilleriyle görülmektedir. Kıpçak Türkçesinden sonra, Tarihi lehçelerde *amrak* sözcüğüne rastlanamamaktadır. Ancak Çağdaş lehçelerde **YUyg.** *amrak* “sevgili”; **Kum.** *amrak* “istek, eğilim”; **Tuv.** *amırak* “incelik, zerafet”; **Yak.** *amarax*, *amırax* “sevecen, şefkatli”; **Dolg.** *amırak* “sevecen, şefkatli”; **Çuv.** *амрам* “sakin, huzurlu; beyaz, ak” biçimleriyle yer alır (Demirci & Soyer, 2018: 379).

050/50 alkugun <alk-u+agu+n *alk*- fiilinin üzerine topluluk adı olarak kullanılan +*AgU* morfemini almıştır (Erdal, 1991: 93). Erdal, +*AgU* morfeminin sayılara, çokluğu oluşturan sıfatlara ve sözcüklere eklendiğini belirtmiştir. *alkugu* biçiminin üzerine vasıta eki olan +(X)*n* eklenerek yapı genişlemiştir.

054/54 biligimiz = **Skr.** *vijñāna* “ayırt etme, ayırt etme, anlama, bilme vb. olgu; algı, bilinç, anlayış vb.” anlamındadır. Dolayısıyla cümle, kralın iyi görünüşünün, nazik dilinin vs. bakanlarının aklına karşı üstün geldiği anlamına gelir (Hamilton, 1986: 16).

068/01 tavişgan yıl törtünç ay yéti yégirmike “Tavşan yılının dördüncü ayının 17’si”, bir Budist eserin yıpranmış bir parçası olarak, Uygur el yazmalarının Dunhuang bölgesinde bulunmasıyla ilişkilendirilebilir. Bu yazmalar, dokuzuncu yüzyılın son yarısı veya onuncu yüzyılın ilk yarısına denk gelebilir (Hamilton, 1986: 16).

070/03 bitigeli ötüntüm “Yazması için (birine) dua ettim...” anlamına gelmelidir, çünkü *-galı* veya *-gäli*’deki bir fiilden sonra *ötün-* sadece istek kipi rolünü oynamaz, aynı zamanda “dua etmek, saygıyla yapılmasını istemek...” anlamını tam olarak ifade eder (Hamilton, 1986: 16). Daha sonra *Sing-tsi Ācārya*’nın metnini bir kâtime istinsah ettirdiğini görülmektedir.

Clauson (EDPT 1972: 61), sözcüğün “bir durum için birine bir ricayı iletme, ricada bulunmak, dua etmek” anlamlarına sahip olduğunu belirtir. *ötün-* fiili üzerine gelen *-u/-ü* zarf fiil eki gelerek “bir şeyi yapmaya niyet etme ve o işte gönüllü olma” anlamı katmıştır. Sözcük, “rica etmek” anlamında Kırgızcada *ötün-*, Kazakçada *ötin-*, Özbekçede *ütün-*, Karakalpakçada *ötin-* ve Türkmencede *ötün-* şeklinde kullanılır. Sözcük, yazıtlar döneminden başlayarak Uygur, Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçeleri dönemlerinde “ricada bulunmak” anlamını korumuştur. DLT’de *ötün-* “büyüklerden bir dilek istemek” anlamıyla karşımıza çıkar.

072/05 küçinte burada ve satır 7’de “tarafından, sonucu olarak, gücü aracılığıyla...” anlamını taşır. Burada kullanılan *-te* bulunma durum eki başlangıç noktası, menşei, kökeni, ayrılma durum ekini temsil ediyor. Ayrılma durum ekinin köken veya sebep ifade etmek için kullanımı Türkçede belli bir dönemden itibaren yaygındır, ancak Eski Türkçede, bu kullanım daha sınırlıdır (Hamilton, 1986: 16).

077/10 f(a)rdu Çin. *fa nu ~ fo nu* erkek adı; kişi adının bir bölümü (Wilkins, 2021: 269, 840) Hamilton bu sözcüğü “Bardu~Bandu” olarak belirtmiştir.

084/17 ka kadaş “akraba” anlamına gelen bir ikilemedir. *ka* < **Çin.** *jia* akraba Çince kökenli olduğu düşünülen *ka* kelimesi her zaman *kadaş* ifadesiyle birlikte kullanılır ve tek başına kullanılmaz. *kadaş* kelimesi ise “akraba, akrabalar, kardeşler” anlamına gelir ve *ka* kökünden *+daş* ekiyle türetilmiş kabul edilebilir (Ölmez, 2021: 105).

084/17 in eçi “küçük kardeş(ler) ve büyük kardeş(ler)” sözcüklerinin, daha genel bir anlamı olan “kardeşler”, hatta bir ailede hem büyük hem de küçük kardeş olunabildiği için “erkek kardeş” anlamına gelen sözcüktür (Hamilton, 1986: 19).

Eski Türkçede “küçük erkek kardeş” ve “büyük erkek kardeş, ağabey” zıtlığı, *ini* ve *éçi* kelimeleriyle ifade edilirdi. Günümüzde çoğu Türk dilinde *ini* kelimesi bilinir ve kullanılırken, *éçi* kelimesinin yerini Moğolca kökenli *aqa* almıştır (Ölmez, 2021: 102).

089/22-091/24 öñ ülüg terimi, Budist kolofonlarında sıkça kullanılan bir ifadedir. Wilkens (2021: 534) *öñ ülüg* “pay, hisse, tahsis, tahsis etme” şeklinde listelenmiş.

093/26 meñi “mutluluk, sevinç” anlamıyla karşımıza çıkan kelime U II’de” (1911: 28) “Freuden” olarak anlamlandırılmış. Clauson (EDPT 1972: 348) sözcüğü “eğlence” anlamında ifade eder. Sözcük, Mani metinlerinde *etöz meñisi* örneğinde olduğu gibi “vücut, beden hoşluğu” anlamına gelir. Sözcük, KB’de *meñilig turur kör meñi yok çıgay* örneğiyle karşımıza çıkmaktadır. Erdal (OTWF 1991: 433) *mäñi+lä-* “eğlenmek, mutlu olmak, iyi vakit geçirmek” şekliyle ifade edilmiştir.

098/31 yükünür men “secde ederim, hürmetle saygı bildiririm” Bu ifadeye U II’de “verneige ich mich” (1911: 28) olarak geçer. Clauson (EDPT 1972: 913) fiilin “tapmak, ibadet etmek, saygı göstermek” anlamlarında olup sözcüğü Kuzeydoğu lehçelerinde *yügün*-olarak gösterir. Türk dilinin tarihî dönemlerinde özellikle dinî ortamda şekillenen yazı geleneği doğrultusunda sözcüğün “tapmak, ibadet etmek, hürmet etmek” anlamları gösterildiği ve İslamî dönemde Arapça *salat* ve Farsça *namaz* sözcüklerine karşılık olarak türetilen *yükünç* kelimesine köken olduğu görülmektedir. DLT’de fiil “secde etmek, ibadet etmek, namaz kılmak; büyük önünde eğilmek, baş eğmek” anlamları geçer. Ayrıca, fiilden türeyen *yükünç* kelimesi de “namaz, ibadet”; (Kıpçakça) baş eğme” (2013: 824) anlamına gelir. Erdal (OTWF 1991: 631) *yükün-* fiilinin yönelme hâl ekiyle kullanıldığını ve sözcüğün “ibadet etmek, birine hürmet etmek, saygılı olmak” anlamlarında *yinçürü* *yükün*-ve *yükünmāk* gibi ikileme oluşumları içinde yer aldığını belirtmektedir. Erdal (1991a: 278-279) sözcüğün türevlerinden *yükünç* kelimesinin *yükün-* fiili üzerine *-(X)nç* ekinin gelerek türediğini belirtir.

099/32 imirt tañda “ölümsüzlüğün şafağında” anlamında değil “şafağın alacakaranlığında” anlamında olmalıdır. Hamilton (1986: 20) **Skr.** *amrta*’ya gönderme yapar sözcüğün ilk harfi de uyumsuzdur. *imirt* “alacakaranlık, kasvet, kasvetli” ETŞ 8, 13’te bulunur (burada bir manastırdaki ağaçları anlatır) ve burada *samsāra*’yı nitelemektedir (Erdal, 1988: 253).

112/45 bir tegzinç “bir tomar” yerine “ilk bölüm” veya “ilk tomar” olarak çevrilmelidir. Gerçekten de *bir* Eski Türkçede düzenli olarak “ilk” sıralaması rolünü oynar (Hamilton, 1986: 20).

113/46 namo bud namo d(a)rm namo saṅ “Budaya saygı! Dharmaya saygı! Cemaate saygı!” ifadesi, Budizmde dinin özünü temsil eder. Bu kalıp, Buda (Buddha), doktrinler (dharma) ve rahipler (saṅgha) olarak adlandırılan dinin üç bileşenini temsil eder (Tümer, 1992, 356). Bu terim, Uygurcada *üç erdini* kullanılarak ifade edilir ve **Skr. triratna**’yı temsil eder. “namo bud, namo d(a)rm, namo saṅ” ifadesinin yanında “namo budaya, namo darmaya, namo saṅgaya” şekli de kullanılır. Bu ifade, genellikle eserlerin başında yer almasına rağmen bazen sonunda da yer alır (Arat, 1991, 360). [bk. 188/1, 225/8]

114/47-115/48 Bu satırlardan, kolofonun Sing-tsi Ācārya adına, geleneksel olarak kendini kötüleyen müstensih Alp Toṅa tarafından yazıldığı anlaşılıyor. Başka bir elde bulunan jātaka metnine gelince, muhtemelen Alp Toṅa’nın emriyle işin bir kısmını yaptıran başka müstensihler olduğunu düşünmek gerekir.

121/02 NM’W, Skr. namo’nun Soğdca biçimidir. “*namo burhan kuti namo nom kuti namo arhant kuti*” burada sıradan üçlemeyi, yani “*namo but, namo darm, namo saṅ*”ı tercüme eden bir varyanttır. [bkz. Hamilton, 1986: 24]

124/05 Hamilton (1986: 24) çalışmasında “*teṅri..... nomī*, sūtra’nın Türkçe başlığı, Çince versiyonun başlığının normal çevirisi gibi görünmektedir, *Fo chouo wou-leang cheou king* 佛說無量壽經, “Buddha tarafından açıklanan Ölçülemez Uzun Ömür Sūtra’sı”.

WYWLKSWZ biçimi *ülgüsüz*, “ölçülemez” için yanlış bir adlandırma olabileceğini bununla birlikte, eğer *ölüg* gerçekten de ölüm gibi “ölüm” anlamına gelebiliyorsa, *ölüg*süz’ün burada “ölümsüz, ölümsüz” anlamının mümkün olduğunu ifade eder. Sözcük Hamilton, 1986 21, satır 4’e göre *ölüg*süz olarak tamamlanmış ve Wilkens’e göre anlamlandırılmıştır. [bk. Wilkens, 2021: 531]

ülgüsüz <üle-gü+süz

Clauson *ülgü* “ölçme, tartma” anlamında olduğunu belirtirken, kökeninin **ül-* olduğu ve *üle-* sözcüğüyle ilgisi olmadığını ifade edilmiştir (EDPT, 1972: 142). *ülgü* sözcüğünün kökü olarak Eski Türkçede tanıklanmış **ül-* kökü olmadığından *üle-* “pay etmek, paylaşmak” fiili düşünülebilir. *üle-gü* biçiminde orta hece ünlüsünün düşmesiyle *ülgü*

“kısmet, pay, hisse, ölçü” şekli ortaya çıkmıştır. DLT’de *ülgü* “ölçü” anlamıyla kullanılmıştır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018: 9632).

124/05 alkinçsız *alk-* fiili “sona ermek, bitmek, tükenmek” anlamında olup Eski Uygurcada *alkinçsız* şekliyle “çok, bütün, hep, tümüyle, tamamıyla” anlamlarıyla kullanılmıştır. Erdal, *-(X)nç* ekinin genellikle fiillerden isim türettiğini belirtir. Eski Türkçe metinlerindeki örneklerde *-(X)nç* ekinin alındığı *alkinç* biçimi bulunmazken *-(X)nçs(X)z* biçimi mevcuttur. Ağca, *-(X)nçs(X)z* birleşiminin yapısı gereği genellikle kendisinden sonra gelen bir ismi nitelediğini ifade eder (Ağca, 2010: 14).

128/09 Hamilton neşrinde *quzyun*’un “karga” yerine “akbaba” anlamına geldiğini ve sebep olarak da Sanskritçe *Gr̥dhrakūta* “Akbaba Dağı” anlamına geldiğini ifade eder.

129/10 Hamilton, *’RWRW, er-* veya *ér-*, “olmak” fiilinin, belki de onurlandırıcı bir nüans eklemek amacıyla, *-°r-* ekiyle genişletilmiş olduğunu belirtir.

137/18 karı Buddha tarafından toplanan bir meclisin başında oturan yaşlılar için kullanılan Budist terim olan *chang-cheou* 上首’ya karşılık gelmelidir; söz konusu pasaj Wu-leang cheou kralının Çince versiyonunda yer almaktadır (Hamilton, 1986: 25).

137/18 kalın <kalı-n

kalın “yoğun, büyük” anlamlarında olup (EDPT, 1972: 622) Erdal tarafından *kalı-* fiilinden türetildiği belirtilir (OTWF, 1991: 303). Bu sözcük “büyük, yoğun” anlamlarının yanında metnin bağlamına göre “çok, pek çok” anlamlarını da kazanmıştır.

137/18 erüş <er-üş

er- fiiline *-Xş* ekinin eklenmesiyle meydana gelen *erüş* “çok, çok sayıda, birçok, bütün” anlamlarını taşır. Erdal (OTWF, 1991: 262) *-Xş* ekinin Eski Türkçenin tamamında ve günümüze kadar oldukça üretken bir ek olduğunu belirtmiştir. Clauson (EDPT, 1972: 239) ise KB’de *uruş* sözcüğünün **EUyg.** *erüş*’e dayandığını belirtir.

138/19 Hamilton’a göre (1986: 25) bu satırın başlangıcı 10. satırın başlangıcı gibi *[erürü yarlıg-ka]muş erti* olması muhtemeldir.

142/23 Hamilton bu satırda geçen *ulatı*’nın kazandığı anlamı “-*ta* *ulatı*, yani ayrılma durum eki -*ta/-te* olan bir kelimeden önce gelen *ulatı*, kelimenin tam anlamıyla “birleştirme, (öncesine) ekleme” anlamına gelir ve bu nedenle genellikle ‘(filanca şey) ve diğer (şeyler), (filanca şey) ve geri kalanı...’ şeklinde çevrilebilir. Öte yandan, *ulatı* tek başına basitçe ‘birleştirme, ekleme’ anlamına gelir ve bu nedenle önceki şeyi ‘kapsar’,

ancak çoğu zaman bir çoğulluk fikri ima edilir. Bu nedenle, *ulatı* tek başına ‘(filanca şeyi) kapsar’, ‘hangisinden (filanca şey)’, ‘hangisinden (filanca şey) ve geri kalanı’, hatta ‘(filanca şey) vb. ve geri kalanı’ olarak çevrilmelidir.” şeklinde açıklamıştır (1986: 25).

142/23-143/24 bo k(a)lp bo yér suvda burhan bolguçılar; yani “bu kozmik dönemde ve bu dünyada Buddha olmaya yazgılı olanlar”, Wou-leang Cheou kralının Çince versiyonunda “bu iyi kalpa”daki (*hien kie* 賢劫 = *bhadrakalpa*) tüm bodhisattvalara karşılık gelir.

143/24 altı yegirmi On altı sayısının belirtilmesine rağmen, el yazmasında sadece on beş bodhisattva adı verilmiştir. On altı bodhisattva ya da *tcheng-che* 正士. (bk. Soothill ve Hodous, 1937: 46; Tablo 5. Or. 8212/ 121’de geçen 16 Bodhisattva adı).

144/25 adın diğer, başka

Ayazlı kelimenin Çağdaş lehçelerde **YUyg.** # *başka*, *özge*; **Öz.** # *başka*; **SUyg.** # *toğur*; **Tuv.** # *öske*, *başka*; **Hak.** # *pasha*; **Alt.** # *öskö*, *başka*; **Yak.** *aun* “değişik, aynı, bambaşka” şeklinde olduğunu belirtir.

adın kelimesi “diğer, başka” anlamına gelmekte olup 14. yüzyıldan sonra izlerine rastlanmamıştır. Bu kelime, eş anlamlı olan *adrok*, *öni*, *özge* kelimelerine yerini bırakmıştır. Günümüzde sadece Yakutçada kullanıldığı ifade edilmektedir. Diğer Türk dillerinde ise bu kelimenin yerini *özge* ve *başka* gibi kelimeler almıştır (Ayazlı, 2016: 37).

148/29 lenhua <Çin. *lienhua* (BTIII 1974: 92) Eski Uygurcadaki bu biçimin orijinali Çince 蓮華 (*lien-hua*) ifadesinden gelmektedir (BTIII 1974: 92). Lotus çiçeği olarak da bilinen bu bitki, Budist öğreti içinde önemli bir yer tutar. Lotus, Budist metinlerde ve Çince çevirilerde sıkça bahsedilen beyaz, pembe ve diğer renklerde çiçek açan bir su bitkisidir. Śakyamuni Buda, büyük bir şefkatin sembolü olarak tanımlanan beyaz lotus çiçeği (*pundarīka*) ile kıyaslanır (Gakkai 2002, rengen madde). Kökler su altında büyürken çiçekler su yüzeyine açılır. Lotus çiçeği, Budist öğretinin ruhunun fiziksel dünyada büyümesini sembolize eder ve böylece öğretilerin disiplini ve azmiyle aydınlanmanın parlak güneşine açılır. Budizmde, lotus çiçeği insan kalbine benzetilir. Kalp, kapalı bir nilüfer olarak tasvir edilir ve Budist öğretilerin uygulanmasıyla kalp güneş ışığıyla açılan bir çiçek gibi açılır. Buda genellikle açık bir lotus çiçeği üzerinde otururken tasvir edilir. Bu, kutsal statüsünü göstermeye işaret eder, çünkü bu bitki çiçeklenmiş ve fiziksel dünyanın kirinden arınmıştır. Bu, aydınlanmanın saflığını temsil eder. Lotus çiçeği,

Budizm'in sekizinci yolunun ilkelerini oluşturur, saflık, sadakat ve ruhsal uyanışın sembolüdür. Çiçek, ruhsal aydınlanmayı elde etmek için tüm arzuların ve isteklerin üzerinde yükselme eylemini temsil eder. (Chinese Buddhist Encyclopedia, Lotus maddesi).

151/32 Bu satırdaki ilk bodhisattva adı olan *ürüg amal yültızlıg*'dan sonra başlık eksiktir, bu da Wou'daki *Tsi Ken* 寂根, "Sakin Kök"e karşılık gelir.

151/32-152/33 küsençig bilge, Wou'da à *Yuan Houei* 願慧, "Yeminin Zekâsı"na karşılık gelir. *küsençig* terimi, *küsenç* "arzu", + *-sig*, "ilgili" anlamında bir adlandırma eki olarak analiz edilebilir, genellikle "arzu edilen" anlamında bir sıfattır (bk. EDPT: 751), ancak bazen "arzu edilen, arzu edilen şey" anlamına gelen bir isim olarak işlev görebilir. Metin bağlamında *küsençig*, "arzu edilen", "arzu, yemin (bodhi'ye erişmek için)" ile eşdeğer olmalıdır (Hamilton, 1986: 26).

159/01-170/12 1-12. satırlar 17-27. satırlarda sadece yazım farklılıklarıyla tekrarlanmaktadır. (bk. 175/17-185/27)

161/03 erdini <**Skr. ratna** (BTXXIII 1996: 194) = **Skr. ratna** = **Çin.** [宝 = **Jap. hō**, *takara* şeklindedir. İfade, "mücevher, hazine ve değerli taş" anlamlarına gelir. UW'da terim için *ärdini* < *'rdyny* < **Skr. ratna. rtni~r(a)tni** biçimi yanında Sogd. *rtny* yapısının da varlığı verilmiştir (1977: 418) açıklaması mevcuttur. Röhrborn (UW 1977: 418), sözcüğün **Skr. ratna**'dan geldiğini ve **Sogd. rtny** aracılığıyla Uygurcaya aktarıldığını belirtir.

ratna, Budist terminolojide sıkça kullanılan bir terimdir ve çeşitli isimler ve kavramlarla birleşir. Örneğin, Lotus Sutra'nın "Kehanetler" bölümünde, Buda'ya gelenleri taşıyacak iki bin ses işitici kişinin ismi *ratnaketu* olarak geçer. Ayrıca Budist metinlerde sıkça bahsedilen yedi çeşit hazinenin veya taşın adı *saptaratna*'dır. *Tri-ratna* ise Buda, öğreti ve cemaat üçlüsünü temsil eden bir oluşumu ifade eder (Gakkai 2002, ratna maddesi).

162/04 üstünki üstteki, yukarıdaki, en yüksek (kişi)

Sözcük, *üstün* "üst, yukarı" aitlik sıfatları türeten +*ki* ekini alarak oluşmuştur. Anlam genişlemesi ile "en iyi, daha iyisi" anlamlarını kazanmıştır. Sözcüğün Çağdaş lehçelerde görünümü **YUyg. üstünki**; **Öz. üstki**; **Tuv. üstükü**; **Hak. üstünde**; **Alt. üstünde**; **Yak. # ütütö** şeklindedir (Ayazlı, 2016: 264).

170/12-180/22 12-22. satırları kapsayan kısım Buddha'ya, Öğreti Mücevheri'ne ve Topluluğun Mücevheri'ne yönelik üç övgü metni, Mücevher üçlüsüne (*ratnatraya*), yani namo buddhāya, namo dharmāya, namo saṃghāya'ya yönelik sık kullanılan övgü formülünün bir gelişimi olarak görünür (Hamilton, 1986: 30).

172/14 Aslında Eski Türkçede otuz iki sayısı *éki kırk* olarak çevrilir fakar burada otuz iki sayısının “otuz” ve ardından “iki” şeklinde ifade edilmesi Çince gibi başka bir dilden esinlenilmiş hazır bir ifade olabilir (Hamilton, 1986: 60).

175/17 üç tamu “üç cehennem”. Ana ya da temel cehennemler, ikincil ya da bitişik cehennemler ve yalıtılmış cehennemler olmak üzere üç cehennem kategorisi vardır. Ayrıca üç tür cehennem vardı: sıcak, soğuk ve yalnız (Soothill & Hodous, 1937: 207b, 72a).

tamu < **Sogd.** *tmw* = **ETü.** *tamu* “cehennem” = **Skr.** *naraka* = **Çin.** 地獄 “diyu”, 捺落迦 “nà luò jiā”, 捺迦那 “nà jiā nà” (SH 1937: s. 207), **Tib.** *dmyal ba* (J. Hopkins) ve **Sogd.** *tmw* (SD 2004: 387) şeklindedir.

Terim, “üç kötü yol, altı yol ve On Dünya'nın en altı katmanı” olarak kabul edilmektedir. Budist metinler, *sekiz sıcak cehennem* ve *sekiz soğuk cehennem* gibi çeşitli cehennem türlerinin varlığından bahseder. Gakkai (2002, hell maddesi) *tamu* kelimesinin “cehennem” anlamına geldiğini belirtir ve bu kelimenin İslamiyet döneminde pagan dinlerden alınan bir terim olduğunu gösterir.

Gülensoy (2007: 855), *tamu* kelimesini Anadolu ağızlarında tama, tamo, tamu, tamuğ gibi şekillerde kullanıldığını ifade eder. Ayrıca, Türkçe ile Moğolca arasındaki benzer kelimeleri listelemiş olduğu çalışmasında, **Skr.** *tamas* kelimesiyle ilişkilendirerek sözcüğün Moğolcada *tam* şeklinde kullanıldığını ve “cehennem, derin çukur” anlamına geldiğini belirtir.

Turan (2014: 72) ise *tamu* kelimesinin Türk kültüründeki yerine değinerek, İslamiyet öncesinde Türklerin ruhun ebediliğine inandığını ve iyilik ve kötülüğün mutlaka bir karşılığı olduğunu kabul ettiklerini belirtir. Ölen kağanlar ve beylerin ruhlarının Tanrı'nın yanına bir kuş gibi yükseleceğine inandıklarını ve bunu *uçmak* “cennete gitmek” olarak kabul ettiklerini ifade eder. Bunun yanı sıra, kötü ruhların ise ceza çekmek için yer altına inanacaklarını ve bunu da *tamu* olarak adlandırdıklarını açıklar.

Bu açıklamalar, *tamu* kelimesinin “cehennem” anlamına geldiği ve Türk kültüründe

ruhun ölüm sonrası yaşamına ilişkin inançları yansıttığı konusunda bilgi vermektedir.

179/21 Hamilton neşrinde KYLP'R/KYLP''R Y'KŠW 'WLWQ/'WYLWQ, *kilbär yäkšü uluq* olarak okunabileceğini, *Kubera yaksa ulug*'nın yaklaşık bir gösterimini temsil ettiğini belirtmiştir. *Kubera* veya *Kuvera Vaiśravaṇa*, Kuzey'e başkanlık eden dört *Lokapāla* veya "dünya naibinden" biridir. Budist tapınaklarının girişini korur. Aynı zamanda zenginlik tanrısıdır ve değerli metalleri, taşları, incileri ve dokuz özel hazineyi elinde bulundurur. Aynı zamanda *Yakṣa*'nın da şefidir (1986:31). Wilkens (2021: 380) *kilberyekšü* < Toh. A *kalpavṛkṣa* < Skr. *kalpavṛkṣa* dilek ağacı; *kilber-yekšü ulugni* Kalpavṛkṣa büyük ağacı olduğunu ifade eder.

180/22 erdinilg kıdıg "mücevherlerle süslenmiş sınır" Çince *pao kiai* 寶界, "mücevherlerin sınırı veya alanı"nın bir çevirisi olabilir (Soothill & Hodous, 1937: 477b).

184/26 teŋri yeri "tanrıların yeri veya dünyası" olan *devaloka*'ya karşılıktır.

186/01 Bu satır yazmadaki satırlardan çok daha küçük, ama belki de aynı elle yazılmıştır. *Kuan-ši im Pusar* olarak bilinen Uygurca metnin, yani *Saddharma-puṇḍarīka-sūtra*'nın Çince versiyonunun XXV. bölümünün Türkçe çevirisinin başlangıcına karşılık gelir. *Kuan che yin p'ou-sa* 觀世音菩薩, *che* 世 *šjei ve *p'ou* 菩 *bou olarak Orta Çince telaffuzundan dolayı Hamilton, *quanši* yerine "*quanše*" ve *pusar* yerine "*bosar*" okuyuşunu tercih etmiştir. Metnimizde genel kabul gören okuyuş "kuanši im pusar" tercih edilmiştir.

186/01 körtkin görünüşe göre *körkin* için bir hatadır, bu da ya *körtgür-/körtkür-* ya da *körklä*'nın ikilisi olan *körtlä* tarafından kontaminasyondan kaynaklanıyor olabilir (Hamilton, 1986: 31). Wilkens (2021:411) *körtk* sözcüğünün *körk* için eski bir hata olduğunu "dış görünüş, endam" anlamına geldiğini belirtir.

188/01 sukunçig çeçek nom bitig "tatlı (veya iyi) çiçeğin kanonik yazısı (sūtra)", muhtemelen *Saddharma-puṇḍarīka-sūtra* veya "*İyi Yasa Lotusunun Sūtra*"sına atıfta bulunur (Hamilton, 1986: 31).

188/01 Wilkens *sukunçig* sözcüğünün *sukançig* için eski bir hata olduğunu "hoş, güzel, tatlı vb" anlamına geldiğini belirtir (2021: 628).

191/03-192/04 küçe inal kelimesinin, Hamilton'ın düşündüğü gibi Kuca şehrinin adından gelmesi olası değildir; Eski Türkçede yer isimleri kişilerin adı olarak

kullanılmaz. Bunun yerine, Küçe kelimesi *küç* “güç” ile birlikte erkek ve dişi isim yapısını oluşturan +A ekini içermektedir (Erdal, 1988: 254; Wilkens, 2021: 435).

193/05-194/06 nom tözlüg etöz “Dharma özlü beden” = **Çin. fa-chen** 法身 veya *dharmakāya* denir. Bu isim, “yasa”nın veya “dharmanın bedeni”ni temsil etmektedir. Bu beden, doğası itibarıyla bir Buddha’nın bedeni ve trikāya’nın, yani “üç beden”in ilki olarak kabul edilir (Soothill & Hodous, 1937: 77b, 273a).

198/10-198/11 nom tözlüg etözlüg teñri viroçan Vairocana’nın *dharmakāya* veya *buddha* niteliğinin esas bedenini temsil eder (Soothill & Hodous, 1937: 306b).

202/14 tegimligin, tegimlig, “hak eden, layık, değer” olan sözcüğe vasıta veya üçüncü şahıs iyelik ekli vasıta veya üçüncü şahıs iyelik ekli akuzatif eklenmiş olabilir (Hamilton, 1986: 35).

215/13 *ögdir *kıv ikramiye ve mutluluk (Wilkens, 2021: 525)

216/14 tegleçgüti (→ *t(e)rkletgüçi* için eski bir hata) kovalayan

t(e)rkletgüçi t(e)ñri kovalayan tanrı (Canlı Ruh’un beş oğlundan biri = Gloriosus Rex) (bk. Wilkens, 2021: 56)

Erdal (1988: 254) *tegleçgüti teñri* teriminin “le dieu qui fait tourner (les Trois Roues)” şeklinde çevrildiğini ve bunun *t(e)rkletgüçi teñri* şeklinde okunması gerektiğini belirtir. Bu çeviri ve okumayı Manihaist metinlere dayandırır. Ayrıca, Zieme’nin BT V metni için yazdığı notta, bu ifadenin Paris’teki iki el yazmasında da *t(e)rkletgüçi* şeklinde okunabileceği önerisini sunar.

217/15 hrohşid (tahminen → *hroštag* için eski bir hata) Sogd. *xr`wšt`kk, xrwšt`k* bir tanrı adı = “çağrı” (kelimesi kelimesine: “çağrılmış”) [bk. Wilkens, 2021: 282]

218/01 İlk dört cümlede *b-* ve *k-*’ler aliterasyon örneğidir. İlahi kıtalarını anımsatan el yazmasına sahiptir.

219/02-220/03 köligedeme/batagdama

Hamilton (1986: 59) sözcüğün, Türkçe *kölik* yani “gölge” ve Soğdca *dm’n* veya *-dmn* yani “ev, mesken” anlamlarını taşıdığını belirtir. Bu durumda, sonundaki “n” harfi Türkçede düşmüş olmalıdır. *batagdama*’nın Türkçede “batak”ı temsil ettiğini ve “bataklık, çamur, batık yer” anlamına geldiğini belirtir. Bu kelimeye eklenen *-dama* ise Soğdca *dm’n* kelimesinden gelir ve “ikâmet, konut” anlamına gelir. Bataklıkta barınmayı ifade eder.

Erdal'a (1988: 258) göre "Dilbilimsel olarak en ilginç olanı, içinde bulunan +*deme/dama* ögesidir. Runik ön sesli harf formu B²G²D²MAK²A (datif), ünlü uyumunu takip ettiğini gösterir. Sogdca *dm'n/dmn* kelimesi Türkçede "konut" anlamına gelir ve arka sesli harflerle birlikte yorumlanır. Runik örnek şu şekilde de yorumlanabilirdi: '*b(e)g-(e)d-mek+(k)e*' olarak yorumlanabilir. Bu şekilde, bir mastarla birlikte bir taban olarak yapılır. EDPT'de (325), *begegmek* kelimesi Maitr 50 r 19 ve 210 v 8'de doğrulandığını belirtilmiştir. Hamilton, bağlamın da gösterdiği gibi, Wilhelm Thomsen'in yorumuna geri dönersek haklıdır."

Wilkens bu sözcükleri ise **kölighedeme** *kölige* (+ Lok.) +*yme* gölge (402); **batagdama**→ *batıg* (im Lok.) + *yme* batış, çöküş (150, 151) olarak belirtmiştir.

220/03 bar érmiş burada sadece bir kişinin herhangi bir kavram olmaksızın kulaktan dolma konuştuğunu belirtmeye yarar.

228/11 külüg çoqlug han(ı)mız Hamilton (1986: 60) Bu terimi Böğü Kağan (759-779) ile özdeşleştirmiştir. O, Manihaizm'i Uygurlar arasında tanıtan kişidir.

229/12-233/16 Manihaist Manastırı'nın yüksek ileri gelenlerinin bu listesinde, satırın muhtemelen başta olduğu kabul edilmelidir, ardından içerdiği beş aftadan'ın adları gelir.

229/12 şad fraزند Orta Farsça bir dini isim olup "mutluların çocuğu" anlamına gelir. Burada *şad* Mani anlamına gelir. Dolayısıyla, "Mutlu Olanın Çocuğu" veya "Mani'nin Çocuğu" anlamına gelir. Bu, Manihaist din adı türüne örnektir (Hamilton, 1986: 60).

229/12 aftadan < Sogd. *'ft'δ'n ~ 'βt'δ'n* piskopos
Gharib (1985: 26b 67. mad., 21a 537. mad.) *'ft'δ'n* "piskopos, Maniheist rahip diyakoz" anlamlarıyla ifade etmiştir.

230/13 mozak < Sogd. *mwj'k* başpiskopos

Gharib Sogd. *mwj'k ~mwz''k'~mwc'k'* şekillerinde olan kelimeyi *mwck* "öğretmen, usta"ya dayandırır (1985: 220a 5507., 5508. mad., 221a 55524. mad, 222b 5563. mad.).

231/14 ada muhtemelen üç piskopostan biri olan bir piskoposun adı olan Adda'yı temsil eder. Adda, Mani'nin ana havarileri arasında yer almaktadır (Hamilton, 1986: 60). Aynı form bir sonraki satırda da görülmektedir.

231/14 puhr Muhtemelen Hristiyan Sogd. *fwx'r (fuxar)* temsil eder, bu da "kutsanmış" anlamına gelir. Bu form, aynı anlamda Orta Farsça *fnvx (farrux)* türetilmiştir (Hamilton, 1986: 60). bk. Bailey, 1979: 244

232/15 w(a)hm(a)n ş(a)hryar Orta Farsça *wahman sahryar*’a karşılık gelir, yani “egemen İyi Ruh” anlamına gelir (Hamilton, 1986: 60).

234/17 wispuhr Parth dilinde “prens” anlamına gelir. Bu terim, Piskopos Aftadan’ın zıddı olarak kullanılmış gibi görünüyor ve dinin başında bulunanın Wispuhr olduğunu ima etmektedir (Hamilton, 1986: 61). bk. Bailey, 1979: 292

236/19 yavri “zayıf” bilindiği kadarıyla ilk kez burada tasdik edilmiştir. Aynı kelime, 14. yüzyılda Anadolu’da “kıkırdak” anlamında da kullanılmıştır. Bu durumda, yavru’nun Türkçede hala sahip olduğu anlam olan “küçük hayvan” ile ilişkilidir. Türkçede ise *yavri*-fiili, “zayıflatmak” anlamına gelir ve 11. yüzyılda DLT’de kullanılmıştır. 8. yüzyıl Türkleri arasında da bu kelimenin kullanımı görülmektedir (Hamilton, 1986: 61).

237/20 tolun ay teg körtlügüm “Dolunay gibi güzelim” ifadesi muhtemelen İsa’ya atıfta bulunmaktadır. Özellikle F.W.K. Müller tarafından düzenlenmiş Orta İran dilindeki M.176 Manihaist el yazmasında, İsa *pürmāh* olarak tanımlanır, yani “dolunay” anlamına gelir. *tolun ay* ifadesi, ilk kez burada tasdik edilmiştir (Hamilton, 1986: 61; EDPT: 501).

239/02 manastar hirza Part dilinde “günahlarımı bağışla” anlamına gelir. Türkçe *yazukda boşunu ötünür*, “(Ben) günahımdan kurtulmak için dua ediyorum.”a karşılık olabilir (Hamilton, 1986: 65).

242/05 yağı “düşman” = **Skr.** *śatru* = **Çin.** 設靚嚙 *shè dǔ lǔ*, *śatru* “düşman, yok edici”; 設咄嚙; 設都嚙; 捨靚嚙 (轆靚嚙); 宰靚喚; 婆 訥嚙; 爍靚嚙 *shuò dǔ lǔ* “düşman şeytan” şeklinde açıklanabilir (Soothill & Hodous, 1937: 364, 471). Hotan-Saka ve Sanskrit versiyonlarında, KhoT B 369, 42 *śatru*; SHT IV 276, f3 *śatru* olarak geçerken, Çince versiyonda 冤讐 *yuān chóu* şeklinde ifade edilir.

242/05 kadaglıg günahkâr, günahlı

Erdal (1988: 254) *kataglıg* ifadesinin *kadaghg* olarak okunması gerektiğini ve bu kelimenin “günahkâr” anlamına geldiğini ifade eder. Hamilton ise *kataglıg* olarak önerdiği kelimenin “karışık, karışım içeren” anlamına geldiğini belirtir (1986: 65). Bu ifadelerin Manihaist metinlerdeki yerlerine bakılabilir.

243/06 yapığı terimi, Türkçe Budist metinlerinde Sanskritçe *skāndha*’ya karşılık gelen teknik bir terimdir. “skāndha” ise insanın beş kurucu unsurunu ifade eden bir terimdir. Metnin bağlamda, *yapığı* terimi, “Ahriman’ın ve şeytanların toplamı” anlamına gelmektedir. Beş *skāndha* veya *Pañcaskandha*; ayrıca 五陰;五米;五健陀 olarak da

bilinir. Bu terim, akıllı bir varlığın, özellikle bir insanın bileşenlerini ifade eder. Beş skāndha şunlardan oluşur: (1) rupa, biçim veya madde, beş duyuşsal organla ilişkili fiziksel algılar; (2) vedana, duyum veya his, zihnin veya duyuların işleyişi ve dış dünya ile ilişkili algılar; (3) sanjña, kavrama veya ayırt etme, zihnin ayırt etme yeteneği; (4) samskāra, zihnin süreçleri, tercihler, hoşlanma ve hoşlanmama gibi işlevleri; (5) vijñāna, algılama ve bilinç, zihinsel farkındalık ve şeyleri ayırt etme yeteneği. İlk skāndha fiziksel bir nitelikken, diğer dört skāndha zihinsel niteliktedir. (2), (3) ve (4) zihinsel işleyiş ve dolayısıyla ruha ilişkilidirken, (5) akıl insanların fakültesi veya doğası ile ilişkilendirilir. Bu beş skāndha biçim, algı, bilinç, eylem ve bilgiyi temsil eder. Beş skāndha var olduğu dünyaları ifade eder. Beş skāndha insan vücudunun yerleşimi olarak kabul edilir (Hamilton, 1986: 65; Soothill & Hodous, 1937: 126a, 479a).

243/06 kaçug Türk Budizminde **Skr.** *vişaya*’nın karşılığı olan “eylem alanları, duyularla erişilebilen şey, tensel algının nesnesi” olarak kullanılan teknik bir terimdir. Bu terim, duyuşsal algının nesnesi olarak da tanımlanan “eylem alanı, duyularla erişilebilen şey” anlamını taşır. Altı duyu ve organı içerir: görme (göz), işitme (kulak), koku alma (burun), tat alma (dil), dokunma (beden) ve algılama (zihin). Budist geleneğinde altı duyu, her zaman kaçan ve dolayısıyla muhtemelen esaret altında olan altı vahşi hayvana benzetilir. Türkçe *kaçug* terimi, “kaçmak” fiilinden türetilmiştir (Hamilton, 1986: 65; Soothill & Hodous, 1937: 291a, 421a).

244/07-245/08 az yek “Şehvet, hırs Şeytani” olarak kullanılmıştır. *az* kelimesi “şehvet, hırs” anlamında hem Soğdca ’z hem de Orta Farsçada mevcuttur.

246/09 tugmak yér suv içintin t(e)ṅri y(a)rp tutti

Bu satır Hamilton 1986 64, satır 9’da ...*tāṅrin tutti* şeklindedir. Harf çevrimi ve metnin bağlamına bakıldığında Hamilton’ın okuyuşundan farklı olarak ... *t(e)ṅri y(a)rp tutti* okuyuşu uygundur.

248/11 yaruk küçi “Işığın güçleri” olarak tercüme edilen bir ifadedir ve açıkça Işık parçalarını temsil eder. Kurtarıcı’nın, Işık Sütunu aracılığıyla Cennet’e getirdiği ölümlerin ruhlarını ifade eder.

250/13 monça yaruk küçi kim t(e)ṅriler kurtgardı bu satır Hamilton’ın yaptığı gibi tercüme edilemez, ancak şu şekilde tercüme edilebilir: “İşte tanrıların kurtardığı ışığın gücü” (Erdal, 1988: 254).

252/01-255/04 Metin ışığın dört tanrısıyla başlar, ancak Türk halk hikâyelerine geçer. Yani metnin devamında atasözü yer almaktadır.

254/03 an ülüg “şans, talih, kader” (bk. 263/05)

James Hamilton’ın neşrinde Manihaist ifadesi diğer bazı metinlerde de yer aldığını ” *ülüg* kelimesinden önceki kelime ile ilgili olarak, kelimenin iki harften oluştuğunu söyler. Zieme’ye göre eğer bu bir yazım hatası değilse, *en* veya *an* şeklinde okunmalıdır. Hamilton kelimeyi bir ünlem olarak değerlendirmiştir, ancak Zieme burada bunun kastedildiğini pek olası görmemiştir. Kelimenin **Çin. an** “barış” anlamına gelen bir bileşikten türetilbileceği ve bu okumanın olabileceğini belirtir (Hamilton, 1986: 68; Zieme, 2010: 264).

Zieme yine *ülüg* kelimesinin “pay, porsiyon” anlamına geldiğini aynı zamanda “kader, kısmet” anlamı da taşıdığını belirtir. Burada ikinci anlamın kullanıldığını ve en azından “barış” ile ilişkili olduğunu ifade eder. Diğer bağlamlardan, örneğin Eski Türk yazıtlarında *kut ülüg* olarak bilinir. Ch/U 6812 verso şöyle ibare vardır: *muñı takı yok kutlug ülüglüg ol kişi ol* “keder yoktur, mutlu ve lütuf sahibi olan kişidir (kim...)” (Zieme, 2010: 264).

Satırın devamında ise atasözlerine giriş kısmı bulunmaktadır. Bu kısmın Manihaizm ile bağlantılı olup olmadığı henüz tespit edilememiştir.

256/05 yme türk savınta Bu ifadenin Türkçeye çevirisi şu şekildedir: “Türk deyimiyle, Türk atasözlerinde...” Turfan’da daha sonraki bir el yazmasında bu ifadeyi görmek mümkündür. Hamilton (1986: 68) bunun için “Türk adının geniş bozkır imparatorluklarının VI-VIII. yüzyıllarında sahip oldukları ortak dili ifade etmek için kullanılması, Türklerin eski rakipleri olan Uygurlar dâhil olmak üzere her zaman kendi dillerine yapıştıklarını gösteren bir kanıttır.” görüşünü belirtir.

259/01 PWYNK’R’R

El yazmasının en üst kısmında metinden ayrı şekilde yazılmış iki sözcük yer almaktadır. Hamilton sözcüğün bünherer veya bönerer olabileceğini belirtmiş fakat sözcüğün belirsiz olduğunu ifade etmiştir (Hamilton, 1986: 229).

261/03 başala - → *başla*- liderlik etmek, başta olmak

261/03 yañı kün “bayram günü, festival, kutlama, tören” Eski Türkçede yeni yılın ilk gününü belirten terimdir (Wilkens, 2021: 863).

262/04-363/05 Bu iki satır Manihaist bir metnin başına karşılık gelmektedir (bk. Hamilton, 1986: 70).

264/6 'T SP'TY Hamilton bu kelimenin Sogdça 'spty *aspate* “mükemmel, eksiksiz, tamamen” anlamındaki kelime olduğunu belirtir (Hamilton, 1986: 70; Gharib, 1985: 65a 1648. mad., 1649. mad., 359b 8911. mad.).

265/01-266/02 1. satır bir birke t(e)ṇri

2. satır bir birke küçlög t(e)ṇri

Bu durumun nedeni 1. satırda eksiklik olması ve satırın doğru şekilde tekrar yazılması olabilir.

bir birke DLT'de *bir bir* “birbiri” anlamında, Wilkens *bir bir* “ayrı ayrı, bir bir” olarak karşımıza çıkar (Wilkens, 2021: 303, 822; Ercilasun & Akkoyunlu, 2018: 932).

küçlög t(e)ṇri Güçlü Tanrı = Beş Tanrı'nın diğer adı. Bu terim Manihaist terimlerde Srōš Ahrāy'a verilen isimdir; ayrıca Beş Tanrı'nın diğer adını tanımlar. Türkçe Nasturi metinlerinde ise Baba Tanrı'yı ifade eder (Hamilton, 1986: 72; Wilkens, 2021: 436).

270/06 tükellig bol- “tamamlamak”

Clauson (EDPT 1972: 480-481), birleşik fiilin oluşumunda isim unsuruyla *tükä-* “tamamlamak, bitirmek” fiili arasında bir ilişki olduğunu belirtir. *tükä-* fiiline gelen fiilden isim yapma ekiyle sözcüğün “tam, mükemmel, kusursuz” anlamlarını kazandığını ifade eder. Erdal (1991: 330), *tükäl* sözcüğünü *tükä-* fiiline bağlayarak kelimenin “tam, mükemmel, kusursuz, tüm” anlamlarında kullanıldığını ifade eder. Hamilton (2011: 227), *tükä-* fiilinin “tam ve tüm olmak, bitmek, sona ermek, tükenmek, yeterli olmak, yetmek” anlamlarına sahip olduğunu belirterek *tükäl* sözcüğünün “tam, tüm, zarar görmemiş, dokunulmamış” anlamına geldiğini belirtir.

272/08 buyruk t(e)ṇri “Emir veya düzen tanrısı”-“komutan Tanrı” gibi anlamlara gelirken sadece buyruk “yetkilendirilmiş ilah, komiser, emir” anlamında kullanılmış olabilir (Hamilton, 1986: 72).

278/04 tutuṇ Çin. < dū tōng 都統 “yüksek rütbeli Budist rahip” anlamına gelir. Hukuk belgelerinde sıkça kısaltılan terimdir. Özellikle 10. yüzyılda *dū tōng*, Batı Uygur Budist dünyasında üst düzey bir unvan olarak kullanılmıştır (Moriyasu 2008: 209). Bu terim, hukuk belgelerinin yanı sıra Budist mağara yazıtlarında da görülebilir (Matsui 2017: 152).

279/05 uz becerikli

Asıl anlamı “usta, mahir, yetenekli” olan sözcük, anlam genişlemesi ile cansız nesneler için de “mükemmel, fevkalade” anlamı ile görülür. *u-* “yapabilmek, muktedir olmak” fiilinden türemiştir.

Sözcük Çağdaş lehçelerde **Uyg.** *üz*; **Öz.** *uz*; **SUyg.** # kantambu “becerikli, usta”; **Tuv.** *us*; **Hak.** *us* “becerikli, usta”; **Alt.** *us*; **Yak.** *uus* biçimleriyle görülmektedir (Ayazlı, 2016: 259, 260).

280/06 Hamilton satırın sonundaki sözcüğü *kād-*, “giymek, giydirmek”ten *kā(d)ti* olarak okumuştur. Fakat metnin bağlamından ve öncesindeki sözcükle ilişkisinden dolayı *karté* okuyuşu tercih edilmiştir. *karte egil* “rahip olmayan erkek Budist, ruhbandan olmayan üye” (bk. Wilkens, 2021:340)

Rybatzki *égil ~ igil*; *égil haran ~ igil aran* sözcüklerini “sıradan insanlar (“din adamı olmayan) anlamında olup = **E OT**, **Uig.**, **UigBr.** *egil* “sıradan, sıradan, alt sınıf (kişi); sıradan insanlar, halk manastırın dışındakiler” = **Uig.** *egil nomçı törüçi ~. Çin.* *chü-shih* “ev sahibi, komisyon üyesi” ≈ (↓) **MMoU** *gü-ši* > **MMoU** *igil ~ P* *égil* “sıradan, ortak” **MoL**, **KhalL** *egel* “alçak, bayağı, sıradan; sıradan, sade; basit”; **Ord.**, **OirL** *egel ~ ikel*; **Kal.** *eg* “kaba, düşük (doğuştan), eğitimsiz”. (?) **Mo.** > **Tu.** olduğunu belirtir (2006: 71). Maitrisimit XXI *egil [karte kişiler]* “sıradan meslekten olmayan kişiler” olarak da karşımıza çıkar.

281/07 ugrayukı Aslen *ugra-*, “fırsatı yakalamak, koşullardan yararlanmak, niyet etmek” fiilinin ulacı olan *ugrayu*, “özellikle, hususi, bilhassa, vs.” anlamını almıştır (Hamilton, 1986: 74).

284/01 TSWYNT’QY *La totok* görünüşe göre “TSWYN’de (bulunan) totok” olarak anlaşılmalıdır. *La*, Cha-tcheou’da çok yaygın olan Çince *Lo* 羅, Orta Çince **lā* soyadını temsil ediyor olabilir. TSWYN *ts’iuan* 泉 (**dziwen*), ‘bahar’, 10. yüzyıl Hotancasında *hvinä-tcvinä* olarak transkribe edilen *Hiuan-ts’iuan* 懸泉 da dahil olmak üzere Chatcheou bölgesindeki birkaç yer adının son yarısını oluşturan bir sözcük olabilir. *Tsieou-ts’iuan* 酒泉 *Leao-ts’iuan* 蓼泉, Hotancada *-tsvainä* ve *tcviṃnā* ile transkribe edilmiştir ve *tch’ang-ts’iuan* 長泉, Hotancada *-tsvainä* ile transkribe edilmiştir. Bu durumda, *-ts’iuan* 泉 ile biten yer adının ilk yarısı, metnin başlangıcındaki kayıp kısımda bir önceki satırda yer almış olmalıdır. Elbette, Eski Türkçede Çince *tsuy* “günah” sözcüğü de vardı ve TSWYNT’ üçüncü şahıs iyelik halini, yani *tsuyinta*,

“günahında” sözcüğünü temsil ediyor olabilir, ancak “Günahında olan totok” gibi bir yapı çok tuhaf görünüyor (Hamilton, 1986: 76).

289/01-299/11 Hamilton’ın (1986: 80) da notlarda belirttiği gibi bu ilk ritmik ve kafiye metin, her biri üçer satırlık üç kıtadan oluşmakta ve aşağıdaki hece sayıları ve kafiye kalıplarını içermektedir: (A) a. $7 + 7 = 14$, ... ayu;

b. $4 + 5 + 5 = 14$, ... -mazun;

c. $4 + 5 + 5 = 14$, ... -mazun.

(B) a. $6 + 6 = 12$, ... ayu;

b. $4 + 4 + 4 = 12$, ... bolzun;

c. $4 + 5 + 4 = 13$, ... bolzun.

(C) a. $7 + 7 = 14$, ... ayu;

c. $4 + 4 + 4 = 12$, ... bolzun.

290/02 aglukranmazun *agruk*lanmazun’un *agruk*lan-’ın metatezli varyantıdır (Wilkens, 2021: 20). *agruk* “yük, ağırlık, büyük yük”ten türetilen *agruk*lan- fiili “yük olarak görmek, ağır tutmak, külfetli, zahmetli, külfetli” anlamlarına gelir. Bu fiil, uçuz, “hafif, kolay, ucuz, değersiz” fiilinden türetilen *uçuzla-* fiiliyle “değersiz görmek, düşük itibarda tutmak, itibarsızlaştırmak, hor görmek” anlamında paralellik gösterir (Hamilton, 1986: 80; EDPT: 32).

290/02 toglum → *tuglug*² için eski bir hata. (bk. Wilkens, 2021: 753)

293/05 yılar → *yular* için eski bir hata. (bk. Wilkens, 2021: 899)

294/06 ögir → *ögür* için eski bir hata. (bk. Wilkens, 2021: 525)

295/07 Hamilton satır sonundaki sözcük için ’LYK = *alîk*, yani *alîq* için *aluq*, “at donanımı veya koşum takımı” terimiyle özdeşleştirilebileceğini belirtmiştir. *alîq* “kalın at battaniyesi veya eyer bezi” ve *alîq* “eyer, yük eyeri, yumuşak eyer, at battaniyesi” ve *yaliq* “eyer ağacı” biçimi muhtemelen bir varyantı olarak ifade etmiştir. K harfi x = q için satır 11’de ’NKLYK = *anlîk*’te *anlîq* için de kullanılır (1986: 80).

297/09 SWW: Tek heceli sü’nün burada satır sonunda tek başına durduğunda WW ile, ancak hemen ardından ekler geldiğinde WY ile yazıldığı görülmektedir. WY yerine WW gösterimi, -ö veya -ü ile biten tek heceli bir sözcük söz konusu olduğunda, bu sözcüğün ek almadığı durumlarda, WY = -oy/-uy/-öy/-üy olarak not edilen bir çift sesle biten tek heceli sözcüklerden kolayca ayırt edilmesine hizmet etmelidir. Bu da *sü* “ordu, askeri

sefer, savaş” kelimesinden türetilen süçi kelimesi ilk kez burada görülmektedir (Hamilton, 1986: 80).

298/10-299/11 tümen tümen Hamilton bunun yanlışlıkla tekrarlandığını belirtse de (1986: 81) Wilkens (2021: 771) *tümen tümen* “on binlerce kez” şeklinde karşımıza çıkması hata olmadığını da düşündürür.

303/15-307/19 PWKPW = bei-fu 北府’nun belirli bir yerin tanımını yapar. Burada belirtilen yer adının bir zamanlar Dunhuang’da “Güney İdaresi” ile birlikte kurulan *bei-fu* veya “Kuzey İdaresi”nden geldiği belirtilmektedir. *bei-fu* 北府 böylece T’ang döneminde Dunhuang bölgesinde bir toponim olarak var olmuştur. Bu adın metnimizin muhtemel tarihi olan 10. yüzyıla kadar devam ettiğini, hatta orada yeniden önem kazandığı düşünülürse, 10. yüzyıldaki telaffuzu yaklaşık olarak (*M *pək-pjou*] *MT *pək-pəə*] *MTY *puəg-fu* olan *bei-fu* 北府 PWKPW yani Pokpu~Pökpü’nün orijinali olabilir (Hamilton, 1986: 81; Wilkens, 2021: 558).

304/16 kulum çor muhtemelen bir ismi belirtmektedir. (bk. Wilkens, 2021: 421 Kul Çor maddesi)

305/17 iletü → *ületü, bir iletü torku* “bir ipek mendil” anlamında olup *iletü* terimi *bir iletü yinçke böz* ifadesinde de geçer. Burada ilk kez tanıklanan bu terim muhtemelen DLT’de verilen *ületü*, “mendil” ile özdeşleştirilmelidir (Wilkens, 2021: 303, 822; Ercilasun & Akkoyunlu, 2018: 932).

305/17 ayran ’YR’N = *ayran*, DLT’de *ayran*, “ayran, peynir altı suyu, mayalanmış süt, kesilmiş süt” sözcüğünün şimdiye kadar tespit edilen en eski örneğidir (EDPT: 276).

308/20 saṅtı → *sattu* için eski bir hata. (bkz. Wilkens, 2021: 583)

309/21 ’Y’YRN yazımı *ayran* için bir hatalı yazım olmalıdır.

318/01 yme sözcüğü metnin başlangıcını işaret eder.

318/01 él ötüken “Uygur civarında, Tatar bozkırlarına yakın bir yer adı” günümüzde Hangay Dağları’na karşılık gelir (Rybatzki, 2006: 34; Ercilasun & Akkoyunlu, 2018: 793). Ötüken, tarihi Türk mitolojisinde ve Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan bir yerdir. Ötüken, Türk boylarının toplanma yeri, kutsal bir merkez ve Türk hükümdarlarının taç giyme törenlerinin gerçekleştiği bir yer olarak kabul edilir. Bu nedenle, Ötüken Türk kültüründe ve tarihinde önemli bir sembolik anlam taşımaktadır.

Erdal bu okumaya karşılık *Ötken*, *Ütken* okuyuşlarını önermiştir (detaylı bilgi için bk. 1988: 256).

318/01-325/08 Bu ilk satırlarda, aşağıdaki kalıba göre yedi, sekiz ve beş heceli bir dizi mısra ayırt edilebilir:

yme él öt(ü)ken, (7 hece?)
..... éntiri, - (7 hece?)
bizekün törümişte, - 7 hece
kara bulıt örlentükde, - 8 hece
karlag togan tüpinte, 8 hece
boz bulıt örlentükte, 7 hece
buzluy togan tüpinte, - 7 hece
ilki ögümüz étmiş, - 7 hece
yag(u)ru kamag{un} yaratmış, - 7 hece
t(e)ηri tavgaç han, - 5 hece
t(e)ηri u(y)gur han. - 5 hece

319/02 éntiri Hamilton 'YNTRY yazımı *ent(i)ri*'yi temsil edebileceğini, "aşağı indirmek, göndermek aşağı", *entür-/entir-/endür-/endir-* fiilinin zarf-fiilli şekli olabileceğini belirtir (1986: 87).

Wilkins'in *entiri* yerine oku: → *içtin* "içerde, içinde" şeklinde verdiği sözcük metin için de daha uygundur (2021: 259, 294).

319/02 bizekün "bir ovanın adı"

Hamilton bu sözcüğü *biz ekkün* olarak okumuş ve *biz ekkün*: - *iikün/ekkün* yazımının, Manihaist bir el yazmasında da görüldüğünü (*ekkiğün*), "iki, iki birlikte", *ekkiğü*'nün enstrümantal olup *biz ekkigü*'ye, "biz ikimize" zorunlu olarak atıfta bulunduğunu belirtir (1986: 87).

320/03-321/04 PWRYT 'WRR'N harf çevrimine göre *burıt örren-* okunan sözcükler aslında *bulıt örlen-*'dir. Bu el yazmasında, kelimeleri yazılış şekilleriyle tutarlı olmayan bir şekilde bağlama veya ayırma eğilimi vardır. Alışıldığın dışında L için R kullanımının sıklığı ve çok sayıda gereksiz *elifin* eklenmesi, müstensih'in Soğd dilinin uygulamasından etkilendiğini göstermektedir.

320/03-325/05 Hamilton Ğ'RL'Ğ = *karalag* ve PWYZLWĞ = *bozlug*, olarak okuduğu sözcüklerin “siyahımsı” ve “grimsi” anlamına geldiğini belirtir. Farklı cinsten iki tür şahinin niteleyici şekilde ayırt ettiğini söyler. Birincisinin Çin İmparatorunun erkek atasına tekabül ederken ikincisinin Uygur Han'ına karşılık geldiğini ifade eder (ayrıntılı bilgi için bk. Hamilton, 1986: 87, 88).

Erdal ise metnin başlangıcında bir siyahın (kara) ve bir gri (boz) bulut yükselişinden, bunların her birini bir şahin takip ettiğinden söz eder. İlk şahinin adı Ğ'RL'Ğ, ikinci şahinin adı PWYZLWĞ, sırasıyla karlıg “kar”ve buzlug “buz”u temsil eder. Bunun için de Suv.'da geçen *karlıg buzlug öd bolur* örneğini verir. Bu kelimelerin *karalag* ve *bozlug* siyah ve gri ile paralelliği kaybetme pahasına bile olsa bu şekilde okunmaması gerektiğini belirtir. Zaten *karalag* okunması için de bir harfin eklenmesini gerekir. “kara” ve “boz” +lXg asla “-atre”(-ish) anlamına gelmez. Bu iki kelime arasında Hamilton tarafından önerilen pasajı daha fazla yorumlamak için Yaglakar ve Ediz soyuna atıfta bulunan Uygur metinlerine bakmayı önerir (1988: 254, 255).

326/06 kamagun <kamag+agun

kamag+AgU şeklinde oluşmuştur. Erdal (1991: 93) +*AgU* ekinin sayılara, çokluğu oluşturan sıfatlara ve sözcüklere eklendiğini ifade eder. Bu oluşumun üzerine vasıta eki +(X)n eklenerek yapı genişlemiştir.

327/10 Yohnan Yuhanna'nın Süryanice biçimine karşılık gelen bir isimdir.

330/13 şakre << Skr. *śakra* tanrılarının hükümdarının adı. Aslen bir atmosfer tanrısı olan Śakra, gök gürültüsü ve yağmurun sembolüdür. Sembölü vajra veya şimşektir ve bu nedenle gökyüzünün tanrılarının efendisi olarak kabul edilir. Ayrıca, Brahma, Visnu ve Siva gibi tanrılarının ardından halk arasında lideri olarak da kabul edilir. Budizm'de ise laik gücü temsil eder ve bir Budist azizden daha alt seviyededir (Wilkins, 2021: 642; Soothill & Hodous, 1937: 58b, 206b).

333/16 çil - (→ *čiltä*- için eski bir hata) saygı göstermek, hürmet etmek (Wilkins, 2021: 232)

333/16 'WKDRWK' ögdüllükke Tıpkıbasıma rağmen bu okuyuşun nedeni; alışıldığın dışında L için R kullanımı ve metnin bağlamına göre sözcüğün uyumudur. (bk. Wilkins, 2021: 525)

Hamilton sözcüğün *ögdüllük* “ödül” olduğunu EAT’de iyi bilinen bir terim olduğunu belirtmiştir. Sözcüğü Eski Türkçede başka bir yerde bulamadığını ve *ögdüllük* ile *ögdir*’in aynı kelime ailesine ait olduğunu ileri sürer (bk. Hamilton, 1986: 91).

334/17 kov (tahminen → *kıv* için eski bir hata) mutluluk (Wilkens, 2021: 398).

337/20 turpanlıg “Turfan kökenli, Turfanlı” sözcüğün menşeyini oldukça açık bir şekilde göstermektedir. Batı Uygur devletinin başkenti Si-tcheou’dan (Qoco veya Kao-tch’ang) kuzeydoğudaki önemli şehir Turfan’a karşılık gelir. *Turpan*, ilk kez 925 tarihli Hotanca Staël-Holstein el yazmasında tasdik edilmiştir (Hamilton, 1986: 91).

339/22 KY’WYN kı’vın buradaki fazla elif okunmaz. El yazmasından kaynaklı bir durumdur. Çok sayıda gereksiz elif eklemesi, müstensihin Soğd dilinin uygulamasından etkilendiğini göstermektedir.

tusut - → † *tušu-* → *tušus-* “buluşmak, karşılaşmak, rastlaşmak; düşünmek” anlamında olup *tu-*, *tusu-* “faydalanmak, yararlanmak” anlamındaki sözcükle karıştırılmamalıdır.

343/26 haw → **hwa** kişi adının bir bölümü. Belirsiz isim; kişisel adı (detaylı bilgi için bk. Rybatzki, 2006: 489)

344/27 yaglakır éli “Yaglakır veya Yaylakar’ın Göksel Devleti”

Kansu Uygur Devleti, dünyanın ilk kraliyet soyuna sahip olan Uygurlar tarafından kurulmuştur. Bu devlette hüküm süren soy ise Yaglakarlar’dır. İlk olarak, 795 yılında bir kağan tarafından Ediz soyu, Uygur İmparatorluğu’nun başındaki Yaglakar soyunun yerini aldı. Ancak, 840 yılında başkentin Orhun’a taşınmasıyla birlikte Yaglakarlar bir kez daha iktidarı ele geçirdi. Ediz hanedanının kurucusunun soyundan gelenler ise Batı Uygur İmparatorluğu’nu Beşbalık ve Koço’dan yönetti (Hamilton, 1986: 92).

348/31 tükelin burada istisnai olarak kullanılan vasıta durumunu temsil etmektedir.

355/07 bo bir kün bitig kim okısar biziñ yme sav vat cümlesi Soğdca bir yükleme sahip olmasıyla dikkat çekicidir. Soğdca fiil “olmak” Soğdca kopulanın iki biçimi, *b’t/v’t* ve *m’t* Türkçede bir dizi kullanıma sokulmuştur. Erdal, Soğdça şeklin sadece ikisinin olduğunu belirtir hem Uygurca hem de Karahanlı Türkçesinde bulunur; *b’t/v’t*’nin Orhun ve Yenisey yazıtlarında zaten doğrulandığı ve bu kullanımların Moğolcaya (mayad olarak yazılır) kadar gittiğini ve hâlâ yaşadığını belirtir.

Eski Türkçede, bazı Türk dillerinde “Evet” kelimesini oluşturmak için sözcük başına ünlem eklenmiştir. Örneğin, Osmanlıca’da “ävät” şeklinde, diğer yerlerde ise “äwät”,

“yämät” vb. şeklinde kullanılmıştır. Bu kullanımlar, mevcut örnek içinde özel bir yere sahiptir. Bu terimlerin tarihinde, bir yandan iddialı veya olumlu bir parçacığa dönüşmesi, diğer yandan ise Erken Osmanlıcada “ävät”in çeşitli kullanımlarına yol gösterdiği gözlemlenir. Sonuç olarak, bu terimler tek bir “Evet” olarak kalıplaşmıştır (Erdal, 1988: 255).

358/03 altun él Altın İmparatorluğu = Hotan’ı tanımlayan kelimedir (Hamilton, 1986: 95; Wilkens, 2021: 40).

361/06 açığ agrıg “hürmet, teveccüh, ödül” anlamına gelen ikilemedir (Hamilton, 1986: 95; Wilkens, 2021: 4).

361/06-362/07 ög kañ “anne baba; Tantrizimde Tanrı olarak anne baba” anlamına gelir. İkinci kelime olan *kañ* Ğ’ olarak yazılmış, Müstensihden kaynaklı hatalı veya eksik yazım olabilir.

365/10-373/18 Bu satırlarda atasözü yer alır:

10 kurug tagda kaplan bolmaz kudug 11 kurug tagda kaplan bolmaz kudug 12 opramaz kēñ(e)şlig bilig art(a)maz altun 13 sarıgı<n>ta körü eşic k(a)rası yég yürüñ 14 k(ü)müşde körü ayag tolusı yég agıl 15 ıtı alışıg bolsa bōriliki tōz keyik 16 neçe yol bilse avçı ança al bilir 17 bilge neçe k(a)rısa bilig savı y(a)ñılma 18 arkar neçe k(a)rısa k(a)ya yolı y(a)ñılma	10-11 Çorak dağda kaplan olmaz; kuyu suyunda balık bulunmaz. 11-12 Bol giysiler yıpranmaz; nasihatten istifade eden hikmet bozulmaz. 12-13 Altın sarısına göre kazan karası daha iyidir. 13-14 Beyaz gümüş paraya göre dolu içecek kâsesi daha iyidir. 14-15 Çoban köpeği ne kadar evcil olursa olsun, kurt doğası(yaradılışı) esastır. 16 Yabani hayvan ne kadar yol bilirse avcı da o kadar hile bilir. 17 Bilge kişi ne kadar yaşlansa (da) bilgelik sözünde yanılmaz. 18 Argalı ne kadar yaşlansa (da) kaya yolunda yolunu şaşırma.
--	---

DLT’de birebir aynı şekilde yer alan atasözü:

Kiñ ton opramas, keñeşlig bilig artamas: Geniş elbise yıpranmaz, nasihatten istifade eden hikmet bozulmaz. (DLT III: 358).

DLT’de küçük değişikliklerle yer alan atasözleri:

Awçı neçe al bilse adıg ança yol bilir: Avcı ne kadar av hileleri bilirse ayı da o kadar yol bilir (DLT I: 63).

Awçı neçe tef bilse adıg ança yol bilir: Avcı ne kadar hile bilse, ayı da o kadar yol bilir (DLT I: 332).

Yer basrukı tag, bodun basrukı bey: Yeri basan, dik ve bir arada tutan dağ, milleti dik ve bir arada tutan da beydir. (DLT I: 466)

Yer üze yol bodun üze beg şeklinde eksik kalan bu atasözü, Eski Uygur Türkçesi metinleriyle karşılaştırılarak tamamlanmıştır. DLT'deki atasözleri, özellikle Dunhuang'dan derlenen metinlerdeki atasözleriyle benzerlik göstermektedir. Bu ortak atasözlerinin sayıları az olmasına rağmen Dunhuang'dan alınmış olmaları, DLT'nin yazıldığı veya etkileşimde bulunduğu kültür çevresi hakkında bazı fikirler sunmaktadır (Nalbant, 2016: 5).

368/13 körü (sontakı) sonraki, göre < kör-e kör- fiiline -e zarf fiil ekinin eklenmesiyle oluşan edattır.

369/14 ayak “sıvı içmeye yarayan kap, kâse, kadeh, çanak vb.”

Güner (2018: 655) *aya* kelimesinin “avuç içi” anlamına geldiği ve bu kelimenin +*ak* ekinin gelmesiyle türediğini belirtir. Bu türetilmiş kelimenin, avuç içinde tutulan kapların varlığının etkili olduğu düşünülmektedir, özellikle arkeolojik kazılarda bulunan ve elinde ayak tutan Türk heykellerinin bu görüşü desteklediği ifade edilmektedir. Ayrıca, bazı *ayak*'ların yayvan ve çukur kaplar olduğu belirtilmektedir, bu da *aya* kelimesinin avuç içiyle şekil açısından önemli bir benzerlik taşıdığına işaret etmektedir. Kelimenin Türkçenin tarihi lehçeleri başta olmak üzere her döneminde *ayak* biçiminde olduğu belirtilmektedir. Harezmi-Altınordu Türkçesinde tespit edilen *aḍak* biçiminin ise yanlış bir benzetme örneği olduğu ifade edilmektedir. Bu dönemde kelimenin *aḍak* biçiminde yazılmasının, müstensihlerin organ adı olan *aḍak (ayak)* ile “sıvı içmeye yarayan kap, kâse, kadeh, çanak vb.” anlamına gelen *ayak* kelimesini aynı biçimde yazdıkları için yanlış şekilde kullanmalarından kaynaklandığını belirtir.

Sözcük Çağdaş lehçelerde **YUyg.** *ayak*; **Öz.** *ayak*; **SUyg.** *ayak*; **Tuv.** *ayak*; **Hak.** *ayah*; **Alt.** *ayak*; **Yak.** *anax* “kımız içmek için kullanılan bir buçuk kova biçimindeki kap” biçimlerinde görülür (Ayazlı, 2016:62).

370/15 alışg

Hamilton (1986: 96) sözcüğü *alış-* “alışmak” fiilinin bir türevi olan alışg “evcilleşmek” anlamında belirtmiştir.

Erdal (1988: 255) ise 14-15. satırdaki atasözünün şu şekilde anlaşılması gerektiğini söyler: *agal (agıl) iti alı(ı)g bulsa bōriliki tōz* “Koyun sürüsü köpeği bir yol bulursa, kurtluk (onun gerçek doğası olduğu ortaya çıkacaktır)”. Erdal “*alı(ı)g bolsa*” Hamilton’ın okuduğu gibi kabul edilemeyeceğini çünkü hem *alı(ı)k* hem de *alı(ı)-* “alışmak” anlamındaki sözcüğünün Osmanlı Türkçesine özgü olduğunu belirtir.

alı(ı)k sözcüğü için UW 2015’te HamTouHou 16:15’teki belirsiz yazımla (Hamilton’a göre:”LYŠK) ifade edilen “alışık” kelimesi, ETü.’de bir Hapax legomenon olduğunu göstermektedir.

376/03 köñül ayıtı “birinden haber istemek”, köñül’ün, tam olarak “kalp, zihin, duygu”, daha genel olarak bir kişinin fiziksel ve ahlaki durumuna atıfta bulunmak anlamına geldiği bir mektup formülüdür. (bk. S. Tezcan ve P. Zieme, ‘Uigurische Brieffragmente’, Studia Turcica, Bibliotheca Orientalis Hungarica, XVII, Budapest 1971: 454).

379/06 TWĞWN burada bilinen herhangi bir forma karşılık gelmiyor gibi görünmektedir. Bir beyaz şahin cinsinin adı olan *tuygun* için bir hata, hatta bir varyanttır (Wilkens, 2021: 755). Bu beyaz şahin olarak tanımlanan *tuygun* Doğu Türkistan’da özellikle değerlidir. Dahası, 933 yılında Kan-cheou Uygurlarının kağanı Yaglakar tarafından, bağlarının çözülmesini ve serbest bırakılmasını emreden sonraki T’ang imparatoru Ming-tsong’a bir çift beyaz şahin sunulduğu bilinmektedir (Hamilton, 1955: 76, 93). Aslında şahin, Uygurların totemi ve dolayısıyla devletlerinin sembolü gibi görünüyor. Bu nedenle, metnimizdeki şahinin dokuz yavrusunun Uygurların egemen olduğu Dokuz-Oğuz “Dokuz Kabile” ile veya yine Yaglakar kraliyet soyunun egemen olduğu On-Uygur “On Uygur”un dokuz soyu ile özdeşleştirilip özdeşleştirilemeyeceği net değildir (Hamilton, 1986: 100).

380/07-381/08 tutgan-kapgan DLT’de yinelemeli veya yoğun bir nüans taşıyacak olan -gan eki aracılığıyla oluşturulan şimdiki zaman ortaçlarıdır. Kapgan Türk yazıtlarında T’ou-kiue’den Mo-tch’o Kağan’a verilen ad olduğu bilinmektedir (Hamilton, 1986: 100; Tekin, 2016: 245, 301).

383/10 ĞWÇLWĞ, yani *Koçlug*, Hamilton’a göre *koç*’un -lug türevi olarak görünür (1986: 100). Wikens (2021: 388) *Koçlug* “kişi adının bir bölümü” *Koçlug T(e)ñrim* “kadın adı” olarak belirtir.

388/01-389/02 Dikkat çeken nokta, 1. ve 2. sıradaki sözlerin aynı olduğu ve bu sözlerin atasözünden önce birer tekerleme gibi söylendiği ve sonrasında söylenecek atasözünün

anlamını kuvvetlendirdiğidir. Mehmet V. Nalbant'a göre (2016: 3), 1. atasözünde eksiklik olduğu ve tekerlemeden sonra asıl atasözünün söylenmediği belirtilmektedir. 2. atasözünde ise tekerlemeden sonra *begler oğlu toga bilge bolur örtek oğlu toga subug bulur* şeklinde asıl atasözü söylenmiştir. Bu durumdan hareketle, bazı atasözlerinin dile getirilmeden önce konuyla ilgili bir tekerleme söyleme geleneğinin varlığından bahsedilebilir.

398/11 YYR YND' olarak harf çevrimi yapılan sözcük *yérinde* olarak okunur. Hamilton bu sözcük için YYR Y' (= N)β'/// görünüşe göre *yer yaβa...*, *yaβa...* okunması gerektiğini ifade eder (1986: 101). Erdal (1988: 255) harfin β değil küçük D olduğunu belirtir.

402/03 *odon* < Çin. *yu tian* “Hotan” Hotan'ın Türkler ve Moğollar arasındaki eski adıdır (Wilkens, 2021: 502).

403/04 *tu* < Çin. *tu* toprak = dört elementten biridir (Wilkens, 2021: 752).

404/05 *ço* muhtemelen sık kullanılan Çin soyadları olan *cheou* 周 veya *tchou* 朱 içindir (Hamilton, 1986: 105). Wilkens (2021: 236) kelimenin Çin. 張 *zhang* “kişi adının bir bölümü” olduğunu belirtir.

404/05 *yalrıg yarlıg*'ın metatezli varyantıdır (Wilkens, 2021: 858, 869).

408/09 Hamilton satır içindeki kelimenin *Yartaş*, *Yärtäş*, *Yantaş* veya *Yäntäş* olarak okunabileceğini belirtir (1986: 105). Metnin bağlamına bakılınca *yantaş* okuyuşu daha uygundur.

408/09 *bir t(a)η y(ı)par... élit(t)i* Hamilton bu satırı *bir tāk yıpar... elitti* şeklinde okumuştur. Fakat *ek* ve *η* Uygur alfabesinde aynı şekilde yazılır. Bu nedenle her iki şekilde de okumak mümkündür. Metnin bağlamına bakıldığında *bir t(a)η yıpar... elitti* okuyuşu tercih edilmiştir (bkz. Erdal, 1988: 255).

414/03 *kamşı* “kamış”ı temsil edebilir, ardından bir iyelik eki veya sıradan bir ek gelebilir. Hamilton'ın bu yorumuna karşı burada yer alan *kamşı* kelimesi “kamış”ı değil “kişi ismi”ni belirtir (Hamilton, 1986: 162; Wilkens, 2021: 327).

415/04 *kemiş*- “atmak, ıskartaya çıkarmak, terk etmek, bırakmak, bırakmak” genellikle bu anlamlarda kullanılan sözcük burada burada “bırakmak, emanet etmek” anlamını verir.

417/06 *farnyégen* < Sogd. *farn* “şan, mutluluk” ile + *y(é)gen*'in birleşmesiyle oluşmuştur (Hamilton, 1986: 162; Gharib, 1985: 155a 3914. mad.).

428/01 ödik Wilkens (2021: 523) kelimenin “rapor, ileti, kayıt, düzenleme, tutanak, protokol, not etme, sicil, hesap raporu; eski gelenek; anıt” anlamlarına geldiğini ve Mo. *öçig*’in karşılığı olduğunu belirtir. (detaylı bilgi için bk. Hamilton, 1986: 168)

431/04 mir~mır Uygurlar arasında zaten var olan bir kişi adıdır. Wilkens kelimeyi “kişi adının bir bölümü” olarak ifade eder (2021: 476).

Rybatzki E.**Arap.-Pers.** *mîr* ($\Leftarrow \uparrow amîr$) “bir imparator, prens, lord, vali, şef, lider; bir ailenin reisi” anlamında olduğunu belirtir. (detaylı bilgi için bk. Rybatzki, 2006: 613)

patrı = Skr. *pātra* “bir kase, kap, hazne, bir sadaka kabı” Buda’nın sadaka kabının Bodhidharma tarafından M.S. 520 yılında Çin’e getirildiği söylenir (Soothill & Hodous, 1937: 418a). Türkçede bu terim özellikle bir ölçü ismi olarak kullanılmıştır (*patrı yıpar*).

439/12 sekiz on bés “seksen beş” eski formüle kıyasla sayıyı göstermenin gelişmiş yöntemidir.

440/13-441/14 v(a)nçi << Skr. *vṛji* Hindistan’da bir ülke ya da bir yer adıdır (Wilkens, 2021: 840; Soothill & Hodous, 1937: 58b, 392a).

446/19 ogul kelimesi, çeşitli Türk dillerinde kullanılan bir terimdir. Bu kelime, genellikle “yavru, çocuk” anlamına gelir. İlk olarak *ogul* şeklinde geçer ve hem erkek hem de dişi çocukları ifade etmek için kullanılır, ancak daha güçlü bir şekilde “erkek çocuklar” anlamını taşır. Ayrıca “oğul” anlamına da gelebilirken, “kız çocuğu” anlamında da kullanılır. Bunun yanı sıra, *ogul* aynı zamanda bir prensi ifade etmek için de kullanılan bir terimdir Rybatzki, 2006: 56, 57).

473/08 Hamilton, 1986 174, satır 6’da ‘W(=Y=YN=V)Ç(=K)’N(=R)W olarak harf çevrimi yapmıştır ve kelimenin üçerü/ııaru/evgerü olabileceği ihtimallerini vermiştir.

5.2. BUDİST TERİMLER İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

1 **teŋri** Sözcüğün kökeni ile ilgili çok sayıda görüş ileri sürülmüş olmasına rağmen şimdiye kadar üzerinde mutabık olunan bir görüş ileri sürülememiştir. Bir görüşe göre sözcüğün kökeni bilinmemektedir. Kelimenin kökeninin Türkçe olduğunu ve *tengir-* “etrafını çevirmek” fiiline *-i* zarf fiil ekinin gelmesiyle meydana geldiği söylenebilir.

İsi (2022a: 619) terimin “*Tanrı, ilah, Deva*” olduğunu belirtip ifadenin **Skr.** *deva* ya da *devatā*, **Pāli.** *devā* **Çin.** 天人 *tiān rén*, 天 *tian*, 騰革力 *téng gé lì* **Tib.** *lha* **Mo.** *ŋri*, *teŋgeri*, *teŋgiri* **Sogd.** *tyv’* **Toh. A** *ñekci* & **Toh. B** *ñakte* olduğunu ifade eder.

Yüksek varlığın, ışığın varlığı, anlamına gelen Deva genel bir tanrı adıdır. Eski Uygurca kelimenin “tanrı” veya “semavi varlık” anlamında aktarılmasının uygun olduğu görüşü esastır.

Tokyürek (2019: 380) *t(e)ŋri* sözünün Tanrı hayat şeklini ve Budizm’deki Tanrıları ifade ettiğini belirtir. Bunun yanısıra Buddha’nın sıfatı olan *t(e)ŋri t(e)ŋrisi* “Tanrılar Tanrısı” anlamında kullanıldığını belirtir. Bununla birlikte Budist Uygur metinlerinde yer alan Buddha ve Buddha’nın diğer sıfatları için kullanılan lakin orijinal Çince metinlerde rastlanmayan *t(e)ŋri*, *t(e)ŋrim* ifadeleri Türk kültürünün bir yansımasıdır. Bu kullanımla Buddha’yı Tanrı gibi en üst noktaya çıkarma çabası söz edilebilir (2019: 181-182). Çevirmenin kendine özel yöntemi olarak görülen Eski Uygurca *t(e)ŋrim* ve *t(e)ŋrim burhan* ifadeleri, Sanskritçe *bhagavān*, *bhagavaṃs* *tathāgata*-*arhatā* *samyaksambuddhena*, *tathāgato* ve Çince 世尊 *shìzūn*, 世尊佛 *shìzūn fō* ifadelerine karşılık gelmektedir (Tokyürek, 2019: 180-181).

Semet, terimle ilgili Şiŋko Şeli Tutuŋ’un tutumunu şu şekilde vermiştir:

1. Manihaist Uygur metinlerinde *t(e)ŋri* sözü “Tanrı” anlamında görülmekle birlikte en büyük tanrı *ezrua* adı yanında tekrar kullanılabilir. Başka tanrılar için bir kez kullanılması yeterlidir.
2. Hükümdar kastedilmişse *t(e)ŋri* sözü yanına *han* ya da *élig* gibi unvan adlarını ekleyerek gösterir (*t(e)ŋri tavgaç han*).
3. Budist metinlerde ise, *t(e)ŋri* terimi Buddha ve hükümdar sıfatı dışında bazı sözlerin önüne gelerek “kutsal” anlamını içeren soyut isim yapar (*yer t(e)ŋri*, *kün t(e)ŋri*, *ay t(e)ŋri*, vs.).

4. Eğer Tanrı'ya doğrudan hitap ediliyorsa, o zaman çok kısa olarak *t(e)ŋrim* diye kelime çevrilir (Çin. 如來 *rú lái* =Uyg. *t(e)ŋrim*). (Akt: İsi, 2022: 620)

4 burhan < Çin. 仏 *'iu't* + Etü. *kan* (ETG 2007: 44)

Tokyürek (2019: 67) terimin **ETü. burkan** “Buda”, *but* “Buda”, *burkan* *erdini* “Buda cevheri”; **Skr. Buddha, Buddha-ratna**; Çin. 佛 “fú; **Tib. sangs-rgyas**; **Sogd. pwt, pwty, pwtt (y), pwty'k** belirtir.

Buda kelimesi, “düşünmek, idrak etmek, uyanmak” anlamlarına gelen *budh* sözcüğünden türemiştir. (Soothill & Hodous, 1937: 225a). Buda, yaklaşık 2500 yıl önce Hindistan’da yaşayan ve Budizmin kurucusu olan tarihi bir kişiliktir. Budizm’in amacı, aydınlanmayı elde etmek, varlığın temelindeki kötülüğü keşfetmek ve canlıları acıdan kurtarmak üzerine kuruludur. Buda yolunu izleyen kişiler, kendilerini aşarak doğru yolda ilerleyerek nirvana’ya ulaşmayı hedeflerler. Buda terimi genellikle geleneksel açıklamasıyla kullanılır ve “dharma” ya da basit şeylerin doğruluğunu bilen biri olarak görülür. Budizm yolunda amaçlarını gerçekleştiren her kişi bir Buda olarak kabul edilir.

Sözcük, Uygur metinlerinde genellikle “burhan~burkan” şeklinde kullanılır. Mani metinlerinde “Tanrı” yerine “Peygamber” olarak kullanılır. Clauson, kelimenin *burxan* şeklinde Çince *fu* ve *xan* sözcüklerinin birleşiminden oluştuğunu belirtmektedir. Çince karakter *fu*, telaffuzda Buda sözcüğünü transkripte etmek için tercih edilir. Telaffuz muhtemelen *bur* biçimine denk gelmektedir. *Buddharājā* sözcüğüne uygun düşen bu kelime, erken dönemlerde Budist yazının çevirisinde seçilmiştir. Bu sözcük, Manici misyonerler tarafından “peygamber” olarak çevrilmiştir (EDPT 1972: 360). *Buddharajna* sözcüğüne uygun düşen bu kelime, erken dönemlerde Budist yazının çevirisinde seçilmiştir. Türkler, kelimeye “kan” (hükümdar) sözcüğünü ekleyerek “burkan” şeklinde kullanmışlardır. Doerfer, *burkan* sözcüğünü Çin. **bur*<**but*←**Skr. buddha** olup *bur* kelimesi üzerine **Tü. xan** sözcüğünün eklenmesiyle oluşturulduğunu ifade eder.

4 burhan yolu Buda yolu (yani, Budizm)

Tokyürek (2019: 410) terimin “Buddha yolu” olduğunu **Skr. buddha, buddha-bhūmi**; Pali. *buddha*, Çin. 佛 “fú; **Tib. sangs-rgy as**; **Sogd. pwt, pwty, pwtt (y), pwty'k** belirtir.

6 altı paramit “altı pāramitā” **Skr. sad-pāramitā**; Çin. 六波, 六波羅 *liù bōluómì*; **Tib. phar phy in drug** (Tokyürek, 2019: 35).

Tokyürek (2019: 235) terimin, Mahāyāna öğretisine göre Bodhisatvaların Budha

olabilmesi için yapımları gereken altı pāramitā olduğunu belirtir. Bu altı pāramitā; 1. *dana* sadaka, 2. *śīla* ahlaki davranış, 3. *kṣānti* sabır, 4. *vīrya* gayret ya da enerji, 5. *dhyāna* derin düşünce, 6. *prajñā* bilgi'dir.

14 bodis(a)v(a)t << **Skr.** *bodhisattva* şeklinden gelen kelime “aydınlanma varlığı (gelecekteki Buda)” olarak anlam kazanmıştır.

Wilkins, kelimeyi Eski Uygurca *bodis(a)v~bodis(i)v* şeklinin yanında ayrıca *bodis(a)v(a)tv* ve *bodis(a)vta* şekillerine de yer vermiştir. Eski Uygurca *bodis(a)vte* <**Sogd.** *pwtysvty* <<**Skr.** *bodhisattva*, *bodis(a)t(a)v* <**Sogd.** *pwdystv~pwd'ystv~pwtystv* <<**Skr.** *bodhisattva* <**Skr.** *bodhisattva* formlarından bahseder (2021a: 184).

İsi (2022a: 619) terimin “Bodhisattva; Aydınlanma varlığı, Buddha adayı; Mükemmel Aydınlanmaya kavuşarak Buddha olan aziz kimse” olduğunu belirtip ifadenin **Skr.** *bodhisattva*; **Pāli.** *bodhisatta*; **Çin.** 菩薩 *pú sà*; **Tib.** *byang chub sems dpal*, *byañ chub sems dpa' sems dpa' chen po*, *slob ma*; **Mo.** *bodisadu-a*, *bodisadv*, *bodisuñ*, *bodhisivid*, *bodisi'u:d*, *bodisato*, *bodi sedkiltü*, *bodistv*, *bodisatuva*, *bōdhi saduva*, *bōdhi savuda*, *nököd*, *oyun tegülder*, *tegüs oyutu*, *ilagugsan kübegün*, *ilagugsad-un kübegün*, *degedü geyigülüğçi*, *ilagugsan sitügen*, *ilagugsad-un sitügen*, *sartavaki*, *hutugtu udurigçi*; **Sogd.** *pwtystv*; **Toh. A** *bodhisattu* & **Toh. B** *bodhisatve*, *podhisatve*, *bodhisātve* olduğunu ifade eder.

Laut'a göre, “Eski Türkçe *bodis(a)v(a)t*” yazımı, Sanskritçe “*bodhisattva*” ifadesinin Eski Uygurcadaki standart yazımından biridir. Ancak Maitrisimith'in Sängim nüshası, diğer Budist Uygur metinlerindeki yazımlardan farklıdır. “*bodis(a)v(a)t*” yazımı, Maitrisimith'in Sängim nüshası dışında çoğu Budist Uygur metninde bulunur. <svt> yerine <stv> olarak yapılan özel bir “metatez” yazımı, muhtemelen Soğdca ile ilişkilendirilebilir. Bu durum, genellikle Soğdca'dan ödünç alınan kelimenin Soğdca yazılışlarının büyük ölçüde farklılık göstermesinden kaynaklanmaktadır.

Bu kelimeyle ilgili olarak bazı sorular ortaya çıkmaktadır:

1. Soğdcada “*pwtysvt” şeklinde bir kelime var mıdır? Eğer varsa, bu Maitrisimith'in Sängim nüshası için geçerli midir?
2. TT VI'da varsayıldığı gibi, /t/ eki, Soğdca bir çoğul eki midir?

Laut, bu sorulara dayanarak kelimeyle ilgili son yorumunu “Bu alıntı kelimenin Eski Türkçe metinlerdeki yazım biçimlerinin özellikle daha sonraki dönemlerde

farklı biçimlerine rastlamak mümkündür; bu durum, Eski Uygurca “bodisatva” gibi orijinal bir şekli ortaya koyar.” şeklinde yapmıştır (İsi, 2022a: 290).

20 braman < **Toh. A** *brāmaṃ ~ brāh-maṃ ~ prāmaṃ ~ prāhmaṃ ~ prāmmaṃ* / < **Sogd.** *pr'mn* < **Skr.** *brāhmaṇa* Brahman (Wilkens, 2021a: 194)

İsi (2022a: 752) terimin “Brāhmaṇa kastı; Hint toplumunda en yüksek sınıfa mensup bir kimse” olduğunu belirtip ifadenin **Skr.** *brahmaṇā* ya da *brahman*; **Pāli.** *brāhmaṇa*; **Çin.** 婆羅門 *pó luó mén*, 跋濫摩 *bá làn mó*; 沒囉憾摩 *méi luō hàn mó*, 淨行 *jìng háng*; 婆志 *pó zhì*, 八婆羅門 *bā pó luó mén*; **Tib.** *bram ze*; **Mo.** *biraman, birman, biraman, barman*, *dotugadu, biraman icagur böged yeke küçütü metü, biraman icagur-tan yeke sala modun metü*; **Sogd.** *pr'mn, pr''hmn*; **Toh. A** *brāmaṃ~brāhmaṃ~prāmaṃ~prāhmaṃ~prāmmaṃ* & **Toh. B** *brāhmaṇe* olduğunu ifade eder.

Bu terim, “saf yaşamın veya aklın; en yüksek dört kastın, Brahma’ya hizmet edenler, onun yavruları, Vedaların bekçileri” gibi anlamlara gelir (Soothill & Hodous, 1937: 852). Arat (2007: 357) terim için **Skr.** *brāhmaṇa*, “en yüksek sınıfa mensup bir kimse ancak burkancılara dâhil değil” açıklamasını yapar ve terimin Eski Uygurcada kullanılan karşılıklarını belirtir. Rahip sınıfının üyeleri olan bu kişiler, eski Hindistan’daki dört kastın en üstünü oluşturur. Diğer üç kast ise Kshatriya, Vaishya ve Shūdra’dır. O dönemde Brahmanlar, Vedalar hakkındaki talimatlar, ayinlerin ve ritüellerin gerçekleştirilmesi gibi dini konuların yönetiminde yetkililerdi. Ganj Vadisi’ndeki tarımsal toplum için ritüeller büyük önem taşıyordu. Ancak, Śakyamuni döneminde ticaret ve sanayi gelişmeye devam etti ve birçok şehir ortaya çıktı. Güçlü monarşik devletlerin oluşmasıyla birlikte Kshatriya ve Vaishya sınıfları toplumsal olarak yükseldi ve Brahmanların otoritesi kademe kademe azaldı (Gakkai 2002, Brahman maddesi). Sözcük, Toharca A’dan ödünçleme olarak Eski Uygurcaya aktarılmıştır.

27 ulug kuvrag “Yüce Topluluk” anlamında olup =**Skr.** *mahā-saṃgha* =**Pāli.** *mahāsaṃgha* =**Çin.** 大會 *dà huì*, 大衆 *dà zhòng* =**Tib.** [**'khor, dge 'dun*] (Hopkins), [**'khor, *'khor dag, *slob ma'i 'khor*] =**Mo.** [**nököd*], [**doyid, *gecunis*], [**toyid*], [**huvarag, *huvrag*], [**bursan huvarag*], [**saṅga*], [**huvarag*], [**bursan*], [**bursan huvarag*], [**çigulugsad*], [**bursan huvarag*], [**bursan huvara-ud*]=**Sogd.** [**pwrsk*] =**Toh. A** [**śaṅk*] , [**śaṅke*] & **Toh. B** [**sānk*] şeklinde ifade edilmiştir (İsi, 2022a: 306).

Tibet Budizmi'ne dayalı Budist Uygur metinlerinde, Sanskritçe “mahā-saṃgha” ifadesinin karşılığını oluşturan “ulug kuvrag” terimi Türkçe bir terim olarak ortaya çıkmıştır (Wilkens, 2021: 794).

30~76 kişi~kişi azını insan, kişi~insan varlık şekli

İsi (2022a: 677) terimin “Manuṣya; insan, canlı; şeytan” olduğunu belirtip ifadenin **Skr.** *manuṣya, eka-sattva*; **Pāli.** *manussa*; **Çin.** 有情 *yǒu qíng* “**Skr.** *eka-sattva*”, 末奴沙 *mò nú shā*, 有智 慧 *yǒu zhì huì* ve 人 *rén*; **Tib.** *mi*; **Mo.** *manuṣi, manuṣa, küün, irgen, kümün, hüm, hömüün, kümün amitan*; **Sogd.** (...)=**Toh. A** (...) & **Toh. B** *onolme, wñolme* olduğunu ifade eder.

Tokyürek (2019: 377), *kişi ajını* “insan hayat şekli” olarak belirtip Mānusa, manuṣyānā; insan, zihin ve zekâ sahibi olarak gösterildiğini ve 有智 慧 *yǒu zhì huì* “zeki bir varlık, bilgi sahibi” anlamında olduğunu ifade eder.

Terimlerle ilgili bilgilere bakıldığında Eski Uygurca *manuṣe* ifadesinin ödünçleme olarak ya doğrudan Sanskritçe *manuṣya* ya da aracı bir dille Eski Uygurcaya aktarılmış iken *kişi* ifadesinin, Sanskritçe *manuṣya* formunun birebir çevirisi olduğu söylenebilir.

39 hormuzta teṃri **Sogd.** *xwrmzt*’ Manihaizm’de bir tanrı adı = ilk insan, Hormuzta (Wilkens, 2021: 281)

İsi (2022a: 468) terimin “Manicilikte ilk insan, Budizm’de Tanrı Indra” olduğunu **Skr.** *indra, śakra devānām indraḥ*; **Pāli.** *inda; sakka devānaṃ inda*; **Çin.** 因陀羅 *yīn tuó luó*, 帝釋 *dì shì*; 天帝釋 *tiān dì shì* “=**Skr.** *śakra*; 天帝 *tiān dì* “=**Skr.** *śakra*; **Tib.** *dbang po, brgya byin, lha'i dbaṅ po*; **Mo.** *hormusda, hormusta, hormusda tṃri, tṃri-yin erketü hormusta, hormusta tobçilasu miṅgan nidütü, cagun ögligetü, teṃri-yin erketü, hormusta buyu balgad-i ebdegçi, kôsika*; **Sogd.** *hwrmwzv, hwrmtz*’, *hormusda, 'ynt, vg'n 'hšyyd* “tanrılar tanrısı”; **Toh. A** *indre* & **Toh. B** *indre*; **Toharca** *ñekteṃts saswe* “tanrılar hükümdarı”, *ñekteṃts walo* “tanrılar kralı” olduğunu belirtir.

Tokyürek terim için *hormuzta teṃri* “Indra tanrı”, *otuz artokı üç öñi yeriniñ erkligi* “otuz üç tanrı yerinin hükümdarı”, *teṃriler erkligi hormuz* “tanrılar hükümdarı Indra”, *teṃri hanı hormuzta teṃri* “tanrılar hükümdarı Indra tanrı” ve *teṃriler eligi hormuzta teṃri* “tanrılar hükümdarı Indra tanrı” (2019: 387) açıklamasını yapmıştır.

Brāhmī metinlerinde pahşı veya pahşi olarak geçer ve /p/ harfiyle yazılmış olsa da, en yaygın kullanımının /b/ harfiyle olduğunu belirtir. Moriyasu'ya göre, bahşı kelimesi Çince 博士 *bó shì* ifadesinden esinlenerek Eski Uygurcaya uyarlanmış ve “usta, öğretmen” anlamına gelir. Vèr, Budist bahşı unvanının Çince 博士 *bó shì*'den türetildiğini belirtir ve daha sonra Moğol-Uygur alfabesinde yetenekli katipler için Moğolcada farklı bir anlamla kullanıldığını ifade eder (İsi, 2022a: 342). Wilkens (2021: 138) ise bahşı kelimesini öğretmen, muallim, üstat, usta; Guru, Siddha anlamlarında Moğolcada *bagši* ve *bahši* olarak görüldüğünü belirtir.

bahşı kelimesi farklı anlamlara sahip olan ve ödünçleme bir kelimedir. Budist rahiplerden kâtiplere kadar geniş bir kullanım alanı olan bu terim, Uygur yazısının önemli bir unsuru olarak Orta Asya'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yaygın olarak kullanılmıştır.

56 yek “şeytan” **Uyg. “Yakşa”** **Skr.** *yakṣa* **Pāli.** *yakkha* **Çin.** 夜叉 *yè chā*; 乞叉 *qǐ chā*; 藥叉 *yào chā*; 閼叉 *yuè chā* **Tib.** *gnod sbyin*, 'dre *srin*, yi *dags* **Mo.** *yagṣa*, *yakṣ-a*, *hour örgügçi*, *birid*, *çidkür maṇus* **Sogd.** *ykṣ-*, *dyw'*, *ykṣy* **Toh. A** *yakeṣ*, **yakṣem* & **Toh. B** *yākṣe* (İsi, 2022: 642).

İsi (2022a: 642) terimin “şeytan, vampirimsi hayalet” anlamında kullanıldığını ve Eski Uygurca *içgek* kelimesinin her zaman *yek* sözcüğü ile kullanılıp Sanskritçe *yakṣa* ifadesine denk geldiğini belirtir. Eski Uygurca *içgek* kelimesi, *bhūta* kavramına denk gelirken, *yek* sözcüğü ise Sanskritçe *yakṣa* terimine denk gelir. Eski Uygurcada kullanılan birçok sözcüksel öge, Sanskritçe veya Sanskritçe içeren Orta Hint dillerinden ödünç alınmıştır. *Yakṣa-* ve *yakṣī-* sözcükleri ise belirli bir iblis sınıfını temsil etmektedir. Bu sözcüklerin kökeni Sanskritçe *yakṣa-* ifadesine dayanır ve Toharca B'de eril /e/ ile *yākṣe* hâline gelir. Eski Uygurca *yek* kelimesi bazen tek başına, bazen de *içgek* sözcüğüyle birlikte kullanılmaktadır ve İslamî metinlerde Arapça *ṣayṭān*, *ṣayāṭīn* ve *ṭāgūt* kelimelerine karşılık gelmektedir.

Wilkens'in çalışmasında, Eski Uygurca *yek* kelimesinin “şeytan, cin” anlamlarına sahip olduğu ve bu anlamların Sanskritçe, Soğdca ve Toharca A/B gibi diğer dillerdeki karşılıklarına yer verildiği belirtilmektedir (2021: 881).

71 buyan edgü kılınç **Sogd.** *pwny'n* < **Skr.** *puṇya* sevap, iyi amel (Wilkens, 2021: 207)

Tokyürek (2019: 327) terimle ilgili *buyanlar* “sevaplar”, *buyanlığ* yévigler “sevaplı süsler”, *buyan edgü kılınç* “iyi hareketler”, *buyan edgü kılınçlar edgülig işler* “iyi hareketler, iyi işler”, *buyanlığ étig* “sevaplı yapı”, *edgü* “iyi” *edgü işler* “iyi işler”, *edgü kılınçlar* “iyi hareketler”, *buyan edgü kılınçlar edgülig evrişler* “iyi hareketler, iyi hal ve hareketler”, *edgü yiltızlıg buyanlar* “iyi köklü sevaplar”, *emgekdin tartmaklıg buyan* “ızdıraptan kurtaran eşsiz iyilik”, *kut buyan* “saadet, iyilik”, *punya şiri* “punya śrī”, *ulug işler ulug buyan* “büyük işler, büyük iyilik”, *ulug kutlug ülüglüg ulug buyan edgü kılınçlıg* “büyük saadetli, büyük iyilikli”= **Skr.** *guṇa*, *punya*= **Çin.** *fú dé* = **Sogd.** *pwny’n(h)* açıklama yapmıştır.

Soothill & Hodous (1937: 426a) terimi “kutsanmış erdemler, tüm iyilikler, iyiliklerden doğan nimet” tanımlamıştır.

75 vaçar < TohA/B *vājār* ~ *wājār* < **Skr.** *vajra* Vajra (Wilkens 2021: 835)

Vajra terimi, Indra’nın, dinin düşmanlarını öldürdüğü gök gürültüsü ve şimşek tanrısı olarak kullandığı asa veya Ruhani otoriteyi göstermek için keşişler tarafından kullanılır ve Buddha’nın her şeyi boyunduruk altına alan gücünü simgeler (Soothill & Hodous, 1937: 449b).

77 açari < Soğd. *’c’ry* < **Skr.** *ācārya* önder, üstat, usta, öğretmen, hoca (Wilkens, 2021: 3)

İsi (2022a: 341) terimin “Usta, Öğretmen” anlamında olup **Skr.** *ācārya*; **Pāli.** *ācariya*; **Çin.** 闍黎 *shé lí*, 阿闍梨 *ā shé lí*; **Tib.** *slob dpon*; **Mo.** *üçügülügçi*, *nom-un ecen*, *surtagun-i öggügçi*, *surgaguli ögetegsen*, *acariy-a*; **Sogd.** *’ç’ry*, *’c’ry*; **Toh. A** **āsari* ve **Toh. B** *āsari* olduğunu belirtir.

açari ve *keşi* terimleri, Kasai’ye göre Uygur metinlerinde *açaré k(e)şi*, *k(e)şi*, *nomçı açaré*, *ulug açaré* gibi terimlerle birlikte kullanılmaktadır. Her iki terime de bakıldığında, Sanskritçe ve Toharca kökenli oldukları ve muhtemelen Toharca aracılığıyla Türkçeye aktarıldıkları görülmektedir. Röhrborn’e göre, *açaré* ifadesi Soğdca *’c’ry* şeklinden Eski Uygurcaya uyarlanmıştır. (İsi, 2022a: 341) Moriyasu da *açaré* teriminin Soğdca *’c’ry* şeklinden Eski Uygurcaya uyarlandığını belirtir (BT XLVI, 2019: 207). Tokyürek, terime *arya açari* “*ārya ācārya*” ve *açari* “*ācārya*” verir (2019: 231).

80 anant *anant* < **Sogd.** *’n’nt* << **Skr.** *ānanda* (= **Toh. A** *ānant~ānand*, **Toh. B** *ānande*) ve *ananta* << **Skr.** *ānanda* (**Sogd.** *’n’nt*, **Toh. A** *ānant*, *ānand*, **Toh. B** *ānande*) kişi adının bir bölümü (Wilkens, 2021: 47)

İsi (2022a: 260) terimin “Buddha’nın en sevdiği öğrencisi” anlamında **Skr.** *ānanda*; **Pāli.** *ānanda*; **Çin.** 阿難陀 *ē nán tuó*; **Tib.** *kun dga’ bo*; **Mo.** *hamag-a bayashulaṅtu, yerüde bayashulaṅ, ananda*; **Sogd.** ’n’nt, ’n’t; **Toh.** *A ānand, ānant, anand, ānend* & **Toh. B** *ānande* olduğunu belirtir.

Bu bilgiler ışığında, Eski Uygurca’da ortaya çıkan *ananta* sözcüğünün Soğdca veya Toharca A/B gibi kaynak dillerine dayalı bir ödünçleme olabileceği düşünülebilir. Ancak daha doğru olanı, sözcüğün Sanskritçe kökenli olmasıdır. Çünkü Eski Uygurca *ananta* ifadesi, Soğdca veya Toharca A/B dillerindeki kelimelerle eş anlamlı değildir. Bunun yerine, terim Sanskritçe *ānanda* sözcüğüne daha yakındır ve /-a/ son sesi, hem Eski Uygurcada hem de Moğolcada kullanılmaktadır (İsi, 2022a: 260).

80 batar Wilkens (2021: 150) terimi << **Skr.** *bhadra* bir Yakşa’nın adı olarak ifade eder. Terim “bilge ve erdemli”, “bilge, ikinci sırada bir aziz”; “iyi, karakterde mükemmel, erdemli”; “bilge ve erdemli bir adam” anlamlarındadır (Soothill & Hodous, 1937: 211a, 444b).

81 darm < Soğd. *δrm(h)* / < TohA *dharm* < **Skr.** *dharma* öğreti, Budist öğreti (Wilkens, 2021: 243)

Tokyürek terimle ilgili; *darm* “kanun”, *darma* “kanun”, *nom* “dharma, kanun”, *nom erdini* “dharma cevheri”, *nomlug törülüg* “kanunlu” = **Skr.** *dharmaratna, dharma* = **Pāli.** *dhamma* = **Çin.** *fǎ, fǎ cóng* = **Tib.** *chos* = **Sogd.** *nwm, δrm* = **Grek.** *νόμος* bilgilere yer vermiştir (2019: 208).

Dharma terimi, Budizm’de “doğru yasa”, “evrensel yasa” veya “öğreti” anlamlarına gelir. Triatna’nın ikinci bileşeni olarak kabul edilir. Ayrıca, bir rahip ya da rahibenin kişisel eşyaları arasında sadaka tası gibi saygı duyulan nesneler de dharma olarak adlandırılır. Bununla birlikte, dharma genellikle tüm kanun ve doğrulamaları kapsayan evrensel bir kavram olarak da ifade edilir (Soothill & Hodous, 1937: 269a).

96 nom tilgeni öğretinin çarkı anlamına gelen kavram için Tokyürek; *darmaçakir nom tilgen* “dharma çakra, dharma tekerleği”, *nom tilgen* “dharma tekerleği”, *ulug nom tilgen* “büyük kanun tekerleği” = **Skr.** *dharmacakra* = **Pāli.** *dahammacakka* = **Çin.** *fǎlún* = **Tib.** *chis ky i ’khor lo* olduğunu belirtir (2019: 215).

Dharmacakra, Sanskritçede “doğru öğreti tekerleği” anlamına gelir. Bu terim genellikle Budizm’in dört asil gerçeği ve sekiz faldan oluşan yol gibi temel öğretilerini ifade etmek için kullanılır. Bu öğretiler, insanların acı çeken varlıklar olduğunu, acının nedenlerini,

acının sona erdirilebileceğini ve bu sona erişme yolunu içerir. Kanun tekerleği (Dharmacakra), Budizm’de önemli bir semboldür. Dharmacakra’nın dönmesi, doğru öğretinin yayılması ve insanların aydınlanma yolunda ilerlemesi anlamını taşır. Öte yandan, *jīng fālún* terimi Sanskritçede “kanun tekerlerini ileriye döndürmek” anlamına gelir. Bu ifade, Dharmacakra’nın dönmesiyle ilişkilidir ve insanların aydınlanma yolunda ilerlemesini ifade eder. Budizm’de *cakra* terimi ise tekeri veya çarkı ifade etmek için kullanılır. Hint mitolojisinde ise *cakra* terimi, ideal bir hükümdarın veya teker çeviren kralın sahip olduğu tekeri ifade eder. Bu teker, tanrının düşmanlarını boyunduruk altına almak ve adalete hizmet etmek için kullanılan bir silahtır (Tokyürek, 2019: 215; Soothill & Hodous, 1937: 273b).

nom <Sogd. *nwm* < **Yun.** *nomos* “din, dini prensip, görev; dini kitap ve bir bölümü; hayatın aşamaları” = **Skr.** *dharma, śāstra*, “sutra” (Tekin 1976: 435); (SD 1995: 46) şeklinde türetilmiştir. Clauson, kelimenin Maniciler tarafından “yasa, doktrin” anlamında kullanılan teknik bir terim haline geldiğini belirtir. Bu kelime, Soğdlar tarafından *nwm* olarak Manicilere geçmiştir. Sanskritçedeki karşılığı “*dharma* ifadesidir. Türk dilinde hem Budist hem de Manihaist metinlerde yaygın olarak kullanılır. İfade, erken dönem Moğolcasında “yasa, kitap, din” şeklinde yer almıştır (EDPT 1972: 777).

Kara ve Zieme (BT VIII 1977: 56) terimi, Soğdca *nwm*’dan türettiğini ve terimin Manici-Türkçe yazıtlarda iki “vav” ile yazıldığını belirtir. Terimin Sanskritçeki karşılığı *dharma* ifadesidir. Budizmin temel terimlerinden biri olan *dharma*, “koruma, sürdürme, tutma” anlamlarına gelir. Bu terim, Budizm içinde geniş bir şekilde kullanılır ve “yasa, doktrin, Buda’nın öğretileri, seviye, gözlem, gerçeklik” gibi anlamlara gelir (Gakkai 2002, *dharma* maddesi).

97 nirvan < Sogd. *nyrβ’n* / < Toh. A/B *nervāṃ* < Skr. *nirvāṇa* huzur (Wilkens, 2021:491) Tokyürek (2019: 451) terimin **ETü.** *apamu* “ölümsüz”, *apamulug meñü nirvan* “ölümsüz, huzurlu Nirvana”, *apamulug ulug meñü nirvan* “ölümsüz büyük huzurlu Nirvāna”, *inçkülüg meñilig nirvan* “huzurlu Nirvāna”, *nirvan* “Nirvāna”, *nirvan meñisi* “Nirvāna huzuru” = **Skr.** *nirvāṇa* **Pali.** *nibbana* **Çin.** *niepán, ji mie* = **Tib.** *my a ngan las 'das pa* = **Sogd.** *nyrβ’n* olduğunu ifade eder.

Nirvana, Sanskritçede “sönmüş, varlıktan kurtulmuş veya özgür” gibi çeşitli anlamlara gelir. Bu terim, Budizm’in temel öğretilerinde önemli bir rol oynar. Nirvana, farkındalığın en yüksek ve özgür hali olarak kabul edilir. Bu durumda, bireysel ego ve

arzuların tamamen yok olduğu, ızdırapların sona erdiği ve derin bir huzur ve mutluluk hali yaşandığı söylenir.

Nirvana, çeşitli şekillerde ifade edilir. Bazı terimler ve anlamları şunlardır: *mié* “sönme, sönüş” = Bireyselliğin sönmesi, arzuların yok olması ve ego ile ilişkilendirilen ızdırapların sona ermesi anlamını taşır. *jiétuō* “mutluluk” = Nirvana’ya ulaşıldığında deneyimlenen büyük mutluluk ve iç huzurunu ifade eder. *jì mié* “sakinlik sönüşü” = Nirvana’ya erişildiğinde, zihnin sakin ve huzurlu bir duruma geldiği ve içsel sönüşün gerçekleştiği anlamını taşır. *wúwéi* “eylemsiz, gayretsiz, pasif” = Nirvana’ya ulaşan bir kişi, arzulardan arınmış bir şekilde hareketsizlik veya eylemsizlik durumunda olabilir. *bú shēng* “yeniden doğmamak” = Nirvana’ya erişildiğinde, tekrar doğma döngüsü olan samsaradan kurtulma anlamını taşır. Bu durumda, sonsuz bir döngüden kurtulmuş olunur. *ānlé* “sakinliğin mutluluğu” = Nirvana, derin bir sakinlik ve içsel mutluluk hali olarak ifade edilir. Bunların yanı sıra, Nirvana’ya yaşam süreci içinde veya ölümle (parinirvāna) ulaşılabileceği ifade edilir (Soothill & Hodous, 1937: 328a-b; Tokyürek, 2019: 451). Parinirvāna, Budizm’de bir kişinin fiziksel ölümünden sonra tam ve nihai Nirvana’ya ulaştığı durumu ifade eder. Bu durumda, kişi samsarik yaşam döngüsünden tamamen kurtulmuş olur.

100 arzıkı Rsi

İsi (2022a: 76) *erzi* terimini “Kâhin, keşiş” anlamında **Skr.** *r̥ṣi*; **Pāli.** *rishi*; **Çin.** 仙 *xiān*; **Tib.** *draṅ-sron*; **Mo.** *ar̥ṣi*, *r̥ṣi*, *arsi*, *r̥isi*; **Sogd.** *rz’y*, *r̥ṣ’k*, *r̥ṣ’y*, *r̥ṣ’yk*; **Toh.** **A** *riṣak*, *devaṛṣi* & Toh. B *r̥ṣāke*, *r̥ṣi* olduğunu belirtir.

Eski Uygurcada “kâhin, keşiş” anlamına gelen *erzi* kelimesiyle ilgili olarak görüşler bulunmaktadır. Röhrborn ve Róna-Tas, terimin *t(e)ṛriler erzileri* olarak verildiğini belirtirken, Uçar, Altun Yaruk X metninde terimin Sanskritçe *r̥ṣi* ifadesinin *irjiya* olarak geçtiğini ve terimin Çince metinde 牟尼 *móu ní* ifadesine denk geldiğini ifade etmektedir. Röhrborn, terimin Soğdca *rz’y* <<Skr. *r̥ṣi* ifadesinden ödünç alındığını, Erdal, terimin Budist rahiplerce kurulan tercüme heyetince oluşturulan Türkçe karşılığı *ugan* olduğunu ve OTWF’de kelimenin Uygurlarda *ar̥ṣi* <<Skr. *r̥ṣi* olarak geçtiğini ifade etmektedir. Terimin Eski Uygurca metinlerdeki imlalarında belirsizlikler vardır ve bu nedenle farklı şekillerde yazılmıştır: *AARZY*, *AARZY*, *AARŞY*, *ARZY*, *ARSY*, *ARŞY*, *AYRZY*, *AYRZY*, *AYRSY*. (İsi, 2022: 76-77).

122 arhant <Sogd. 'rx'nt <Skr. *arhat* “saygıdeğer (kişi); kurtuluş yolunun dördüncü aşamasında olan rahip” anlamında olup Sogd. 'rx'nt terimine karşılık **Man.-Sogd. rhnd, Toh. A ārānt**, Toh. B *arhānde, arhānte*; **Mo. arqand, arqad** belirtilmiştir (Wilkens, 2021: 59).

İsi (2022a: 274) terimin “Arhat ya da Saygıya Değer” anlamında olup **Skr. arhat**; **Pāli. arahant**; **Çin. 阿羅漢 ā luó hàn, 應供 yīng gōng, 羅漢 hàn, 聖人 shèng rén**; **Tib. dgra bcom pa, gnas brtan**; **Mo. dayin-i darugsan, açi yeketey, ayaga tegimlig, arhad, ayagka tegimlig, arkand, arkad**; **Sogd. 'r'g'n, rh'nt**; **Toh. A ārānt & Toh. B arhānte** olduğunu belirtir.

Röhrborn, Eski Uygurca *arhant* terimi için “kurtuluş yolunun dördüncü ve son aşamasında olan Budist rahip, Hīnayāna’nın “ideal azizi” olarak sık sık Pratyekabuddha ve Bodhisattva’ya karşı çoğunlukla olumsuz anlamda kullanılır.” açıklamasını yapar (2015: 228). Tokyürek ise ayagka tegimlig terimi için *arhant, arhan, arhat* ve *arhant kutı, arhat saadeti* karşılıklarını vermiştir (2019: 444). Yine Tokyürek, *ayagka tegimlig* terimi için Hīnayāna Budizmi’nin ideal kişisi anlamında kullanılan Sanskritçe *arhat* karşılığını verir. Ayrıca, *arhant* ya da *ayagka tegimlig* teriminin, Sanskritçe *śrāvaka* ifadesine de denk geldiğini söyler. Tokyürek, bu görüşünü, Śrāvakaların Śākyamuni’nin öğrencileri olması nedeniyle destekler (2019: 171, 173).

124 amita burhan Çin. 阿彌陀 *a mi tuo* < Soğd. 'myt' < Skr. *amita* bir Buda’nın adı

İsi (2022a: 124) terimin “Amitābha Buddha” anlamında olup **Skr. amitābha**; **Pāli. amitabha**; **Çin. 阿彌陀佛 ē mí tuó fó, 無量光佛 wú liàng guāng fó**; **Tib. 'od dpag med/snang ba mtha' yas**; **Mo. amitaba, çağlasi ügçi gereltü, çağlasi ügey gereltü, abida, abidu**; **Sogd. 'mryt', 'myt'**; **Toh. A (...) & Toh. B (...)** olduğunu belirtir.

Wilkens Sanskritçe *amitābha* teriminin Eski Uygurcada *abita* <Çin. 阿彌陀佛 ē mí tuó=Skr. *amitābha~amitāyus* (2021: 2), *abita-abaa* <Skr. *amitābha* (2021: 2), *amita* <Çin. 阿彌陀佛 ē mí tuó=Skr. *amitābha~amitāyus* (2021: 43), *amita-aba* <Skr. *amitābha* (2021: 43), *burhanlık kün t(e)ñri* “Buddha güneşi, Buddhalı güneş (Maitreya ve Amitābha’nın veya genel olarak diğer Buddhaların lakabı)” (2021: 202), *odgurak yaruklar eligi* “sonsuz yaşamlı ve bilgili olağanüstü parlaklık” (2021: 823), *ülgüsüz kolusuz alkinçsız yaşar* “sonsuz yaşayan” (2021a: 823) ve *ülgüsüz y(a)rukluğ* “ölçülemez parlaklıklı” (2021: 824) karşılıklarını aktarmıştır. (detaylı bilgi için bk. İsi, 2022a: 124)

127 raçgri TohA/B *rājagri* / < Soğd. *r'ckry* < Skr. *rājagṛha* Hindistan'da bir şehrin adı (Wilkins, 2021: 566)

Tokyürek (2019: 86) terimin ETü. *raçagırh kent* "Rājagṛha kenti" **Skr.** *Rajagṛha*; **Çin.** *wàng shéchéng, luó yué*; **Tib.** *Rgy al po'i khab* olduğunu ifade eder.

Raçgri, Eski Hindistan'da Magadha Krallığı'nın başkenti olarak bilinir. Śakyamuni'nin zamanında kültürel ve felsefi çalışmaların merkezi olan şehirler arasında en büyüklerden biridir. Kral Bimbisara ve oğlu Ajatashatru bu şehirde yaşamıştır ve Śakyamuni de burada vaazlar vermiştir. İlk Budist konseyi burada toplanmıştır. Beş tepeyle çevrelenmiş olan Raçgri şehrinin en ünlü tepesi Grdhrakūta (Akbaba Parkı) olarak bilinir (Soothill & Hodous, 1937: 164 a-b).

127 t(e)ṅri t(e)ṅrisi burhan İsi (2022a: 68) terimin "Tanrılar Tanrısı" anlamında olup =**Skr.** *devatādeva, devātideva, devadeva* =**Pāli.** *devatā* =**Çin.** 本尊 *běn zūn*, 德瓦季 天人 *dé wǎ jì tiān rén*, 大聖 *dà shèng* =**Tib.** *lha'i lha* =**Mo.** *degedü teṅri*, *tṅri-yin tṅri*, *teṅri-yin teṅri* =**Sogd.** *vg'n vhtm* =**Toh. A** (...) & **Toh. B** *ñekteṃts ñakte* olduğunu ifade eder.

Vişṇu'ya gönderme yapan terim "Tanrılar Tanrısı" anlamına gelmektedir. Ayrıca, bu terim, evden ayrılmadan önceki Buddha'nın adı olarak da kullanılır (Soothill & Hodous, 1937: 373a). Bu durum, Buddha'nın tanrılardan üstün bir konuma yerleştirildiğini ve onun en yüksek değere sahip olarak görüldüğünü ortaya koyar.

128 seṅrem < **Toh. A/B** *saṅkrām* ~ **Toh. A** *saṃkrām* ~ *saṅgrām* / < **Sogd.** *snkr'm* - < **Skr.** *saṅghārāma* manastır **Mo.** *sangram* olduğunu belirtir (Wilkins, 2021: 598).

Tokyürek (2019: 231) **Etü** *arig ev* "temiz ev", *seṅrem* "manastır", *viḥar seṅrem* "manastır" terimini **Skr.** *viḥāra, saṅghārāma*; **Çin.** *sì, pì hē luó ~bì hē luó, sēng qiélàn* (SH 212); **Tib.** *gtsug lag khang/dgon pa*; **Soğd.** *snkr'm, βrx'r* olarak ifade eder.

seṅrem terimi, Budist tapınağı anlamına gelir. Śakyamuni Buddha döneminde en tanınmış manastırlar Jetavana Manastırı ve Venuvana Manastırı idi. Bu iki manastır, Budizm'in faaliyetlerinin gerçekleştirildiği en büyük manastırlardandı (Tokyürek 2019: 232). Manastırlar 32 odadan oluşuyor ve 8 birim uzunluğunda inşa ediliyorlar (Soothill & Hodous, 1937: 212a).

130 toyun İsi (2022a: 316) "Rahip" anlamında olup **Skr.** *bhikṣu, śramaṇa*; **Pāli.** *bhikkhu*; **Çin.** 道人 *dào rén*, 苾芻 *bì chú*, 比丘 *bǐ qiū*, 和尚 *hé shang*, 脫印 *tuō yìn*, 八沙門 *bā shā mén*; **Tib.** *dge slong, dge sbyon dañ bram ze*; **Mo.** *toyin, ayaga tegimlig, siramani, buyan-*

i sudulugçi, yosutu şarimiri, takil-un oru, houşan, doyd; Sogd. dynd''r, dynt'r~dynd()'r, pykş'k(w), srm'n; Toh. A (...) & Toh. B samāññe, samāñe olduğunu belirtir.

Tokyürek, terimin kökeni hakkında bilgi vererek *tétsé* ve *toyın* ifadelerinin her ikisinin de Sanskritçe *bhikṣu* ifadesine denk geldiğini belirtir (2019: 228). Soothill & Hodous, terimi “dilenci keşiş veya sadaka alan” anlamında olduğunu ve Budist bir rahibi belirttiğini ifade ederler (1937: 80). DLT’de terim *toyın* “kafirlerin din adamı” şeklinde geçmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018: 894). (Ayrıca bk.Yakup, 2005: 133; Eraslan, 2012: 630)

136 şariputr < Sogd. š'rypwtr / < Toh. A *śāriputrā* ~*śāriputrā* < Skr. *śāriputra* Buda’nın bir öğrencisinin adı (Wilkens, 2021: 644) Śāriputra, Sanskritçede "Śārī'nin Oğlu" anlamına gelen ve Buddha'nın iki baş öğrencisinden biri olan Mahāmaudgalyāyana ile birlikte saygın bir pozisyonda yer alan bir terimdir.

İsi (2022a: 263) terimin “Buddha’nın Öğrencisi, Saygıya Layık Öğreti Beyi Arhat Śāriputra” anlamında olup **Skr.** *śāriputra*; **Pāli.** *sariputta*; **Çin.** 舍利弗 *shě lì fó*; **Tib.** *shā ri bu, śā ri'i bu*; **Mo.** *şaribudiri, şariputr, şari-yin kübegün*; **Sogd.** *š'rypwtr, š'r'ypwtr* **Toh. A** *śāriputre* & **Toh. B** *śāriputre* olduğunu belirtir.

Sanskritçe *śāriputra* terimi “Śākyamuni'nin önde gelen havarilerinden biri; Upaṭiṣya olarak bilinen Śārikā veya Tiṣya'nın oğlu olarak Nālandāgrāma'da doğan ünlü kişi; Śākyamuni'nin sağ kolu” olarak tanımlanır (Soothill & Hodous: 1937, 483b). *şariputrē* terimi Toharca B'den Eski Uygurcaya uyarlanmıştır.

140 tüzü tözün terimini Wilkens (2021: 871) her yerde asil (bir Bodhisattva’nın adı = Samantabhadra) olarak belirtir. Tokyürek **ETü.** *samantabadiri* “samantabhadra”, *samantabadiri bodisatav* “samantabhadra Bodhisattva”, *samantabadiri burhan* “samantabhadra Bodhisattva”, *samantabadiri puokin bodisatav* “samantabhadra Bodhisattva” = **Skr.** *samantabhadra* **Çin.** *er man duo jiàn è luó, pixiǒn pú* = **Tib.** *Kun tu bzang* ifade etmiştir (2019:134,135).

Terim ayrıca Viśvabhadra veya evrensel şans olarak da bilinir. O-mei shan’ın önde gelen Bodhisattvalarından biridir. Lotus Sutra’nın taraftarlarının özel koruyucusu olarak kabul edilir. Genellikle beyaz bir filin üzerinde oturduğu söylenir ve evinin doğuda olduğu ifade edilir. Ayrıca Yoga okulunun dört Bodhisattvasından biri olarak da bilinir (Soothill & Hodous, 1937:69b).

140 tözün kutlug asil ve karizmatik kişi (Skr. Mañjuśrī = bir Bodhisattva’nın adı) [bk. 158 mançuşiri bodis(a)v(a)t]

141 maitri~maitri bodis(a)v(a)t <Sogd. *m'ytr'k ~ mytr'k ~ mytr'y* <<Skr. *maitreya* “Gelecek olan Buddha’nın adı”=Toh. A *metrak*, Toh. B *maitrāk*, *maitreya*=Mo. *mayidari* (Wilkins, 2021: 465)

İsi (2022a: 152) terimin “Bodhisattva Maitreya” anlamında olup Skr. *maitreya*; Pāli. *metteya*; Çin. 彌勒 *mí lè*, 慈氏菩薩摩訶薩 *cí shì pú sà mó hē sà*, 慈氏菩薩 *cí shì pú sà*, 彌勒菩薩 *mí lè pú sà*; Tib. *byams pa, mgon po, theg pa chen po, theg chen*; Mo. *mayidar, mayidari, asaragçi, maydari, maidari, ese ilagdaysan*; Sogd. *m'ytr; m'ytr'k; mytr'y, m'ytry*; Toh. A *maiter, maitrr, maitri* & Toh. B *maitreya* olduğunu ifade eder.

Uçar, Altun Yaruk V’te terimin *edgü ögli baglıg bodis(a)t(a)v m(a)has(a)t(a)v* olarak gösterilip Çince 慈氏菩薩摩訶薩 *cí shì pú sà mó hē sà*’ye karşılık geldiğini belirtir (2009: 454).

Tokyürek (2019: 119-120), *amraguluk bilge biliglig atlıg teñri burhan* “sevme bilgisi adlı tanrı Buddha”, *edgü biliglig atlıg teri burhan* “iyi bilgi adlı tanrı Buddha”, *edgü ögli baglıg bodisatav* “iyi akla bağlı Bodhisattva”, *edgü ögli baglıg bodisatav mahasatav* “iyi akla bağlı Bodhisattva, Mahāsattva”, *kên keligme üdki maytré atlıg teñri burhan* “gelecek zamandaki Maitreya adlı tanrı Buddha”, *maytré atlıg teñri burhan* “Maitreya adlı tanrı Buddha”, *ögründürteçi atlıg teñri burhan* “sevmek adlı tanrı Buddha”, *sevgülük taplaguluk atlıg teñri burhan* “sevmek, hoşlanmak adlı tanrı Buddha”, *ulug edgü ögli köñüllüg atlıg teñri burhan* “büyük iyi akıl ve gönül adlı tanrı Buddha”, *tözün maytré* “asil Maitreya”, *ulug edgü ögli yarlıkançuçı köñüllüg kanlar* “büyük iyi akıllı, merhametli gönüllü babalar”, *yég üstünki edgü ögli köñüllüg atlıg teñri burhan* “en üstün iyi akıl ve gönül adlı tanrı Buddha” olarak açıklar.

142 kalp < Toh. A *kalp* / < Sogd. *klp ~ krp ~ krph ~ kōph* < Skr. *kalpa* dönem, devir, çağ (Wilkins, 2021: 324)

Uygurca metinlerde sıklıkla kullanılan ve Budist kozmolojide önemli bir yere sahip olan “k(a)lp” sözcüğü, köken olarak Sanskritçe *kalpa* kelimesine dayanmaktadır. Skr. *kalpa* kelimesi, “evrenin veya dünyanın yaratılışı ile yeniden yaratılışı arasındaki süre” anlamına gelir (Soothill & Hodous, 1937: 232b). Budist anlayışında zaman, yıllar yerine “kalpalar” ile ifade edilir. Bir “kalpa”, dünyanın başlangıcından sonuna kadar geçen süreyi kapsar ve bu süre zarfında dünya sistemi evrimini tamamlar. Kozmik felaketlerle yeni dünyalar ortaya çıkar (Edgerton, 1953: 172).

152 yıparlıg yaña Wilkens terimi Sanskritçe *gandhahastin* ya da *gandhahastī* terimleri için Eski Uyгурca karşılığı olarak 1. **Uyg.** *yıparlıg yaña* <**Skr.** *gandhahastin* “güzel koku fili, bir Bodhisattva’nın adı” (2021a: 900). 2. **Uyg.** *gandahasti* <**Skr.** *gandhahastī* “bir Bodhisattva’nın adı” (2021a: 271). 3. **Uyg.** *gantahast yaña* <**Skr.** *gandhahastin* “bir Buddha’nın adı” (2021a: 271) vermiştir.

Terim “güzel kokulu fil; Bhadra-kalpa’nın on altı onurlu kişisinden biri” ve “kokulu fil, Bodhisattva” olarak anlamlandırılmış (Soothill & Hodous, 1937: 319b, 342a).

158 mançuşiri bodis(a)v(a)t < **Sogd.** *mncwšry* ~ *mnc’wšry* < **Skr.** *mañjuśrī* bir Bodhisattva’nın adı Mañjuśrī, Budizm’in tüm mezheplerinde önemli ve popüler bir tanrıdır.

İsi (2022a: 200) terimin “Mañjuśrī, Soylu Mañjuśrī, “Bilgeliği temsil eden ve Avalokiteśvara ve Samantabhadra ile birlikte bir üçlü grup oluşturan Bodhisattva” olduğunu belirtip **Skr.** *mañjuśrī*, **Pāli.** (...)=**Çin.** 文殊 *wén shū*, 文殊師利 *wén shū shī lì*, 滿殊尸利 *mǎn shū shī lì*, 曼殊室利 *màn shū shì lì*, 文殊師利 *wén shū shī*, 妙吉祥菩薩 摩訶薩 *miào jí xiáng pú sà mó hē sà*, 妙吉祥 *miào jí xiáng*, 文殊師利菩薩 *wén shū shī lì pú sà*; **Tib.** *’phags-pa ’jam-dpal*, *’jam dpal*, *’jam dpal dbyangs*, *’jam dbyangs*; **Mo.** *manjusri*, *kele-yin erketü*, *manzusiri*, *cögelen çoġtu*, *mançuşiri*; **Sogd.** *mncwšry* ~ *mnc’wšry*; **Toh. A** (...) ve **Toh. B** (...) olduğunu belirtir.

Tokyürek (2019: 122) terimin *bilge biliglig küçlüg erdemlig atlıg teñri burhan* “bilgeliği, güçlü erdemli adlı tanrı Buddha”, *çoġ yalın edgü erdemke tükellig atlıg teñri burhan* “parlak iyi erdeme sahip adlı tanrı Buddha”, *hua çeçek tutdaçı atlıg teñri burhan* “lotus çiçeği tutan adlı tanrı Buddha”, *ıdoklarnıñ eligi atlıg teñri burhan* “kutsalların lideri adlı tanrı Buddha”, *küçlüg küsünlüg edgülig erdemlig yügmek atlıg teñri burhan* “güçlü kuvvetli, iyi, erdemli yığın adlı tanrı Buddha”, *mançuşiri* “Mañjuśrī”, *mançuşiri bodisatv* “Mañjuśrī Bodhisattva”, *urı bolmuş mançuşiri bodisatav* “genç olmuş Mañjuśrī Bodhisattva”, *tözün kutlug bodisatav* “asil kutlu Bodhisattva” karşılıkları olduğunu belirtir.

160 tözün asil, soylu anlamına gelen terim için İsi (2022a: 756) “asil kişi, soylu kişi; Ārya” anlamını verip **Skr.** *ārya*; **Pāli.** *ariya*; **Çin.** 高尚 *gāo shàng*, 高潔 *gāo jié*, 貴賤 *guì jiàn*, 君子 *jūn zǐ*; **Tib.** *’phags, rgyal rigs che zhing mtho ba*, *’phags par*; **Mo.** *icagurtay*, *icagurtu*, *icagurtan*; , *ariy-a*; **Sogd.** *’ry*; **Toh. A/B** *ārya* olduğunu ifade eder.

Wilkens *tözün* ifadesinin Sanskritçe *ārya* terimiyle alakalı olduğunu belirtir (2021a: 69, 70, 748). Eski Uygurcada *ārya* ifadesi, büyük olasılıkla Soğdca veya Toharca A/B ifadelerinden alınmıştır. Bu ifade, Sanskritçe *ārya* kelimesinin karşılığı olabilir. Öte yandan, Eski Uygurcada *tözün* ifadesi Türkçe bir kelimedir. Bu terim, Türkçede “ruh” veya “öz” anlamına gelir. Budizm’in etkisiyle Eski Uygurca’da dinî bir terim olarak kullanılmış olabilir.

161 bursıñ cemaat, topluluk

İsi (2022a: terimin “Cemaat üyeleri, Rahip topluluğu” anlamında olup **Skr.** *saṃgha*, *buddhasaṃgha*, *saṃnipāta*, *pariṣad*, *bhikṣusaṃgha* = **Pāli.** *saṃgha* = **Çin.** 佛僧 *fó sēng*, 眷屬 *juàn shǔ*, 衆 *zhòng*, 眾 *zhòng* = **Tib.** *'khor*, *dge 'dun*, *'khor*, *'khor dag*, *slob ma'i 'khor* = **Mo.** *nököd*, *doyid*, *gecunis*, *toyid*, *huvrag*, *bursan huvarag*, *saṅga*, *huvarag*, *bursañ*, *bursañ huvrag*, *çigulugsad*, *bursañ huvarag*, *bursañ huvara-ud* = **Sogd.** *pwrsnk* = **Toh.** **A** *śaṅk*, *śaṅke* & **Toh.** **B** *sāṅk* olduğunu ifade eder.

Terim “tüm keşişler, en az üç keşişten oluşan meclis” anlamındadır (Soothill & Hodous, 1937: 390a).

162 **çindemüni** < TohA/B *cintāmaṇi* ~ *cintāmani* / <Soğd. *cynt' mny* ~ *cynt' mny* ~ *cnt' mny* < **Skr.** *cintāmaṇi* istek mücevheri; Dhāraṇī’nin adı (Wilkens, 2021: 233)

Tokyürek (2019: 194) terimi **ETü.** *çintamani erdini* ”cintamani cevheri” = **Skr.** *cintāmani* = **Çin.** *rúyì zhū, zhèn duo mò ní, zhen tuó dà hēi* = **Tib.** *yid-bzin nor-bu* = **Toh.** **A/B** *cintāmaṇi* şeklinde ifade etmiştir.

Terim, “inanılmaz bir taş”, “felsefe taşı” veya “bütün istekleri yerine getiren tılsımlı inci” gibi anlamlara sahiptir. Bu inci denizde, ejder kral veya balık başlı Makara tarafından korunur ve aynı zamanda Buddha’nın kalıntılarıyla ilişkilendirilir (Soothill & Hodous, 1937: 211a, 445b). Ayrıca, *Cintāmaṇi* terimi de “şans veren taş” anlamına gelir (Soothill & Hodous, 1937: 97a).

167 **tužit** < Toh. **B** *tuṣit* < **Skr.** *tuṣita* bir yer adı (Budist kozmolojide bir göğün veya bu gökteki sarayın adı) (Wilkens, 2021: 768)

Tokyürek (2019: 390, 391) terimi *tuṣit* “Tuṣita”, *tuṣit teṃri yéri* “Tuṣita tanrı yeri” = **Skr.** *tuṣita* = **Pāli.** *tuṣita* = **Çin.** *miao xī zú tian, zhīzu, dōu lǚ tuo*, 新 *dōu shi* 珊都史多 *shān dōu shí duō*, 製史多 *shān dhū shī duō*. 關瑟多 *dou sè duo* = **Tib.** *dga'ldan*; **Toh.** **A** *tuṣit*, *toṣit* olduğunu ifade eder.

Tanrılar dünyasının dördüncüsü olan *tuṣita* “muhteşem mutluluk cenneti” olarak anlamlandırılmıştır (Soothill & Hodous, 1937: 276a). Śākyamuni ve tüm Buddha’lar gibi, bir sonraki Buddha olarak yeryüzüne inmeden önce orada yeniden doğan Maitreya’nın yaşadığı alanı belirtir. Maitreya 4000 Tuṣita yılı yani 584 milyon yıl yaşamını orada sürdürür (Soothill & Hodous, 1937: 343a).

172 otuz éki lakṣaṇa sekiz on yaratılış yarukı on ulug küçine

Wilkins (2021: 450) terimin **Toh. A** *lakṣaṇ* / < **Toh. B** *lakṣāṇ* < **Skr.** *lakṣaṇa* “özellik, Buda’nın güzellik işareti, güzellik alameti” olduğunu **Toh. B.** *lakṣaṇe*, **Sogd.** *nxšnh*, **Mo.** *layšan*, *lagšan* ifadelerinin karşılığı olarak belirtir.

Bir Buddha’nın vücudunun şekli ve onun fiziksel özelliklerinin ifadesidir. Budist öğretilerde, bir Buddha’nın Otuz İki Büyük ve Seksen Küçük İşareti vardır. Buddhalara, Bodhisattvalara, Brahmā’ya, Śakra’ya ve çarkı döndüren krallara atfedilen ve onların sıradan insanlara göre üstünlüğünü simgeleyen olağanüstü fiziksel özellikler şunlardır:

1. Düz tabanlar,
2. Tabanlardaki bin kollu bir tekerleğin işaretleri,
3. Uzun, ince parmaklar,
4. Geniş, düz topuklar,
5. Perdeli ayaklar ve eller,
6. Aşırı derecede esnek uzuvlar,
7. Çıkıntılı ayak parmakları,
8. Geyiğinkine benzer ince bacaklar,
9. Ayaktayken bile dizleri geçen eller,
10. Gizli cinsel organlar,
11. Kol açıklığına eşit vücut yüksekliği,
12. Yukarı doğru kıvrılan vücut kılları,
13. Her gözenekten çıkan bir kıl,
14. Altın ten,
15. Vücuttan yayılan ışık,

16. İnce esnek cilt,
17. İyi gelişmiş kaslar eller, ayaklar, omuzlar ve ense,
18. Koltuk altlarının altında iyi gelişmiş kaslar,
19. Aslan gibi asil bir gövde,
20. Büyük ve düz bir vücut,
21. Güçlü omuzlar,
22. Kırk diş,
23. Eşit diş,
24. Dört beyaz diş,
25. Aslan gibi dolgun yanaklar,
26. Eşsiz bir tat alma duyusu,
27. Uzun ve geniş bir dil,
28. Saf ve boğuk bir ses,
29. Mavi nilüfer çiçeği renginde gözler,
30. İneğinkine benzer uzun kirpikler,
31. Başında üst düğüm gibi bir et düğümü ve
32. Kaşların arasında sağa doğru kıvrılmış bir tutam beyaz saç (İsi, 2022a: 283).

Buddha'nın fiziksel özelliklerini tanımlayan "Otuz İki Büyük Karakter" ifadesinin yanı sıra, "Seksen Küçük Karakter" olarak bilinen ikincil fiziksel özellikler de vardır.

186 kuanşi im Wilkens, Eski Uygurca terimi *konşi-im* <Çin. 觀世音 *guān shì yīn*=**Mo. konşi-im** (2021a: 391) ve *körgeli erklig kuanşi-im* <Çin. 觀世音 *guān shì yīn* (2021:408) olarak belirtir.

Tokyürek (2019: 104) terimi *arya avalokita işvarê bodisatav* "Ārya Avalokiteśvara", *kolulumak erkligi bodisatav mahasatav* "bakmanın gücü Bodhisattva, Mahāhasattva", *korkınçsız at küü atlıg teñri teñrisi burhan* "korkusuz ad isimli tanrılar tanrısı Buddha", *körgeli erklig kuanşi im bodisatav* "görme kuvvetine sahip Kuan-yin Bodhisattva", *körmeki korkınçsız erksinmek atlıg teñri teñrisi burhan* "görmesi korkusuz güçlü adlı tanrılar tanrısı Buddha", *kuanşi im pısar* "Kuan-yin Bodhisattva", *küş eşidmeklig edgüke*

bay atlıg tenri burhan “çok işiten iyilikte zengin adlı tanrı Buddha”, *taloy ügüz suvı teg üküş eşidmiş atlıg tenri burhan* “deniz suyu kadar çok işitmiş adlı tanrı Buddha” olarak ifade eder.

190 bilge bilig Tokyürek (2019:276) terimi **ETü. bilge bilig** “bilgi, bilgelik”, *bilge bilig paramitlig tıtag* “bilgelik pāramitālı sebep”, *pratya paramit tegme bilge bilig paramit* “prajñā pāramitā denilen bilgelik erdemi” = **Skr. prajñā, prajña-pāramitā** = **Çin. bōrě** 般若佛母 *bōrě fú mǔ* 智度叙 *zhi diu xiu*, 般若波羅蜜(多) *bōrě bōlumómì* = **Tib. shes-rab-gyi pha-rol-tu phyin-pa** = **Sogd. pr'tny'** olarak açıklar.

Budizm’de *prajñā* terimi, her şeyin gerçek doğasını algılayan bilgelik anlamına gelir. *Prajñā*, aydınlanmaya yol açtığı için tüm Budaların kaynağı ve Budist uygulamaların amacını elde etmek olarak kabul edilir. Budizm, uygulayıcılarının üç tür öğrenmeyi ustalaşmayı amaçladığından bahseder:

1. *Shīla*: Kurallara riayet etmek ve doğru davranışları takip etmek.
2. *Dhyāna (meditasyon) uygulaması*: Zihni yatıştırmak ve derinleşmiş meditatif durumları deneyimlemek.
3. *Prajñā’nın işlenmesi*: Bilgelik üzerine odaklanmak ve prajñāyı geliştirmek (Gakkai 2002, prajñā maddesi).

192 ontun sıngarkı burhanlar ‘on taraftaki Buddhalar’. ‘On yön’ anlamındaki bu terimle kâinat kast edilmektedir (Soothill, Hodous, 1937: 426a).

İsi (2022a: 222) terimin “On Yöndekiler, On Yön Buddhaları” olduğunu belirtip **Skr. daśadigbuddha, daśad-diśi-buddha, dasadisā**; **Pāli. (...)=Çin. 十方佛 shí fāng fó, 十方諸佛 shí fāng zhū fó, 十方 shí fāng**; **Tib. phyogs bcu pa'i sangs rgyas rnam**; **Mo. [*arban tere çig tür burhad], [*arban tere çig tür burhannu’ud]**; **Sogd. (...)=Toh. A (...) & Toh. B (...)=Toharca šek keymentwaṃ** ifade eder.

“On taraftaki Buddhalar” veya “On Yön” terimi, kâinatı ifade etmektedir. Bu terim, uzayın on yönlü olması veya pusulanın sekiz yönüne (kuzey, güney, doğu, batı, kuzeydoğu, kuzeybatı, güneydoğu ve güneybatı) en üst ve en alt noktaların eklenmesiyle oluşan on yöne atıfta bulunmaktadır. Yani pusulada sekiz yöne sahip olunmasına rağmen Budizm’e göre bu sekiz yöne, evrenin altı ve üstü de eklenmiştir. Her bir yön için bir Buddha olduğuna inanılır (Soothill & Hodous, 1937: 50b; Doğan, 2018: 81).

199 viroçan << **Skr. vairocana** bir Buda’nın adı (Wilkens, 2021: 847)

İsi (2022a: 114) terimin “Beş Dhyāni Buddha’dan biri, Vairocana” anlamında olup **Skr.** *vairocana, mahāvairocana*; **Pāli.** (...)=**Çin.** 大日如來 *dà rì rú lái*, 毗盧遮 *pí lú zhē*, 衆明主 *zhòng míngzhǔ*, 毘盧舍那 *pí lú shě nà*; **Tib.** *nam par snang mdzad*; **Mo.** *maṣi geygūlūn cokiyaḡçi, masi geyigūlūḡçi, biyroçana, magad geygūlūḡçi, masi geygūlūn cokiyaḡçi, vairoçani, viroçan-a*; **Sogd.** (...)=**Toh. A** (...) & **Toh. B** *vairocane* olduğunu belirtir.

Vairocana teriminin anlamı, “yararlı olmak” veya “güneşten gelmek” şeklindedir. Bu terim, aynı zamanda “ışık” anlamına da gelir. T’ien-t’ai öğretisine göre, Vairocana Dharmakaya’yı temsil ederken, Rocana ya da Locana Sambhogakāya’yı, Śākyamuni ise Nirmānakāya’yı temsil eder. Vairocana genellikle Buddha’nın gerçek vücudu olarak kabul edilir ve her yere yayılan bir ışık gibi ifade edilir. Vairocana’nın sembolü olarak güneş veya ışık kullanılır. Vairocana Buddha, beş Dhyāni Buddha’nın lideridir ve merkezi bir konumu vardır. Bazı kaynaklarda Vairocana’ya “Vajra-Buddha” veya “güneş Buddha” da denilir (Soothill & Hodous, 1937: 281b, 306b).

201 loçana Wilkens, < **Skr.** *locana* terimi için “bir Tanrı Kızı’nın adı, bir Buddha’nın adı” olduğunu ifade eder (2021: 195, 455).

Locanā genellikle mavi veya beyaz renkte ve elinde bir fincan, dua çarkı ve bir veya daha fazla yapraklı nilüfer ile tasvir edilen bir figürdür. Lurker (2005: 112) ve Jordan (2004: 176) gibi kaynaklarda bu şekilde tanımlanmaktadır. Locanā, Dhyāni Buddha Vairocana’nın ait olduğu Tathāgata Ailesi’ne aittir. Bu nedenle Locanā, Dhyāni Buddha Vairocana’nın Şakti veya kadın karşılığı olarak kabul edilir.

202 koti <**Skr.** *koti* (BTXX 2000: s. 166) = **Çin.** 俱胝 *koti* şeklindedir. Bu terim 億 (100,000,000) ya da 100 *lakṣa* olarak “yüz milyon” anlamına gelir (SH 1937: 261). Arat terimi ise *kolti* <**Skr.** *koti (korti)* şeklinde açıklar ve “10 milyon, pek çok, hudutsuz” anlamına gelir (ETŞ 2007: 345). *koti* sözcüğü “on milyon, yüz milyon” gibi çeşitli tanımlarla kullanılır. Budist sūtralarda bu terim genellikle zamanın veya mekânın ulaşılamaz ve tahmin edilemez bir genişliğini ifade etmek için astronomik bir sayı olarak kullanılır (Gakkai 2002, koti maddesi).

236 alp cesur, yiğitçe Sanskritçe “vīra” kelimesiyle aynı anlama gelir. (Wilkens, 2021: 33)

İsi (2022a: 481) terimin “Savaşçı, kahraman, serdar, kahraman, yiğit; Vīra” anlamında

olup **Skr.** *vira*; **Pāli.** *vira*; **Çin.** 力士 *lì shì*, 力者 *lì zhě*, 勇猛 *yǒng měng*; **Tib.** *dpa' bo*, *rtul phod*; **Mo.** [**bagatur*]; **Sogd.** (...)=**Toh. A** (...) & **Toh. B** (...) belirtir.

Eski Uygurcada *alp* kelimesinin temel anlamı “savaşçı, kahraman, serdar, savaşta yetenekli olan, cesur” olarak kabul edilir. Bu kelime aynı zamanda “cesaret, güçlük, güç, zorluk, tehlikeli” anlamlarını da içermektedir. Röhrborn, bu kelimenin Sanskritçe *vīra* kelimesine karşılık Tantrizm ile ilgili bir terim olarak “kahraman, yiğit anlamına geldiğini belirtir (İsi, 2022a: 481).

242 şamnu → *š(i)mnu* < **Sogd.** *šmnw* (= **Skr.** *māra*) Buda’yı baştan çıkarmak isteyen şeytanın adı. *šimnu yek* şeytan Ahriman; Mara şeytanı (Wilkens, 2021: 587).

İsi (2022a: 981) terimin “Buddha’yı baştan çıkarmak isteyen şeytanın adı; Māra” olduğunu belirtip ifadenin **Skr.** *māra*, *pāpīyān*; **Pāli.** *māra*; **Çin.** 魔羅他化自在天 *mó luó tā huā zì zài tiān*; **Tib.** *bdud*; **Mo.** *šimnu*, *šimnus*; **Sogd.** *šmnw~šmanu*; **Toh. A** *mār*, *mār ñket* & **Toh. B** **mār*, *mār ñekte* olduğunu ifade eder.

Kelime, imlâ açısından Soğdca ile ortak harfçevrimine sahiptir (Ayazlı, 2020: 18). Erdem’e göre, Sanskritçe “māra” ifadesine denk gelen Soğdca “šmanu” veya “šemnu” ifadeleri, yazımını koruyarak Eski Uygurcaya geçmiştir (Erdem, 2014: 72).

283 sudur < **Toh. A/B** *sutār ~ sūtār* / < **Sogd.** *swtr ~ swttr* < **Skr.** *sūtra* Budist metin, vaaz metni (Wilkens, 2021: 627)

Tokyürek (2019: 431) terimi *udiran tegme töz yaraşı atlıg bölük* “sūtra denilen esasa benzer adlı bölüm” = **Skr.** *sūtra* = **Pāli.** *sutta* = **Çin.** *xiù duō zá, sū dà luó* = **Tib.** *mdo* olarak açıklar.

Sūtra terimi, “dikme, bağlama, birlikte bağlama, sicim, çiçek çelengi gibi birbirine bağlama” anlamlarını taşır. Bu terim, Buddha’nın öğretilerinin doğal özelliğini ifade etmeyi amaçlar. Sūtra’lar, *Raksabhāgavatī* ve *Astasāhasrikā Prajñāpāramitā* gibi önemli metinlerdir. Bu metinler, Brahminlerin Vedalarına eşdeğer kabul edilen ve Budizm’in ana metinleridir. Özetle, Sūtra’lar, Buddha’nın öğretilerinin düzyazı şeklindeki bölümünü temsil eder (Tokyürek 2019: 431).

285 varhar → *virhar* Soğd. *βry’r* < **Skr.** *vihāra* manastır; türbe, kutsal yer [bk. 128 senjrem]

5.3. MANİHAİST TERİMLER İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

064 bēş azon “beş hayat şekli”

Tokyürek’e göre; genellikle karanlıklar dünyası olarak bilinen bir dünya yaratığına atıfta bulunur. Karanlıklar Dünyası, beş farklı dünyadan oluşur ve her bir dünya büyük ve derin bir mağara ile birlikte gelir. Ayrıca, Karanlıklar Dünyası’nda beş farklı canlı türü yaşar. Bu canlı türleri iki ayaklılar, dört ayaklılar, uçan canlılar, yüzen canlılar ve sürünenlerdir.

Karanlıklar dünyasında yaşayanlar iki cinsiyete ayrılır: şehvet ve arzu tarafından esir alınanlar. Bu ifade, muhtemelen bu dünyanın hayatta kalma mücadelesi veren canlıların zorlu yaşam koşullarına atıfta bulunuyor olabilir. Ancak, bu terimlerin tam anlamı ve kullanımı için daha fazla bağlam gereklidir (2019: 480).

085 közünür azon “gözükten hayat şekli” anlamına gelen bu kavram **Skr.** *vartamāna*; **Çin.** *xiànshì, xiànzài, xiànzài shì* “şimdi, halihâzırdaki hayat şekli, dünya” anlamları da belirtilmiştir. (Tokyürek, 2019: 459).

Manihaizm inancına göre, asıl önemli olan zaman dilimi şimdiki hayat veya görünen hayattır. Bu dönemde ışık âleminin ve karanlık âleminin aktif olarak mücadele ettiği bir süreç yaşanmaktadır. Karanlık âlemin güçleri, ışığı istila etmek ve onu yok etmek için çaba sarf etmektedirler.

Bu süreçte ışık tanrısı, karanlık âlemin saldırılarına karşı üç aşamalı bir plan hazırlamıştır. Bu planın amacı, aralık âlemin istilasını önlemektir. Karanlık âlemin saldırılarına karşı koymak için ışık tanrısının takip ettiği bu plan, Manihaizm inancının merkezinde yer alır. (bkz. Tokyürek, 2019: 469)

203 ög teŋri “ana tanrı, hayatın annesi” **Syr.** *’m’dhy’* (Tokyürek, 2019: 470)

ög teŋri terimi, Manihaizm’de “hayatın annesi” veya “Ana Tanrıça” anlamına gelir. Bu terim, ilk uyandırılan kişi olarak kabul edilir ve hayat sahnesinin ilk insanı olan Öhrmazd’ın annesi olarak da bilinir. *ög teŋri*’nin uyandırılmasıyla hayatın ortaya çıktığına inanılır (Tokyürek, 2019: 470).

204 hormuzta teŋri (bk. Budist Terimler 39)

207 kenirošan → *k(ä)nig roš(a)n* Sogd. *knygrwšn* Işık Bakiresi (bir tanrıça)

Tokyürek (2019:477) terimin **Sogd.** *qnygrwšn*, “ışığın bakiresi”; **Çin.** 電光; **Ort. Pers.** *knygrwšn*; **Part.** *knygrwšn, sdwys* olduğunu belirtir.

Bu terim için Uygurca Mani metinlerinde *ulug elig teŋri hanı ezrua teŋrinin amrak kızı yaltraglı yaşın teŋri* (ManI 25₃₄) “büyük hükümdar Tanrılar Hanı Zuvān Tanrı’nın Sevimli kızı parlak Şimşek Tanrısı” ifadesi geçer. Bu da Tanrı Zuvā’nın kızı olduğunu gösterir. Bu tanrı Soğd dini tanrılarında olup Ay grubuna aittir. Ana görevi gökyüzünü yönetmek ve şimşek şeytanı ile mücadele etmektir. Ayrıca, bu tanrının on iki bakire kızı vardır ve her biri Zodyak’ın bir burcunu temsil eder. Bu kızlar Soğd mitolojisinde önemli bir yere sahiptir ve genellikle çeşitli ritüellerde yer alırlar.

208-211 tın tura teŋri, yél teŋri, yaruk teŋri, suv teŋri, oot teŋri Manihaizm inancındaki Beş Tanrı’nın adıdır. Manihaizm’in Uygur metinlerinde yer alan “beş teŋri” terimi, beş yön tanrısını ifade etmektedir. Ayrıca Manihaizm inancına göre bu beş tanrı, ışık tanrısının temel unsurları olan hava, rüzgâr, ışık, su ve ateşi de simgelemektedir. Budizm’de ise beş yönün Buddhası olarak kabul edilen “beş dhyāni” olarak adlandırılan figürler, beş elementi temsil eden beş tanrı ile benzerlik gösterirler. Her bir yön için bir Buddha figürü bulunur ve bu figürler, beş elementin yanı sıra diğer farklı sembolik anlamları da ifade ederler. Bunlar Vairocana, Akşobhya, Ratnasambhava, Amitābha ve Amoghasiddhi’dir. Budizm’deki beş figürün aksine, Manihaizm’deki beş Tanrı düşüncesi beş ikametgâh ve manevi özellikleri ile daha farklıdır. Ayrıca bu beş terim, ışık âleminin en büyük babası olan Zuvān’ın beş ikametgâhını da simgelemektedir. Bu beş ikametgâh; akıl, bilgi, idrak, düşünce ve saadet gibi kavramlarla ifade edilen özellikleri içermektedir. (Tokyürek, 2019: 496).

tın tura teŋri “hava tanrısı” Hava elementini ifade eder.

yél teŋri “rüzgar tanrısı” Rüzgar elementini ifade eder. Dört element arasında yer alan rüzgâr veya hava, hareket ve devinimi temsil eder (Soothill & Hodous, 1937: 318).

yaruk teŋri “ışık tanrısı” Işık elementinin yanında özellikle Tanrısal ışığı da ifade eder.

suv teŋri “su tanrısı” Su elementini ifade eder. Tüm canlıların içinde bulunan dört element veya dört unsur toprak, su, ateş ve hava (veya rüzgâr)dır. Toprak sertliği, su şeffaflığı, ateş ısıyı, hava ise hareketi veya devinimi temsil eder. Bu dört unsurun vücutta dengesiz çalışması, dört yüz kırk hastalığa neden olabilir (Soothill & Hodous, 1937: 173).

oot teŋri “ateş tanrısı” Ateş elementini ifade eder. Ateş, dört elementten biridir ve ısıyı simgeler (Soothill & Hodous, 1937: 160). Bedensel arınma için önemli bir rol oynar (Edgerton, 1953: 256)

212 fri rošn t(e)ŋri ışığın sevgilisi tanrı

212 vam téŋri Tan Tanrısı (yani, büyük usta) (Wilkens, 2021:839)

Tokyürek (2019: 474) terimin **Etü. vam teŋri** β'm “tanrı”; **Sogd. β'mβyyy** “büyük mimar, Manihaizm’de bir tanrı”; **Çin. zào xiāng**; **Syr. bn rb**; **Ort. Pers. r'z 'y wzrg, r'z 'yg rwšn**; **Part. b'myzd** olarak belirtir. Yine terimin Zieme tarafından “tan tanrısı, tan tanrı” olarak tanımlandığından ve Manihaist Uygur metinlerinde *tan teŋri* ilahisinin varlığından söz eder.

213 ahšéšpat < Soğd. 'xšyšpt “İmparatorluğun Hükümdarı” = bir tanrının adı

Gharib (1985: 83b 2105. mad.) 'xšyšpt “ihtişamın kralı” , “Muhafız (isim) Maniheist tanrılardan biri, yaşayan ruhun oğullarından biri” olarak belirtmiştir.

215 wéšparkar < Soğd. wyšprkr Canlı Ruh’un adlandırmasından biri

Gharib (1985: 427a 10515. mad.) 10515 wyšprkr “Tanrılardan birinin Vishtargar (adı)”: Kardgar’ın Maniheist başlığındaki yaşayan ruh” <**Skt. viśva-karman**’dan geldiğini ifade etmiştir.

216 alkış iyi dilek, kutsama

DLT’de *alkış* “övgü, dua, iyiliklerini zikretme ve menkıbelerini sayma” olarak belirtilmiş. (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018:549).

Tokyürek terimi “namaz, dua” anlamlarıyla belirtmiş. Namazın Manihaizm inanışında büyük önem arz ettiğine ve Manihaistlerin de namaz kılmadan önce abdest aldığına yer vermiş. Abdest aldıktan sonra ayakta durarak yönlerini gündüz güneşe, gece aya, ay ya da güneş gözüküyorsa kutup yıldızına doğru yöneltirler, Manihaizm’in kutsal yönü kuzeydir. Yedi tür namaz vardır. Ancak namazlar seçkinler ve dinleyiciler için farklı yükümlülükler taşır. Seçkinler günde yedi vakit dinleyiciler ise günde dört vakit namaz kılmakla yükümlüdür (2019: 484).

Ayazlı *alkış* kelimesinin “övgü, hayır dua” anlamına geldiği ve köken olarak *alka-* eyleminden türediğini belirtmektedir. Başlangıçta bu kelimenin daha çok Tanrı’ya övgü için kullanıldığı ifade edilirken, daha sonra sıradan insan ilişkilerinde de kullanılmaya başlandığı ve bu durumlarda kelimenin “hayır, dua, lütuf” anlamına geldiği ifade eder (2016: 46).

217 hrohšid (tahminen → *hroštag* için eski bir hata) **Sogd. xr'wšt'kk, xrwšt'k** bir tanrı adı = “çağrı” (kelimesi kelimesine: “çağrılmış”) (Wilkens, 2021:282)

Tokyürek (2019:475) terimin **Etü.** *xroştag teġri*; **Sogd.** *xwyn-*, *xwn-*, *xwan* “çağırma, bağırma”; **Çin.** *guānyin*; **Syr.** *qry'*; **Ort. Pers.** *xwndg, mgzdg't c [yzd]*; **Part.** *xrwştg*; **Sogd.** *xrwştg* olduğunu belirtir.

6. DİZİN ve SÖZLÜK

A

aç aç, boş (mide)

a. 017/17

açari 1. < Soğd. 'c 'ry < Skr. *ācārya* önder, üstat, usta, öğretmen, hoca

a. 078/11, 081/14, 115/48, 406/7

2. erkek adı

meñi a. 077/10,

açıg lütuf, ödül, armağan

a. agrıg 361/6

açuk açık, belli

a. 267/3

ada kişi adının bir bölümü

a. aftadan 231/14, 232/15

adasız tehlikesiz

a. tudasız 092/25

adgır aygır

a. 293/5

adm diğér, başka

a. 144/25

adır - ayırmak, bölmek,

a.- ar 062/62

aftadan < Sogd. *'ft'δ'n ~ 'βt'δ'n* piskopos

a. 229/12, 231/14, 232/15, 233/16, 234/17

agduk acemi, becereksiz

unmaz yağı a. bitkeçi 114/47

agdukla - yanlış saymak, yanlış olarak kabul etmek

a.- mazunlar 119/52

agi mal mülk, servet

a. barım 033/33

agıl etrafı çitle çevrili otlak, ağıl

agıl ıtı bekçi köpeği, çoban köpeği

a. ıtı 369/14

agılık hazine

a. 032/32

agir ağır

a. 108/41

agıt - değiştirmek

a.- maz 015/15

agrığ saygınlık, ödül

açığ a. 361/6

ahşéšpat < Sogd. *xšyšpt* “İmparatorluğun Hükümdarı” = bir tanrının adı

a. teñri 213/11

aglukran - *agruklan-*’ın metatezli varyantı, yüksünmek

a.- mazun 290/2, 291/3

akmak akma, akış

a. 245/8

al - almak

a.- ıp 308/20, 403/4, 459/4, 473/8

a.- ır 030/30

a.- madım 441/14

a.- tı 410/11, 467/2, 468/3, 469/4, 470/5, 475/10

a.- tımız 460/5

a.- tıñ 441/14

al hile

a. 371/16

alıg alma

a. 295/7

alışıg alışık, evcil

agıl ıtı a. bolsa 370/15

alkıg büyük, yayılmış, geniş

a. 197/9

alkınçsız sonu olmayan, sonsuz

a. 124/5

alkınçusuz sonsuz

a. 189/1, 190/2

alkış iyi dilek, kutsama

a. 216/14

alku bütün, hep

a. 018/18, 019/19, 021/21, 055/55, 109/42, 131/12, 157/38, 430/3, 432/5, 433/6, 435/8, 436/9, 437/10, 442/15, 443/16, 444/17

a.+ sın 015/15

alku alku bütün hepsi

a. 434/7

alkudın her yerde bulunan

alkudın sınar her yönde

a. sınar 186/1

alkugun hepsi, hepsi birden, topluca

a. 050/50

alp 1. cesur, yiğitçe

alp er asker, kahraman

a. 236/19

2. kişi adının bir bölümü

Alp Inal erkek adı

a. 227/10

Alp Toğa erkek adı

a. 115/48

Alp Y(é)gen erkek adı

a. yégen munçaka 348/31

altı altı

a. 143/24, 156/37, 449/22, 450/23

altı paramit altı mükemmellik

a. paramitka 006/6

altmış altmış

altmış tümen altı yüz bin

a. 295/7, 298/10

altun(I) altın

a. 096/29, 097/30, 367/12, 402/3

altun el Altın İmparatorluğu = Hotan

a. 358/3, 362/7

altun(II) kişi adı

a. 416/5

altunçı kuyumcu

a.+ da 429/2

amaç → *amanč* < Toh.A *āmāc* / < Toh.B *amāc* bakan, asil

a.+ lar 035/35, 049/49

a.+ larına 044/44

amal → *amıl* sakin, huzurlu

ürüg a. 151/32

amıl sakin, huzurlu (bk. amal)

a. yavaş 211/9

amita Çin. 阿彌陀 *a mi tuo* < Soğd. 'myt' < Skr. *amita* bir Buda'nın adı

a. burhan 124/5

amrak sayılan, sevilen, sevgili

a. 045/45

amran - sevmek, istemek, sevgi dolu olmak

isinü a.- u 375/2, 387/14

a.- urça 046/46

amranmak sevgi, sevgi dolu

a. 207/5

amtı şimdi, şu anda

a. 046/46

an(I) < Çin. 安 *an* bir soyadı

a. 337/20, 350/2

an (II) barış, şans

a. ülüg 254/3, 263/5

anant < Toh.A *Ānant* ~ *Ānand* / < Soğd. 'n'nt < Skr. *Ānanda* kişi adının bir bölümü

a. 080/13

ança öyle, şöyle, öylece

a. 045/45, 371/16

angadfaroh kişi adının bir bölümü

a. beg y(é)gen hw(e)şté 235/18

anı onu

a. 016/16, 191/3

anta orada, o zaman; ondan

a.+ da 244/7

aṇ'ilki → *äṇilki* birincisi, ilk önce, ilk olarak

a. 133/14

apa kişi adının bir bölümü

a. yégen 328/11, 353/5, 451/24

apaga kişi adının bir bölümü

kaşaṇ a. 347/30

apsap erkek adı

a.+ ta 430/3

ara arasında

a. 027/27, 304/16

arhant saygıdeğer (kişi); kurtuluş yolunun dördüncü aşamasında olan rahip

a. 130/11

arhant kutı arhatlık durumu, rahiplerin haşmeti

a. 122/3

arig temiz, duru

a. ulug 160/2, 176/18

arig turug temiz

a. turug 106/39, 132/13, 198/10

arız → *eris* görünüm; davranış tarzı

a.+ inta 075/8

arkar Argali (*Ovis argali*) yabani koyun türü

a. 373/18

arman kişi adının bir bölümü

a. wispuhr aftadan 234/17

arslan kişi adının bir bölümü

a. 284/1, 410/11

arta - çökmek, yıkılmak, bozuk çıkmak, yozlaşmak

a.- maz 367/12

artuk fazla, çok

a. 024/24

artut armağan, haraç

a. 411/12

arzikı *Rşı*

arzikı yultuz Rsi yıldızı

a. yultuz 100/33

asıg fayda

a. 186/1

aspate mükemmel, eksiksiz, tamamen

a. 264/6

aşnu ilk olarak, önce, önceden

a. 011/11

aşnukı önceki, evvelki

a. 003/3, 203/1, 205/3, 206/4, 207/5, 208/6, 209/7, 210/8, 211/9,

212/10, 213/11, 214/12, 215/13, 216/14, 217/15

at ad, unvan

a.+ ı 228/11

a.+ ları 139/20, 144/25

ata baba, kayınbaba, kaynata

a.+ mka 287/4

atay yavru

a.+ larımız 085/18

atlıg adlı

a. 003/3, 012/12, 023/23, 147/28, 201/13, 283/9, 401/2, 402/3, 446/19,
458/3

avçı avcı

a. 371/16

a.+ sına 299/11

ay 1. ay, kamer; ay (otuz günlük süre)

a. 069/2, 237/20, 358/3

a.+ da 400/1

a.+ ın 404/5

2. kişi adının bir bölümü

a. tenri 206/4

ay - söylemek, buyurmak

a.- u 293/5, 290/2, 297/9

aya - korumak, himaye etmek

a.- dı 333/16

ayag kötü, fena (bk. ayıg)

a. 024/24, 057/57, 061/61

ayagla - → *ayigla* incitmek, aşağılamak, (bir kişiyi) kötülemek, hakaret etmek

a.- yu 027/27

ayak fincan, kâse, içki kâsesi, çanak, kadeh, (rahiplerin) dilenci kâsesi

ayak tolusı dolu içecek kâsesi, kâse dolusu

a. tolusı 369/14

ayı kişi adının bir bölümü

a. tükel silig 078/11

a. on vartar 078/11

ayig kötü, fena; günahkar

a. 108/41

a.+ ıña 241/4

ayıt - sormak, bilgi almak, danışmak

a.- u 376/3

ayran ayran, peynir altı suyu

a.+ ka 305/17, 309/21

az < Soğd. 'z- hırs, tamah

az yek hırs şeytanı

a. 244/7

azıg (→ *azuk* için eski bir hata) yiyecek, kumanya, nevale, azık, erzak

a.+ ı 289/1

azun < Soğd. 'zwn ~ 'zw'n(h) ~ 'z'wn varlık, varlık şekli, varlık biçimi; doğma, yeniden doğma; yaşam, hayat, yaşam süresi, uzun ömür; dünya

a. 064/64, 167/9, 183/25

a.+ inta 076/9

a.+ ta 003/3, 011/11, 025/25, 073/6, 085/18

B

bahşı < Çin. 博士 *bo shi* öğretmen, üstat, usta

b.+ lar 118/51

b.+ m 047/47

b.+ mın 062/62

balık şehir

b. 030/30, 366/11

b.+ da 303/15, 307/19

b.+ ta 012/12, 058/58, 234/17

bar var, mevcut

b. 018/18, 025/25, 109/42, 138/19, 143/24, 220/3, 257/6, 311/23, 313/25,

314/26, 335/18, 377/4, 388/1, 389/2, 437/10, 444/17

bar - varmak, gitmek

b.- dı 403/4

b.- dılar 022/22

b.- dım 345/28

b.- ır 110/43, 352/4

b.- zun 057/57

barça hepsi, tamamı, tamamen

b. 031/31, 033/33

b.+ ga 090/23

barım mal, mülk

b. 033/33

bars kişi adının bir bölümü

böri b.+ ka 435/8

kul b. hatun 083/16

basut yardım, destek

b. 266/2, 286/3

baş baş; önder

b.+ ın 014/14, 326/9

baş ogul biricik oğul

b. 221/4

başala - → *başla*- liderlik etmek, başta olmak

b.- tı 261/3

başla - liderlik etmek, başta olmak

b.- guçı 234/17

b.- tı 260/2

b.- yu 349/1

baştınkı birinci, ilk

b. 283/9

batagdama→ *batıg* (im Lok.) + *yme* bataklık; batış, çöküş

b. vaktı 220/3

batar << Skr. *bhadra* bir Yakşa'nın adı

b. 080/13, 145/26

bau < Çin. 寶 *bao* değerli, kıymetli

b. 334/17

bay zengin, varlıklı

b. 364/9, 468/3, 474/9

b.+ ın 218/1, 220/3, 224/7

bay bay çok zengin, acayip zengin, para babası

b. bay erenler 218/1, 224/7

béçin maymun, maymun yılı (tarihlendirme)

b. 403/4

bed(i)zen - süslenmek

b.- ti 280/6

beg 1.bey

b. 332/15, 432/5, 444/17

b.+ ler 393/6

2. kişi adının bir bölümü

b. yégen 077/10, 235/18

begsig kişi adının bir bölümü

b. 082/15, 223/6

bér - vermek

b.- di 021/21, 317/29

b.- dim 306/18, 440/13

b.- dimiz 461/6

b.- eyin 019/19

b.- gey 267/3

b.- geyin 338/21

b.- medi 439/12

b.- zün 286/3

bérdin güney

b. 313/25

bérgü verebilme, geri ödeme

b.+ si 438/11

bérmek verme

b.+ ke 015/15

berü -dan itibaren, beri

b. 025/25, 244/7

berü tıŋla- burayı dinlemek

b. 001/1

bés beş

b. 064/64, 134/15, 167/9, 183/25, 234/17, 432/5, 439/12, 446/19, 448/21,
467/2

béşinç beşinci

b. 358/3

bışıg işlenmiş

b. torku 410/11, 462/7

bil - bilmek

b.- ir 371/16

b.- mez 039/39

b.- se 371/16

bilge bilge, akıllı

b. 152/33, 372/17, 394/7

b.+ si 162/4, 178/20

bilge bilig bilgelik, bilgi

bilig bilgi; bilinç

b. 206/4, 218/1, 219/2, 220/3, 224/7, 367/12, 372/17

b.+ i 062/62

b.+ imizni 054/54

b.+ iniz 190/2

biliglig bilgelik, bilgi

b. 146/27, 150/31

bir bir

b. 023/23, 112/45, 125/6, 126/7, 131/12, 265/1, 266/2, 272/8, 296/8, 301/13, 305/17, 309/21, 315/27, 316/28, 345/28, 349/1, 353/5, 379/6, 391/4, 408/9, 410/11, 428/1, 434/7, 435/8, 444/17, 446/19, 453/26, 454/27, 455/28, 458/3, 461/6, 462/7, 468/3, 469/4

b.+ ke 265/1, 266/2

bir teg aynı, benzer

c. 408/9

birle ile, birlikte

b. 024/24, 094/27, 130/11, 407/8

biti - (yazı) yazmak, yazdırmak

b.- dim 300/12, 353/5

b.- geli 070/3

b.- miş 071/4

b.- yü 227/10, 336/19

bitig yazı, kitabe

b. 070/3, 112/45, 188/1, 260/2, 261/3, 354/6, 446/19

b.+ in 334/17

bitigüçi yazıcı, kâtip

b. 352/4

bitkeçi yazıcı, kâtip

b. 114/47

biz biz

b. 056/56, 240/3, 352/4, 376/3, 387/14, 442/15

b.+ in 037/37, 041/41, 054/54, 057/57, 126/7, 354/6

b.+ in 335/18

bizekün bir ovanın adı

e. 319/2

bo bu

b. 003/3, 036/36, 046/46, 050/50, 059/59, 069/2, 071/4, 074/7, 088/21, 091/24, 095/28, 117/50, 133/14, 140/21, 142/23, 144/25, 156/37, 241/4, 285/2, 331/14, 334/17, 339/22, 346/29, 353/5, 349/1, 352/4, 442/15, 465/1

bodis(a)v(a)t << Skr. *bodhisattva* aydınlanma varlığı (gelecekteki Buda)

b. 014/14, 140/21, 141/22, 145/26, 146/27, 147/28, 148/29, 149/30, 150/31, 152/33, 153/34, 154/35, 155/36, 156/37, 158/39

b.+ a 149/30

b.+ lar 139/20, 144/25, 157/38, 166/8, 182/24

bodun avam, halk

b. 258/7

bol - olmak

b.- gay 270/6

b.- güçlar 143/24

b.- maz 365/10, 366/11

b.- sa 370/15

b.- sar 236/19

b.- tı 118/51, 397/10

b.- up 022/22

b.- ur 226/9, 378/5, 379/6, 380/7, 382/9, 390/3, 391/4, 392/5, 393/6, 394/7

b.- zun 071/4, 076/9, 089/22, 091/24, 117/50, 288/5, 294/6, 296/8, 298/10, 299/11, 336/19, 353/5, 363/8, 364/9

b.- zunlar 086/19, 088/21, 095/28

bolmak olma, bulunma; oluşma (Skr. *bhava*), mevcudiyet, varlık

b.+ ı 342/25

kutlug kıvılg b.+ ı 116/49, 340/23, 342/25

borluk kişi adının bir bölümü

b. 330/13

boz(I) boz, gri

d. bulıt 321/4

boz(II) kin, nefret

b. 025/25

bozlug kül rengine çalan

b. 322/5

böğerer(?)

b. 259/1

böri kurt; kişi adının bir bölümü

b. bars 435/8

b. sağun 437/10

börilik kurt yaradılışı, kurt doğası

b.+ i töz 370/15

braman < Toh. A *brāmaṇ* ~ *brāh-maṇ* ~ *prāmaṇ* ~ *prāhmaṇ* ~ *prāmmaṇ* / < Sogd.

pr`mn < Skr. *brāhmaṇa* Brahman ...

b. 023/23, 046/46, 057/57

b.+ ka 036/36

b.+ lar 020/20

b.+ ta 035/35

bul - bulmak, kazanmak; varmak, ulaşmak

b.- gay 268/4, 340/23, 342/25

b.- mış 253/2, 255/4, 263/5

b.- ur 396/9

b.- tı 351/3

b.- tumaz 360/5

b.- tumuz 361/6

b.- tuğuz 101/34

bulganyuk heyecanlı, şaşkın

b. köñüllüg 026/26

bulıt bulut

b. 320/3, 321/4

bulunç kazanç, alma, ele geçirme

b. 215/13

buluŋ köşe, bucak, taraf

b.+ da 267/3

b.+ dakı 020/20

buluŋtın yıŋak lénhua erdemlig (her) taraftan, nilüfer erdemli (bir Buda'nın adı)

b.+ tın yıŋak lénhua erdemlig burhan 195/7

burhan havari, peygamber

b. 004/4, 096/29, 097/30, 120/1, 123/4,

127/8, 142/23, 287/4

b.+ ka 196/8, 197/9, 199/11, 201/13

b.+ lar 094/27, 285/2

b.+ larda 254/3, 263/5

b.+ larka 170/12

b.+ larnıŋ 166/8, 183/25, 193/5

burhan kutı Buda rütbesi, Buda kutsallığı

b. 013/13, 031/31, 121/2

burhan nomı Buda'nın Dharma'sı

b. 124/5

burhan yolu Buda yolu (yani, Budizm)

b. 004/4

bursıŋ → *bursaŋ* Sogd. *pwrsnk-* < Çin. 佛僧 *fo seng* < Skr. *buddhasaṅgha* cemaat

bursıŋ erdini cemaat mücevheri (mecaz)

b. 161/3, 177/19

busan - üzölmek, endişelenmek

b.- tı yérinti 063/63

busuşsuz kaygısız, üzüntüsüz

b. kadgusuz 092/25

buşı < Çin. □□ *bu shi* sadaka, bağış, cömertlik

b. ulatı 005/05

but < Sogd. *pwt-* < Skr. *buddha* Buda

b. 113/46, 188/1, 225/8

buyan Sogd. *pwny 'n* < Skr. *puṇya* sevap, iyi amel

b. edgü kılınç 071/4, 074/7, 088/21

buyruk komutan

b. 272/8

buz - yok etmek, yıkmak

b.- ar 031/31

bügölüg sihir, büyü, sihirli

b. 128/9, 129/10, 171/13

bügölüg bilge bilig sihirli bilgi

b. bilge bilig190/2

bügölüg lenhua büyü nilüferi (bir Bodhisattva'nın adı)

b. lenhua bodisavat148/29

büğere- → *müğre-* kükremek, böğürmek

b.- r 259/1

Ç

çanak çanak

kümüş ç. 429/2

çeçek 1. çiçek

ç. nom bitig188/1

2.kişi adının bir bölümü

ç. bodis(a)v(a)t 153/34,149/30

ç. tenrim 384/11

çegşi < Çin. 刺史 *ci shi* ~ *qi shi* bir unvan (= vali)

ç. 338/21

çıgay fakir, yoksul

yok ç. 017/17, 020/20

çil - (→ *çiltä-* için eski bir hata) saygı göstermek, hürmet etmek

ç.- ti 333/16

çindemüni < TohA/B *cintāmaṇi* ~ *cintāmani* / <Soğd. *cynt''mny* ~ *cynt'mny* ~ *cnt'mny*

<Skr. *cintāmaṇi* istek mücevheri; Dhāraṇī'nin adı

üstünki tözünni bilgesi ç. 162/4, 179/21

ço Çin. 張 *zhang* kişi adının bir bölümü

ç. 404/5, 407/8

çoğlug parlak, haşmetli

ç. 228/11

çor kişi adının bir bölümü

ç. 222/5, 304/16, 329/12

yohnan mayak ç. 351/3

mayak ç. yohnan tegin 327/10

kul ç.+ ka 445/18

D

da bir hecenin adı(bir bağlaç, yani *da ... da, değil)

d. 401/2

darm < Soğd. *δrm(h)* / < TohA *dharm* < Skr. *dharmā* öğreti, Budist öğreti

d. 081/14, 113/46, 188/1, 225/8

E/É

éçi ağabey, abi

é. 084/17

edgü(I) iyi; iyilik

e. 005/5, 007/7, 009/9, 053/53, 072/5, 074/7, 088/21, 200/12, 226/9, 227/10, 356/1, 360/5

e.+ de 086/19, 226/9

e.+ ke 271/7

e.+ si 226/9

edgü(II) kişi adının bir bölümü

e. yégen329/12

edgüti iyice

e. 048/48

édi hükümdar

é.+ miz 281/7

égil rahip olmayan erkek Budist

é. karte 280/6

egsük eksiklik, hatalı

e. kergek 117/50

egsüklüg hatalı

e. yazukluk 239/2

éki iki

é. 131/12, 169/11, 172/14, 185/27, 301/13, 303/15, 308/20, 310/22, 317/29,
429/2, 459/4, 463/8

é.+ ke 272/8

é.+ n 304/16

él halk, ülke, devlet

é. 034/34, 318/1, 358/3, 362/7, 407/8, 410/11

él törü krallık

é. 031/31

é.+ im 290/2, 292/4

é.+ iñe 344/27

élig hükümdar, kral

é. 003/3, 004/4, 012/12, 013/13, 024/24, 029/29, 037/37, 039/39, 043/43, 059/59,
147/28, 249/12, 251/14, 252/1, 262/4, 374/1

é.+ de 050/50

é.+ ge 067/67

é.+ i 422/11

é.+ ig 027/27

é.+ imizni 042/42

é.+ inte 245/8

é.+ niñ 359/4

élit - → *elt* göndermek, sevk etmek, yönetmek

é.- sere 220/3

é.- ti 408/9, 409/10, 474/9

emgek acı, ızdırap

e.+ inte 159/1, 175/17

énçü kişi adının bir bölümü

é. 337/20

enlig çok ganimetli

e. bolzun 299/11

énmek inme, aşağı inme

é. 245/8

éntiri (*entiri* yerine oku: → *içtin*) içerde, içinde

é. 319/2

er adam, bey

e. 236/19

ér - ermek, ulaşmak

é.- di 405/6

é.- miş 065/65, 066/66, 220/3

é.- mişler 279/5

é.- ser 018/18, 074/7, 109/42, 118/51, 270/6, 335/18

é.- ti 004/4, 005/5, 013/13, 015/15, 129/10, 138/19, 138/19, 340/23, 342/25, 401/2,

438/11

kılınç kılur é.- ti 007/7

é.- tiler 133/14, 143/24

é.- ür 047/47, 133/14, 140/21, 145/26, 227/10, 346/29, 348/31

é.- zünler 093/26

erdemlig yetenekli

e. 130/11, 195/7

erdeni → *erdini* << Skr. *ratna* mücevher, değerli taş

e. 163/5

erdini mücevher

e.+ ke 161/3, 174/16, 177/19

erdini çeçek mücevher çiçeği (bir Samādhi'nin adı da); bir Bodhisattva'nın adı

e. 153/34, 179/21, 283/9

erdinilig mücevherle süslenmiş, mücevherli

e. 164/6, 180/22

eren adam, adamlar

e.+ ler 218/1, 224/7

érinç yoksul

i. yarlıg 018/18

erinetüv(→ *arunavati için eski bir hata) < Toh. A/B aruṇāvati < Skr. aruṇavatī

Hindistan’da bir şehrin adı

e. 012/12

erkelig(→ *erklig* için eski bir hata)

e. 185/27

erklig güçlü; hükümdar

éki e. 169/11

érmek varlık şekli, mevcudiyet

é.+ i 086/19

ernim Sogd. ’rn ’ym < Skr. araṇemi bir hükümdarın adı

e. 003/3, 012/12, 027/27, 043/43, 050/50, 058/58, 067/67

ert - (emir) karşı gelmek, ihlal etmek

e.- ü 055/55

ertiñü çok, fazla, şiddetli

e. 005/5, 023/23, 026/26, 034/34, 060/60, 063/63

ertiñü koduru fevkalade

koduru e. 008/8

ertürmüki † → arturmuke < Toh. B rudramukhe < Skr. *rudra- bir Brahman’ın adı

e. 023/23

érür - ér- genişletilmiş biçimi; olmak, kalmak, kendini bulmak.

é.- ü yarlıkamış 129/10, 138/19

erüş birçok, çok sayıda

e. 137/18, 139/20

esen sağlıklı, sağlam

esen tükel sağ ve canlı, sağ salim

e. 286/3, 341/24, 346/29, 348/31, 351/3, 363/8

esengühatır mektubu

esengü y(a)rlıg hatır mektubu

e. 385/12

esiz kötü

e. 030/30

éşi hanım, eş; kişi adı

é. 448/21

éşiç kazan, tencere

e. 368/13

eşid - işitmek, dinlemek

e.- eyin 010/10

e.- geli 020/20

e.- ip 036/36, 050/50, 060/60

e.- tükümüz 126/7

éštür - bilgilendirmek, dinletmek

ögrünçü é.- ügli 204/2

ét - düzenlemek

é.- miş 323/6

et'öz vücut, beden (bk. etöz)

e.+ de 091/24

étingüçi → *čitrag(a)nte* << Skr. *citragandha* bir Bodhisattva'nın adı

é. 280/6

etnyetkentin << Skr. *ājñātaḥkaṇḍinya* Buda Śākyamuni'nin öğrencilerinden birinin adı

e. 134/15

etöz vücut, beden (bk. et'öz)

e. 242/5

etöz körk vücut ve endam

e. 186/1, 194/6

etözlüg beden, bedeni olan

e. 198/10

ev ev, bina

e.+ ige 403/4

e.+ immizke 352/4

e.+ ke 288/5

F

f(a)rdu Çin. □□ *fa nu* ~ Çin. □□ *fo nu* erkek adı; kişi adının bir bölümü

f. açari 077/10

farnyégen (Sogd. *Frn* + *Y(e)gän*) erkek adı

f. 417/6

frazénd kişi adının bir bölümü

mar şad f. aftadan 229/12

friroşan ışığın sevgilisi (ikinci yaratmanın Manihaist tanrısı)

fri rošn t(e)ŋri ışığın sevgilisi tanrı

f. teŋri 212/10

fristom kişi adının bir bölümü

f. murwa p(a)na murwa 235/18

G

gayakaşip << Skr. *gayākāśyapa* Buda'nın bir öğrencisinin adı

g. 135/16

H

haişin < Çin. erkek adı

h. 407/8

han hükümdar

h. 004/4, 013/13, 024/24, 034/34, 274/10, 325/8

h.+ ı 215/13, 216/14

h.+ ım 296/8

h.+ ımız 228/11

h.+ larımız 077/10

haw → *hwa* kişi adının bir bölümü

men h. ulug 343/26, 344/27

hirza günahların bağışlanması

h. 239/2

hormuzta Sogd. *xwrmzt* ' Manihaizm'de bir tanrı adı = ilk insan, Hormuzta

h. 243/6

h. tenri 039/39, 204/2

hroḥšid (tahminen → *hroštag* için eski bir hata) Sogd. *xr'wšt'kk*, *xrwšt'k* bir tanrı adı = “çağrı” (kelimesi kelimesine: “çağrılmış”)

h. 217/15

humar erkek adı

h. 083/16

hwaçan < Çin. 花 旦 *hua zhan* kadın (?) adı

h. 452/25

hwešté Sogd. *xwyšt'k* öğretmen, hoca (Manihaist ruhani silsilesinin görevlisi)

h. 235/18

I

id- göndermek

1.- ur 376/3, 387/14

idala - vazgeçmek

1.- p 015/15

mag inançlı

umugı 1.+ 1 168/10, 184/26

inal kişi adının bir bölümü

1. 192/4, 227/10

inanç 1. güvenilir kişi, sarayın ileri geleni

1.+ larında 059/59

inanç amaç güvenilir kişi ve bakan

1.+ lar amaçlar 035/35

2. kişi adının bir bölümü

1. saın 221/4

yaramış 1. 325/8

irak uzak

1. 386/13

1.+ tan 375/2

it 1. köpek, it; dönemsel bir yıl ad

1. yılın 400/1, 437/10

1.+ 1 370/15

2. kişi adının bir bölümü

1. yégen 330/13

1. sınıkur 419/8

İ

iç iç

i.+ inte 117/50

i.+ inteki 033/33

i.+ intin 246/9

iç içegü iç organlar

i. 054/54,

iç nom ezoterik öğreti, bâtını öğreti, iç öğreti (yani, Budizm)

i. nom 278/4

içegü iç, iç organlar

i. 054/54

içger - içeri getirmek, sokmak; tabi olmak

i.- di 055/55

éçi erkek adı

é. 461/6

içre içeri, içeride, içinde

i. 087/20

igsiz hastalıksız

i. togasız 085/18

iletü → *ülätü* mendil, ipek kumaş, kumaş, bez

i. 305/17, 309/21

ilki ilk, birinci, önce, önceki

i. 323/6

imirt karanlık

imirt taŋ gün ağarması, şafak, tan

i. taŋ 099/32

in küçük erkek kardeş

in eçi küçük ve büyük erkek kardeş, erkek kardeş ve ağabey

i. éçi 084/17

inçe öyle, öylece

i. 001/1, 008/8, 011/11, 028/28, 036/36, 044/44, 051/51, 060/60, 063/63,
067/67, 407/8, 440/13

inçek (→ *inçä* ve → *ök*'ün kaynaşması) aynı şekilde, aynen, böyle, bu şekilde (→ *inçök*)

i. 473/8

inçip böylece

i. 056/56

ini erkek kardeş

i.+ m 347/30

i.+ sin 402/3

irig kaba

i. sarsıg söz 028/28

isin - empatili olmak, ilgilenmek ve sevmek

i.- ü amranu 375/2, 387/14

iste - (bir şeye) çabalamak, arzu etmek

i.- dümüz 406/7

i.- gler 405/6

iş karma, iş

i. 065/65, 269/5

K

ka < Çin. □ *jia* akraba

k. kadaş 084/17

kaçug → *kačig* duyu organı

k. 243/6

kadaglıg günahkâr, günahlı

k. 242/5

kadaş akraba

k. 084/17

kadgu keder, kaygı

k.+ larıg 175/17

kadgusuz kaygısız, kedersiz

k. 092/25

kadır vahşi, sert

k.+ ı 381/8, 392/5

kal - kalmak

k.- tı 428/1, 430/3, 431/4, 432/5, 433/6, 434/7, 435/8, 443/16

kalın yoğun, büyük

k. 137/18

kalp < Toh. A *kalp* / < Sogd. klp ~ krp ~ krph ~ kδph < Skr. *kalpa* dönem, devir, çağ

k. 142/23

kaltı yani, şu şekilde

k. 045/45

kamagbütün, tüm

k. 035/35, 044/44, 049/49, 064/64, 084/17, 087/20, 089/22, 131/12, 161/3,
165/7, 166/8, 167/9, 170/12, 174/16, 178/20, 182/24, 183/25, 185/27, 192/4,
331/14

kamagun hep birlikte, hepsi, bütünü

k. 323/6

kamşı erkek adı

k. 414/3

kañ baba; ilahi baba

k. 362/7

k.+ ım 073/6, 075/8

k.+ ıñ 046/46

kapak kişi adının bir bölümü

k. 328/11

kapgan kapan, avcı

k. 381/8, 393/6

kaplanleopar, pars

k. 365/10

kar kar

k. 311/23

kara kara, siyah

k. 319/2

k.+ sı 368/13

karabaş esir, köle

k. 434/7, 435/8, 458/3, 462/7

kararig karanlık, kararmış

k. kadgularig 175/17

karı yaşlı, saygın

k. 137/18, 287/4

karı - yaşlanmak, kocalmak

k.- sa 372/17, 373/18

karlıg karlı

k. 320/3

kars yün kumaş, çuval gibi kumaş

k. 302/14, 303/15, 308/20, 310/22, 312/24, 313/25, 314/26, 439/12, 442/15, 473/8, 474/9

k.+ ka 447/20, 448/21, 449/22, 450/23, 451/24, 452/25, 453/26, 454/27, 467/2, 468/3, 469/4, 470/5, 475/10

karte < Sogd. *k'rt'k ~ k'rtk* < Skr. *grhastha* rahip olmayan erkek Budist, ev idari heyeti

karte egil rahip olmayan erkek Budist, ruhbandan olmayan üye

é. karte 280/6

kaşaŋ kişi adının bir bölümü

k. apaga 347/30

kat kat, katman

k. 289/1

kataglan - → *katıglaŋ*- gayret etmek, çabalamak

k.- ur 006/6, 014/14

katun kağanın karısının unvanı: imparatoriçe

k. 079/12, 083/16

kay - bakmak, geriye dönüp bakmak

k.- ıp 043/43

kaya kaya

k. 373/18

kayu hangi, hangisi, herhangi

k. 017/17, 073/6, 104/37

kel - gelmek, ileri gelmek

k.- ser 441/14

k.- ti 023/23, 401/2, 404/5

k.- tiler 021/21

k.- tim 346/29

k.- timiz 359/4

k.- türdi 405/6

k.- zünler 018/18

kelür -getirmek, getirtmek,

k.- di 461/6, 463/8

kemiş - bırakmak, emanet etmek

k.- tim 459/4

kén Çin. □ *jian* dönemsel bir günün adı

kén kün Jian günü (tarihlendirme)

k. 094/27

keniroşan → *k(ä)nig roš(a)n* Sogd. *knygrwšn* Işık Bakiresi (bir tanrıça)

k. teñri 207/5

kent < Sogd. *knδ(h)* şehir

k.+ te 127/8

kéŋ Çin. □ *guang bol*, geniş

k. alkıg 197/9

k. ton 366/11

kéşlig Tavsiye ile sağlanan, öğütlü

k. 367/12

kerekü çadır

k.+ ke 455/28

kergek gerek, lazım

k. 032/32, 049/49, 118/51, 474/9

k.+ in 019/19, 021/21

kesil - kesilmek, kırılmak

k.- ip 041/41

kéş okluk

k. 429/2

két - gitmek, terk etmek

k.- ip 057/57

keyik yabani hayvan, geyik

k. 370/15

kıdıg kıyı, kenar

k. 164/6, 180/22

kıl - etmek, yapmak, kılmak

k.- mış 109/42

k.- mışda 226/9

kılınç k.- mışığ 009/9

k.- tıñız 034/34

k.- ur 061/61

kılınç k.- ur érti 007/7

kılınç amel, iş

k. 072/5, 074/7, 088/21, 108/41, 200/12, 226/9

k. kılmişığ 009/9

k. kılur érti 007/7

k.+ ın 240/3

kılınçlıg davranışlı

k. 005/5, 024/24, 053/53, 057/57

kıv mutluluk, kut

k.+ ın 339/22

kıvlıg mutlu, mesut

kutlug k. 116/49, 340/23

kıvtu < Çin. □□ *jiao dao* makas

k.+ ka 438/11

kız kız, kız(evlat), bakire

k. 046/46, 360/5

kızıl kırmızı, kızıl

kızıl kars kırmızı yünlü kumaş

k. kars 301/13, 308/20, 310/22, 312/24, 314/26, 467/2, 468/3, 469/4, 470/5, 473/8, 474/9, 475/10

kiçig küçük

kiçigi t(e)ḡri en küçük/önemsiz tanrı (bir tanrı grubundan)

k.+ i teḡri 008/8

kilberyekşü < Toh. A *kalpavṛkāṣ* < Skr. *kalpavṛkṣa* dilek ağacı

kilber-yekşü ulugnı Kalpavṛkṣa büyük ağacı

k. ulugnı 163/5, 179/21

kim kim, herhangi biri; (bağlaç) ki

k. 017/17, 039/39, 041/41, 061/61, 104/37, 118/51, 248/11, 250/13, 334/17, 354/6, 364/9

kir - girme, ayak basmak

k.- di 457/2

k.- dimiz 332/15

k.- diḡiz 097/30, 103/36

k.- ü 285/2, 339/22

k.- yük 463/8

kértü hakikat

k. 206/4

kértgünç inanç

kértgünç biliglig inanan, dindar (bir Bodisattva'nın adı)

k. biliglig bodisavat 146/27

kértgünmek inanç, inanma

k. 208/6

kişi insan, kişi

k.+ ler 030/30, 218/1

kişi azunı insan varlık şekli

k. azunı 076/9

koçlug kişi adının bir bölümü

koçlug t(e)grim kadın adı

k. tegrim 383/10

koduru yoğun

ertiñü koduru fevkalade

k. ertiñü 008/8

kol - istemek

k.- ur 268/4

kola - (→ *kol*- için eski bir hata) istemek

k.- galı 360/5

koltguçı dilenci

k.+ lar 020/20

kolu zaman, vakit

k.+ ka 104/37

kolula - düşünmek, düşünceye dalmak

k.- η 009/9

kolusuz sonsuz

k. 123/4

kom (develerde) semer

k.+ ta 301/13, 312/24

kop bütün, hep

k. 021/21, 086/19, 171/13

koti < Sogd. *kwty* < Skr. *koṭi* bir büyük sayı

k. sanınca 202/14

kov (tahminen → *kıv* için eski bir hata) mutluluk

k.+ ka 333/16

koy → *koyn* koyun, koç

k.+ ka 304/16, 308/20

koyn koyun, koç

k. 468/3, 469/4, 470/5

kök(I) gök, gökyüzü

k. teñri 214/12

kök(II) kök

uluglug k.+ i 277/3

köküz kalp, gönül

k. 054/54

köl kişi adının ve hükümdar unvanının bir bölümü

k. kunçuy 449/22

k. apa 451/24

kölgedeme *kölige* (+ Lok.) +yme gölge

k. 219/2

köñül gönül, yürek

k. 054/54, 376/3

k.+ i 062/62

k.+ in 106/39

k.+ üñüz 053/53

köñüllüg ... kalpli, ... gönüllü

k. 026/26, 212/10

körk dış görünüş, endam

k.+ in 194/6

k.+ üñüz 052/52

körklüg şekilli, güzel

k. 056/56

körksüz çirkin

k. 023/23, 056/56

körtk (→ *körk* için eski bir hata) dış görünüş, endam

k.+ in 186/1

körtgür - göstermek, ortaya koymak

k.- üp 186/1

körtle güzel

k. 043/43, 052/52

körtlüg güzel

k.+ üm 237/20

körü (sontakı) sonraki, göre

k. 368/13, 369/14

kötür - götürmek

k.- di 411/12

kövşek yumuşak

k. köñül 053/53

köz göz

k.+ in 043/43

közün - görünmek, gözükmek

k.- ür 085/18

kuanşi Çin. □□□ *guan shi yin* (Bodhisattva) Avalokiteśvara

k. 186/1

kuba erkek adı

k. 453/26

kudug kuyu

k. suv 365/10

kuipin erkek adı

k.+ te 432/5

kul 1. köle, kul

k.+ ıntın 291/3, 292/4

2. kişi adının bir bölümü

k. çor 082/15, 445/18

k. bars 083/16

k. yégen 079/12

k.+ um çor 304/16

kulukı erkek adı

k. 468/3

kulunçak küçük tay

k.+ ıña 295/7

kunçuy < Çin. □□ *gongzhu* kişi adının bir bölümü

köl k. 449/22

kurtgar - *kutgar*-

k.- dı 250/13

kurtulmak kurtulma, kurtuluş

k. 110/43

k.+ ka 132/13

kurtulmak tözlüg kurtuluş cevherli (bir Bodhisattva'nın adı)

k. tözlüg bodisavat 155/36

kurug kuru, ıssız

k. 147/28, 365/10

kuş kuş

k. 377/4, 389/2, 415/4

kut 1. kurtuluş, talih; rütbe

k. 253/2, 262/4, 268/4, 357/2

k.+ gañ 160/2

k.+ ı 031/31, 121/2, 122/3

k.+ ıña 013/13, 166/8, 171/13, 176/18, 182/24

kut bul- kurtuluşa (yani, Arhatlık) ulaşmak

k. 100/33

2. kişi adının bir bölümü

k. 080/13, 082/15, 433/6

kutlı kişi adının bir bölümü

k. yégen 082/15

kutlug kutsal, kutlu

k. 068/1, 071/4, 104/37, 105/38, 116/49, 141/22, 285/2, 294/6, 298/10, 331/14,
340/23, 345/28, 351/3, 357/2,

2. kişi adının bir bölümü

k. 410/11, 474/9

kutsı erkek adı

k. 438/11, 440/13

k.+ da 436/9, 442/15

k.+ da k.+ nın 438/11

kuvrag cemaat, rahip topluluğu

k. 027/27

k.+ dan 161/3

k.+ ı 139/20

k.+ da 178/20

kuzgun kuzgun

kuzgun tag seņrem kuzgun dağı manastırı

k. tag seņrem 128/9

kü ün, şöhet

k. 219/2, 230/13

k.+ si 228/11

küç güç, kudret

k. 218/1, 219/2, 266/2, 286/3

k.+ i 248/11, 250/13

k.+ inte 072/5, 074/7

k.+ iñe 173/15, 288/5

küçe kişi adının bir bölümü

k. mal 191/3

küçlüg güçlü; iktidar sahibi

k. 170/12, 185/27

küçlüg t(e)ñri Güçlü Tanrı = Beş Tanrı'nın diğer adı

k. t(e)ñri 266/2

küleş övgü

k. 227/10

külüg ünlü

k. 228/11

kümüş gümüş, gümüş para

k.+ de 369/14

kümüş çanak gümüş çanak

k. çanak 429/2

kümüşlük gümüş

k. kéş 429/2

kün 1. gündüz, gün

yañı k. 260/2, 261/3

tün k. 270/6

bo k. 346/29, 354/6

kén k.+ iñe 094/27

kün sayu her gün

k. sayu106/39

2. güneş

kün ortu öğle, öğleyin

k. 101/34

kün t(e)ñri Güneş, Güneş

k. teñri 205/3

küñsül erkek adı

k. 469/4

kürek kişi adının bir bölümü

k. 420/9

küsençig sevgili, istenen

k. 151/32

küvenyük gururlu, kibirli

küvenyük bilig gurur, kibir

k. 218/1, 219/2

küzed - korumak, muhafaza etmek

k.- ür 271/7

L

la kişi adının bir bölümü

l. totok 284/1

lakşan Toh. A *lakṣaṃ* / < Toh. B *lakṣāṃ* < Skr. *lakṣaṇa* özellik, Buda'nın güzellik işareti, güzellik alameti

l.+ ıṇa 172/14

lénhua < Çin. 蓮花 *lian hua* nilüfer, mavi nilüfer (Skr. *padma*'nın da eş değeri); Skr.

Padma = bir Buda'nın adı

l. 148/29, 195/7

loçana < Skr. *locana* bir Buda'nın adı

l. 201/13

M

mahakaşip < Toh. A *mahākāśyapa* < Skr. *mahākāśyapa* bir rahibin adı

m. 136/17

mahamotgalayan << Skr. *mahāmaudgalyāyana* Buda Śākyamuni'nin bir öğrencisinin adı

m. 136/17

mahuçor (< Sogd. *M'xw* + *Titel čor*) erkek adı

m. 330/13

m. teŋri yağlakır 344/27

maitri < Sogd. *m'ytr'k* ~ *mytr'k* ~ *mytr'y* (*maitre*) < Skr. *maitreya* gelecek olan Buda'nın adı

m. 141/22

m.+ de 165/7, 181/23

m(a)nastar hirza Günahlarımı bağışla

m. hirza 239/2

mañçuşiri Sogd. *mncwšry* ~ *mnc'wšry* < Skr. *mañjuśrī* bir Bodhisattva'nın adı

m. 158/39

maŋa bana

m. 009/9, 065/65

mar kişi adının bir bölümü

m. 229/12, 230/13, 231/14, 232/15, 233/16

mauga kişi adının bir bölümü

m. tirék 326/9

mayak kişi adının bir bölümü

yohnan m. çor 351/3

m. çor yohnan tegin 327/10

men ben (bk. min)

m. 002/2, 010/10, 045/45, 069/2, 098/31, 103/36, 114/47, 161/3, 164/6, 169/11, 170/12, 174/16, 177/19, 181/23, 184/26, 191/3, 192/4, 194/6, 196/8, 198/10, 200/12, 202/14, 325/8, 337/20, 341/24, 343/26, 344/27, 346/29, 439/12, 441/14

m.+ i 061/61

m.+ iñ 047/47, 061/61, 310/22, 465/1

meñgü erkek adı

m.+ de 458/3

meñi kişi adının bir bölümü

m. açari 077/10

meñigü ebedi, sonsuz

m. 398/11

meñilig sevinçli, mutlu

m. 093/26

meñizlig benizli, görünümlü

yek m. 056/56

meñgükişi adının bir bölümü

m. togdı 421/10, 467/2

meñülüg sonsuz, ebedi olan

m. 193/5

min ben (bk. men)

m.+ ig 405/6

m.+ite 062/62

miñ bin

m. 131/12

mir kişi adının bir bölümü

m. 431/4

monça böyle, bu kadar

m. 248/11, 250/13, 442/15, 463/8

m.+ ka 348/31

monçulayu bu şekilde, böylece

m. 037/37, 040/40, 042/42

monta burada

m. 072/5, 401/2, 406/7

montag böyle, bunun gibi

m. 036/36, 059/59

monuŋ bunun

m. 048/48

mozak < Sogd. *mwj* 'k başpiskopos

m. 230/13

mu (önceki kelimeyle birleşen) soru edatı

m. 032/32

muŋ sıkıntı

m. 061/61

muŋlug sıkıntılı

muŋlug taklıg yok ııgay aç yalaŋ érinç y(a)rlıg tınl(ı)glar sıkıntılı, fakir, çıplak
ve perişan

m. 017/17

muŋsuz sıkıntısız

m. 364/9

murwa kişi adının bir bölümü

fristom m. pana murwa 235/18

N

namo < Toh. A *namo* / < Sogd. *n'mw* ~ *nm'w* < Skr. *namas* saygı, hürmet

n. namo but namo d(a)rm namo saṅ 113/46, 188/1, 225/8

n. burhan kutı namo nom kutı namo arhant kutı 121/2

ne ne?, nasıl?

n. 009/9, 029/29, 037/37, 189/1, 267/3, 268/4, 269/5

neçe ne kadar, kaç

n. 108/41, 371/16, 372/17, 373/18

neçük nasıl, -dığı zaman

n. 041/41

negü ne

n. 226/9

nelük neden?, niçin?

n. 039/39

nirvan < Sogd. *nyrβ'n* / < Toh. A/B *nervāṃ* < Skr. *nirvāṇa* huzur

n.+ ka 097/30, 102/35

nizvani nizvani < Sogd. *nyzβ'nyy* (manS) ~ *nyzβ'n'k* (sogdS) bulaşma, lekeleme

n.+ ler 243/6

nizvanısız bulaşmasız, lekesiz

n. arıg turug 131/12

nom öğreti

n. 117/50, 120/1, 278/4

n.+ ı 124/5

nom başlaguçı er öğretinin başı, öğretinin başkanı

n. başlaguçı er 234/17

nom bitig öğreti yazısı

n.bitig 070/3, 188/1

nom bitimek Sūtra yazma, Sūtra kopya etme

n. bitimek 071/4

nom kutı dinin majestesi, ıfık nousu

n. kutı 121/2

nom erdini öğreti mücevheri

n. erdini 174/16

nom tilgeni öğretinin çarkı

n. tilgeni 096/29, 101/34

nom tözlüg etöz Dharma özlü beden

n. tözlüg etöz193/5

nom tözlüg etözlüg Dharma özlü bedenli (Skr. *dharmakāya*) =Buda
Vairocana'nın lakabı

n. tözlüg etözlüg 198/10

nomla - vaaz vermek

n.-   010/10

O

odon < Çin.    *yu tian* Hotan

o. 274/10

o.+ ta 402/3

ogşagu kişi adı

o. 401/2

yıpar o. 409/10

ogşagu or kişi adı

o. 347/30

ogul 1.oğul, evlat

o. 045/45, 221/4, 402/3, 446/19

o.+ ı 002/2, 284/1, 338/21, 344/27, 378/5, 390/3, 394/7, 395/8

o.+ ıga 409/10

o.+ ına 408/9

2. kişi adının bir bölümü

o. sa un 350/2

okı - okumak, ezberden okumak

o.- sar 119/52, 354/6, 364/9

okıguçı okuyucu, okuyan kimse

o. 335/18

ol o

o. 007/7, 010/10, 013/13, 022/22, 032/32, 035/35, 042/42, 049/49, 058/58,
066/66, 098/31, 103/36, 105/38, 107/40, 405/6, 443/16, 465/1

olur - oturmak; ikamet etmek

o.- mış 047/47

on on

o. 078/11, 172/14, 173/15, 287/4, 289/1, 312/24, 439/12

ontun on ... -da

ontun sıyarkı batıdaki

o. sıyarkı 192/4

oot ateş

oot t(e)ŋri ateş tanrısı; Ateş Tanrı (Hormuzta'nın beş oğlundan biri = bir ışıık elementi)

o. teŋri 211/9

opra- bozulmak, yıkılmak

o.- maz 367/12

ordu saray

tužit o.+ ka 165/7, 181/23

ornaglıg yerleşik

o. 154/35

orton orta

orton ornaglıg ortaya yerleşmiş (bir Bodhisattva'nın adı)

o. ornaglıg bodisavat 154/35

ortu orta, merkez

o.+ da 101/34

o.+ sinta 102/35

orun yer

o.+ inta 050/50

o.+ ıña 047/47

o.+ larka 105/38

otuz otuz

o. 172/14, 428/1, 457/2

ozgur - kurtarmak, serbest bırakmak

o.- taçı 159/1, 176/18

Ö

ö - hatırlamak, düşünmek

ö.- miş 072/5

ö.- yü 107/40

ö.- yür 002/2

öd zaman

ö.+ ke 356/1

ö.+ teki 241/4

ödik hesap raporu, kayıt, not etme

ö. 336/19, 428/1, 465/1

ödik bitig hesap defteri, liste

ö. bitig 446/19

ög anne, Ana Tanrıça

ö. teñri 203/1

ö.+ ümüz 323/6

ög kañ anne baba; Tantrizimde Tanrı olarak anne baba

ö. kañ 361/6

ö.+ iñe kañıña 046/46

ö.+ üm kañım 073/6, 075/8

öğdir ödül, mükâfat

ö. 215/13

***öğdir *kıv** ikramiye ve mutluluk

öğdrü (tahminen→ *öğdir* için eski bir hata)ödül

***öğdir *kıv** ikramiye ve mutluluk

ö.+ ke kovka 333/16

ögir (→ *ögür* için eski bir hata) kafîle, sürü

ö.+ inç 294/6

ögmek övgü, methiye

ö. 217/15

ögrünçlög sevinçli, neşeli,

ö. 022/22

ögrünçü neşe, mutluluk

ö. éştürögli 204/2

ögrünçölög neşeli

ö. 093/26

öl - ölmek

ö.- ti 402/3

ölmek ölme, ölüm

ö. 245/8

ölüksüz (→*ülgüsüz* için eski bir hata) hesapsız, sonsuz

ö. kolusuz 123/4

öñ pay, armağan

ö. ülüg bolzun 089/22, 090/23

öñi farklı, eşsiz

ö. komta 312/24

öñre önce, evvel

ö. 457/2

öñreki önceki, evvelki

ö. 241/4, 243/6

ördek yaban ördeği, ördek

ö. 395/8

örlen - yükselmek

ö.- tükde 320/3, 321/4

öte - (suç, borç) ödemek, (borç) geri ödemek

ö.- dim 436/9, 439/12

ötrü sonra, o zaman

ö. 019/19

ötüg istek, dua

ö. 051/51, 059/59, 282/8

ötüg bitig (Çin imparatoruna) başvuru yazısı

ö. bitig 260/2, 261/3

ötüken yer adı

ö. 318/1

ötün - rica etmek

ö.- tiler 052/52, 067/67

ö.- tüm 070/3

övkelig nefret dolu, nefret

ö. 026/26

öz öz, kendi

ö. 288/5, 341/24

ö.+ in 014/14

ö.+ ügüzni 038/38

P

palı < Tib. *dPal* kişi adının bir bölümü

p. 145/26

pana kişi adının bir bölümü

p. 235/18

paramit < Toh. A/B *pāramit* < Skr. *pāramitā* mükemmellik (esaslı fazilet olarak)

p.+ ka 006/6

patrı misk için ölçü birimi

p. 431/4

pısı kişi adının bir bölümü

p. hatun 079/12

pokpu < Çin. 北府 *bei fu* Çin’de bir şehrin adı

p. 303/15, 307/19

puhr kişi adının bir bölümü

m(a)r ada p. aftadan 231/14

punyakawi << Skr. **Puṇyakavi* erkek adı

p. 328/11

pusar pusar < Çin. 𑖑𑖓 *pu sa* (Spätmittelchin. *p̃huǎsat*) Bodhisattva

p. 186/1

R

raçgri Toh.A/B *rājagri* / < Soğd. *r'ckry* < Skr. *rājagṛha* Hindistan'da bir şehrin adı

r. 127/8

S

sakın -düşünmek

s.- guluk 065/65

s.- miş 269/5

s.- u 009/9, 107/40

sakınç düşünce, fikir

s. 025/25

s.+ ın 240/3

san sayı, miktar

koti s.+ ınca 202/14

sanlıg ait

s. 048/48

sansız sayısız

s. tümen 397/10

sañ < Sogd. *snk*, Man.-Sogd. *s'nk* / <Toh. A *sañk* ~ *sañgh* / < Toh. B *sāñk* < Skr. *sañgha* cemaat

s. 113/46, 225/8

sañ - (→ *sat*- için eski bir hata) satmak

s.- tı 308/20

señrem < Toh. A/B *sañkrām* ~ Toh. A *saṃkrām* ~ *saṅgrām* / < Sogd. *snkr'm*- < Skr. *sañghārāma* manastır

s.+ ta 128/9

señrim manastır (bk. *señrem*)

s.+ ta 349/1

sañun kişi adının bir bölümü

s. 221/4, 284/1, 327/10, 350/2

s.+ ta 434/7, 437/10

sarig 1.sarı

s.+ inta 368/13

sarig torku sarı ipek kumaş

s. 316/28

2. erkek adı

s.+ da 444/17

sarsıg kaba

irig s. sav 028/28, 036/36, 048/48

sart < Toh. A *sārth* < Skr. *sārtha* tüccar

s. 401/2

sat - satmak

s.- tı 309/21

s.- tım 304/16

satıg satış

s.+ ı 460/5

sav söz

s. 038/38, 059/59, 203/1, 354/6

sarsıg s. 036/36

sarsık s. 028/28

s.+ da 339/22, 377/4, 388/1, 389/2

s.+ ı 372/17

s.+ ın 030/30, 048/48

s.+ inta 256/5

sayu (sontakı) her biri, herkes

s. 106/39

sekiz sekiz

s. 172/14, 439/12

sen sen

s. 440/13

sentür bir kralın adı

sentür elig Kral Sentür

s. elig 003/3

señiz (→ *sekiz* için eski bir hata)

s. 313/25

serinmek sabretme, sabır

s. 210/8

sevig kişi adının bir bölümü

s. 083/16, 459/4

sıgar (kumaşta) parça; yön, taraf

s. 016/16, 186/1, 457/2, 460/5

s.+ k1 098/31, 192/4

sıkkur kişi adının bir bölümü

s. 303/15, 306/18, 307/19, 419/8

s.+ ka 315/27

s.+ nuğ 305/17

s.+ ta 434/7

silig kişi adının bir bölümü

s. 078/11

siz siz

s. 002/2, 029/29, 030/30, 031/31, 035/35, 038/38, 039/39, 040/40, 268/4, 269/5

s.+ iç 040/40, 052/52

s.+ iğe 032/32

s.+ ler 061/61, 062/62, 065/65

s.+ lerke 045/45

s.+ ni 271/7

sokti kişi adının bir bölümü

s. teğrim 384/11

sön kişi adının bir bölümü

s. 223/6

söz söz

s.+ ün 240/3

sözle - söylemek

s.- di 028/28

s.- yür 038/38

sudur < Toh. A/B *sutār* ~ *sūtār* / < Sogd. *swtr* ~ *swttr* < Skr. *sūtra* Budist metin, vaaz metni

sudur erdini sūtra mücevheri

s. erdini 283/9

sui → *tsui* günah

s. ayıg kılınç 108/41

sukançig güzel, hoş

s. 043/43, 188/1

suv su

s. 246/9

s.+ da 142/23

s.+ ıda 366/11

s.+ ug 395/8

suv t(e)ṅri Su Tanrısı (Hormuzta'nın beş oğlundan biri)

s. teṅri 210/8

suisuz günahsız olma

s. yazuksuz 213/11

sü ordu, asker

s.+ ke 296/8

süçi saray muhafızlarına ait asker, savaşçı (bk. süüçi)

s. 296/8

sükçu < Çin. 蘇州 *su zhou* kişi adının bir bölümü

s.+ de 428/1, 443/16

s.+ ke 317/29

süğüş savaş

s.+ inte 244/7

süüçi saray muhafızlarına ait asker, savaşçı (bk. süçi)

s.+ siçe 297/9

Ş

şaçiu → *şaçu*

ş. uluşıña 345/28

ş.+ da 428/1

ş.+ ka 331/14, 338/21

şaçu Çin. 沙洲 *sha zhou* Dunhuang'ın adı

ş.+ ka 359/4

şad kişi adının bir bölümü

t(e)ŋri m(a)r ş. fraزند aftadan 229/12

şahryar kişi adının bir bölümü

ş. aftadan m(a)r uş(a)ne ada 232/15

şakre << Skr. *śakra* tanrıların hükümdarının adı

ş. 330/13

şamnu → *š(i)mnu* < Sogd. *šmnw* (= Skr. *māra*) Buda'yı baştan çıkarmak isteyen şeytanın adı

şimnu yek şeytan Ahriman; Mara şeytanı

ş. yekire 242/5

şariputr Sogd. *š'rypwt* / < Toh. A *śāriputrā* ~ *śāriputtrā* < Skr. *śāriputra* Buda'nın bir öğrencisinin adı

ş. 136/17

şiŋtsi kişi adının bir bölümü

s. 069/2, 081/14, 115/48

T

tag dağ

t. 128/9

t.+ da 365/10

taipo < Çin.. □□ *da bao* kişi adının bir bölümü

t. beg 332/15

takı daha, henüz, üstelik

t. 088/21, 095/28, 143/24, 273/9

taklıg kederli

muşlug t. 017/17

tamu cehennem

t. 159/1, 175/17

tañ şafak, tan

t. 408/9

t.+ da 099/32

tapla - onaylamak

t.- matn 060/60

tapmış kişi adının bir bölümü

t. egşı 337/20

targakçı tarakçı, tarak üreticisi

t. 445/18

taş dış, dışarı

t. 278/4

t.+ ı 423/12

t.+ tın 087/20

tatakılık → *tatıglık* tatlı, lezzetli

t. 053/53, 209/7

tavar mal, mülk

t. 403/4, 405/6, 440/13, 460/5

t.+ da 463/8

tavgaç Çin

t. 324/7, 334/17

tavişgan tavşan; dönemsel bir yıl adı

tavişgan yıl tavşan yılı (tarihlendirme)

t. yıl törtünç ay yéti yégirmike 068/1

tayangu mabeyinci

t. 404/5

t.+ ke 411/12

taz kişi adının bir bölümü

t.+ ka 316/28

té - demek, söylemek

t.- di 440/13, 441/14

tép t.- di 001/1, 008/8, 011/11, 028/28

t.- diler 037/37, 407/8

t.- dim 441/14, 442/15

t.- p 019/19, 036/36, 044/44, 051/51, 060/60, 063/63, 067/67, 336/19, 405/6, 474/9

t.- p tédi 001/1, 008/8, 011/11, 028/28

t.- ser 189/1

teg gibi

t. 039/39, 163/5, 164/6, 179/21, 180/22, 237/20, 280/6, 408/9

teg - varmak, ulaşmak

t.- ir 111/44

t.- mez 066/66, 288/5

tegi dek, değin, kadar

t. 090/23, 346/29, 348/31, 361/6, 362/7

tegimlig layık, değer

t.+ in 202/14

tegin - saygıyla ... yapmak, elde etmek

t.- tim 115/48, 227/10, 285/2

t.- timiz 333/16, 336/19, 339/22

tegin kişi adının bir bölümü

mayak çor yohnan t. 327/10

tegirmi mükemmel, kusursuz

tegirmi tolu edgü kılınç utlısı mükemmel, iyi iş meyvesi (yani, *saṃbhogakāya* = Buda Locana'nın lakabı)

t. tolu edgü kılınç utlısı teṇri loçana atlıg burhan 200/12

tegiş - rastlaşmak, buluşmak

t.- gey 442/15

tegleçgüti (→ *t(e)rkletgüçi* için eski bir hata) kovalayan

t(e)rkletgüçi t(e)ṇri kovalayan tanrı (Canlı Ruh'un beş oğlundan biri = Gloriosus Rex)

t. teṇri 216/14

tegmek (bir şeye) erişme, varma

t.+ imiz 341/24, 363/8

tegür -ulaştırmak, eriştirmek

t.- deçi 160/2

t.- teçi 177/19

t.- ür 271/7

tegziñç bölüm

t. 112/45, 125/6

tek yalnız, tek

t. 404/5,

teñri 1.tanrı, ilah

t. 001/1, 011/11, 039/39, 120/1, 150/31, 184/26, 185/27, 240/3, 246/9, 265/1, 266/2, 270/6, 272/8, 296/8, 324/7, 332/15

t.+ ler 170/12, 248/11, 250/13

t.+ lerde 249/12, 251/14, 253/2, 262/4

t.+ si 127/8

t(e)ñri burhan ilahi Buda

t. 123/4

t(e)ñri elig ilahi hükümdar, ilahi kral

t. 374/1

t(e)ñri hanı tanrılar kralı

t. hanı 214/12, 216/14

t(e)ñri oğlu tanrı oğlu

t. oğlu 002/2

t(e)ñri t(e)ñrisi tanrı tanrısı, Tanrı Tanrısı

t. 127/8

t(e)ñri yeri gök, tanrıların ülkesi; cennet, ı ışık ülkesi

t. yeri 075/8, 110/43, 169/11, 398/11

2. kişi adının bir bölümü

ahşéřpat t. 213/11

ay t. 206/4

friroşan t. 212/10

hormuzta t. 204/2

keniroşan t. 207/5

kiçigi t. 008/8

kök t. 214/12

kün t. 205/3, 206/4

oot t. 211/9

ög t. 203/1

suv t. 210/8

tegleçgüti t. 216/14

t. loçana 201/13

t. mar 229/12, 230/13

t. viroçan 199/11

tura t. 208/6

vam t. 212/10

wéřparkar t. 205/3, 215/13

yaruk t. 209/7

yél t. 209/7

t. uygur 324/7

mahuçor t. yaglakır 344/27

teņriken kişi adının bir bölümü

t. 223/6

teğrim kişi adının/unvanının bir bölümü

t. 052/52, 055/55, 097/30, 100/33, 103/36

tirek t. 223/6

çeçek t. 384/11

hirza t. 239/2

koçlug t. 383/10

sokti t. 384/11

yamaran t. 383/10

yuçañ t. 385/12

teriñ derin

t. 279/5

tét - denilmek, ismi ... olmak; olmak

t.- ir 034/34, 048/48, 189/1, 191/3

teve deve

t. 454/27

tevir - çevirmek, döndürmek

t.- diñiz 096/29, 102/35

tıd- önlemek

t.- a yorıyur 155/36

tın nefes

tın tura nefes alma ve verme

t. tura teñri 208/6

tınlag → *tınl(ı)g* canlı

t.+ larka 186/1

tınlıg canlı, varlık

t. 105/38, 108/41

t.+ lar 018/18

t.+ larınta 064/64

t.+ larıñ 168/10, 184/26

tıñla - dinlenmek

t.- mış 049/49

t.- ıñ 001/1

til konuşma organı, dil

t.+ ıñız 040/40, 053/53

tile - istemek

t.- dümüz 406/7

t.- yür 004/4

tilgen tekerlek, levha, çark

t.+ in 096/29, 101/34

tirek kişi adının bir bölümü

t. 222/5, 350/2, 406/7, 407/8, 410/11

t.+ de 459/4

tirék kişi adının bir bölümü (bk. tirek)

t. 326/9, 344/27

tog sancak, bayrak

t. 150/31

togan(I) doğan, şahin

t. 322/5

t.+ ı 379/6, 388/1, 389/2, 391/4

togan kuş oğlu doğan yavrusu, şahin yavrusu

t. 377/4

togan(II) yer adı

t. tüpinte 321/04

togasız hastaliksız

t. 086/19

toglug flamalı, sancaklı

t. élim 291/3

toglun (→*tuglug*² için eski bir hata) flamalı, sancaklı

t. 290/2

tokın - dövülmek, vurulmak

t.- tım 244/7

tokuz dokuz

t. 287/4, 289/1, 378/5, 390/3, 454/27, 458/3

t.+ ın 378/5, 390/3

tolu dolu, tam

tegirmi t. 200/12

t.+ sı 369/14

tolun dolunay zamanı

t. ay 237/20

tom kişi adının bir bölümü

t. yürek 424/13

ton elbise, giysi

t. 366/11

tonluk bir elbise için belirli pamuklu kumaş

t. 446/19, 447/20, 448/21, 449/22, 450/23, 451/24, 452/25, 453/26, 454/27,

455/28

toŋa kişi adının bir bölümü

t. 115/48, 426/15

toŋuz kişi adı

t. 453/26

topulgak kişi adının bir bölümü

t. 329/12

torku ipek

t. 305/17, 315/27, 316/28, 317/29, 410/11, 428/1, 430/3, 432/5, 433/6, 436/9,
437/10, 443/16, 444/17, 457/2, 459/4, 461/6, 462/7, 463/8

t.+ ka 458/3, 471/6

torkulug ipekli

t. 460/5

totok Çin.. □□ *du du* kişi adının bir bölümü; bir unvan

t. 223/6, 284/1, 326/9, 350/2

toyun Çin.. □□ *dao ren* rahip

t.+ lar 130/11, 134/15

tört dört

t. 098/31, 169/11, 185/27, 252/1, 262/4, 267/3, 302/14, 303/15,
345/28, 431/4, 433/6, 436/9, 448/21, 451/24, 452/25, 457/2, 468/3, 470/5

tört buluş dört yön

t. buluş 019/19

törtüdin dört... -da olan

törtüdin sıñar dört yönde

t. sıñar 016/16

törtünç dördüncü

t. 068/1

törü töre, kanun

t. 031/31

törü - doğmak, türemek

t.- mişte 319/2

törüsüz töresiz, kanunsuz

t. 034/34

töz esaslı

böriliki t. 370/15

tözlüg özlü, ...sınıfa mensup

t. 144/25, 156/37, 193/5, 198/10

tözün asil, soylu

t. 160/2, 176/18

t. teṅri 002/2

tüzü t. 140/21, 157/38

t.+ i 178/20

t.+ ni 162/4

tözün kolulayur asil muhakeme eden (bir Bodhisattva'nın adı)

t. kolulayur bodisavat 145/26

tözün kutlug asil ve karizmatik kişi (Skr. Mañjuśrī = bir Bodhisattva'nın adı)

t. kutlug bodisavat 140/21

tsui (bk. sui) suç

t.+ ntakı 284/1

tsukdu < Çin.. □ *nu* erkek adı

t.+ ka 461/6

tu < Çin.. □ *tu* toprak = dört elementten biri

tu beçin yıl toprak maymun yılı (tarihlendirme)

t. beçin yılın tunçor ayın 403/4

tuda - küçümsemek, hor görmek, yermek

t.- dı 027/27

t.- dıyız 042/42

t.- yur 040/40

tudasız tehlikesiz

t. 092/25

tug- doğmak

t.- a 394/7, 395/8

t.- duñuz 099/32

tugdı kişi adının bir bölümü

t. 327/10, 421/10, 467/2

tugmak doğum, doğma

t. 246/9

t.+ ı 073/6, 076/9

t.+ ları 095/28

tugun atmaca (tahminen *tuygun* için)

t. 379/6, 391/4

tunçor < Khotansak. *ttuñjāra* bir ay adı

t. ay 404/5

tuñlı erkek adı

t. 427/16

tur - durmak, bulunmak

t.- mazun 058/58

t.- sar 107/40

t.- up 051/51

tura nefes; kişi adının bir bölümü

t. teğri 208/6

turpanlığ Turfanlı

t. 337/20

turug temiz, duru

t. 106/39, 132/13, 198/10

tusut - → † *tušu-* → *tušuš-* buluşmak, karşılaşmak, rastlaşmak; düşünmek

t.- tumuz 339/22

tut alçak

t. uçuz 038/38

tut - tutmak, desteklemek

t.- mağ 218/1, 219/2

t.- sara 219/2

t.- tı 246/9

tutgan yırtıcı kuş

t. 380/7, 392/5

tutuŋ < Çin.. □□ *du tong* bir unvan; kişi adının bir bölümü

t. 278/4

tužit < Toh. B *tuřit* < Skr. *tuřita* bir yer adı (Budist kozmolojide bir göğün veya bu gökteki sarayın adı)

tužit ordu Tuřita sarayı

t. 165/7, 181/23

tüg pekiştirme hecesi

tüg tümen on binlerce

t. 247/10

tükel tam, büsbütün

t. 078/11, 214/12, 253/2, 262/4, 268/4, 286/3, 341/24, 346/29, 352/4,
363/8

t.+ in 348/31

tükellig tamamen

t. 133/14, 270/6, 171/13, 209/7

tümen < Toh. A *tmām* on bin, tümen, sayısız,

t. 131/12, 247/10, 294/6, 295/7, 297/9, 397/10

tümen tümen on binlerce kez

t. 298/10, 299/11

tün gece

t. 221/4, 270/6

tün ortusında gece yarısında

t. 102/35

tünerig kişi adının bir bölümü

t. begsig totok 223/6

tüp tepe, zirve

t.+ in 322/5

t.+ inte 321/4

türk Türk

t. 256/5, 282/8

türlüg türlü, çeşitli

t. 021/21

tüş - düşmek

t.- mez 041/41

t.- ti 445/18

t.- timiz 349/1

tüz uygun

tüz köñüllüg hemfikir, uyumlu

t. 212/10

tüzü tamamen, büsbütün

tüzü tözün her yerde asil (bir Bodhisattva'nın adı = Samantabhadra)

t. tözün 140/21, 157/38

U

u - muktedir olmak, yapabilmek

u.- matımız 055/55

uçuz aşağılık, alçak

tut u. sav 038/38

uçuzla - kötülemek, aşağılayıcı davranmak

u.- mazun 292/4

ugan ilahi güç

u.+ ka 099/32

ugrayu bilhassa, özellikle

u.+ k1 281/7

ugur fırsat, vesile

u.+ inta 260/2

uguş soy, kabile

u.+ ka 090/23

ukmaz kişi adının bir bölümü

u. çor 329/12

ulatı de başka, ve diğerleri, ilaveten

u. 005/5, 054/54, 134/15, 137/18, 142/23, 165/7, 181/23, 326/9

ulbirvakařip → *urbilvakařip* < Sogd. 'wrpyrβ' k 'š 'yp' < Skr. *uruvilvākāśyapa* Buda'nın bir öğrencisinin adı

u. 135/16

ulug ulu, büyük

u. 004/4, 006/6, 027/27, 029/29, 129/10, 160/2, 166/8, 171/13, 173/15, 176/18, 182/24, 344/27

u. +ı etnyetkentin 134/15

u.+ ni 163/5, 179/21

ulug t(e)ŋri büyük Tanrı (Sk. mahésvara'nın eş değeri)

u. +ı teŋri 001/1, 010/10

uluglug → *uluşlug* büyüklük

u. 277/3

uluş memleket, devlet, imparatorluk

u. balık 030/30, 057/57

saçiu u.+ ıŋa 345/28

u.+ umka 341/24

umug ümit

u.+ ı inagı 168/10, 184/26

unmaz yetersiz, yeteneksiz

u. kul 292/4

unmaz yaşı agduk yetersiz, acemi ve amatör

u. yaşı agduk 114/47

urı kişi adının bir bölümü, erkek adı

u. 444/17

u.+ da 432/5

urug kişi adının bir bölümü

u. saşun 327/10

urunçak vasiyet

u.+ ı 167/9, 183/25

urunçaklıg emin, güvenilir

u. 214/12

uşane kişi adının bir bölümü

u. 232/15

utar - yenmek, galip gelmek

yagıg u.- gay 269/5

utlı ödül

u.+ sı 200/12

uygur Uygur(lar), Uygur

uygur han(t) Uygur hanı

u. han 325/8, 374/1

uz becerikli

u. 279/5

Ü

üç üç

ü. 159/1, 175/17, 176/18, 312/24, 411/12, 430/3, 436/9, 437/10, 447/20, 451/24, 460/5, 469/4

üçün için, uğruna, -dan dolayı

ü. 005/5, 006/6, 014/14, 016/16, 026/26, 029/29, 037/37, 116/49, 189/1, 191/3, 380/7, 381/8, 392/5, 393/6, 435/8, 445/18

üd zaman

ü. 104/37

ü.+ ün 007/7, 010/10, 022/22, 035/35, 042/42, 049/49, 058/58, 066/66, 126/7

üküş çok, pek çok

ü. 011/11, 025/25, 139/20

ülüg mutluluk, şans, pay, kader

ü. 089/22, 091/24, 254/3, 263/5

ün ses, seda

ü. 203/1

üntür - kurtarmak, serbest bırakmak

ü.- düm 462/7

ürüg sakin, huzurlu

ürüg amal yıltızlıg küsençig bilge huzurlu köklü arzu edilen bilge (bir Bodhisattva'nın adı)

ü. amal 151/32

ürüng kişi adının bir bölümü

ü. kuş 415/4

üstünki üstteki, yukarıdaki, en yüksek (kişi)

ü. 162/4, 178/20

üz kin, nefret

üz boz yavlak sakınç nefret düşüncesi, nefret hissi

ü. 025/25

üze üstünde, üzerinde

ü. 257/6, 258/7

üzeki (üstünde) bulunan, ... üstündeki, ... üzerine

ü. 110/43, 249/12, 251/14, 252/1, 262/4

V

vaçar < TohA/B *vājār* ~ *wājār* < Skr. *vajra* Vajra

v. teŋri 075/8

vakt Ar. *vaqt* zaman

v. 220/3

vam < Soğd. *β'm* tan vakti, sabah

vam téŋri Tan Tanrısı (yani, büyük usta)

v. teŋri 212/10

vançi << Skr. *vr̥ji* Hindistan'da bir ülke ya da bir yer adı

v. 441/14

v.+ de 440/13

varhar → **virhar** Soğd. *βry'r* < Skr. *vihāra* manastır; türbe, kutsal yer

v.+ ka 285/2

vartar kişi adı

v. 078/11

vat olmak

v. 355/7

viročan << Skr. *vairocana* bir Buda'nın adı

v. 199/11

W

wahman < Soğd. *Whmn* kişi adının bir bölümü

w. 231/14

wispu kişi adının bir bölümü

w. 233/16

wispuhr kişi adının bir bölümü

w. 234/17

wéšp(a)rk(a)r < Soğd. *wyšprkr* Canlı Ruh'un adlandırmasından biri

wešp(a)rk(a)r t(ü)ŋri Wešparkar Tanrı

w. teŋri 205/3, 215/13

Y

ya nida, ünlem

y. 002/2

yad kişi adının bir bölümü

mar wispu y. aftadan 233/16

yadıl - yayılmak

küsi atı y.- zun 228/11

yagı düşman

yavlak y. 242/5

yavlak y.+ g 269/5

yaglakır krala ait bir Uygur boyunun adı

yaglakır éli Yaglakır ülkesi

y. éli 344/27

yaguk yakın

y. 386/13

yaguru yakın, daha demin

y. 323/6

yalan → *yalın* çıplak, yalın, boş

y. 018/18

yalanuz → *yalıuz* yalnız, sadece

y. 064/64

yalavaç haberci, elçi, peygamber

y. 358/3

y.+ lar 331/14

yalıuz yalnız, sadece

y. 032/32

yalrıg *yarlıg*'ın metatezli varyantı

y.+ ı 404/5

y(a)maran kişi adının bir bölümü

y. tenrim 383/10

yana yine, tekrar (bk. yéne)

y. 067/67, 313/25, 362/7

yantaş erkek adı

yıpar y. 408/9

yaṇa fil

yıparlıg y. bodisavat 152/33

yañı yeni; acemi

unmaz y. agduk 114/47

yañı kün bayram günü, festival, kutlama, tören

y. 260/2, 261/3

yañıl - yanılmak, yolunu şaşırmak

y.- maz 372/17, 373/18

yañırtı tekrar, yeniden

y. 282/8

yapıgı < Skr. *skāndha* , “Ahriman’ın ve şeytanların toplamı”

y. 243/6

yaramış kişi adının bir bölümü

y. inanç totok 325/8

y. totok 350/2

yarat - yaratmak, halk etmek

y.- mış 324/7

yaratılgı (bir şeyle) donatımlı, süslü

y. yarukı 173/15

yarın yarın, sabah

y.+ ta 105/38

yarlıg 1. emir, buyruk, ferman, resmi yazı, yarlık

y. 044/44, 050/50, 060/60, 063/63

y.+ ımız 375/2, 385/12

y.+ inta 055/55

y.+ ına 241/4, 325/8

yarlıg yarlıka- (yüksek seviyedeki birisi için) konuşmak, söylemek

y. yarlıkadı 016/16

2. zavallı, yoksul

irinç y. 018/18

yarlıgka-/yarlıka - buyurmak, emir vermek

yarlıg y.- dı 016/16, 044/44, 060/60, 063/63

y.- mış 120/1, 123/4

érürü y.- mış 129/10, 138/19

y.- yur 272/8

yarp sağlam, kalıcı, güçlü

y. 246/9

y(a)ruk(I) aydın, parlak, ışıklı

y. 249/12, 251/14, 252/1, 262/4

y.+ ıñ 173/15

y(a)ruk çeçek parlaklık çiçeği (bir Bodhisattva'nın adı)

y. çeçek bodisavat 149/30

y(a)ruk küçi ışık gücü

y. küçi 248/11, 250/13

y(a)ruk kün t(e)ñri parlak güneş tanrısı

y. kün teñri 205/3

y(a)ruk t(e)ñri Işık Tanrısı (Hormuzta'nın oğullarından biri)

y. teñri 209/7

y(a)ruk(II) erkek adı

y.+ ka 448/21

yaşa - yaşamak, yaşında olmak

y.- yur 287/4

yaşar ... yaşlı, ... yaşında

y. 124/5

yavaş yumuşak, uysal

y. 211/9

yavız fena, kötü

y. 291/3

yavlak fena, kötü; kötülük

y. 025/25, 029/29, 242/5, 268/4

y.+ ta 087/20

yavri zayıf, güçsüz

y. 236/19

yazuk kusur, günah, suç

y. 353/5

yazok erkek adı

y. atlıg karabaş 458/3

yazukluk günahkâr, günahlı

y. 239/2

yazuksuz suçsuz, günahsız

y.+ da 213/11

yég daha iyi, en iyi

y. 368/13, 369/14

yégedmiş kişi adının bir bölümü

yégedmiş biliglig tog t(e)ŋri mükemmel bilgeliğin sancak tanrısı (bir Bodhisattva'nın adı)

y.- miş biliglig tog teŋri 150/31

yégen erkek adı, kişi adının bir bölümü

y. 077/10, 079/12, 080/13, 082/15, 235/18, 281/7, 303/15, 304/16, 306/18,
307/19, 315/27, 329/12, 330/13, 353/5, 434/7, 450/23

apa y. 328/11

alp y. munçaka 348/31

y.+ te 431/4

yégirmi yirmi

y. 143/24, 156/37, 301/13, 302/14, 400/1, 409/10, 432/5, 433/6, 443/16, 460/5

y.+ ke 069/2

yégren kestane rengi

y. 293/5

yek şeytan

y. 056/56, 219/2, 220/3, 245/8

şamnu y.+ ire 242/5

yél teŋri rüzgâr tanrısı

y. teŋri 209/7

yéne yine, tekrar (bk. yana)

y. 443/16, 457/2, 461/6, 462/7

yér yer, yeryüzü, toprak

y. 257/6

y.+ de 041/41

y.+ den 386/13

y.+ inde 398/11

y.+ inte 075/8

y.+ iñe 110/43

y.+ iñerü 169/11, 185/27

yer suv yeryüzü, toprak; dünya

y. suv 142/23, 246/9

yér t(e)ñri hanı yer tanrısı, yer tanrısı hanı (bir ara varlığın adı); Yer ve gök hükümdarı= Canlı Ruh'un oğullarından birinin adı (Atlas)

y. teñri hanı 216/14

yérin- kederlenmek

busantı y.- ti 063/63

yéti yedi

y. 069/2, 311/23, 400/1, 443/16

yétinç yedinci

y. 090/23, 400/1

yétmiş yetmiş

yétmiş tümen yedi yüz bin

y. 294/6, 297/9

yıl yıl, sene

y. 068/1, 358/3, 397/10

y.+ in 400/1, 403/4, 437/10

yılar (→ *yular* için eski bir hata) yular

y.+ ı 293/5

yıltızlıg kök, köklü

y. 151/32

yıñak yön, taraf

buluñtın y. 195/7

yokarudın y. 197/9

yıpar 1.güzel koku, tütsü, misk

y. 409/10, 431/4

2. kişi adının bir bölümü

y. ogşagu 409/10

y. yantaş 408/9

yıparlıg güzel kokulu

yıparlıg yaña güzel koku fili (bir Bodhisattva'nın adı = Skr. Gandhahastin)

y. yaña bodisavat 152/33

yıpçak erkek adı

y. 446/19

yig ham, işlenmemiş

y. torku 430/3, 433/6, 444/17, 461/6, 463/8, 471/6

yinçülüg incili, inci kaplı

y. 293/5

yinçür – eğilmek, secde etmek

y.- ü yükünü 051/51

yışo kişi adının bir bölümü

y. 230/13

yme da, dahi, ve

y. 001/1, 010/10, 068/1, 073/6, 126/7, 138/19, 143/24, 190/2, 238/1,
249/12, 251/14, 252/1, 256/5, 259/1, 260/2, 261/3, 262/4, 318/1, 332/15,
335/18, 341/24, 349/1, 354/6, 377/4, 388/1, 389/2

yodun yok, yok olmuş

y. 033/33

yohnan Soğd. *Ywhnn* erkek adı; kişi adının bir bölümü

y. 300/12, 330/13, 338/21

y. mayak çor 351/3

mayak çor y. tegin 327/10

yok yok, mevcut değil

y. 017/17, 020/20, 033/33

yok kurug elig boşluğun kralı (bir Bodhisattva'nın adı)

y. kurug elig 147/28

yokad - yok olmak, kaybolmak

y.- turtaç 175/17

y.- ur 109/42

yokarudın yukarı

yokarudın yınak kén alkıg yukarı yönün geniş kişisi (bir Buda'nın adı veya lakap)

y.+ dın yınak kén alkıg burhan 196/8

yol yol

y. 257/6, 371/16

y.+ ı 373/18

y.+ ın 004/4

y.+ ka 111/44

y.+ uñuz 267/3

yoñagcı iftiracı

yavlak y. 029/29

yorı - gitmek, hareket etmek

y.- yur 155/36

yorık yol, güzergah

yorıkın tuda yoriyur yolunu engelleyerek yürüyen (bir Bodhisattva'nın adı)

y. tuda yoriyur bodisavat 154/35

yorit - yürütmek, harekete geçirmek

y.- sar 297/9

yoşı erkek adı

y. 413/2

yörüğ

y. 205/3, 279/5

yuçaŋ kişi adının bir bölümü

y. teŋrim 385/12

yultuz yıldız

arzıkı y.+ ta 100/33

yunt (on iki hayvanlı takvime göre) at yılı

y. yıl beşinç ay 357/2

yutay erkek adı

y. 450/23

yük yük, paket

y.+ te 310/22

yükün - eğilmek, hürmet etmek

y.- ü 107/40

y.- üp 051/51

y.- ür 098/31, 103/36, 161/3, 164/6, 169/11, 170/12, 174/16, 177/19, 180/22,
184/26, 192/4, 194/6, 196/8, 197/9, 199/11, 202/14

yükünç saygı, hürmet

y. 111/44

yürek yürek, kalp

y. 424/13

yürüğ(I) beyaz

y. 302/14, 311/23, 313/25, 315/27, 368/13, 469/4

yürüğ(II) kişi adı

y. 447/20

yüz (sayı) yüz

y. 202/14, 301/13, 310/22, 359/4

Z

žtur Soğd. *styr* < Yun. *στατήρ* ölçü birimi, para birimi

z. 409/10

žünkim Çin. 榮進 *rong jin* sırma kumaş, diba kumaş

z. 460/5

7. SONUÇ

Bu çalışmada, Dunhuang Mağarası'nda bulunmuş 9. ve 10. yüzyıla ait Eski Uygurca parça el yazmaları temel alınarak çeşitli açılardan incelenmiştir. Bunun sonucunda; el yazmalarıyla ilgili dil malzemeleri; el yazmalarının yüzyılları, bulundukları bölge ve el yazmalarının yazılış türleri açısından aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- *yme* düzenli olarak bir metnin başlangıcını işaret etmek için kullanılmıştır. Ayrıca *yme türk savınta* “Türk deyimiyle, Türk atasözlerinde...” bu ifadeyi görmek mümkündür.
- Or. 8212/119 numaralı el yazmasının 9. satırındaki tek heceli *sü*'nün satır sonunda tek başına durduğunda WW ile, ancak hemen ardından ekler geldiğinde WY ile yazıldığı görülmektedir. WY yerine WW gösterimi, -ö veya -ü ile biten tek heceli bir sözcük söz konusu olduğunda, bu sözcüğün ek almadığı durumlarda, WY = -oy/-uy/-öy/-üy olarak not edilen bir çift sesle biten tek heceli sözcüklerden kolayca ayırt edilmesine hizmet etmelidir. Bu da *sü* “ordu, askeri sefer, savaş” kelimesinden türetilen *süçi* kelimesi ilk kez burada görülmektedir.
- Or. 8212/119 numaralı el yazmasının 10. satırında *tümen tümen* tekrarını Hamilton yanlışlıkla olduğunu belirtse de Wilkens'te *tümen tümen* “on binlerce kez” şeklinde sözcüğün listelenmiş olması hata olmadığını düşündürür.
- Pelliot Chinois 2988V numaralı el yazmasının 22. satırında KY'WYN *kı'vın* buradaki fazla elif okunmaz. El yazmasından kaynaklı bir durumdur. Çok sayıda gereksiz elif eklemesi, müstensih'in Soğd dilinin uygulamasından etkilendiğini göstermektedir. Buna benzer örneklerle diğer el yazmalarında da rastlanmaktadır.
- Pelliot Chinois 2988V numaralı el yazmasının 31. satırında *tükelin* burada istisnai olarak kullanılan vasıta durumunu temsil etmektedir
- Or. 8212/122 numaralı el yazmasının 14. satırında yer alan *otuz éki* aslında Eski Türkçede *éki kırk* olarak çevrilir fakar burada otuz iki sayısının “otuz” ve ardından “iki” şeklinde ifade edilmesi Çince gibi başka bir dilden esinlenilmiş hazır bir ifade olabileceği gibi Pelliot Chinois 3046V numaralı el yazmasının 12. satırında yer alan *sekiz on bés* “seksen beş” örneği gibi eski formüle kıyasla sayıyı göstermenin gelişmiş yöntemidir.
- Pelliot Chinois 2969 numaralı el yazmasının 14. satırında YYR YND' olarak harf çevrimi yapılan sözcük *yérinde* olarak okunur. Hamilton bu sözcük için YYR

Y'(= N)β'/// görünüşe göre *yer yaβa...*, *yaβa...* okunması gerektiğini ifade etmiştir. Erdal, harfin β değil küçük D olduğunu belirtir. El yazmasına bakıldığında D harfinin genele göre daha küçük yazıldığı ve Erdal'ın görüşünün metnin bağlamına göre de daha uygun olduğu görülmektedir.

- Pelliot Ouïgour 1 numaralı el yazmasının Kolofon kısmının 1. satırında *tavışgan yıl törtünç ay yéti yégirmike* “Tavşan yılının dördüncü ayının 17’si”, bir Budist eserin yıpranmış bir parçası olarak, Uygur el yazmalarının Dunhuang bölgesinde bulunmasıyla ilişkilendirilir. Bu yazmalar, dokuzuncu yüzyılın son yarısı veya onuncu yüzyılın ilk yarısına denk gelmektedir.
- Pelliot Ouïgour 1 numaralı el yazmasının 072/05 satırında yer alan *küçinte* “tarafından, sonucu olarak, gücü aracılığıyla...” anlamını taşımakta olup. -te bulunma durum eki başlangıç noktası, menşei, kökeni, ayrılma durum ekini temsil etmektedir. Ayrılma durum ekinin köken veya sebep ifade etmek için kullanımı Türkçede belli bir dönemden itibaren yaygındır, ancak Eski Türkçede, bu kullanım daha sınırlıdır.
- Pelliot Ouïgour 2 numaralı el yazmasının 9. satırı *bir t(a)η y(i)par... élit(t)i* Hamilton bu satırı *bir tāk yıpar... elitti* şeklinde okumuştur. Fakat *ek* ve *η* Uygur alfabesinde aynı şekilde yazılır. Bu nedenle her iki şekilde de okumak mümkündür. Metnin bağlamına bakıldığında *bir t(a)η yıpar... elitti* okuyuşu tercih edilmiştir.
- Or. 8212/119 numaralı el yazmasının 17. satırında geçen *iletü* → *ületü*, *bir iletü torku* “bir ipek mendil” anlamında olup *iletü* terimi *bir iletü yinçke böz* ifadesinde de geçer. Burada ilk kez tanıklanan bu terim muhtemelen DLT’de verilen *ületü*, “mendil” ile özdeşleştirilmelidir.
- Or. 8212/119 numaralı el yazmasının 17. satırında geçen *ayran* DLT’de *ayran*, “ayran, peynir altı suyu, mayalanmış süt, kesilmiş süt” sözcüğünün şimdiye kadar tespit edilen en eski örneğidir.
- Or. 8212/192 numaralı el yazmasının 16. satırının sonundaki sözcüğü Hamilton *käd-*, “giymek, giydirmek”ten *kä(d)ti* olarak okumuştur. Fakat metnin bağlamından ve öncesindeki sözcükle ilişkisinden dolayı *karté* okuyuşu tercih edilmiştir. *karte egil* “rahip olmayan erkek Budist, ruhbandan olmayan üye” anlamındadır. Maitrisimit XXI *egil [karte kişiler]* “sıradan meslekten olmayan kişiler” olarak da karşımıza çıkar.

- Pelliot Chinois 3072 numaralı el yazmasının 9. satırı *tugmak yér suv içintin t(e)ηri y(a)rp tutti* Bu satır Hamilton 1986 64, satır 9’da ...*tāηrin tutti* şeklindedir. Harf çevrimi ve metnin bağlamına bakıldığında Hamilton’ın okuyuşundan farklı olarak ... *t(e)ηri y(a)rp tutti* okuyuşu uygundur.
- Pelliot Chinois 3072 numaralı el yazmasının 5. satırında yer alan *kadaglig* “günahkâr, günahlı” anlamına gelen sözcüğü Hamilton *kataglig* olarak okumuş ve kelimenin “karışık, karışım içeren” anlamına geldiğini belirtmiştir. Erdal *kataglig* ifadesinin *kadaghg* olarak okunması gerektiğini ve bu kelimenin “günahkâr” anlamına geldiğini ifade etmiştir. Her iki okuyuş ve öneriden metnin bağlamına daha uygun olan *kadaglig* okuyuşu tercih edilmiştir.
- Pelliot Ouïgour 13 numaralı el yazmasının 5. satırında yer alan *küçe inal* ifadesinin, Hamilton’ın düşündüğü gibi Kuca şehrinin adından gelmesi mümkün değildir. Hem Erdal hem de Wilkens bu görüşü destekleyecek görüşler belirtmiştir. Eski Türkçede yer isimleri kişilerin adı olarak kullanılmamaktadır. Bunun yerine, *Küçe* kelimesi *küç* “güç” ile birlikte erkek ve dişi isim yapısını oluşturan +A ekini içermektedir.
- Pelliot Chinois 2988 numaralı el yazmasının 2. satırında yer alan *bizekün* “bir ovanın adı” sözcüğünü Hamilton *biz ekkün* olarak okumuş ve *biz ekkün*: - *iikün/ekkün* yazımının, Manihaist bir el yazmasında da görüldüğünü (*ekkiğün*), “iki, iki birlikte”, *ekkiğü*’nün enstrümantal olup *biz ekkigü*’ye, “biz ikimize” zorunlu olarak atıfta bulunduğunu belirtmiştir. Metnin bağlamına göre yer ismi olan *bizekün* okuması tercih edilmiştir.
- Or. 8212/116 numaralı el yazmasının 10. satırında yer alan *ĞWÇLWĞ Koçlug*, Hamilton’a göre *koç*’un *-lug* türevidir. Wilkens *Koçlug* “kişi adının bir bölümü” *Koçlug T(e)ηrim* “kadın adı” olarak belirtir. Metnin bağlamına göre bu sözcük kişi adıdır.
- Pelliot Chinois 3076 numaralı el yazmasının
 1. satır bir birke *t(e)ηri*
 2. satır bir birke *küçlög t(e)ηri* şeklindedir.
 Hamilton 1. satırda yer alan son sözcüğü *küçlög* şeklinde okumuştur fakat el yazmasında bu satırda bu sözcük yazmamakta bir birke *t(e)ηri* yazmaktadır. Bu durumun nedeni 1. satırda eksiklik olması ve satırın doğru şekilde tekrar yazılmasıdır.

- Or. 8212/124 numaralı el yazmasının 3. satırında ve Pelliot Chinois 2961 numaralı el yazmasının 5. satırında yer alan *an ülüg* “şans, talih, kader” anlamına gelen sözcüğü Hamilton Manihaist ifadenin diğer bazı metinlerde de yer aldığını ” *ülüg* kelimesinden önceki kelime ile ilgili olarak da kelimenin iki harften oluştuğunu belirtmiş ve kelimeyi bir ünlem olarak değerlendirmiştir Zieme’ye göre eğer bu bir yazım hatası değilse, *en* veya *an* şeklinde okunmalıdır. Zieme yine *ülüg* kelimesinin “pay, porsiyon” anlamına geldiğini aynı zamanda “kader, kismet” anlamı da taşıdığını belirtir. Burada ikinci anlamın kullanıldığını ve en azından “barış” ile ilişkili olduğunu ifade etmiştir.
- Pelliot Chinois 2998 numaralı el yazmasının 5. satırında yer alan *alışıg* sözcüğü için Hamilton *alış-* “alışmak” fiilinin bir türevi olan *alışıg* “evcilleşmek” anlamından geldiğini belirtir. Erdal ise bu satırdaki atasözünün şu şekilde anlaşılması gerektiğini söyler: *agal (agıl) iti alış(ı)g bulsa bōriliki tōz* “Koyun sürüsü köpeği bir yol bulursa, kurtluk (onun gerçek doğası olduğu ortaya çıkacaktır)”. Erdal “*alışıg bolsa*” Hamilton’ın okuduğu gibi kabul edilemeyeceğini çünkü hem *alışık* hem de *alış-* “alışmak” anlamındaki sözcüğünün Osmanlı Türkçesine özgü olduğunu belirtir. *alışık* sözcüğü için UW 2015’te HamTouHou 16:15’teki belirsiz yazımla (Hamilton’a göre:’LYŠK) ifade edilen “alışık” kelimesinin ETü.’de bir Hapax legomenon olduğunu göstermektedir.
- Pelliot Ouïgour 1, yaprak a, ön, sol numaralı el yazmasının 15. satırında yer alan *ag-* fiili için Rohrbörn’un sözlüğünde de Clauson’un bahsettiği başka bir fiil olan “değişmek” anlamıyla listelenmiştir. Hamilton, Kutadgu Bilig’in 1233 ve 6312. beyitlerindeki *agıt* kelimesinin eski bir yorumuna dayanarak çevirisini yapmıştır: *sıgıtnı agıt* “ağlamayı bırak” ve negü bo sıgıt... munı sen agıt “bir şeyden sapmamak, başkasına verilebilecek herhangi bir şeyi korumamak”. Erdal’a göre, Hamilton’ın bu satırdaki *özin başın ıdalap alkusın bérmege agıtmaz érti* ifadesi, “kendinden bedeninden vazgeçecek ve (sahip olduğu) herşeyi (muhtaçlara) vermekten geri durmayacaktı.” şeklinde çevrilmelidir. Metin çevirisinde Erdal’ın görüşü esas alınmıştır.
- Pelliot Ouïgour 1 Yaprak c, ön numaralı el yazmasının 32. satırında geçen *imirt taŋda* “ölümsüzlüğün şafağında” anlamında değil “şafağın alacakaranlığında” anlamında olmalıdır. Hamilton sözcüğü **Skr.** *amrta*’ya gönderme yapar fakat

sözcüğün ilk harfi de uyumsuzdur. Erdal, *imirt* “alacakaranlık, kasvet, kasvetli” ETŞ 8, 13’te bulunduğunu (burada bir manastırdaki ağaçları anlatır) ve burada *samsāra* ’yı nitelediğini belirtir. Metin çevirisinde Erdal’ın görüşü esas alınmıştır.

- *Or. 8212/121*, ön numaralı el yazmasının 5. satırında geçen WYWLKSWZ *ülgüsüz* “ölçülemez” sözcüğü için Hamilton, yanlış bir adlandırma olabileceğini bununla birlikte, eğer *ölüg* gerçekten de ölüm gibi “ölüm” anlamına gelebiliyorsa, *ölügsüz*’ün burada “ölümsüz, ölümsüz” anlamının mümkün olduğunu ifade eder. Sözcük Hamilton, 1986 21, satır 4’e göre *ölügsüz* olarak tamamlanmış ve Wilkens’e göre anlamlandırılmıştır.
- *Pelliot Chinois 3072* numaralı el yazmasının 13. satırı *monça yaruk küçi kim t(e)ñriler kurtgardı* Hamilton’ın yaptığı gibi tercüme edilemez. Erdal’a göre şu şekilde tercüme edilmelidir: “İşte tanrıların kurtardığı ışığın gücü”. Metin çevirisinde Erdal’ın görüşü esas alınmıştır.
- *Pelliot Ouigor 8* numaralı el yazmasının 3. satırında yer alan *kamşı* Hamilton’a göre “kamış”ı belirtmekte olup ardından bir iyelik eki veya sıradan bir ek almıştır. Hamilton’ın bu yorumuna karşı burada yer alan *kamşı* kelimesi “kamış”ı değil “kişi ismi”ni belirtir. El yazmasının okunan kısmında alt alta özel isimlerin sıralandığı görülmektedir.
- *Pelliot Chinois 2988* numaralı el yazmasının 2. satırında yer alan *’YNTRY éntiri* sözcüğü için Hamilton “aşağı indirmek, göndermek aşağı”, *entür-/entir-/endür-/endir-* fiilinin zarf-fiilli şekli olabileceğini belirtir. Wilkens’in *entiri* yerine oku: → *içtin* “içerde, içinde” şeklinde verdiği sözcük metin için de daha uygundur ve çeviri yapılırken bu madde başı esas alınmıştır.
- Hamilton’ın neşrinde harf çevrimi yapılmış fakat yazı çevrimi yapılmamış çoğu sözcüğün yazı çevrimi de verilmiştir (bau 334/17, hrohşid 217/15, ahşşp(a)t 213/11, puny(a)kaw<i> 328/11, mauga 326/09, uş(a)ne 232 15, kü 219/02, sön 223/06).

Çalışmamızda yer alan el yazmaları Brahmi, Soğd yazı sistemini, Tibet transkripsiyonunda sesbilimsel ayrıntılara ilişkin bilgiler hakkında yorum yapmayı mümkün kılmıştır. Eski Türkçenin diğer yazı sistemlerinde bu ayrıntılara ulaşmak pek mümkün değildir. El yazmalarında başka bir yerde keşfedilen ve herhangi bir bölgeye bağlı olmayan bir yazı sistemi ve imla geleneği görülmektedir. Örneğin; *Pelliot Chinois 2988* numaralı el yazmasında PWRYT ’WRR’N harf çevrimine göre *burıt örren-* okunan

sözcükler aslında *bulut örten-*'dir. Bu el yazmasında, kelimeleri yazılış şekilleriyle tutarlı olmayan bir şekilde bağlama veya ayırma eğilimi vardır. Alışıldığın dışında L için R kullanımının sıklığı ve çok sayıda gereksiz *elifin* eklenmesi, müstensih'in Soğd dilinin uygulamasından etkilendiğini göstermektedir. Budizm ve Manihaizm gibi dinlere ait; Sanskritçe, Çince, Soğdca ve Toharcadan alınan kelimelerin Türkçenin yapısına uydurulduğu söylenebilir. Fakat *Pelliot Chinois 2909* el yazmasında *bo bir küin bitig kim okısar biziñ yme sav vat* cümlesi Soğdca bir yükleme sahip olmasıyla dikkat çekicidir. Soğdca fiil “olmak” Soğdca kopulanın iki biçimi, *b't/v't* ve *m't* Türkçede bir dizi kullanıma sokulmuştur. Bunun dışında yazıcıdan kaynaklı yazım farklılıkları da mevcuttur. Çalışmamızda ele aldığımız yazmalar birbirinden bağımsız parçalar olduğu için yazımda farklı özelliklerin olmasına da neden olmuştur.

Budist ve Manihaist metinler, Türk Budizmi ve Manihaizmi ile sentezlenmiş şekilde sıkça karşımıza çıkar. Bazı el yazmaları özelliklerine göre dikkat çekicidir. *Pelliot Chinois 3076V içeriği bakımından* bir kehanet kılavuzunun bir parçası olabilir. *Or. 8212/ 119* el yazmasının ilk kısmı karakteristik bir nazım şemasına göre yazılmıştır. *Pelliot Chinois 3071* el yazmasındaki ilk dört cümlede *b-* ve *k-*'ler aliterasyon örneğidir. İlahi kıtalarını anımsatan el yazmasına sahiptir. *Or. 8212/124* Metin ışığın dört tanrısıyla başlar, ancak Türk halk hikâyelerine geçer. Yani metnin devamında atasözü yer almaktadır. *Pelliot Chinois 2988V* Yağlakır kabilesinin ülkesinden dönen bir grup elçiden biri tarafından yazılmıştır. *Pelliot Chinois 2998V, Or. 8212/ 116* atasözlerini içerir. Bu atasözlerinden biri, Turfan'daki bir el yazmasında TT VII olarak çok benzer bir şekilde karşımıza çıkar ve ikisi de Kaşgarlı Mahmud tarafından bahsedilir. Böylece bir atasözünün Tarım havzasının kuzeyinde ve güneydoğu kenarında, ikisinin hem Budist doğuda hem de Müslüman batıda ortaya çıkması, erken Türk folklorunun birliğini bir kez daha kanıtlamaktadır.

Çalışmamızda, el yazması üzerine yapılan çalışmalara da değinilmiş ve gerektiğinde karşılaştırmalar yapılmıştır. Çalışmanın devamında açıklama bölümünde, hem metne dair notlar hem de metinde yer alan Budist ve Manihait terimlerle ilgili notlar verilmiştir. Metindeki belirli terimlerin kökeni, anlamı, kullanımı veya önemi gibi konular ele alınarak bu terimlerin çalışmanın genel bağlamında nasıl bir rol oynadığına da değinilmiştir. Bu notlar, okuyucunun metnin anlamını daha iyi anlamasına yardımcı olacak ve araştırmanın kapsamlılığını artıracak niteliktedir. Olabildiğince birçok eser ve çalışmalardan faydalanarak çalışmanın kapsamlılığını ve sağlamlığını artırabilmek

önemsenmiştir. Çalışmamızda, konuyla ilgili yayınlanmış makaleler, kitaplar, tezler ve diğer akademik çalışmalar incelemeye tabi tutulmuştur. Bu kaynaklardan alıntılar yaparak argümanları destekleyebilmek için yeri gelince birden fazla yorum ve görüş bir arada sunulmuştur.

Son olarak, çalışmamızın odaklandığı konuyla ilgili yeni araştırmaları takip etmek de önemlidir. Amacımız burada ele alınan el yazmalarıyla Eski Uygurca metin neşri çalışmalarına katkı sağlamaktır.

KAYNAKÇA

- Adams, D. Q. (2013). A Dictionary of Tocharian B. Revised and Greatly Enlarged. Amsterdam-New York: Rodopi. (Leiden Studies in Indo-European 10)
- Ağca, F. (2006). Eski Uygur Türkçesiyle Yazılmış Eserlerin Ses ve Şekil Özelliklerine Göre Tarihendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- _____. (2010). Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Arat, R.R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*. Kemal Eraslan vd. (Haz.). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- _____. (1991). Eski Türk Şiiri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- _____. (2007). *Yusuf Has Hacip Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Archives et manuscrits, <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc255927> [Erişim tarihi: 15.05.2022]
- _____. <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc88298> [Erişim tarihi: 15.05.2022]
- Arslan, H. Ç. (2021). Eski Uygur mektuplarının incelenmesi ve söz varlığının Hakasça ile karşılaştırılması. Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Atalay, B. (2006). Kâşgarlı Mahmud Divanü Lûgat-it-Türk (Çeviri). Ankara: TDK Yayınları.
- Ayazlı, Ö. (2012). *Altun Yaruk Sudur VI. kitap karşılaştırmalı metin yayını*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____. (2016). Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 572 s., ISBN: 978-975-16-3219-7.
- _____. (2020). Soğdca Bazı Sözcüklerin Eski Uygurcadaki İmlası. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 2/1, 1-25.
- Aydın, E. (2015). Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor), Kömen Yayınevi, Konya.
- Bailey, W. H. (1979), Dictionary of Khotan Saka, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bazin, L. (2011). Eski Türk Dünyasında Kronoloji Yöntemleri. Çev. Vedat Köken. Ankara: TDK Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Can, Z. P. (2016). *Dunhuang Uygur Metinleri Üzerine Açıklamalı Kaynakça*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Chinese Buddhist Encyclopedia, Chinese Buddhist Encyclopedia www.chinabudhismencyclopedia.com (20 Eylül 2022)
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*.v Oxford: Clarendon Press.
- Çince Sözlük, (online sözlük) www.zdic.net (1 Ekim 2022 - 1 Nisan 2023).
- Dankoff, R. ve Kelly, J. (1984). Türk Şiveleri Lügati [Dīvānū Luġāt-it-Türk] 2. Kısım: İnceleme, Tenkidli Metin, İngilizce Tercüme, Dizinler = Compendium of the Turkic Dialects [Diwān luyāt at-Turk]. Cambridge: Harvard University Printing Office.
- Demir, N. – Yılmaz, E. (2006). Uygur Edebiyatı (VIII-XIV. yüzyıl): Nesir. *Türk Edebiyatı Tarihi I*. İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 154-176.
- Demirci, Ü. Ö. (2014). Eski Uygurca Dört Çatik, Kesit Yayınları, İstanbul, ss. 264.
- _____. (2016), Eski Türkçede Fiiller, İstanbul: Umutepe Yayınları.
- _____.& Soyer, A. (2018). Amra - ve Türevleri Üzerine. INSLET Uluslararası Akademik ve Uygulamalı Bilimler Kongresi, Romanya, 2018, sayfa: 377-386.
- _____. (2021). *Eski Uygurca Fo ding xin da tuo luo ni* 佛頂心陀羅尼經. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Doğan, A. B. (2018). Eski Türkçede Yıñak, Sıñar, Buluñ Kelimeleri Üzerine Bir İnceleme. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 3 (2), 74-94. DOI: 10.32321/cutad.457742
- Doerfer, G. (1965). *Türkische und Mongolische Elemente Im Neupersische: Band II*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Doerfer, G. (1993). *Versuch Einer Linguistischen Datierung Älterer Osttürkischer Texte*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Edgerton, F. 1953. Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary. c. II: Dictionary. New Haven: Yale University Press.
- Elmalı, M. (2012). Eski Uygur Türkçesi Metinlerinde Metamorfoz. Acta Turcica. IV, Sayı 2-1. Temmuz. 4-5.
- Elverskog, J. (1997). *Uygur Budhist Literature*, Turnhout: Brepols.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdal, M. (1979). The Chronological Classification of Old Turkish Texts. Central Asiatic Journal, 23. 151-175.

- _____. (1988) Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, Vol. 51, No. 2, pp. 251-257[<http://www.jstor.org/stable/618211>-Erişim: 21/07/2022 16:45]
- _____. (1991). *Old Turkic word formation: A functional approach to the lexicon. Vol. I-II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- _____. (2004). *A Grammar of Old Turkic*, Brill, Leiden – Boston.
- Erdem, M. (2014). Soğdca, Türkçedeki Kelimeler ve Bunların Türkçeye Uyumları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 21/1, 65-90.
- Erdem, M. D. & Demirci, Ü. Ö. (2019). Köktürkçe. Pruva Yayınları.
- Eren, H. (1999), Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- Ergin, M. (1997), Dede Korkut Kitabı Giriş-Metin-Faksimile, Ankara: TDK.
- Foltz, R. C.(2006). İpek Yolu Dinleri Antik Dönemden 15. Yüzyıla Kadar Karayolu Ticareti ve Kültürel Etkileşim, çev. Aydın Aslan, Medrese Yayınları, İstanbul.
- Gabain, A. von. (1954). Türkische Turfan Texte VIII, Texte im Brāhmīschrift. Berlin: Akademie Verlag Berlin.
- _____. (1964). Alttürkische schreibkultur und Druckerei. *Philologiae Turcicae Fundamenta II*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag. 171-191.
- _____. (1965). Die alttürkische Literatur. *Philologiae Turcicae Fundamenta II*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag. 211-243.
- _____. (1988). *Eski Türkçenin Grameri* (çeviren: Mehmet Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gakkai, S. (2002). *Dictionary of Buddhism*, Delhi.
- Gallica. <https://gallica.bnf.fr/accueil/fr/content/accueil-fr?mode=desktop> [Erişim Tarihi: 25. 02. 2021-25.05.2023]
- Gharib, B. (1995). Sogdian Dictionary Sogdian-Persian-English. Tahrān: Ferhangan Publications.
- Gulcalı, Z. (2013). *Eski Uyğurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Pars Hikâyesi" (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____. (2021). *Altun Yaruk Sudur X. Kitap (Metin-Türkiye Türkçesine Aktarımı-Çince Metinle Karşılaştırmalı Açıklamalar-Sözlük-İkilemeler Dizini)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner, G. (2018). ESKİ TÜRKÇE BİR ETİMOLOJİ DENEMESİ: AYAK “KÂSE, KADEH” . Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 7 (2), 650-662. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/teke/issue/38234/441986>

- Hamilton, J. R. (1986). *Manuscripts ouigours du IXe-Xe siècle de Touen-houang, I*, Paris 1986, 1-206; *Manuscripts ouigours du IXe- Xe siècle de Touen-houang, II*, 207-352.
- _____. (1955) *Les Ouïgours à l'époque des Cinq Dynasties*, Paris
- _____. (2011). Dunhuang mağarası'nda bulunmuş buddhacılığa ilişkin Uyğurca el yazması, iyi ve kötü prens öyküsü. (çev. V. Köken), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hazai, G. & Zieme, P. (1971). Fragmente der uigurischen Version des "Jin'gangjing mit den Gāthās des Meister Fu". Berliner Turfantexte I. Berlin: Akademie Verlag.
- _____. (1983). Sprachwissenschaftliche Ergebnisse der deutschen Turfan-Forschung, Band 4. Faksimiles zu den Text-Editionen von Albert August von Le Coq, Friedrich Wilhelm Karl Müller, Willi Bang, Annemarie von Gabain, Gabdul Rašid Rachmati, Wilhelm Thomsen. Berlin: Schwarz.
- IDP. "Dunhuang Manuscripts Collections in China." **IDP News 6**. 1996. <http://idp.bl.uk/downloads/newsletters/IDPNews06.pdf> [09.05.2022].
- _____. "The Stein Collection in the British Library." **IDP News 12**. 1998. http://idp.bl.uk/archives/news12/idpnews_12.a4d#top [09.05.2022].
- _____. "The Otani Explorations in Chinese Central Asia." **Japanese Collections**. 2010a, http://idp.bl.uk/pages/collections_jp.a4d [11.05.2022].
- _____. **Chinese Collections**. 2010b. http://idp.bl.uk/pages/collections_ch.a4d [04.03.2022].
- _____. "Collections in the USA," **Other Collections**. 2011. http://idp.bl.uk/pages/collections_other.a4d#7 [12.05.2023]
- _____. <http://idp.bl.uk/> [12.05.2023]
- İsi, H. (2021). *Eski Türkçe Tantrik Bir Metin: Usnīsa Vijayā Dhāranī Sūtra*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____. (2022a). Tantrik Türk Budizmi Metinlerinde Budist Şahsiyet ve Varlıklar (Tematik ve Dilsel İnceleme). Çanakkale: Paradigma Akademi.
- _____. (2022b). Tantrik Türk Budizmi'nde Cinsel Kucaklaşma Sembolü Yab Yum Üzerine. *Journal of Old Turkic Studies*, 6 (1) , 54-84. DOI: 10.35236/jots.1032251
- Jordan, M. (2004). *Dictionary of Gods and Goddesses*. USA: Facts on File.
- Kafesoğlu, İ. (2015). Türk Millî Kültürü. İstanbul: Ötüken Yay.
- Kara, G. & Zieme, P. (1976). Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung. Berliner Turfantexte VII. Berlin: Akademie Verlag.
- _____. (1977). Die uigurischen Übersetzung des Guruyogas "Tiefer Weg" von Saskya Paṇḍita und der Mañjuśrīnāmasaṃgīti. Berliner Turfantexte VIII. Berlin: Akademie Verlag.

- _____. (1986). Die Uigurische Übersetzung des Apokyrphen Sūtras “Fo ding xin da tuo luo ni”. *Altorientalische Forschungen* 13. 318-376.
- Karaağaç, G. (1999). Eski metatez örnekleri. *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, VI/1991, 85-102.
- Karahan, A. (2014). *Eski Uygurcada Bağlaçlar*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kasai, Y. (2008). Die uigurischen buddhistischen Kolophone. *Berliner Turfantexte* XXVI. Turnhout: Brepols.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca altun yaruk, (giriş, metin ve dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Keskin, B. (2022). *Eski Uygur Türkçesi Hukuk Belgeleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1959). “Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek İle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme”, *Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt XVII, Sayı 3-4, ss. 275-358.
- Laut, J. P. (1998). Die Uigurismen im Tarama Dergisi (1934). J. P. Laut ve M. Ölmez (Ed.). *Bahşı Ögdisi. Klaus Röhrborn Armağanı içinde* (ss. 163-230). Freiburg, İstanbul.
- _____. (2010). Woraus besteht der alttürkische är-?. M. Kappler, M. Kirchner, P. Zieme and R. Muhammedowa, Ed.). *Trans-Turkic Studies: Festschrift in Honour of Marcel Erdal içinde* (ss. 51-66). İstanbul: TDAD 49.
- Le Coq, A. von. (1919). *Kurze Einführung in die uigurische Schriftkunde. Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen an der F. Wilhelms-Universität in Berlin* 22/2. 93-109.
- Lebovitz, D. J. (2021). *Dunhuang, The Encyclopedia of Ancient History: Asia and Africa*: 1-7.
- Lessing, F. D. (1960). *Mongolian-English Dictionary*. Berkeley-Los Angeles: University of California Press.
- Lurker, M. (2005). *The Routledge Dictionary of Gods and Goddesses, Devils and Demons*. London & Newyork: Routledge.
- Matsui, D. (2017). “Uigur and Mongol Inscriptions of the Dunhuang Grottoes”. *Multilingual Source Materials of the Dunhuang Grottoes*. ed. Dai Matsui, Shintaro Arakawa. Tokyo: Tokyo University Foreign Studies, s. 1-161.
- Moriyasu, T. (1985). *Uiguru-go bunken [Uigurica from Tun-huang]*. Kōza Tonkō VI: Tonkō Ko-go bunken [Lecture Series on Tun-huang VI: Literature in Central Asian Languages from Tun-huang] (Z. Yamaguchi Ed.). Tokyo: Daitō shuppansha. 1-98. (森安孝夫「ウイグル語文獻」山口瑞鳳(編)『講座 敦煌 6 敦煌胡語文獻』東京：大東出版社, 1985. 1-98).

- _____. (2008). "Chronology of West Uighur Buddhism". *Aspects of Research into Central Asian Buddhism. In Memoriam Kōgi Kudara*. ed. Peter Zieme. Silk Road Studies 16. Turnhout: Brepols, s. 191-227.
- Müller, F. W. K. (1911). *Uigurica II*. Berlin: Abhandlungen der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften. Müller, F. W. K. (1922). *Uigurica III*. Berlin: Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften.
- Nadalyaev V. M. & Nasilov, D.M., Tenişev, E.R. ve Şçerbak, A.M. (1969). *Drevne Tyurskiy Slovar'*. Leningrad: Nauka.
- Ölmez, M. (1991). *Altun Yaruk. III. Kitap (=5. Bölüm). (Suvarṇaprabhāsa-sūtra)*. Ankara.
- _____. (1995). Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Ögeler. *Türk Dilleri Araştırmaları* 5. 227-229.
- _____. (1996). Chinesische Lehnwörter in uigurischer Xuanzang-Biographie (II). *Türk Dilleri Araştırmaları* 6. 131-166.
- _____.ve Uzunkaya, U. (2017). Eski Uygurcada Tibet Budizmi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* 65/ 1. 61-89.
- _____. (2021). Eski Türkçenin Kısa Sözlüğü ile Uygurcanın Sözlüğü üzerine Notlar. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 3 (1), 95-122. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijous/issue/63340/951455>
- Rachmati, G. R. (1930). *Zur Heilkunde der Uiguren*. Spaw. Phil: Hist. Klasse 1930, XXIV. Berlin. 451-473.
- _____. & Eberhard, W. (1937). *Türkische Turfan-Texte VII*. Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter u. Co.
- Radloff, W. (1972). *Uigurische Sprachdenkmäler*. Akademie der wissenshaften der union der Sozialistischen Soviet Republiken. Osnabrück: Biblio Verlag.
- Raschmann, S. C. (1995). *Baumwolle im türkischen Zentralasien*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Rong X., Galambos I. (çev.). (2013). *Eighteen lectures on Dunhuang*, Brill, Leiden, 547 p. [9789004250420]
- Röhrborn, K. (1977). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Lieferung 1 a - agrıg*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- _____. (1979). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Lieferung 2 agrıglan - anta*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

- (1981). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Lieferung 3 anta (Schluß) - asanke*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- (1987). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Lieferung 4 asankelig - ayat-*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- (1994). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Lieferung 5 ayatıl- - ämgäklig*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- (1998). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Lieferung 6 ämgäksin- - ärñäk*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung I: Verben. Band 1: ab - äzüglä-*. CIV +213. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Rybatzki, V. (2006). Die personennamen und titel der mittelmongolischen Dokumente. Eine lexikalische Untersuchung. Helsinki. [e-thesis].
- Sanskrit-Wörterbuch der buddhistischen Texte aus den Turfan-Funden, Begonnen von Ernst Waldschmidt. (1973-). (H. Bechert, K. Röhrborn, J. U. Hartmann, Ed.). Göttingen: Vandenhoeck, Ruprecht. (Elektronik Kaynak)
- Sárközi, A. (1995). A Buddhist Terminological Dictionary: The Mongolian Mahāvīyutpatti. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- . (2007). Goddess with the White Parasol! Protect Us! (V. Veit, Ed.). The Role of Woman in the Altaic World. Permanent International Altaistic Conference. 44th Meeting, Walberberg, 26-31 August 2001 içinde (ss. 231-246). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- . (2012). The Fifteen Demons Causing Child-Disease”. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 65/2. Budapest. 223-234.
- Sertkaya, A. (1999). *Uigurische Sprachdenkmäler'den beş mektup, TDAY-Belleten*, 1996, Ankara, 237-264.
- Sertkaya, O. F. (1993). Eski Uygur Türklerinden hukuk belgeleri örnekleri, *Türklerde İnsanî Değerler ve İnsan Hakları, Başlangıcından Osmanlı Dönemine Kadar*, İstanbul 1993, 131-148.
- Shaw, M. E. (2006). Buddhist Goddess of India. Princeton: Princeton University Press.
- Shōgaito, M. (1979). Kyūzo Uigurugo Monjō Danpen no Kenkyū (A Study of the Fragments of Uigur Text Found in the Fusetsu Nakamura Collection). The Tōyō Gakuhō 61. 1-2: 254 (01)-226 (029).

- _____. (1993). Studies in the Uighur Version of the Abhidharmakośabhāṣya-ṭīkā Tattvārthā, Volume II, Text, Translation and Commentary and Glossary. Shokado.
- Soothill, W. E. ve Lewis, H. (1937). A Dictionary of Chinese Buddhist Terms. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Ltd.
- Sørensen, H. H. (2011). Central Divinities in the Esoteric Buddhist Pantheon in China. C. D. Orzech (Gen. Ed.). Esoteric Buddhism and the Tantras in East Asia içinde (ss. 90-132). Handbook of Oriental Studies, Section 4 (China), 24, Leiden: Brill.
- Stachowski, M. (1995). Türkische Namen für 'Schwalbe' und ihre Spuren im Matorischen. Türk Dilleri Araştırmaları 5. 85-96.
- _____. (2002). Alttürkische Wortstudien. (M. Ölmez ve S. Christiane Raschmann, Ed.). Splitter aus der Gegend von Turfan, Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags. içinde (ss. 299-308). İstanbul-Berlin: TDAD 35.
- Steingass, F. (1963). A Comprehensive PersianEnglish Dictionary. 5. baskı. London: Routledge & Kegan Paul Limited.
- Tekin, Ş. (1962). Mani dininin Uygurlar tarafından devlet dini olarak kabul edilişinin 1200. yıldönümü dolayısı ile birkaç not (762-1962). *TDAY Belleten* 1962, 1-11. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____. (1980). Buddhistische Uigurica der Yüan Zeit, 1. HSIN Tözin Okıdtaç Nom, 2. Die Geschichte von Sdaprarudita und Dharmodgata Bodhisattva, Budapest: Akademia Kiado Verlag. Tekin, Ş. (1960). Uygurca Metinler I: Kanşi İm Puser (Ses İşiten İlâh), Vap hua ki atlıg nom çeçeki sudur (Saddharmapuñdarīka-sūtra). Erzurum.
- _____. (1980). Maitrisimit nom bitig: Die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika-Schule. Berliner Turfantexte IX. Berlin: Akademie Verlag.
- Tekin, T. (1986). İslam Öncesi Türk Şiiri. Türk Dili [Türk Şiiri Özel Sayısı I (Eski Türk Şiiri)] 51 (409). 3-42.
- _____. (1994). Tunyukuk Yazıtı. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- _____. (2016). Orhon Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Temir, A., Kudara, K. ve Röhrborn K. (1984). Die alttürkischen Abitaki-Fragmente des Etnografya Müzesi, Ankara. Turcica 16. 13-28.
- Tezcan, S. (1978). [Georg Kara ve Peter Zieme: Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung. Berliner Turfantexte VII. Schriften zur Gesichte und Kultur des Alten Orients. Akademie der Wissenschaften der DDR. Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie. Akademie Verlag, Berlin, 1976. 112 s. + 49 tablo üzerinde 82 tıpkıbasım, 4o kitabının tanıtımıdır]: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten, 1978-1979. ss. 301-306.

- Tietze, A. (2016). Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati, Cilt 1: A-B. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Tokyürek, H. (2019). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm terimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uçar, Erdem (2012): “Eski Türkçe Hapaksılar” Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, cilt: 9, sayı: 1, sayfa: 73-100, Ankara.
- _____. (2013a). On Taraftaki Bodhisattva’nın Buddha’ya Methiyesi: Altun Yaruk Sudur: X. Tegzinç, XXVII. Bölök [R-M 644/18-649/08]. *Dil Araştırmaları*. Sayı: 12, Bahar 2013. 31-57.
- _____. (2013b). On Taraftaki Bodhisattva’nın Buddha’ya Methiyesi: Altun Yaruk Sudur: X. Tegzinç, XXVII. Bölök [R-M 644/18-649/08]. *Dil Araştırmaları*, Sayı: 12/Bahar, 31-57.
- _____. (2020). MORIYASU, T. Corpus of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road, Berliner Turfantexte XLVI, Brepols Publishers, Turnhout (Belgium), 2019, 304 pp.+Plate XVII, ISBN: 978-2-503-58708-0. *Journal of Old Turkic Studies*, 4 (2) , 778-782. DOI: 10.35236/jots.680772.
- _____. (2022). Eski Uygurca Sosyo-Ekonomik Belgeler Hakkındaki Çalışmaların Kaynakçası. *Journal of Old Turkic Studies*, 6 (2), 595-683. DOI: 10.35236/jots.1133619
- Uzunkaya, U. (2020). *Budist Eski Uygur Edebiyatından İki Metin, (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizinler)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Wilkins, J. (2000). *Alttürkische Handschriften Teil 8, Manichaisch- türkische Texte der Berliner Turfansammlung*. Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland. Band XIII, 16. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- _____. (2021). Handwörterbuch des Altuigurischen. Altuigurisch-Deutsch-Türkisch. Göttingen: Universitätsverlag.
- _____. (2021a). *Uigurisches Wörterbuch: Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. III Fremdelemente Band I: eč – bodis(a)v(a)tv*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- _____. (2021b). Batı Uygur Kağanlığı ve Ötesinde Budizm. Buket Nur Kırmızıgül vd. (Çev.). *Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2021c/1, 103-152.
- Yakub, A. (2004). On a newly Unearthed Uyghur Letter from Dunhuang, *Turfan Revised – the first Century of Research into the Arts and Cultures of the Silk Road*, 2004, 398-400.
- _____. (2005). On the Uyghur Block Prints: Corpus and the Process of Cataloguing. Eurasia kogo bunken no bunkengaku teki kenkyū. Newsletter No. 11 2005/9/16. 3-7.

- _____.& Knüppel, M. (2007). *Alttürkische Handschriften. Teil 11: Die uigurischen Blockdrucke der Berliner Turfansammlung. Teil 1: Tantrische Texte.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- _____. (2009). *Alttürkische Handschriften. Teil 15: Die uigurischen Blockdrucke der Berliner Turfansammlung. Teil 3: Stabreimdichtungen, Kalendarisches, Bilder, Unbestimmte Fragmente und Nachträge.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- _____. (2010). *Prajñāpāramitā Literature in Old Uyghur.* Berliner Turfantexte XXVIII. Turnhout: Brepols.
- _____. (2016). *Altuigurische Aparimitāyus-Literatur und kleinere tantrische Texte.* Berliner Turfantexte XXXVI. Turnhout: Brepols.
- Yu, C. (2000), *dunhuang efsaneleri (İpek Yolunda Anlatılan Efsaneler).* Nur Yener (Çev.). İstanbul: Okyanus.
- Zeren, M., & Yıldırım, K. (2014). *Türk Tarihi'nde Dunhuang'ın Önemi.* Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, no.213, 163-180.
- Zeren, M. E. (2018). *Dunhuang Mogao Mağaralarında Türk Kültürü İzleri.* XVIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara.
- Zieme, P. (1969), *Untersuchungen zur Schrift und Sprache der manichaisch-türkischen Turfantexte,* Berlin (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- _____. ve Kara G. (1978). *Ein uigurisches totenbuch, nâropas lehre in uigurischer übersetzung.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- _____. (1975). *Zur buddhistischen Stabreimdichtung der alten Uiguren.* Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 29/2. Budapest. 187-211.
- _____.ve Kara, G. (1978). *Ein Uigurisches Totenbuch. Nâropas Lehre in uigurischer Übersetzung von vier tibetischen Traktaten nach der Sammelhandschrift aus Dunhuang British Museum Or. 8212 (109).* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- _____. (1981). *Bemerkungen zur Datierung uigurischer Blockdrucke.* Journal Asiatique 269. 385-399.
- _____. (1982). *Zum Uigurischen Tārā Ekaviṃśatistotra.* Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 36, 1/3. Budapest. 583-597.
- _____. (1983). *Colophons to the Säkiz Yükmäk Yaruq.* Altorientalische Forschungen 10/ 1. 143-149.
- _____. (1984), *Zur Verwendung der Brāhmī-Schrift bei den Uiguren.* Altorientalische Forschungen 11/2. 331-346.
- _____. (1985). *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren.* Berliner Turfantexte XIII, Berlin: Akademie Verlag.
- _____. (1982). *Zum mehrsprachigen Blockdruck des Tārā-Ekavimsatistotra aus der Yuan-Zeit.* Altorientalische Forschungen 16, 1. 196-197

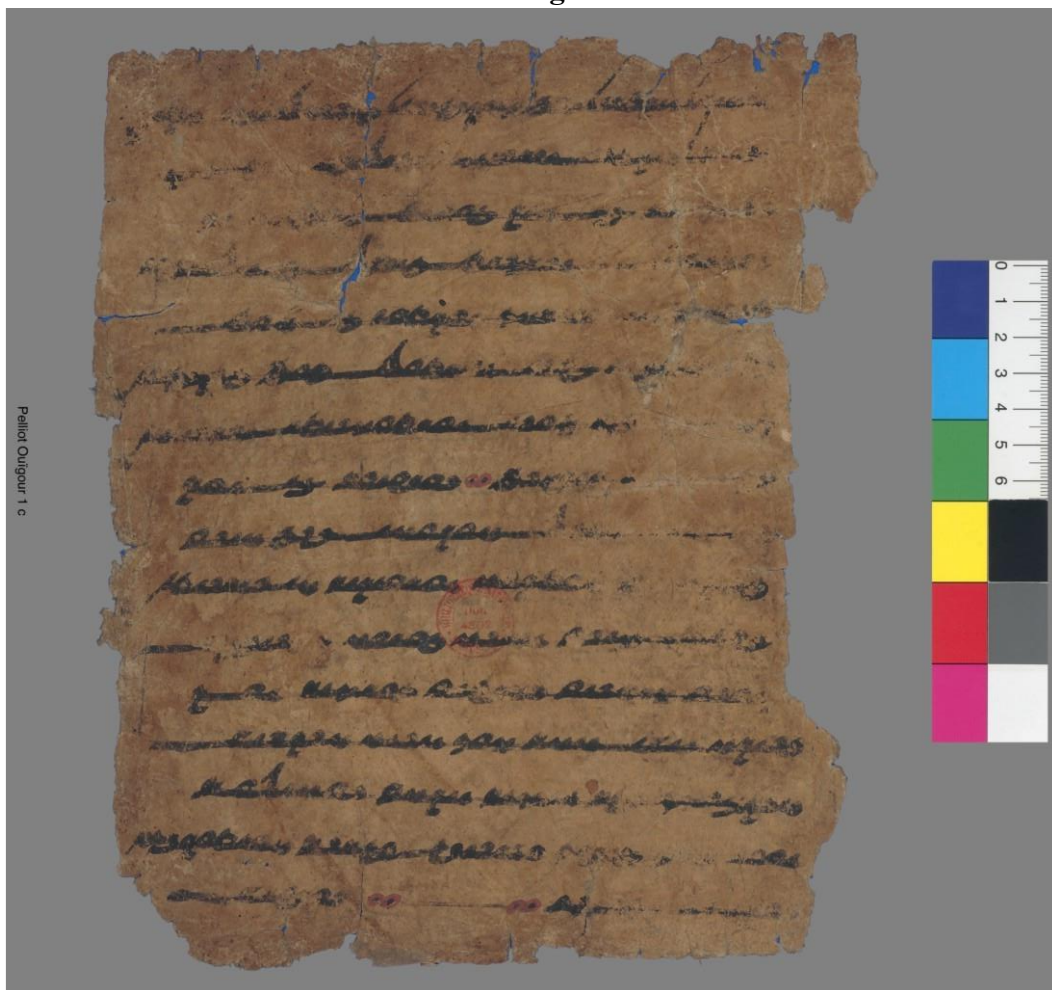
- _____. (1994). (Tanıtma): Klaus Röhrborn: Die alttürkische Xuanzhang-Biographie VII. Von Peter Zieme. ZDGM 144. 424-426
- _____. (1996). Altun Yaruq Sudur, Vorworte und das erste Buch, Edition und Übersetzung der alttürkischen Version des Goldglanzsūtra (Suvarnaprabhāsottamasūtra). Berliner Turfantexte XVIII. Turnhout: Brepols.
- _____. (2005). Magische Texte des uigurischen Buddhismus. Berliner Turfantexte XXIII. Turnhout (Belgien): Brepols
- _____. (2010). The Manichaean Turkish Texts of the Stein Collection at the British Library.// Journal of the Royal Asiatic Society. Series, 3/(20). p. 255-266.
- Zimmer, H. (1990). Myths and Symbols in Indian Art and Civilization. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.

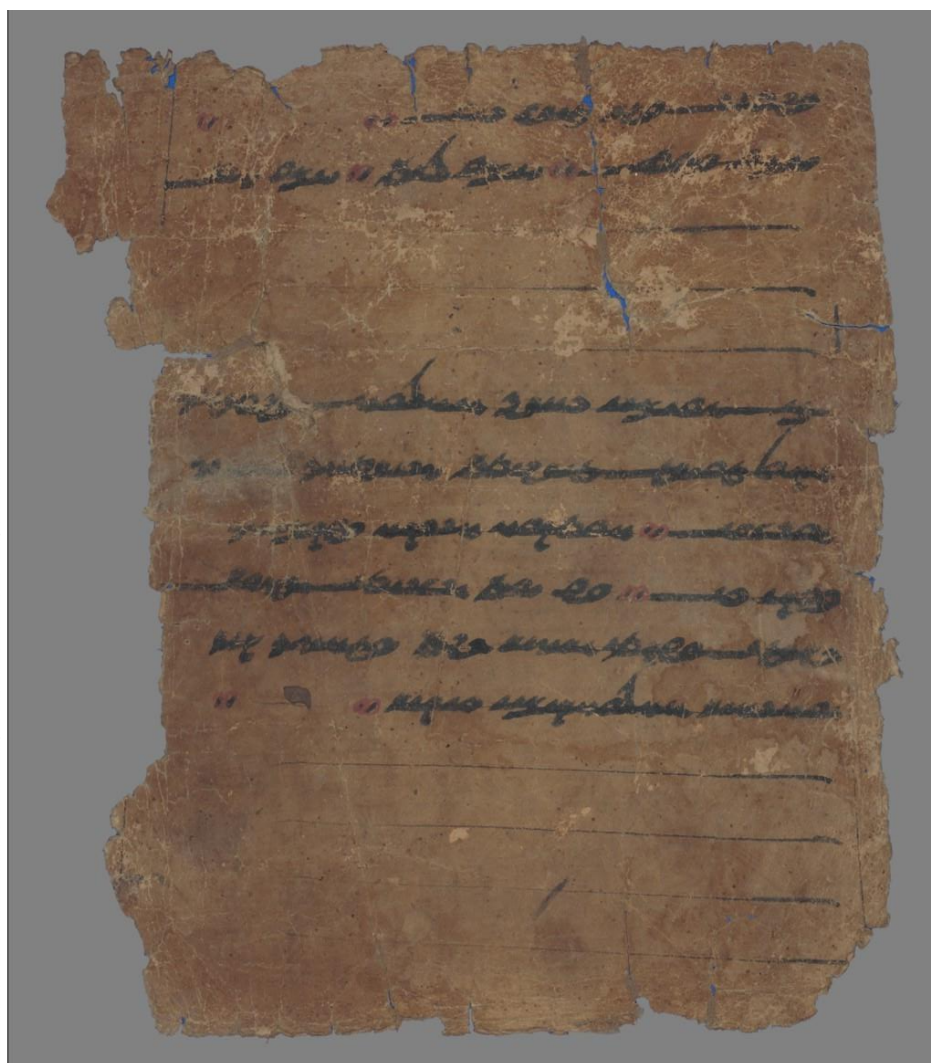

TIPKIBASIMLAR

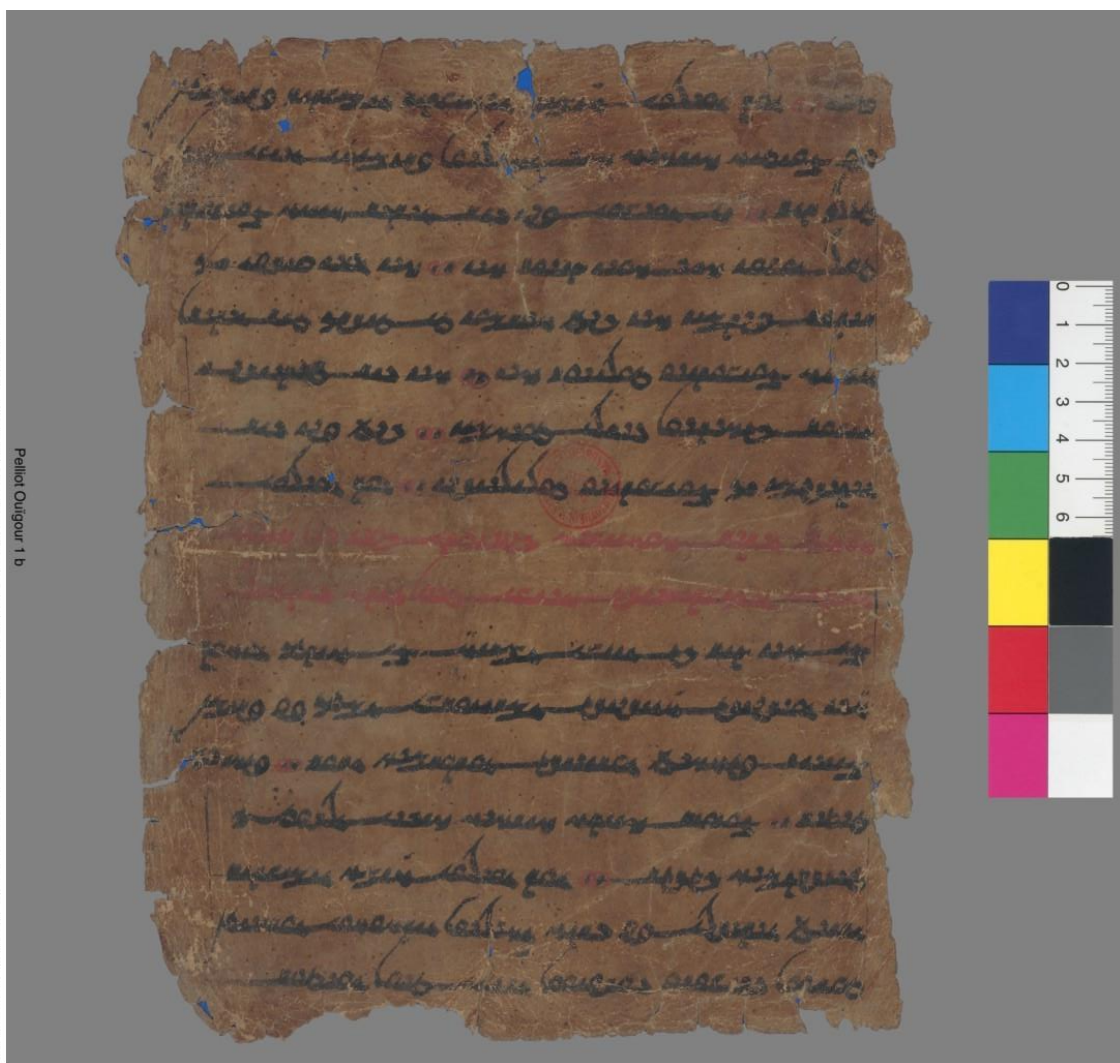
Pelliot Ouïgour 1

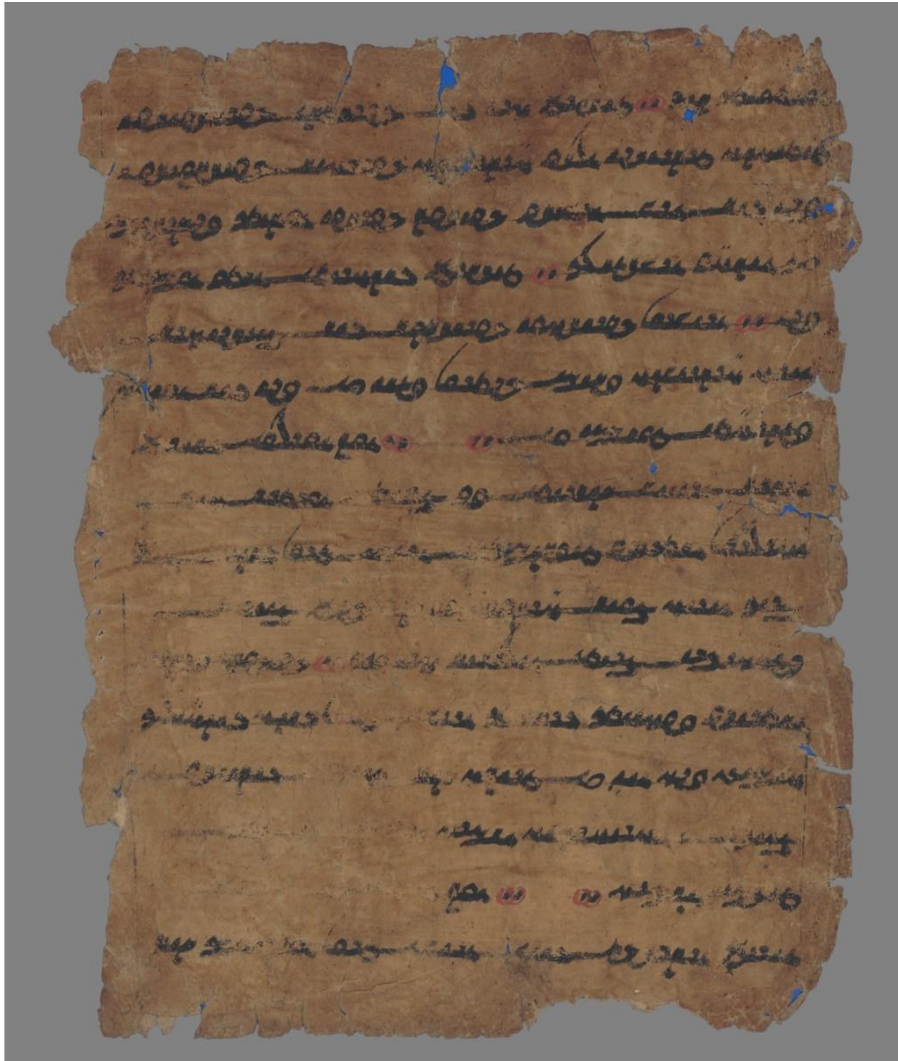
Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des manuscrits. Pelliot Ouïgour 1c

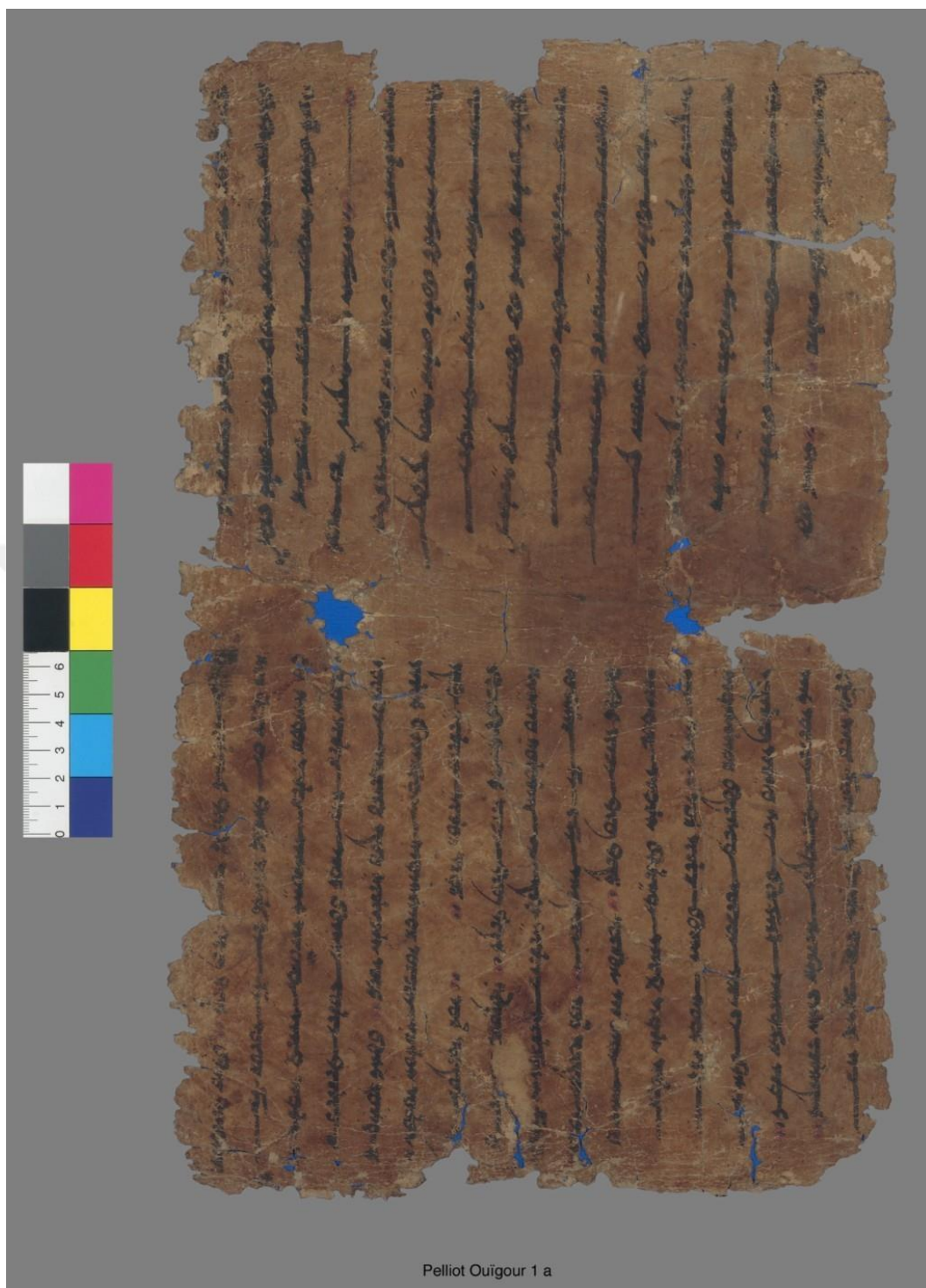

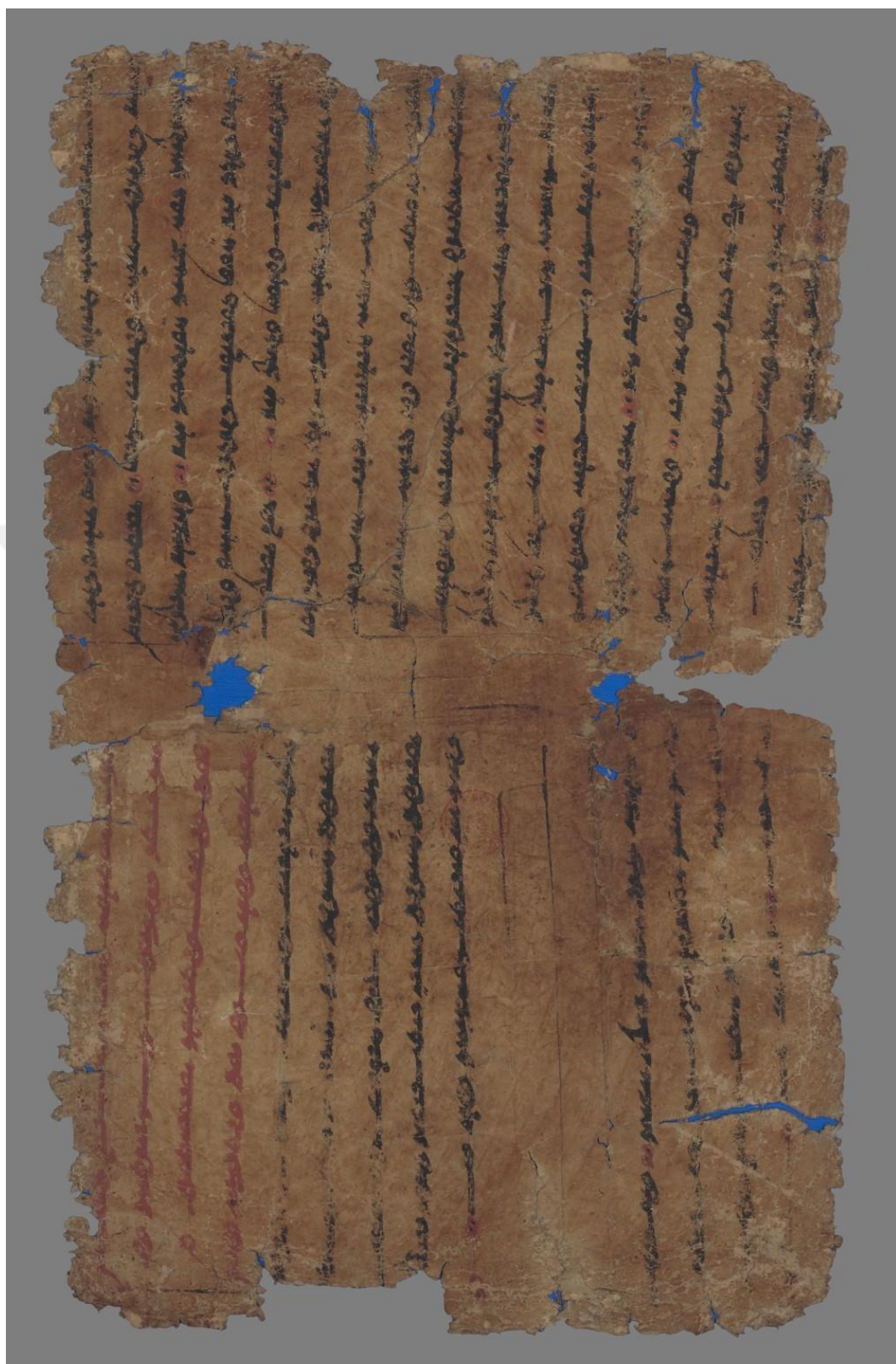
Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des manuscrits. Pelliot Outigour 1c

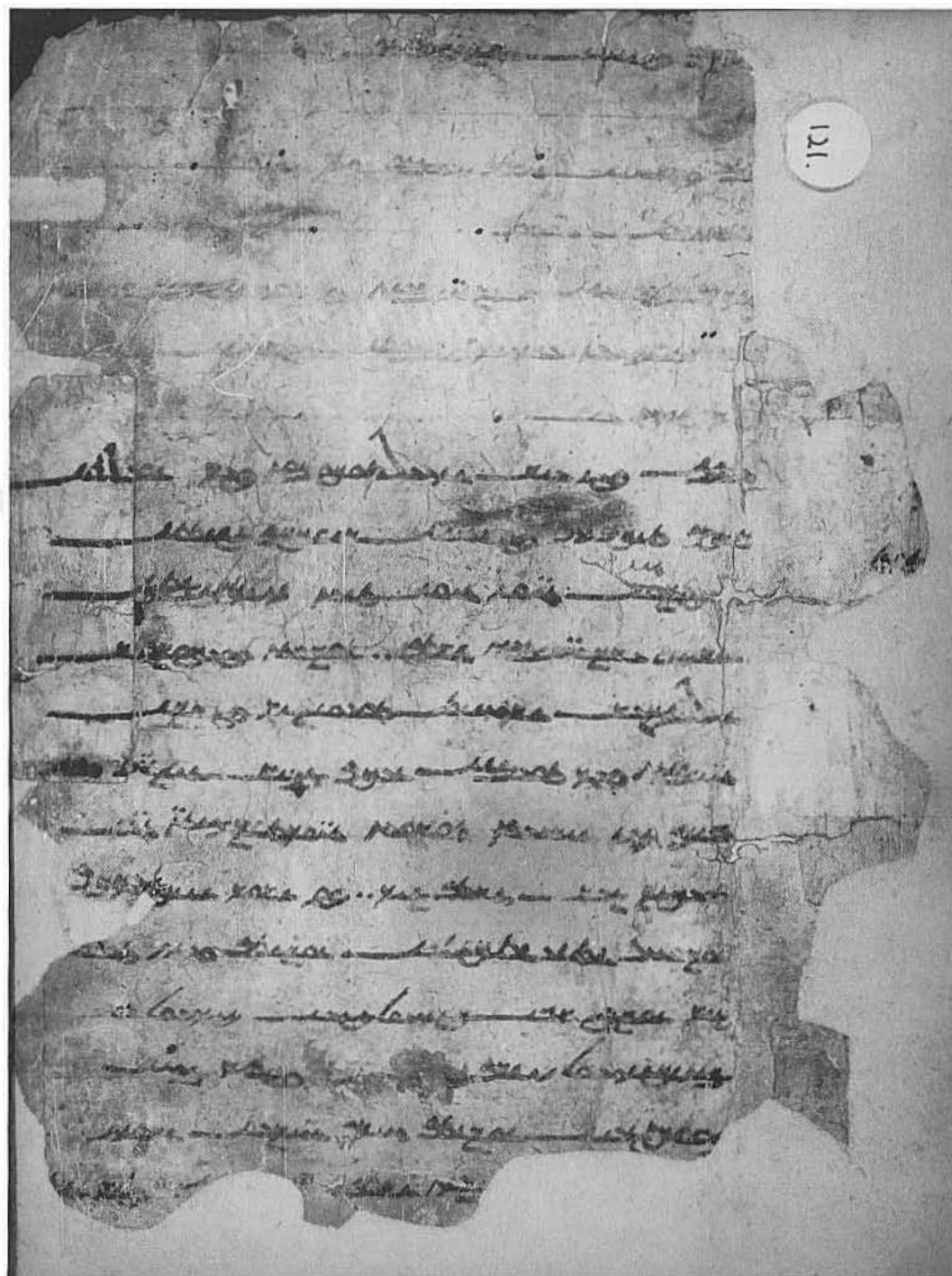

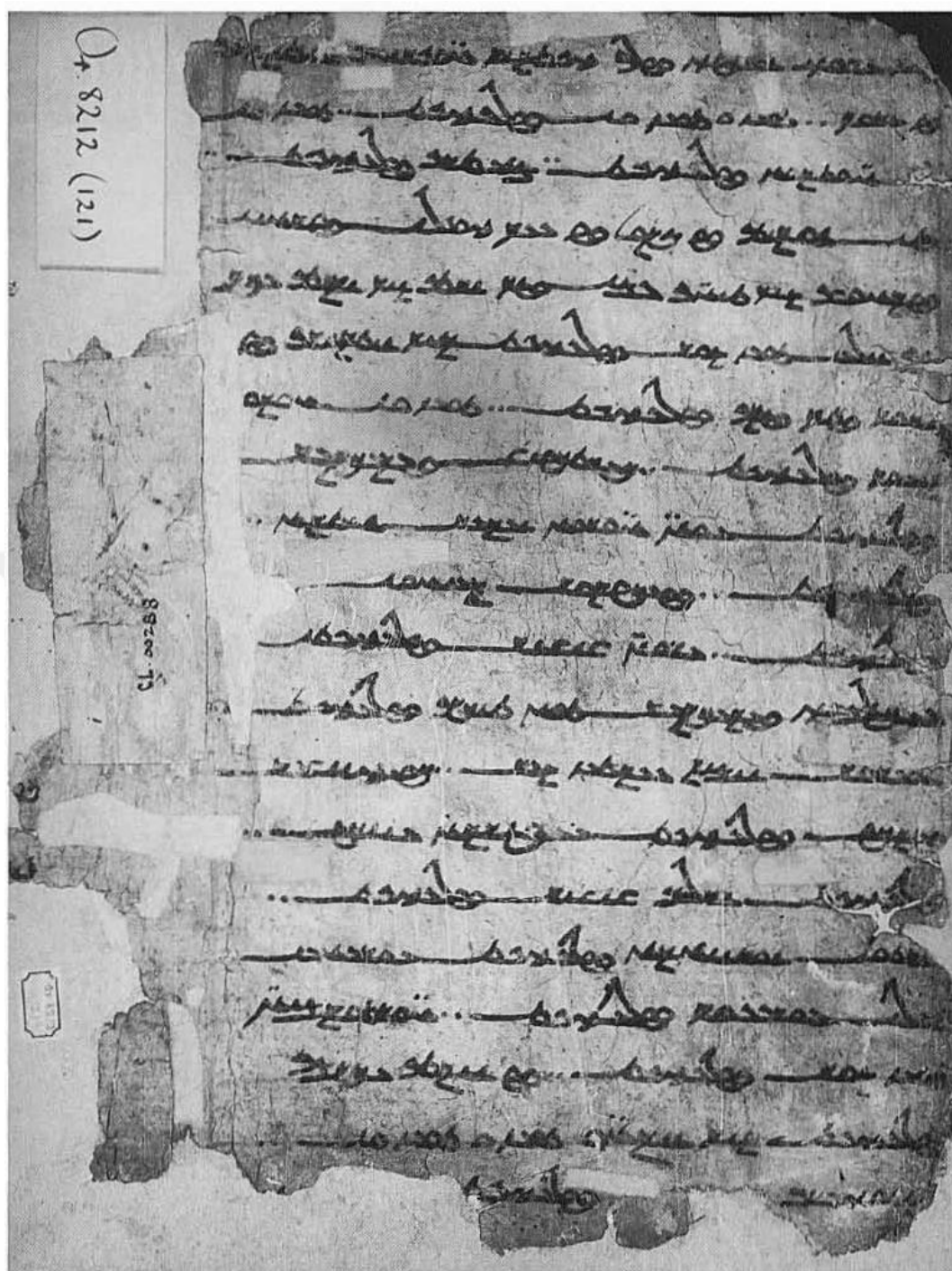
Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des manuscrits. Pelliot Ouïgour 1a

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des manuscrits. Peilliot Ouïgour 1a

Or. 8212 (121), recto

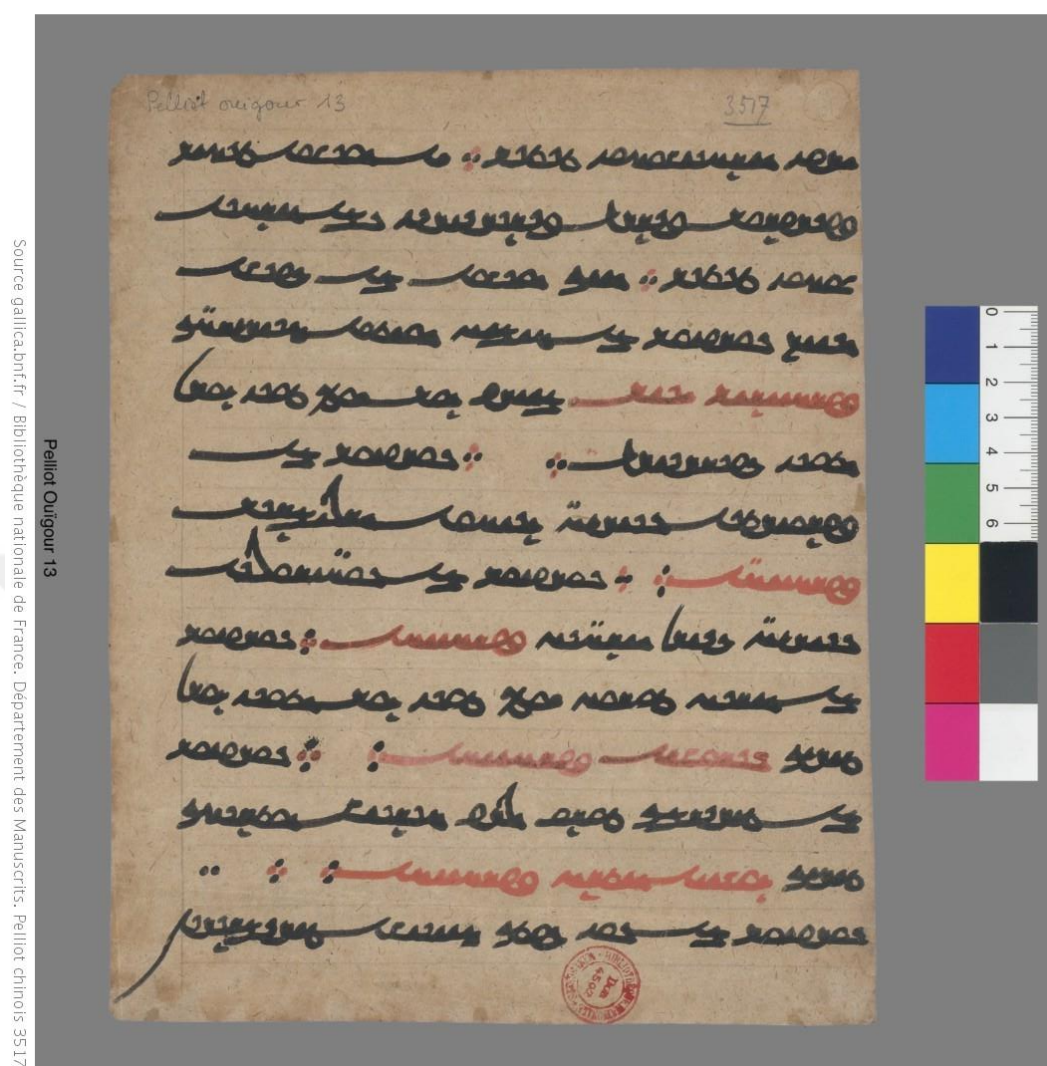

Or. 8212 (121), verso

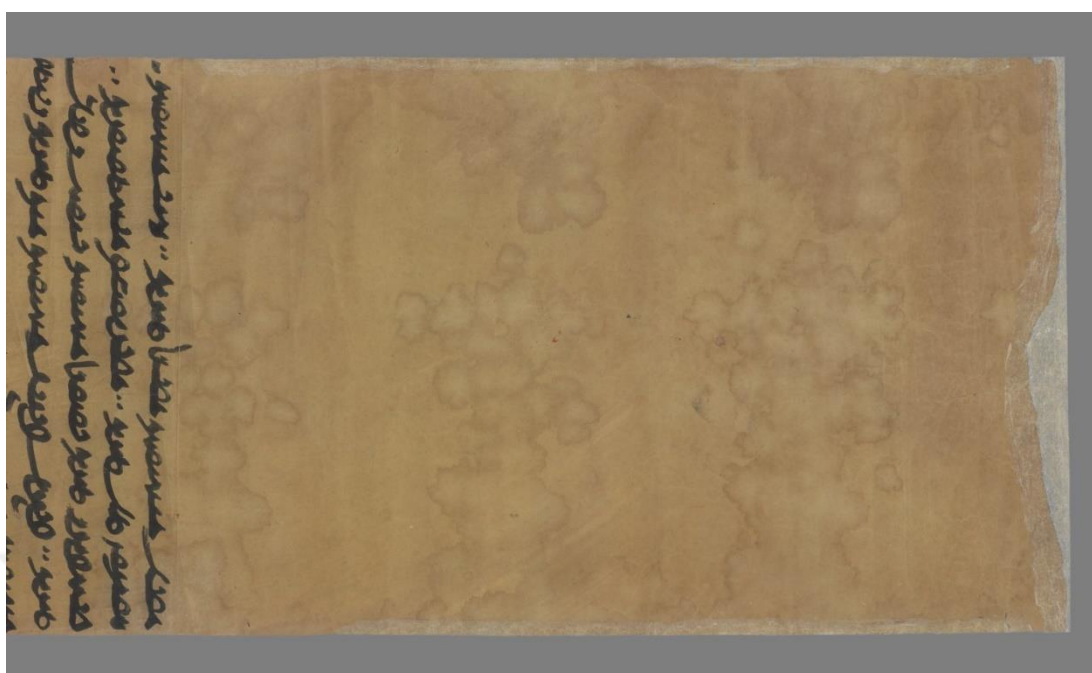
Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a legal or administrative document. The text is written in a cursive style and is organized into several lines, some of which are separated by horizontal lines. The script is dense and characteristic of the period.

何食時雖摩訶知其意而語言能說八解脫
 仁者受行豈難欲食而聞法乎若欲食者且
 持須臾食令
 入三昧以神
 十二恒河沙佛土有國名聚香佛號香積令
 現在其國香氣比於十方諸佛世界人天之
 香聚為第一故主无有聲聞辟支佛名唯有
 清淨大菩薩衆佛為說法其果一切皆以香
 作樓閣經行其地苑囿皆香其食香氣周流
 十方无量世界時彼佛與諸菩薩方共生食
 有諸天子時香嚴志發而稱多羅三藐三
 菩從心供養彼佛及諸菩薩此諸大衆莫不
 目見時雖摩訶
 佛飯以文殊師利威神力故咸皆嘿坐雖摩
 訶言仁者此諸大衆无乃可恥文殊師利曰如能
 所言勿輕未學於是雖摩訶不起于座居衆會
 前化作菩薩相好光明威德殊勝於衆會
 而告之曰汝往上方果公度如四十二恒河
 沙佛土有國名聚香佛號香積與諸菩薩方
 共生食汝往到彼如我辭曰雖摩訶持首世
 尊足下致敬无量問許起居少病少惱氣力
 安否願濟世
 作佛事令此衆小法者得和大道亦仗知未
 名聲普聞時化菩薩即於會前集於上方舉

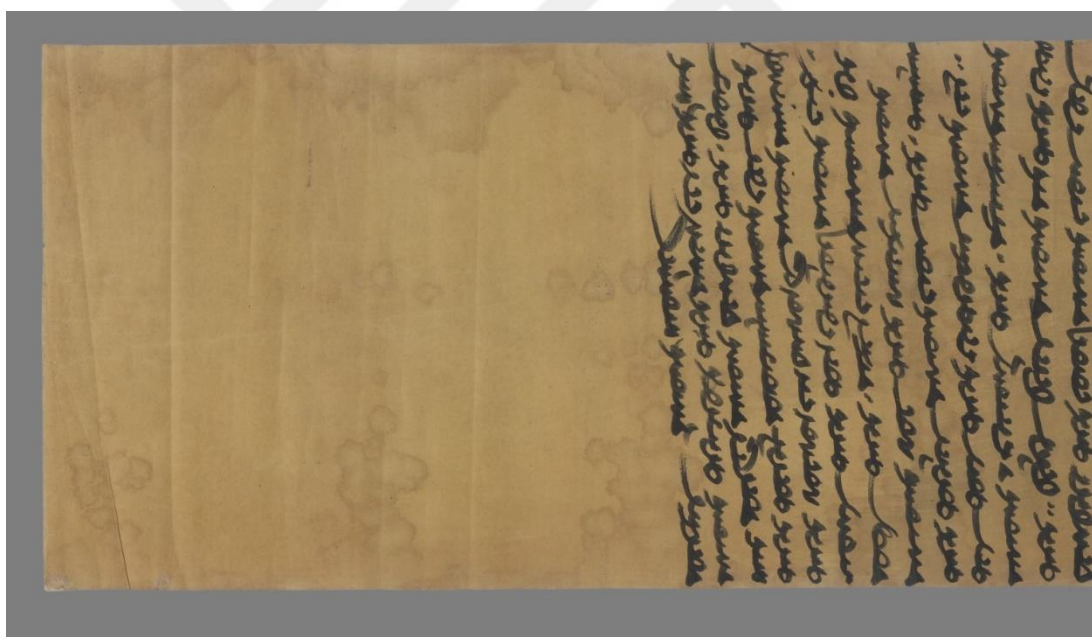
Pelliot Ouïgour 13

Pelliot Chinois 3407V

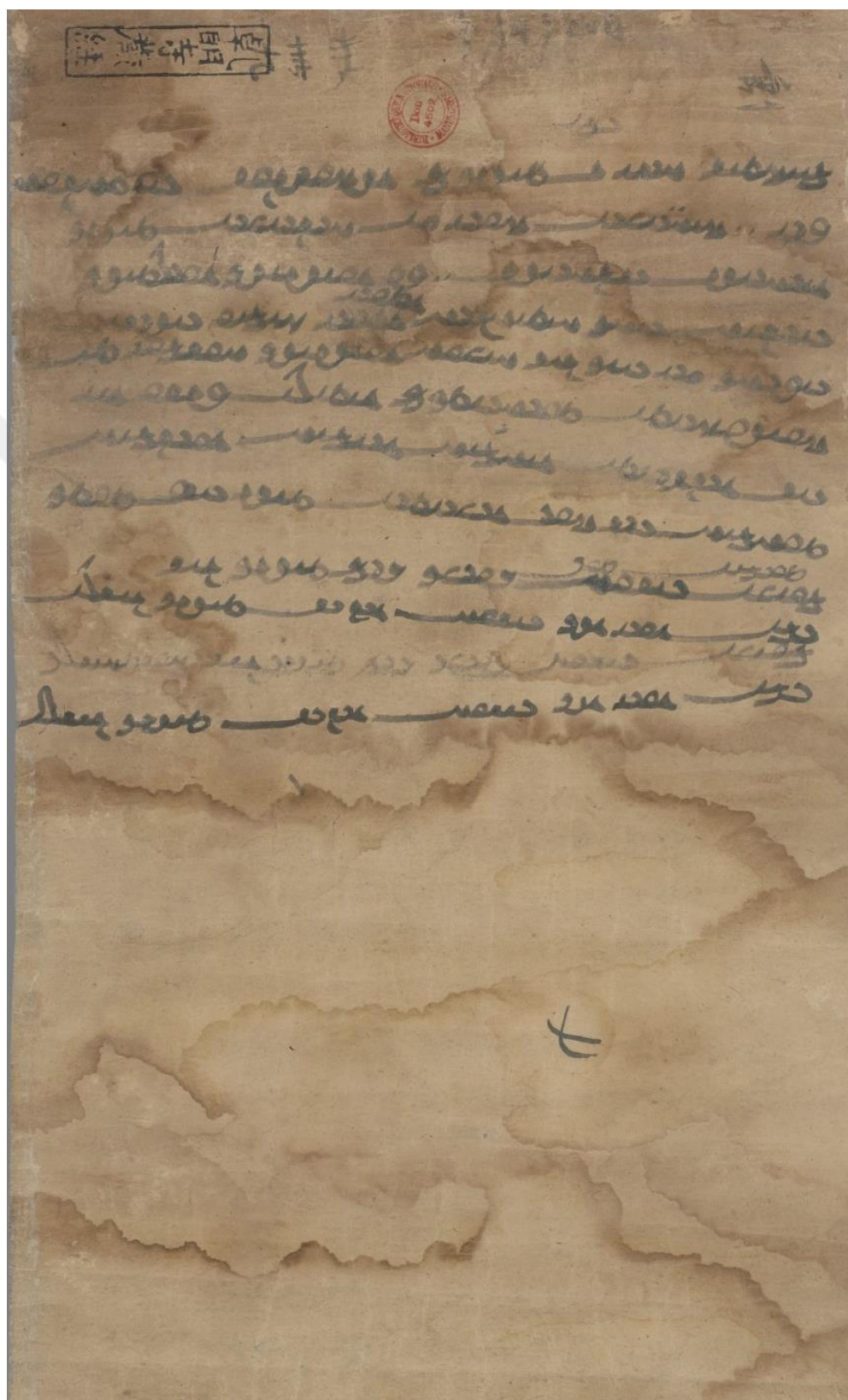

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits, Pelliot chinois 3407

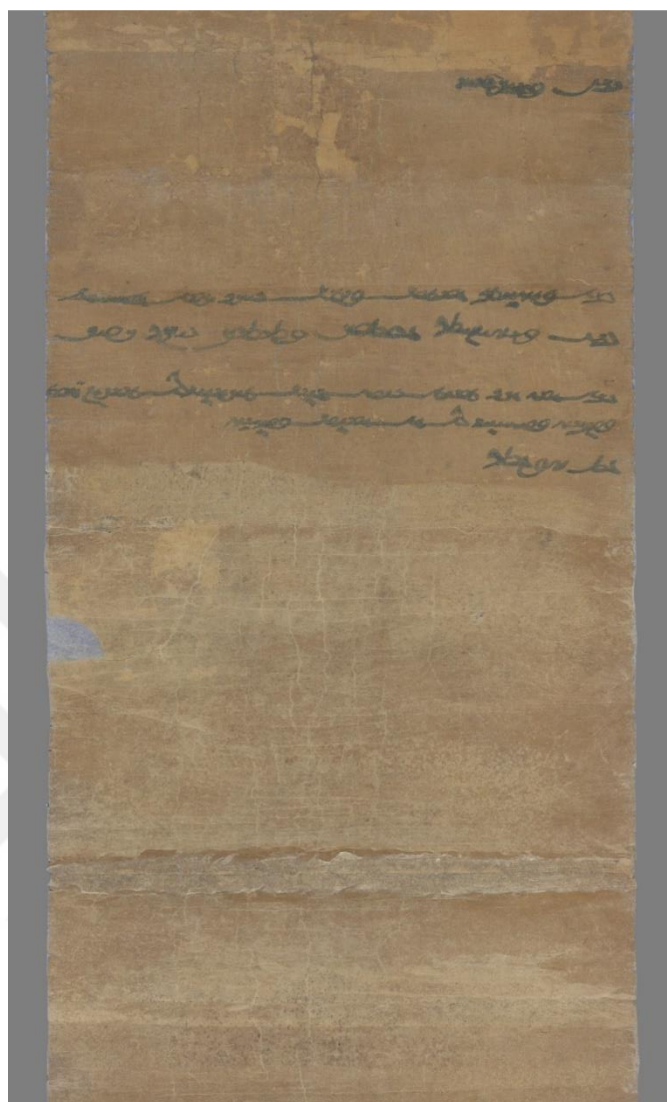
Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits, Pelliot chinois 3407

[illegible]

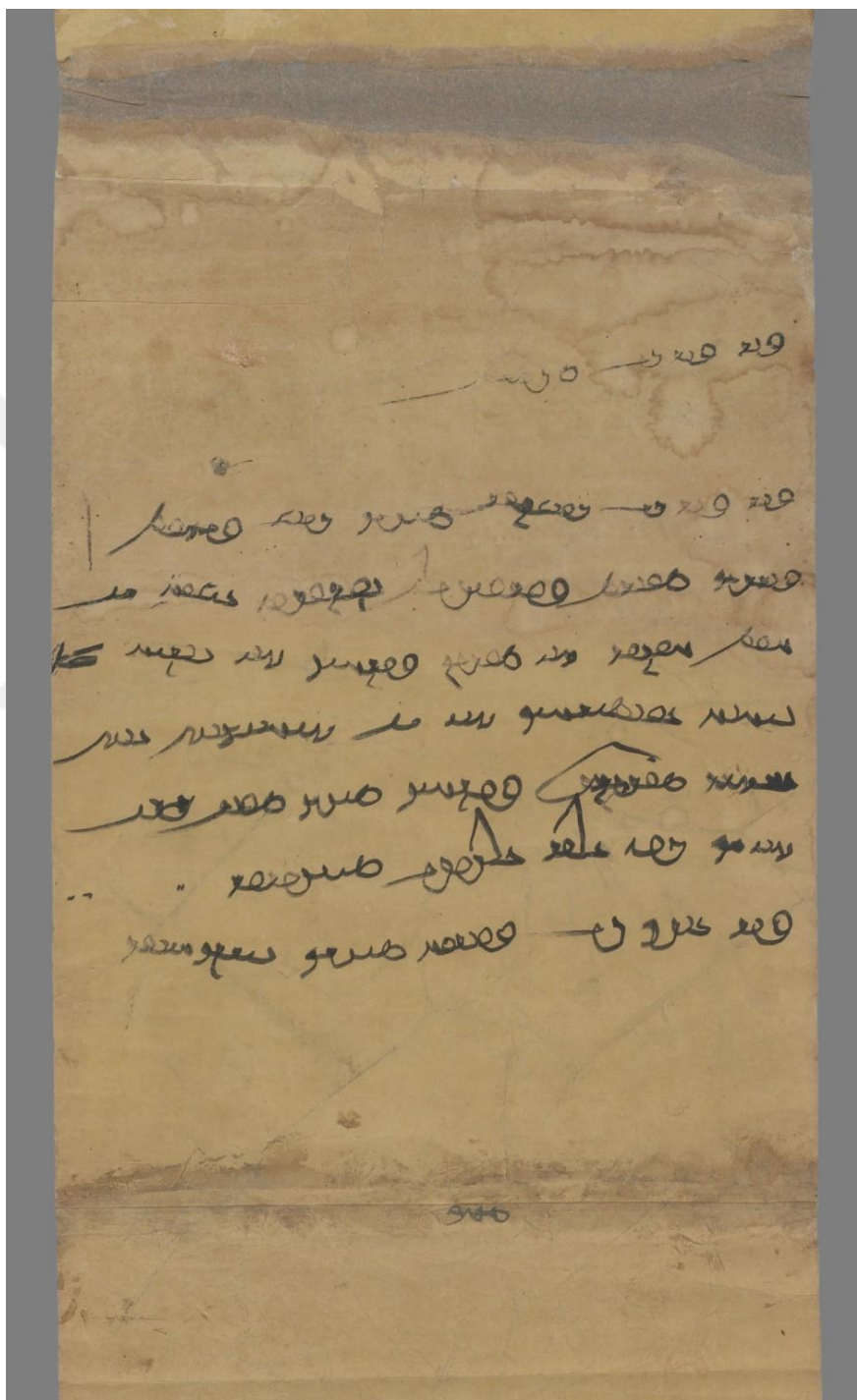
הנה נאמר בזה המעשה —
הנה נאמר בזה המעשה —
הנה נאמר בזה המעשה —
הנה נאמר בזה המעשה —
הנה נאמר בזה המעשה —
הנה נאמר בזה המעשה —
הנה נאמר בזה המעשה —
הנה נאמר בזה המעשה —
הנה נאמר בזה המעשה —
הנה נאמר בזה המעשה —

Pelliot Chinois 2961V

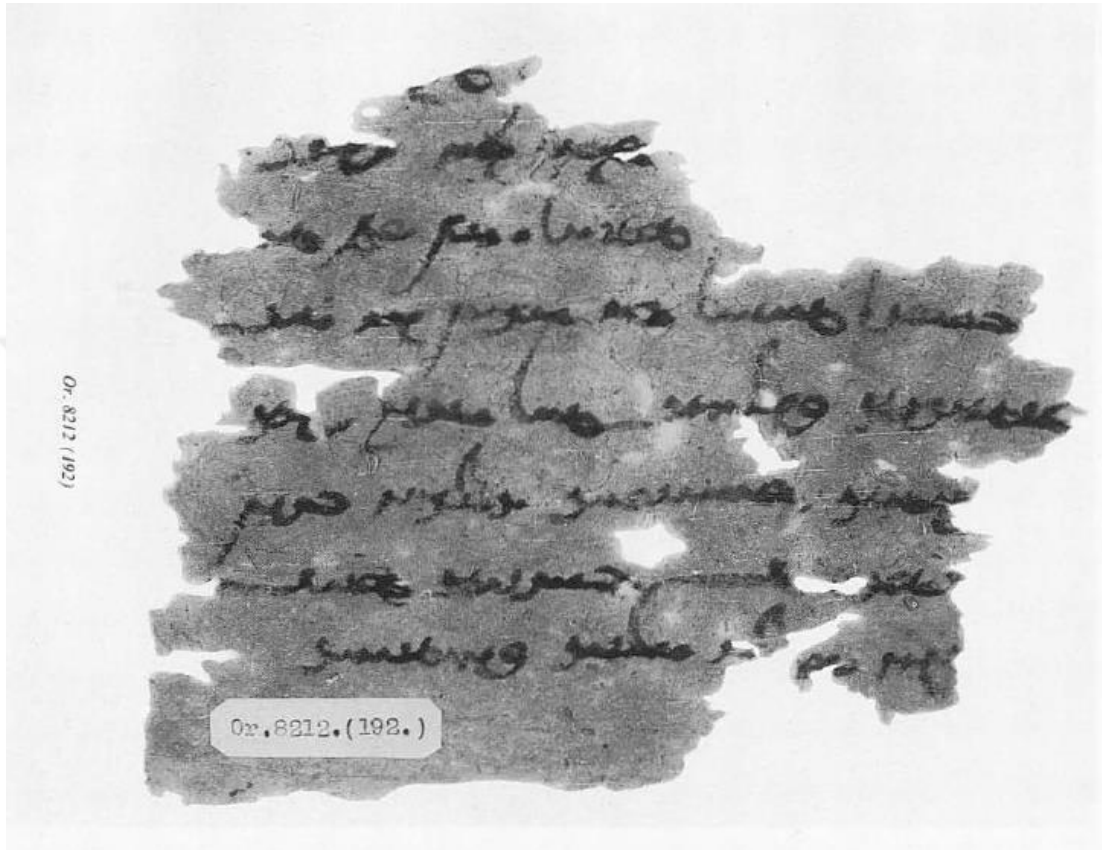
Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits, Pelliot chinois 2961

Pelliot Chinois 3076V

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits, Pelliot chinois 3076

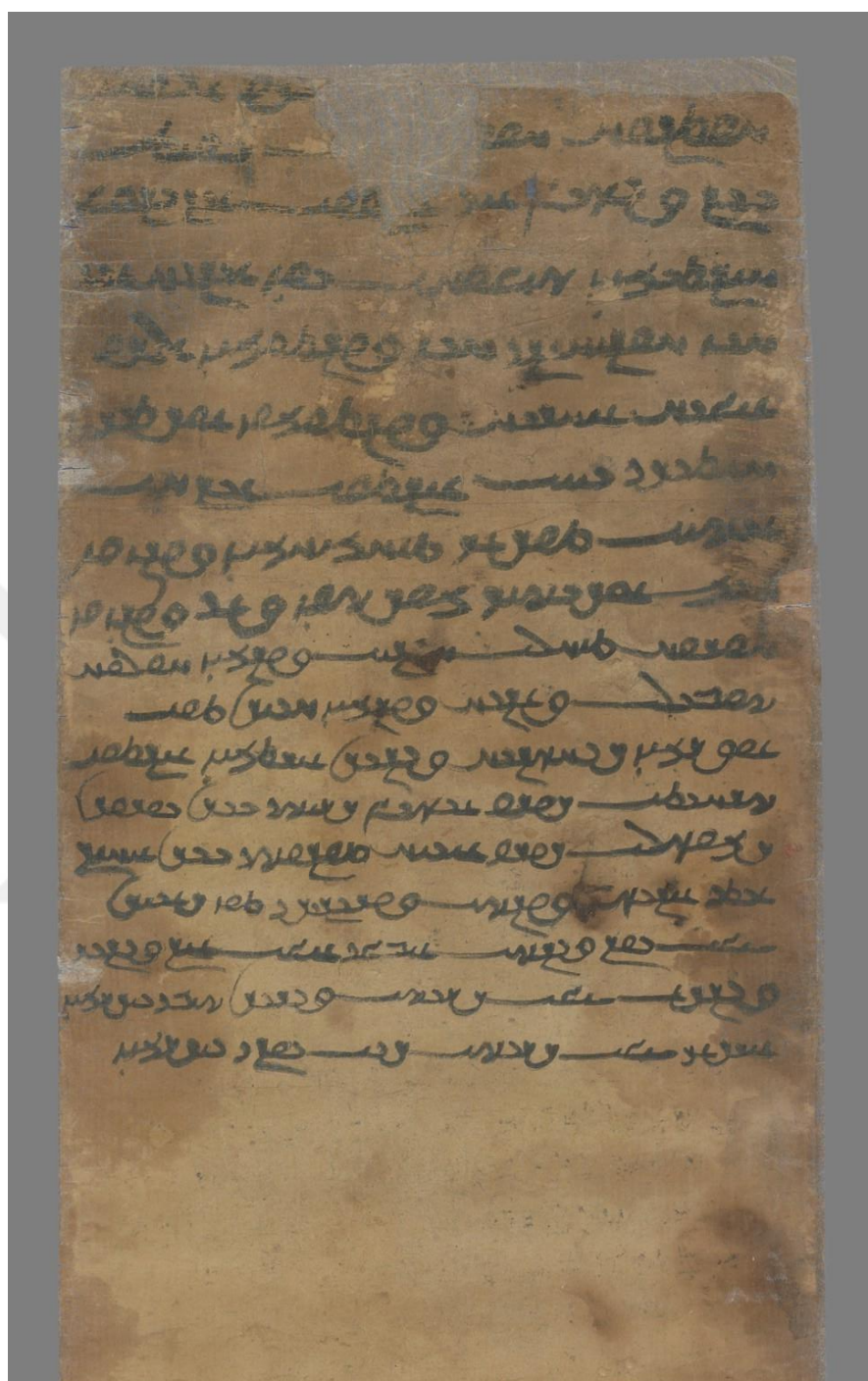
Or. 8212/192

Or. 8210/S. 3853

הנהגתו וכל מה שיהיה
ועל ידיהם יתקיימו כל המצוות
ועל ידיהם יתקיימו כל המצוות
ועל ידיהם יתקיימו כל המצוות
ועל ידיהם יתקיימו כל המצוות
ועל ידיהם יתקיימו כל המצוות

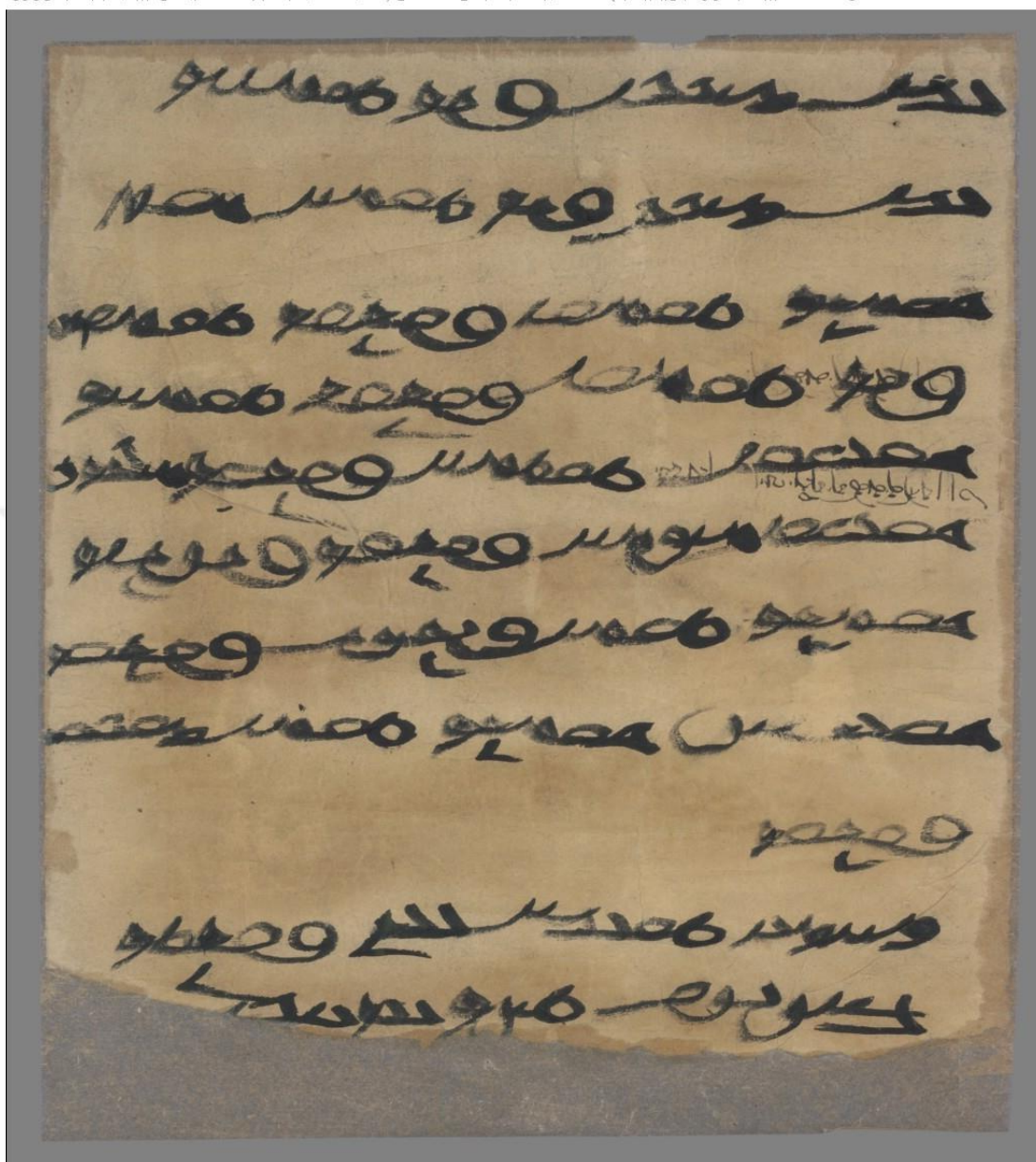

Handwritten text in Chinese characters, likely a manuscript or document. The text is written in a cursive style on aged paper. The characters are arranged in several lines, with some characters appearing to be in a different script or dialect. The text is somewhat faded and difficult to read.

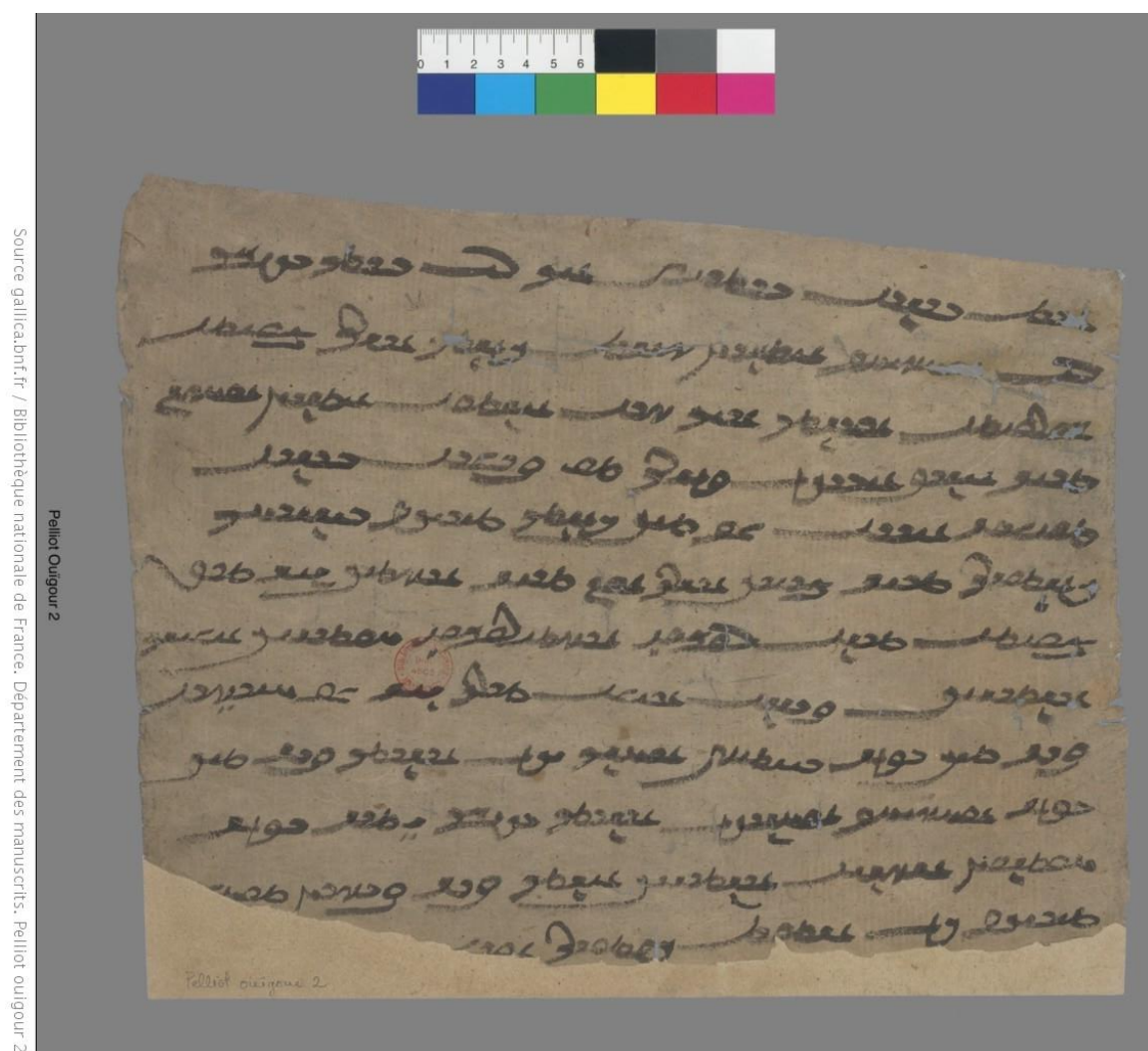
Handwritten text in a cursive script, likely a historical document. The text is organized into three distinct sections, each separated by a horizontal line. The script is dense and characteristic of early modern European handwriting. The first section contains three lines of text. The second section contains five lines of text. The third section contains five lines of text. The paper shows signs of age, including discoloration and a small rectangular stamp or mark near the top center.

Pelliot Chinois 2969V

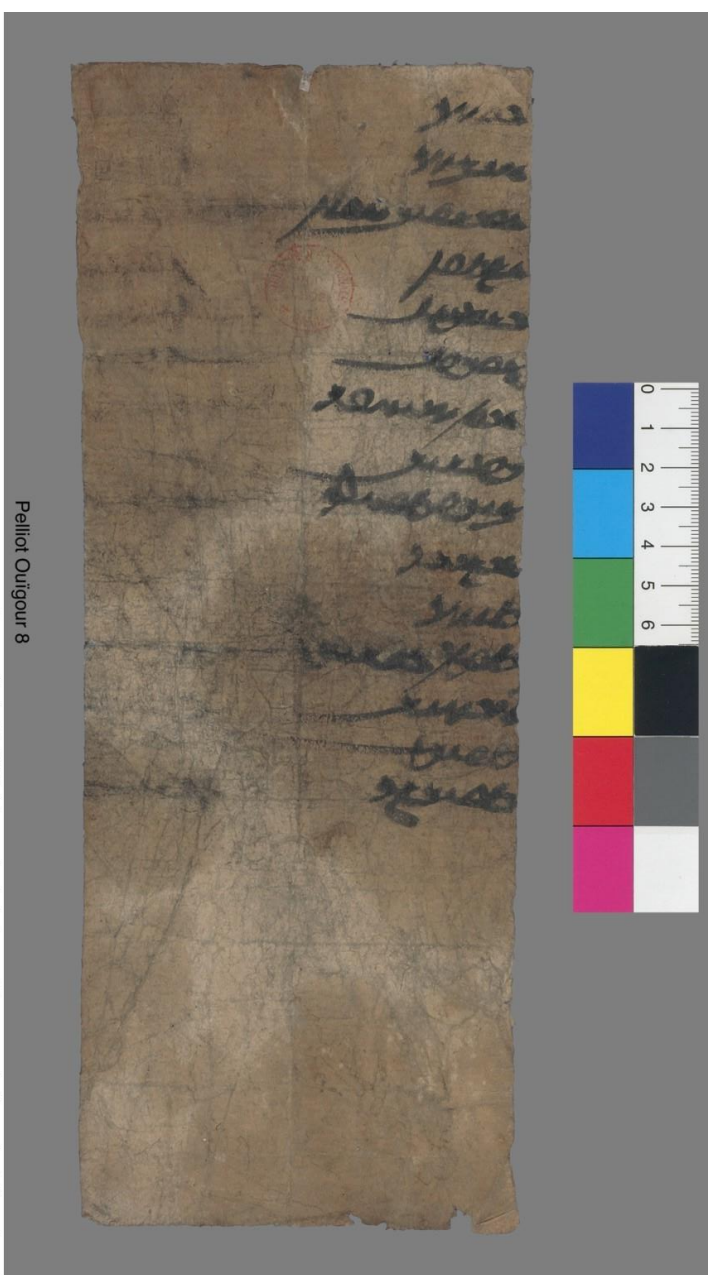
Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits, Pelliot chinois 2969

Pelliot Ouïgour 2

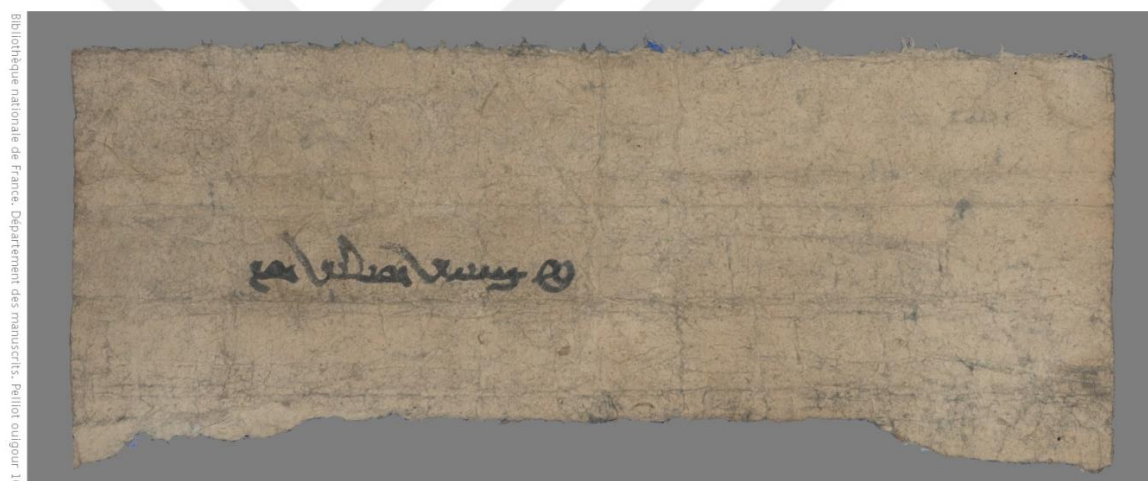
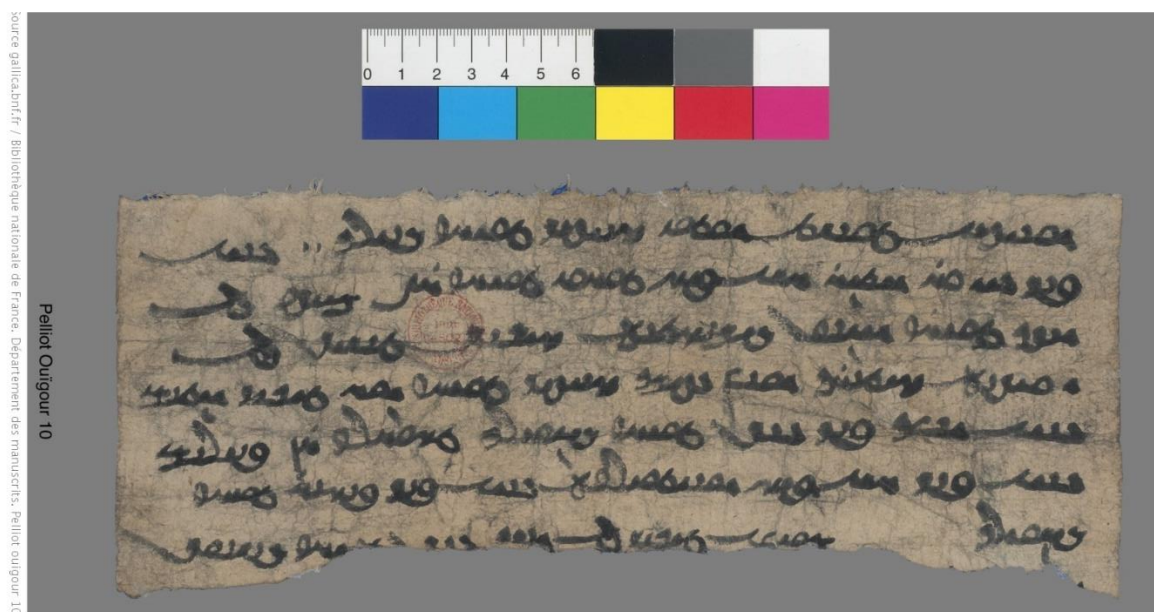

Pelliot Ouïgour 8

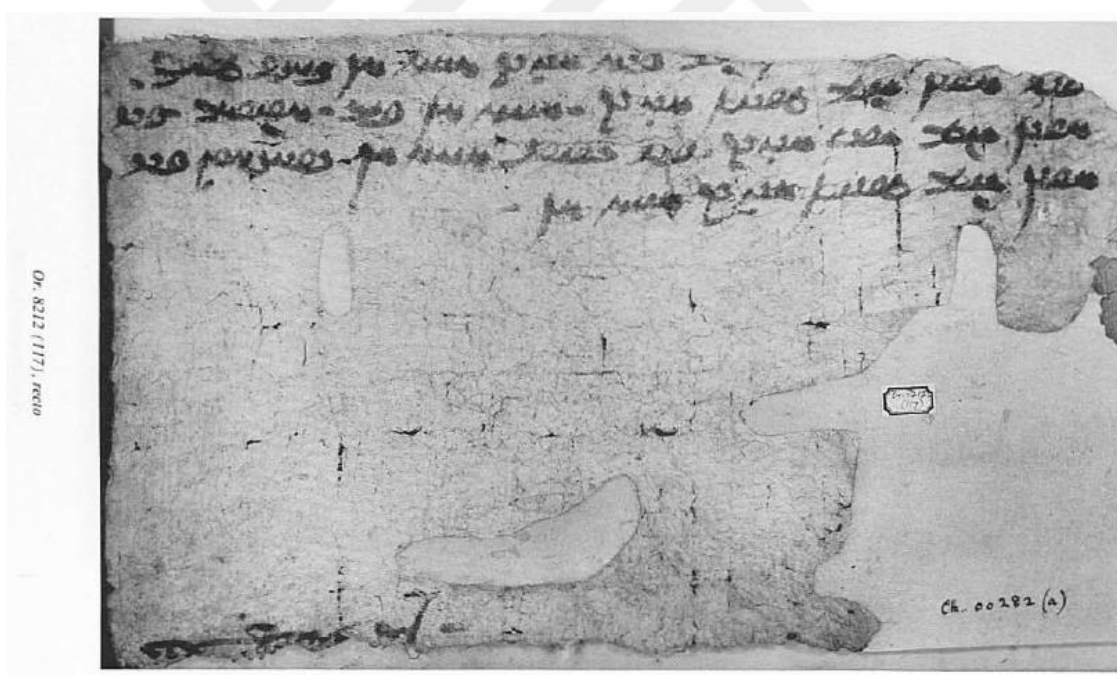

[illegible][illegible]

Pelliot Ouïgour 10

Or. 8212/117

Metin Belgelerinin Ağ Bağlantıları

Pelliot Ouïgour 1

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8306277x?rk=21459;2>

Or. 8212/121 (Eski numara: Ch.00288)

[Hamilton, 1986: 271, 272](#)

Or. 8212/122 (Eski numara: Ch. 00288)

[Hamilton, 1986: 273, 274](#)

Pelliot Ouïgour 13 (Eski numara Pelliot Chinois 3517)

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8305820w.r=pelliot%20ouïgour%2013?rk=150215;2>

Pelliot Chinois 3407V

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b83024670.r=Pelliot%20chinois%203407?rk=21459;2>

Pelliot Chinois 3071V

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b83014364.r=Pelliot%20Chinois%203071?rk=21459;2>

Pelliot Chinois 3072V

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8300713v.r=Pelliot%20Chinois%203072?rk=21459;2>

Or. 8212/124 (Eski Numarası: Ch. 00290)

[Hamilton, 1986: 286](#)

Pelliot Chinois 2961V

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8302292c.r=Pelliot%20Chinois%202961?rk=21459;2>

Pelliot Chinois 3076V

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8302323g.r=Pelliot%20Chinois%203076?rk=21459;2>

Or. 8212/192

[Hamilton, 1986: 289](#)

Or. 8210/S. 3853

[Hamilton, 1986: 290](#)

Or. 8212/119 (Eski Numara: Ch. 00282.a)

[Hamilton, 1986: 291, 292](#)

Pelliot Chinois 2988V ve Pelliot Chinois 2909V

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b83023029.r=Pelliot%20Chinois%202988?rk=21459;2>

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8304042d.r=Pelliot%20Chinois%202909?rk=21459;2>

Pelliot Chinois 2998V

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8302303q.r=Pelliot%20Chinois%202998?rk=21459;2>

Or. 8212/ 116 (Eski Numara: Ch. 00283) ve Pelliot Chinois 2969V

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8300650s.r=Pelliot%20Chinois%202969?rk=21459;2>

Pelliot Ouïgour 2

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8305811x.r=Pelliot%20Ou%C3%AFgour%202?rk=21459;2>

Pelliot Ouïgour 8

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b83058390.r=Pelliot%20Ou%C3%AFgour%208?rk=21459;2>

Pelliot Chinois 3046V

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8302319k.r=Pelliot%20Chinois%203046?rk=21459;2>

Pelliot Ouïgour 10

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8305818t.r=Pelliot%20Ou%C3%AFgour%2010?rk=21459;2>

Or. 8212/117 (Eski numara: Ch. 00282)

Hamilton, 1986: 326, 327

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Aysun SOYER

Yabancı Dili : İngilizce

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Doktora	Türk Dili	Düzce Üniversitesi	2023
Y. Lisans	Türk Dili	Düzce Üniversitesi	2018
Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı	Düzce Üniversitesi	2015
Lise		Şehit Savaş Gedik Lisesi	2011

YAYINLAR

Makaleler

A. SOYER, Erdem, M. D. & Demirci, Ü. Ö. Köktürkçe, Ankara: Pruva Yayınları, 2019, ss. 662, ISBN: 978-605-80397-0-4, Journal of Old Turkic Studies, 2021, 2564-6400, 5, 2, 440-445.

A. SOYER, Ümit Özgür Demirci, Eski Uygurca Fo ding xin da tuo luo ni, Istanbul: Kesit Yayınları, 2021. 300 s., Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, 2021, 2458-827X, 2021, 18, 142 - 145.

Ü. Ö. DEMİRCİ & A. SOYER, Ardahan Ağızlarında Kullanılan Bazı Sözler Üzerine, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 2022, 1301-2045, 22, 1, 73-84.

Bildiriler

Ü. Ö. DEMİRCİ & A. SOYER, Amra ve Türevleri Üzerine, Tam Metin Bildiri, INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES IV, 26 Ekim 2018, 28 Ekim 2018, 377 - 386.

Ü. Ö. DEMİRCİ & A. SOYER, Eski Türkçede “umut ve umutsuzluk” Deyimleri Üzerine, Özet Bildiri, 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 27 Haziran 2019, 30 Haziran 2019.

S. KÜÇÜK & A. SOYER, Kutb’un Husrav U Şirin’inde Kalıplaşmış Dil Birimleri, Özet Bildiri, INCSOS VII Karabag Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 02 Haziran 2022, 04 Haziran 2022.

